www.mruni.eu

Darius BUTVILAVIČIUS

DAKTARO DISERTACIJA

Konstitucijos pataisos

SOCIALINIAI MOKSLAI,
TEISĖ (01 S)
VILNIUS, 2013

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Darius Butvilavičius

KONSTITUCIJOS PATAISOS

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2013

Disertacija rengta 2006–2013 m. Mykolo Romerio universitete.

Mokslinis vadovas:

Prof. dr. Egidijus Jarašiūnas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S), nuo 2006 m. lapkričio iki 2011 m. gegužės 11 d.

Prof. dr. Vytautas Sinkevičius (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S), nuo 2011 m. gegužės 12 d.

Mokslinis konsultantas:

Prof. dr. Gediminas Mesonis (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S), nuo 2011 m. gegužės 12 d.

ISBN 978-9955-19-591-7
© Mykolo Romerio universitetas, 2013

TURINYS

ĮVADAS 5

I. KONSTITUCIJA – TAUTOS *SUPREMA POTESTAS* KŪRINYS 15

1.1. Tautos suverenitetas, steigiamoji valdžia, konstitucija 15

1.2. Konstitucijos stabilumas ir dinamiškumas 33

II. KONSTITUCIJOS PATAISOS: FORMALUSIS ASPEKTAS 38

2.1. Konstitucijos keitimo tvarka kaip vienas iš jos stabilumo teisinės apsaugos instrumentų 38

2.2. Konstitucijos pataisų konstitucingumo kontrolė: ar gali konstitucijos pataisos būti antikonstitucinėmis? 52

III. KONSTITUCIJOS PLĖTOTĖ IR KAITA OFICIALIOJOJE KONSTITUCINĖJE DOKTRINOJE 58

3.1. Oficiali konstitucinė doktrina kaip konstitucinio reguliavimo kontinuumas 58

3.2. *Gyvoji* konstitucija 65

IV. FORMALIEJI IR JURISPRUDENCINIAI KONSTITUCIJŲ POKYČIAI KAI KURIOSE PASAULIO VALSTYBĖSE 77

V. 1992 m. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS POKYČIAI 92

5.1. Konstitucijos formaliosios pataisos 92

5.2. Jurisprudencinės Konstitucijos transformacijos 111

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI 169

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS 174

SANTRAUKA 193

SUMMARY 211

„Πάντα ῥεῖ“ (panta rhei – „viskas kinta“)
Heraklitas

„Kaita yra gyvenimo įstatymas. Ji paliečia visus dalykus: matomus ir nematomus“
Thomas Cooley, Mičigano Aukščiausiojo teismo pirmininkas, 1886 metai

ĮVADAS

Darbo aktualumas

Konstitucija sendama jaunėja. Kaip paradoksaliai beskambėtų ši dviejų nesuderinamų priešybių metafora, konstitucijos *gyvenimas* tam tikra prasme simbolizuoja jos nepavaldumą laikui. Šiuo požiūriu konstitucija „sensta“ tik amžiumi, skaičiuojamu nuo jos priėmimo, vienok konstitucijos prasmė „jaunėja“ prisitaikydama prie nenutrūkstamai besikeičiančios socialinio gyvenimo tikrovės.

„Konstitucijos kaitos tema yra konstitucionalizmo doktrinos šerdyje. Išties daugelyje konstitucinių sistemų procesai, kuriais keičiamos konstitucinės normos, lemia fundamentalius konstitucinės santvarkos klausimus: jos išlikimą, veiksmingumą, teisėtumą. Dar daugiau, konstitucinės sistemos raidos, jos vystymosi analizė atskleidžia šios sistemos prigimties gelmes ir charakteringumus“[1].

Reikia pripažinti, kad kiekviena konstitucija išgyvena pokyčius, nes vieno, idealaus, kiekvieno laikmečio poreikius tenkinančio konstitucijos modelio paprasčiausiai nėra. Prisiminkime, kad kai graikai klausė Solono, kuri konstitucija buvo geriausia, jis atsakė: „pirmiausia pasakykite, kokiems žmonėms ir kokiai epochai“. Sukurti tobulą, universalią konstituciją yra neįmanoma, nes žmonijos raidos scenarijus sunkiai nuspėjamas. Geriausia konstitucija, kurią dabar būtų galima sugalvoti ir kuri visiškai atitiktų šiandieninę socialinę ir valstybinę konsteliaciją, jau labai greit galėtų pasirodyti nesanti perfekcija.

Žmonijos gyvenimas nuolat keičiasi. Kartu su juo kinta ir žmonių įsitikinimai, požiūriai, nuomonės, vertinimai. Tai, kas vakar buvo įprasta, normalu, teisėta, kas buvo laikoma gyvenimo norma, šiandien tampa peiktinu, netoleruotinu, priešingu teisei elgesiu. Ir atvirkščiai. Kaip antai tam tikrame konstitucionalizmo raidos etape net vergovė, segregacija ar lyčių teisinė nelygybė nebuvo laikoma antikonstituciška. Tačiau žmonių įsitikinimai ir moralinės vertybės pakito. O kartu ir teisė. Oliver W. Holmes yra pastebėjęs, kad „teisė yra mūsų moralinio gyvenimo liudytojas, jo išorinis depozitas. Todėl teisės istorija – tautos moralinės raidos istorija“[2]. Pavyzdžiui, vergovės ar mirties bausmės panaikinimas – akivaizdi teisėje atsispindinčio moralinio progreso pasekmė.

Neginčytina, kad vergovės, segregacijos ar lyčių nelygybės teisinis panaikinimas nenuskurdino teisės. Priešingai. „Teisės“ turėti žmogų kaip daiktą, „teisės“ atskirti žmones nuo

---

1 Boyron, S. France. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011, p. 115.

2 Holmes, O. W. The Path of the Law. *Social Research in the Judicial Process*. New York: Russell Sage Foundation, 1984, p. 653.

kitų žmonių dėl jų rasės ar „teisės“ diskriminuoti žmones lyties pagrindu panaikinimas atvėrė duris naujoms teisėms.

Pažiūrų kaita daro poveikį įvairių koncepcijų, teorijų, doktrinų paradigmoms. Kintančios žmogaus nuostatos apie jį supantį pasaulį formuoja nuomonių įvairove grįstą socialinę erdvę. Išsiskiriančių, neretai konfrontuojančių nuomonių fone nusistovėjusios koncepcijos, teorijos ar doktrinos patiria spaudimą, kuriuo siekiama jų turinio pokyčių. Ilgainiui tai tampa ne tik už teisės ribų esančių, bet ir teisės reguliuojamų dalykų laipsniško kitimo priežastimi. Teisės plotmėje tokia raida reiškiasi teisės aktuose įtvirtinto teisinio reguliavimo pataisomis, senų teisės aktų panaikinimu ar naujų priėmimu, o taip pat teisės aiškinimo ir taikymo transformacijomis.

JAV Aukščiausiojo teismo teisėjas Benjamin Nathan Cardozo kitados teigė: „Mes gyvename pokyčių pasaulyje. Tad teisė, esanti adekvati šiandieninei civilizacijai, nebūtinai atitiks rytojaus civilizacijos poreikius. Visuomenė yra nepastovi, todėl ir teisėje negali būti pastovumo. Kinetinės jėgos mums yra per stiprios. Mes galime galvoti, kad teisė išlieka tokia pati, jeigu mes nekeičiame jos formulių. Tačiau identiškumas yra tik verbalinis, nes teisinė formulė nebeturi tapataus ryšio su realybe. Taigi teisinė formulė jau reiškia ką kitą nei ji reiškė anksčiau. Teisė dažniausiai apibrėžia santykius ne tarp fiksuotų, pastovių dalykų, bet tarp kintančių reiškinių. Veiksmai ir situacijos, kuriuos teisė turi sureguliuoti, keičiasi savaime. Tai kaita, kuri nepriklauso nuo mūsų valios“[3].

Taigi teisė kinta, nes ji neatsiejamai susijusi su gyvenimu. Nebūčiai teisė nereikalinga. Gyvenimo pokyčiai kuria naują pasaulį, kuriam būtinos ir naujos teisinės taisyklės.

Kalbant apie teisės kaitą turbūt reikia pripažinti, kad didžiausią (nors ir ne visada aiškiai pastebimą) žmonijos gyvenimo pokyčių įtaką teisinėje sistemoje patiria konstitucija. Tai lemia konstitucijos, kaip teisinės sistemos fundamento, jos branduolio, *raison d'être*. O ypač – konstitucijos universalizmas, eksplikuojantis jos, kaip atsakymų į visus konstitucingumo klausimus šaltinio, prasmę. Šiuo aspektu pagrįstai teigiama, jog „būtų sunku atsakyti į klausimą, kokių santykių konstitucinė teisė neaprėpia, nes bet kuris ordinarinės teisės klausimas gali tapti (ir tampa) konstitucinės teisės tyrimo dalyku“[4].

Visos konstitucijos tolydžio kinta. Kinta ne tik konstitucijų turinys, bet ir forma. Konstitucijos kaita neišvengiama. Jeigu konstitucija nesukuria veiksmingo savo kaitos mechanizmo, pokyčiai vis tiek atsiras. Tačiau šiuo atveju jie pasireikš sunkiai iš anksto nuspėjamais ir su legitimia konstitucijos kaita besikertančiais būdais[5]. Tai gali būti konstitucinės patologijos (kai konstitucija *formalia* nesutampa su konstitucija *realia*) atsiradimo priežastimi. Konstitucija už konstitucijos (kai *de facto* konstitucija nekoreliuoja su *de jure* konstitucija) nėra vertybė.

Kiekviena konstitucijos nuostata – žmonijos raidos rezultatas. Didžiulius ideologinius, socialinius, kultūrinius ir teisinius lūžius gali padaryti ne tik naujos konstitucijos priėmimas, bet ir viena jos pataisa.

Naujos konstitucijos dažniausiai atsiranda dėl revoliucinių priežasčių, o kinta dėl evoliucinių. Konstitucijos pokyčių varomąja jėga gali būti ideologiniai sąjūdžiai, negatyvios patirtys, teritorinės pertvarkos, tarptautiniai santykiai ir iš jų kylantys įsipareigojimai, valstybės narystė supranacionalinėje teisinėje tvarkoje (pavyzdžiui, Europos Sąjungoje), pasaulio

---

3 Cardozo, B. N. *The Paradoxes of Legal Science*. New York: Columbia University Press, 1928, p. 1–2.

4 Birmontienė, T. Konstitucinės teisės šaltinių doktrinos raidos bruožai. *Teisės raida: retrospektyva ir perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 413.

5 Fusaro, C.; Oliver, D. Towards a Theory of Constitutional Change. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011, p. 432–433.

šalių konstitucinė raida, konstitucinės jurisprudencijos plėtotė. Sprendimą keisti konstituciją taip pat gali lemti globalizacijos vyksmas, religinis fundamentalizmas, terorizmo grėsmė, demografiniai pokyčiai ir migracija, valstybėje vykstantys politiniai procesai, ryškėjančios konstitucijos ydos, didėjantis atotrūkis tarp materialios ir formalios konstitucijos, ir be jokios abejonės, įvairūs pilietinės visuomenės reikalavimai. Kitaip tariant konstitucijos kaitos priežastimi gali būti tiek vidiniai, tiek išoriniai veiksniai. Negalima nepaminėti, kad svarbiais konstitucinės kaitos faktoriais yra ir teisinė kultūra, teisinės bei politinės tradicijos, konstitucinis patriotizmas.

Konstitucijos kaitos iniciatoriais gali būti įvairūs subjektai: tauta, teismai, parlamentas, valstybės vadovas, vyriausybė, politiniai ar pilietinės visuomenės lyderiai, supranacionalinės institucijos.

Konstitucija negali likti tautos, valstybės gyvenimo užnugaryje. Ji turi eiti koja kojon su esamu laiku. Tai konstitucijos *modus operandi*. Priešingu atveju ji taps „senamade", nustos būti veiksminga, praras ryšį su tikrove ir taps beprasme. Romėnai sakydavo: *cessante ratione legis cessat ipsa lex* (įstatymas netenka prasmės, kai išnyksta priežastis dėl kurios jis buvo priimtas). Daugelis įstatymų yra priimami reaguojant į situacijas, kurios egzistuoja jų priėmimo metu. Tačiau visuomenė vystosi, keičiasi, ir ateina laikas, kai teisės šaltiniuose užrašyta teisė nebeatitinka pakitusios visuomenės dvasios. Todėl konstitucijai, kaip ir teisei apskritai, būtinas atsinaujinimas, tam tikra jos „restauracija".

Konstitucinio reguliavimo pokyčiai aktualūs ir dėl to, kad konstitucija yra ilgalaikė visuomenės sutartis. „Konstitucija nustatoma tikintis, kad ji išliks ateinančius amžius ir prisitaikys prie įvairių žmonijos raidos krizių"[6]. Įprasta, kad konstitucija sujungia skirtingas žmonių kartas. O kiekviena nauja karta, pasak Thomas Paine, turi atspindėti savo pačios politinį paveldą ir paklausti, ar yra patenkinti šiuolaikiniai jos poreikiai. „Niekada neegzistavo, neegzistuos ir negali egzistuoti parlamentas ar kaip nors kitaip apibūdinama institucija arba kokia nors žmonių karta bet kokioje šalyje, disponuojanti teise ir galia įpareigoti ir kontroliuoti palikuonis „amžinai" ir nurodanti visiems laikams, kaip turi būti valdomas pasaulis ar kas jį turi valdyti. Visos tokios nuostatos, aktai ir deklaracijos, kuriuos pasitelkę jų kūrėjai siekia padaryti tai, kam atlikti jie neturi teisės, galių ar vykdymo įgaliojimų, patys savaime yra negaliojantys. Kiekvienas amžius ir karta turi tokią pačią veiksmų laisvę atstovauti sau visuose juos liečiančiuose dalykuose, kiek ir prieš juos buvę amžiai ir kartos. Žmogus neturi nuosavybės teisės į žmogų, taip pat nei viena karta neturi nuosavybės teisės į būsimas kartas. Kiekviena karta yra ir privalo būti kompetentinga dėl visų ketinimų, kurių jai reikia kiekviena proga. Aprūpinti turi būti gyvieji, o ne mirusieji. Kai nebėra žmogaus, kartu baigiasi jo galios ir norai, todėl daugiau nebedalyvaudamas jokiuose šio pasaulio reikaluose jis nebeturi jokios valdžios reguliuoti, kas turi būti kartos valdytojais ar kaip turi būti sudaryta ar administruojama kartos vyriausybė"[7].

Atsižvelgiant į tai galima sakyti, kad kiekviena žmonių karta rašo savo konstituciją, suteikdama konstitucijos nuostatoms jiems aktualią prasmę. Todėl konstitucija tarytum niekada nebūna visiškai užbaigta.

Kaip bevertintume konstitucijos stabilumą negalime paneigti, kad konstitucijos revizija – kelias į dabartį ir ateitį. Juk konstitucija nėra tik patarimų rinkinys, o juo labiau „savižudybės

---

[6] Supreme Court of the United States. *M'Culloch v. State of Maryland* [interaktyvus]. 1819 [žiūrėta 2009-08-10]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=17&invol=316>.

[7] Paine, T. *Žmogaus teisės*. Vilnius: Naujoji Rosma, 2003, p. 55–56.

paktas“[8]. „Ji kuria demokratinę politinę sistemą, kurioje patys žmonės veikdami bendrai turi rasti iškylančių problemų sprendimus“[9].

Konstitucijos stabilumo kaip teisinės vertybės esmė suponuoja reikmę pasirūpinti jos apsauga nuo nepamatuotų intervencijos siekių. Tuo tikslu konstitucija turi specialiai apsaugotą teisinį statusą. Ji keičiama pagal ypatingas, sudėtingesnes, lyginant su ordinarinių įstatymų leidyba, procedūras.

Konstitucijos keitimo specifiškumas visų pirma yra apspręstas steigiamosios ir įsteigtosios valdžių distinkcijos, nes konstitucija – steigiamosios valdžios (vienintelės ją galinčios sukurti) aktas.

Tačiau konstitucijos stabilumas nepaneigia jos dinamiškumo. Stabilumas sugyvena su dinamiškumu. Atmetus konstitucijos dinamiškumo galimybę būtų pažeistas ar net paneigtas ir jos stabilumas. Galimumas konstitucijai būti dinamiška reiškia, kad jos turinys gali iš dalies kisti nekintant jos tekstui. Todėl neturi kelti nuostabos, kad įvairių pasikeitimų, kuriuos išgyveno konstitucija, jos tekste paprasčiausiai nerastume.

Imanentinė konstitucijos kaita būtina, nes šiuolaikinei konstitucinei kultūrai būdingas dinamiškumas, privalomas lankstumas, ji turi nuolat prisitaikyti prie greitai vykstančių pokyčių ir naujų, staigiai atsirandančių iššūkių. Kilus nesutarimams dėl vertybių idealus norminis tekstas skubiai nepateikia ir negali pateikti atsakymų į visus klausimus – dar turi būti sukurtas mechanizmas tokiems atsakymams, slypintiems konstitucinėse normose, iššifruoti, supriešpriešintų principų ir vertybių deramai pusiausvyrai užtikrinti.

Šiandieniniame naujų grėsmių kupiname pasaulyje, didėjančių kultūrinių prieštaravimų, kurių daugumos dabar galiojančių konstitucijų kūrėjai negalėjo nė susapnuoti, konstitucijų dinamiškumas, ypatingas konstitucinio standarto lankstumas tampa daugelio griežtai patvirtintų postulatų pagrindu[10].

Konstitucinė kaita vyksta įvairiomis formomis. Viena jų – *jurisprudencinė*, kai oficialus konstitucijos aiškintojas nusprendžia naujai išaiškinti konstitucines nuostatas. Kaip vienas seniausių tokių pavyzdžių neretai pateikiamas 1803 m. JAV Aukščiausiojo teismo sprendimas byloje *Marbury v. Madison*. Šioje byloje Aukščiausiasis teismas konstatavo, kad būtent teismui priklauso teisė spręsti dėl Kongreso priimtų aktų konstitucingumo, t. y. vykdyti konstitucinės teisminės kontrolės funkciją.

Kita konstitucinės kaitos forma – *formaliosios* konstitucijos pataisos. Kaip minėta, šiuo būdu pakeitimai konstitucijos tekste daromi pagal specialią tam tikslui konstitucijoje nustatytą procedūrą. Vėlgi pirmasis tokių konstitucinio reguliavimo pokyčių pavyzdys yra susijęs su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis. 1787 m. priimta JAV konstitucija pirmomis dešimt pataisų, bendrai vadinamų Teisių biliu, buvo papildyta jau 1791 m.

Kalbant apie konstitucijų formaliąją kaitą įdomumo dėlei galima paminėti, kad 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, ko gero, yra vienintelis nuo Didžiosios revoliucijos laikų iki dabar formalios kaitos nepaliestas ir tebegaliojantis (tegu ir su pertraukomis) konstitucinis aktas. Tokią tikrovę galima paaiškinti tuo, jog Deklaracija įtvirtino bendrus idealus:

---

[8] Supreme Court of the United States. *Terminiello v. Chicago* (Jackson, J., dissenting) [interaktyvus]. 1949 [žiūrėta 2013-01-15]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=337&invol=1>.

[9] Breyer, S. *Making Our Democracy Work*. New York: Alfred Knopf, 2010, p. 136.

[10] Safjan, M. Tarp demokratijos ir teisėjų valdžios: atspindžiai konstitucijoje ir konstitucinių teismų vaidmuo. *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*. 2006, Nr. 4.: 298–309.

teises ir laisves, tam tikrą visuomenės viziją bei vertybes, būtinas jai sukurti[11]. Tačiau dar kartą reikia akcentuoti, kad šio akto nepalietė tik formali kaita. Jurisprudencinių pokyčių Deklaracija neišvengė, nes priešingu atveju Prancūzijos Konstitucinė taryba nebūtų galėjusi taikyti joje įtvirtintų teisių ir principų XX ir XXI amžiaus aktualijoms.

Taigi taisyklės, nustatančios konstitucinius valstybės pagrindus, laikas nuo laiko pasikeičia. Kinta ne tik pačios taisyklės, bet ir jų interpretavimas, taikymas. Todėl neatsitiktinai teisinėje literatūroje pripažįstama, kad konstitucijoms būdingas nuolatinis sisteminis vystymasis, dėl kurio jos tampa panašios į gyvą organizmą. Konstitucijų organiškumas ir evoliuciškumas yra nulemtas to, kad konstitucija, pirmiausia, yra visuomenės produktas. Konstitucija – tai aukščiausios, pamatinės taisyklės, reguliuojančios įvairius valstybėje susiklostančius socialinius santykius. Socialiniai santykiai nuolat kinta, todėl ir konstitucinės taisyklės turi kisti, reaguoti į visuomenėje įvykstančius pokyčius, kad kiekvienąkart reflektuotų esamą padėtį, o ne pasiliktų praeityje.

Konstitucijos kinta ne tik formaliuoju ar jurisprudenciniu keliu. Vienaip ar kitaip konstitucijos patiria pokyčius ir per konstitucinius papročius, politinę praktiką, bendrąją ar teisinę kultūrą. Tačiau pastarosios inspiracijos daugeliu atvejų gali būti traktuojamos kaip ekstrateisinės.

Tiriamoji problema

Kaip ir kiekvieno mokslinio tyrimo pradžioje derėtų apsibrėžti kai kurias vartojamas sąvokas. Tiksliau – sudėtinę sąvoką „konstitucijos pataisos“. „Konstitucijos“ termino prasmės šioje disertacijoje formulė gali būti išreikšta taip: konstitucija = konstitucijos tekstas + oficiali konstitucinė doktrina. Žodžio „pataisa“ reikšmė atitinka vieną iš dabartinės lietuvių kalbos žodyno pateikiamų šio žodžio reikšmių – „pataisomasis pakeitimas, papildymas“.

Tad konstitucijos pataisos šioje disertacijoje bus suvokiamos formaliuoju ir jurisprudenciniu požiūriais.

Pirmasis liečia konstitucinio reguliavimo pokyčius, įgyvendinamus pagal specialias konstitucijos keitimo procedūras ir eksplicitiškai atsispindinčius konstitucijos tekste. Šia prasme kalbant apie pataisas turima omenyje dalinė konstitucijos korekcija (t. y. kai kurių jos nuostatų pataisomasis pakeitimas ar jos papildymas naujomis nuostatomis), o ne naujos konstitucijos priėmimas.

Antrasis – susijęs su evoliuciniu konstitucijos nuostatų interpretavimu, konstitucijos tekstui išliekant nepakitusiu (stabiliu).

Nagrinėjant ne formaliąją, o jurisprudencinę konstitucijos kaitą pirmiausia iškyla konstitucijos interpretavimo ir jos kitimo *via* interpretaciją atribojimo problema. Kaip atskirti šiuos du reiškinius? Teisinėje literatūroje šiuo klausimu nuomonės įvairios. Anot vieno požiūrio, konstitucinis teisėtumas reikalauja griežto atskyrimo tarp interpretavimo objekto (teksto) ir interpretavimo subjekto (oficialaus aiškintojo). Toks atskyrimas reiškia, kad vienintelė teismo misija yra išaiškinti konstituciją, o ne imtis teisės kūrimo vaidmens. Todėl teismai veikia teisėtai, jeigu jie tik aiškina konstituciją, o ne ją perrašinėja. Kitu požiūriu nubrėžti distinkciją tarp konstitucijos aiškinimo ir jurisprudencinio konstitucijos keitimo – labai sudėtinga. Ypač tada, kai konstitucijos tekstas yra dviprasmiškas. Kita vertus, jeigu pripažįstama, kad konstitucija tarsi gyvas organizmas turi vystytis ir augti, tai toks jos gyvybingumas gali būti užtikrintas tik teismo pagalba per evoliucinį konstitucijos aiškinimą. Šioje disertacijoje pastarasis požiūris laikomas tikslesniu, labiau pagrįstu, nes ne tik ankstesnės

[11] Bell, J. *French Constitutional Law*. Oxford: Oxford University Press, 1992, p. 2.

oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretacija, bet ir „netikėto“ turinio konstitucinė jurisprudencija moksliniame diskurse kartais įvardijama ne kaip interpretacijos rezultatas, o kaip konstitucijos pakeitimas ar papildymas[12]. Juolab, kad objektyvių kriterijų stoka, pagal kuriuos „interpretavimą“ galima būtų aiškiai atriboti nuo „pakeitimo ar papildymo“, nepašalintų abejonių dėl išvadų ar konstatacijų patikimumo.

Minėta, kad įvairios konstitucinio gyvenimo sferos patiria daugiaaspekčius organiškus pokyčius, kurių atsiradimas ar vystymasis originalioje konstitucijos prasmėje nebuvo numatytas, prognozuotas. Gustav Radbruch yra sakęs, kad „įstatymo interpretuotojas turi suprasti jį geriau, nei įstatymo kūrėjas. Įstatymas visuomet yra išmintingesnis už tą, kuris jį sukūrė, nes įstatymas – gyva esybė. Įstatymo interpretacija privalo būti dinamiška. Jis turi būti suprantamas taip, kad integruotų ir skatintų tikrovės modernėjimą“[13]. Todėl natūralu, kad konstitucijos *telos* pasiekiamas per esamybei aktualų jos aiškinimą, konstitucinę justiciją. Konstitucijos interpretavimas vis naujuose kontekstuose suponuoja tikrovę, kurioje konstitucijos aiškintojo sprendimai neretai lemia svarbius ir ilgalaikius pokyčius. Taigi konstitucija vienokiu ar kitokiu būdu auga ir keičiasi kartu su sociumu. Ji turi keistis, nes visuomenė, kurios gyvenimą konstitucija tvarko, nuolat kinta. Jeigu konstitucija ima „atsilikti“, teisinės valstybės principams kyla pavojus[14]. Teisės augimas ir kaita turi vidinę logiką; pokyčiai yra ne tik seno pritaikymas prie naujo, bet ir viso pokyčių modelio dalis. Šitoks raidos procesas pavaldus tam tikriems dėsningumams ir, bent jau žvelgiant į praeitį, atspindi tam tikrą vidinę būtinybę. Vakarų teisės tradicijoje tariama, kad pokyčiai vyksta neatsitiktinai, bet atsiranda naujai interpretuojant praeitį, kad būtų atsiliepiama į dabarties ir ateities reikmes. Teisė yra ne tik tęstinė; ji turi istoriją. Ji pasakoja istoriją[15].

Taigi disertacinio tyrimo problema – konstitucijos kaita, besireiškianti dviem esminiais teisiniais būdais (pavidalais): formaliuoju ir jurisprudenciniu. Disertacijoje ši problematika nagrinėjama mokslinės doktrinos, teisinio reguliavimo ir teisinės praktikos plotmėje.

Darbo naujumas ir reikšmė

Disertacinis darbas yra naujas dviem atžvilgiais. Visų pirma jo naujumas remiasi tuo, kad Lietuvos teisės moksle iki šiol nebuvo kompleksinio, vieningo, išsamaus teisinę konstitucijos kaitą nagrinėjančio tyrimo. Ir antra, šioje disertacijoje be kita ko gvildenama tokia konstitucijų kaitos problematika, kuri nacionalinėje mokslinėje doktrinoje iš esmės netyrinėta (konstitucijos pataisų konstitucingumo kontrolės problema, konstitucijos pataisų antikonstitucingumo problema).

Tiek pats tyrimas, tiek ir jo rezultatai vertintini kaip reikšmingi tolesnės Lietuvos teisės mokslo raidos bei teisinės praktikos požiūriu. Moksline prasme disertacinis tyrimas leidžia užpildyti tam tikras konstitucinės teisės mokslo doktrinos spragas, pagilinti mokslo darbuose nagrinėtų problemų suvokimą. Šis darbas gali būti ir vienu iš atramos taškų toliau plėtoti nagrinėto teisinio reiškinio mokslinius tyrimus. Disertacijoje nagrinėjama konstitucijos kaitos teorija ir praktika taip pat galėtų pasitarnauti teisiniam švietimui, konstitucinės teisės

---

12 Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 174–177.

13 Radbruch, G. Legal Philosophy. *The Legal Philosophies of Lask, Radbruch and Dabin*. Cambridge: Harward University Press, 1950, p. 141.

14 Suber, P. *The Paradox of Self-Amendment: A Study of Logic, Omnipotence and Change*. New York: Peter Lang Publishing, 1990, section 2, p. 1.

15 Berman, H. J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999, p. 26.

studijoms, ar būti panaudota pedagoginiais tikslais. Teisinės praktikos požiūriu disertacinis tyrimas gali būti naudingas identifikuojant kai kurias Lietuvos Respublikos Konstitucijos teisinės kaitos problemas, ieškant galimų jų sprendimų, gali padėti išvengti analogiškų klaidų toms, kurios buvo padarytos kitų valstybių konstitucijų formaliosios arba jurisprudencinės kaitos praktikoje. Teigtina, kad disertaciniame darbe tyrinėta konstitucijos pataisų konstitucingumo patikros, pataisų antikonstitucingumo problematika *inter alia* reikšminga Lietuvos Respublikos oficialiosios konstitucinės doktrinos galimai plėtotei, nes iki šiol tokio pobūdžio konstitucinės doktrininės nuostatos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nebuvo formuluotos. Pagaliau, disertacijoje analizuojamas substantyvinių konstitucijos keitimo ribojimų klausimas yra aktualus nagrinėjant Lietuvos Respublikos Konstitucijoje implicitiškai įtvirtintų tokių jos keitimo ribojimų galimą egzistavimą bei jų pagrindimą.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Disertacinio darbo tikslas – kompleksiškai išanalizuoti formaliąją ir jurisprudencinę konstitucijos kaitą.

Disertacinio darbo uždaviniai: 1) atskleisti ypatingos konstitucijos kaitos prielaidas, principus, teisines formas; 2) išnagrinėti konstitucijos stabilumo ir konstitucijos dinamiškumo koegzistavimo galimybę; 3) identifikuoti ir susisteminti formaliųjų konstitucijos pataisų priėmimo teisinį instrumentarijų; 4) ištirti konstitucijos formaliųjų pataisų konstitucingumo kontrolės teisines galimybes, nustatyti galimos jų konstitucinės patikros kriterijus; 5) išanalizuoti konstitucijos plėtotės ir kaitos oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje sąlygas, principus, ribas; 6) ištirti Lietuvos ir užsienio valstybių konstitucinę patirtį formaliųjų ir jurisprudencinių konstitucijos pataisų aspektu; 7) aptarti ir įvertinti kai kuriuos Lietuvos Respublikos Konstitucijos kaitos probleminius klausimus, nurodyti galimus jų sprendimus.

Ginamieji disertacijos teiginiai

1. Ypatingą konstitucijos kaitą lemia jos, kaip tautos *suprema potestas* akto, prigimtis ir paskirtis.
2. Konstitucija kinta ne tik priimant formalias pataisas, bet ir aiškinant konstitucijos nuostatas oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje.
3. Konstitucijos formaliųjų pataisų priėmimą riboja substantyviniai ir procedūriniai konstitucijos keitimo imperatyvai. Substantyviniai keitimo ribojimai konstitucijose įtvirtinami ne tik *expressis verbis*, bet ir implicitiškai.
4. Konstitucijos formaliosios pataisos gali būti konstitucinės kontrolės objektu.
5. Oficialus konstitucijos aiškinimas leidžia suderinti konstitucijos stabilumą su konstitucijos dinamiškumu, įprasminti *gyvosios* konstitucijos idėją.

TYRIMŲ APŽVALGA

Lietuvos teisės moksle formalioji ir jurisprudencinė konstitucijos kaita disertaciniu lygmeniu nebuvo nagrinėta. Atskiri šios teisinės problemos klausimai, fragmentai nagrinėti prof. T. Birmontienės, prof. E. Jarašiūno, prof. E. Kūrio, prof. G. Mesonio, prof. V. Sinkevičiaus, prof. E. Šileikio, prof. J. Žilio darbuose. Tenka pripažinti, kad bene didžiausias dėmesys teisės mokslo darbuose yra skiriamas su konstitucinio akto interpretavimu susijusiems dalykams, tad konstitucijos kaitos aspektai juose atsispindi oficialaus konstitucijos aiškinimo kontekste. Konstitucijos formaliosios kaitos tematika kiek plačiau yra paliesta

prof. E. Jarašiūno, prof. E. Kūrio, prof. V. Sinkevičiaus, prof. J. Žilio moksliniuose tyrimuose. Istorinius konstitucijos peržiūrėjimo instituto Lietuvos Steigiamajame Seime tyrinėjimus yra atlikęs prof. M. Maksimaitis. Disertacijai aktualiais klausimais fragmentiškai rašė ir prof. M. Romeris, P. Leonas.

Užsienio valstybių teisės mokslinėje doktrinoje temos, kurios yra gvildenamos šioje disertacijoje, nagrinėtos daug plačiau nei Lietuvos teisės moksle. Konstitucinio reguliavimo keitimąsi atskirose šalyse yra analizavę E. Ascensión, G. Biaggini, S. Boyron, H. Corder, C. Fusaro, S. M. Griffin, D. Grimm, T. Kahana, S. Navot, D. Oliver, M. Pal Singh, P. Rishworth, M. Suksi, M. Tomoszek, J. Woelk. Konstitucijų teisinės kaitos teorijos klausimus tyrinėjo, svarstė M. Andenas, Ch. Borgeaud, J. Boulouis, J. Bryce, J. A. Da Silva, W. Dellinger, M. H. Fabre, M. Prélot, P. Suber. Konstitucijos kintamumo per jos aiškinimą refleksijos regimos A. Barak, S. A. Barber, S. Breyer, J. E. Fleming, D. P. Kommers, M. Safjan, A. Scalia mokslinėse pažiūrose. Steigiamosios galios doktrina – E.-W. Böckenförde, M. Loughlin, A. Negri, C. Schmitt mokslinio domėjimosi sritis. Konstitucijos pataisų konstitucingumo problematika tyrinėta A. Barak, K. Gözler, D. P. Kommers darbuose.

Disertaciniu darbu siekiama aprėpti konstitucijos kaitos teorijos pagrindų analizę, sujungti atskirus konstitucijos teisinės kaitos elementus į tam tikrą vientisą doktriną, mokslinį požiūrį, kuris leistų įvertinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos formaliųjų ir jurisprudencinių pokyčių ypatumus, dėsningumus, problematiką, padėtų sprendžiant kai kurias nacionalinėje konstitucinėje teisėje galinčias iškilti teisines problemas.

DARBO METODOLOGIJA

Atliekant disertacinį tyrimą taikyti šie metodai: dokumentų analizės, mokslinės literatūros analizės, lyginamosios analizės, sisteminės analizės, loginis–analitinis, istorinis, lingvistinis, prognozavimo.

Dokumentų analizės metodas taikytas nagrinėjant Lietuvos ir kitų valstybių konstitucinius aktus, nacionalinių teismų, tarptautinių ir užsienio valstybių teismų sprendimus. Gauti tyrimo duomenys sudarė prielaidas apibendrinti teisinio reguliavimo ir teisinės praktikos raidą, aktualijas, tendencijas, bendrus ir individualius konstitucijų kaitos proceso bruožus.

Mokslinės literatūros analizės metodu tyrinėta teisės, filosofijos, politikos mokslinė doktrina. Šio metodo taikymo rezultatais grindžiama konstitucijų kaitos teorija (konstitucijų ypatingos teisinės kaitos determinacija, principai, teisinės formos), kokybiniu požiūriu vertintas teisinio reguliavimo bei teisinės praktikos turinys.

Skirtingų pasaulio valstybių patirtis konstitucijų formaliosios ir jurisprudencinės kaitos srityje analizuota pasitelkiant *lyginamąjį tyrimo metodą*. Jis padėjo išryškinti konstitucijos kaitos, kaip teisinio reiškinio, panašumus ir skirtumus pasaulinio konstitucionalizmo erdvėje, leido įžvelgti tam tikrus teisinių idėjų ir praktinio jų įgyvendinimo dėsningumus bei sklaidą.

Sisteminės analizės metodas taikytas konstitucijos formalios ir jurisprudencinės kaitos sąveikos klausimams tirti, atskiriems minėtų konstitucijos kaitos formų elementams analizuoti, apjungti juos į vieną visumą. Šis metodas taipogi buvo naudingas apibendrinant kitų metodų taikymo rezultatus.

Sisteminis metodas kartu su *loginiu–analitiniu metodu* neabejotinai buvo pravartūs tyrinėjant konstitucinę jurisprudenciją, jos nuoseklios plėtotės, tęstinumo, nuoseklumo nutrūkimo, naujų precedentų, naujos interpretacinės krypties priežasčių bei pagrindimo tyrimuose. Loginiu–analitiniu metodu taip pat buvo tikrinami tyrimų rezultatai, jų loginės sąsajos.

Istorinio tyrimo metodo taikymas padėjo nustatyti esminius nagrinėjamo reiškinio raidos momentus, jo evoliuciją, leido suprasti konstitucijų kaitą nulėmusias sąlygas, įvykius, kontekstus. Istorinis metodas be kita ko leido pažinti konstitucijų kaitos teorijos formavimąsi, mokslinės minties plėtotę. Dar daugiau, istorinio metodo panaudojimo rezultatai neabejotinai buvo naudingi sprendžiant disertacijos dalyko probleminius klausimus.

Lingvistiniu metodu yra atskleidžiamos įvairių sąvokų reikšmės, jų turinys, tarpusavio ryšiai. Be to, lingvistinis tyrimo metodas ypač padeda užčiuopti jurisprudencinę konstitucijos kaitą, pastebėti jos raišką.

Prognozavimo metodui tenka svarbus vaidmuo sprendžiant dėl galimos oficialaus konstitucijos aiškinimo plėtotės, naujų konstitucinių doktrininių nuostatų formulavimo, tam tikrų ordinarinės teisės pokyčių, novelų įtakos konstitucinio teisinio reguliavimo stabilumui.

TYRIMO REZULTATAI IR DARBO STRUKTŪRA

Disertaciją sudaro įvadas, dėstomoji dalis (penki skyriai), išvados ir pasiūlymai, naudotos literatūros bei šaltinių sąrašas.

Įvade pristatomas darbo aktualumas, tiriamoji problema, darbo naujumas ir reikšmė, disertacinio darbo tikslas, uždaviniai, ginamieji disertacijos teiginiai.

Toliau apžvelgiami Lietuvoje ir užsienyje atlikti tyrimai disertacijos tema, pateikiama darbo metodologija.

Pirmajame dėstomosios darbo dalies skyriuje nagrinėjama konstitucijos kilmės teorijos raida. Atskleidžiamas tautos suvereniteto, steigiamosios galios (valdžios) ir konstitucijos ryšys (J. Althusius, J. Bodin, E.-W. Böckenförde, G. Buchanan, T. Hobbes, G. Lawson, J. Locke, monarchomachų, T. Paine, J. J. Rousseau, C. Schmitt, E. J. Sieyès mokslinės doktrinos ir pažiūros). Pagrindžiama konstitucijos, kaip tautos *suprema potestas* kūrinio, prasmė. Pristatomos šios prasmės refleksijos pasaulio valstybių konstituciniuose aktuose, referuojami konstitucijų stabilumo ir dinamiškumo aspektai, nagrinėjama jų sąveika, šių savybių suderinamumo konstitucijoje galimybė.

Antrajame dėstomosios dalies skyriuje tiriamos konstitucijos pataisos formaliuoju požiūriu. Analizuojama konstitucijos stabilumo užtikrinimo problematika, steigiamosios ir įsteigtosios valdžių doktrinos elementai, jų atspindžiai istoriniuose ir šiuo metu galiojančiuose pasaulio valstybių konstituciniuose aktuose. Šiame skyriuje nagrinėjami formaliųjų konstitucijos pataisų priėmimo procesai, jų ypatumai skirtingose valstybėse (Airijoje, Albanijoje, Armėnijoje, Australijoje, Azerbaidžane, Belgijoje, Bulgarijoje, Čekijoje, Estijoje, Graikijoje, Gruzijoje, Ispanijoje, Italijoje, Japonijoje, JAV, Juodkalnijoje, Kambodžoje, Kuveite, Latvijoje, Lenkijoje, Liuksemburge, Moldovoje, Norvegijoje, Portugalijoje, Prancūzijoje, Rumunijoje, Serbijoje, Slovėnijoje, Šveicarijoje, Ukrainoje, Vokietijoje ir kt.). Atliktas konstitucinių aktų formalaus keitimo procedūrų tyrimas leidžia identifikuoti konstitucijų keitimo proceso apsunkinimui taikomus teisinius instrumentus, formuluoti procedūrinę konstitucijų keitimo ribojimų instrumentarijaus dalį. Disertacinio darbo dėstomosios dalies antrajame skyriuje taip pat formuluojama konstitucijos pataisų nebūtinumo prezumpcija, analizuojamos jos įveikimo prielaidos. Konstitucijos pataisų konstitucingumo kontrolės problemos analizė konstitucijos formalaus keitimo ribojimų instrumentarijų papildo substantyvine dalimi. Nagrinėjant šį klausimą pristatoma Airijos, Austrijos, Brazilijos, Indijos, Italijos, JAV, Pietų Afrikos Respublikos, Prancūzijos, Rumunijos, Šveicarijos, Turkijos, Ukrainos, Vokietijos konstitucinio reguliavimo ar konstitucinės kontrolės patirtis, eksplikuojanti skirtingus substantyvinių konstitucijos keitimo ribojimų raiškos būdus ir turinį.

Trečiajame dėstomosios darbo dalies skyriuje analizuojama konstitucijos plėtotė ir kaita oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, *gyvosios* konstitucijos koncepcija. Atliekamu tyrimu parodoma, kas lemia būtinybę nuolat aiškinti konstituciją (ir teisę apskritai), pagrindžiama oficialios konstitucinės doktrinos, kaip konstitucinio reguliavimo kontinuumo, prasmė. Pristatomoje konstitucijos interpretavimo teorijoje be kitų klausimų yra nagrinėjamos oficialaus konstitucijos aiškintojo diskrecijos ribos. Kūrybiškas konstitucijos aiškinimas, suteikiantis jai *gyvybingumą* (dinamizmą, evoliuciją), parodomas per konstitucijos teksto, socialinio konteksto ir interpretacijos santykį, konstitucijos esamybės dimensiją. *Gyvosios* konstitucijos idėjos materializavimasis teisinėje praktikoje įrodomas Airijos, Izraelio, JAV, Kanados, Prancūzijos, Vokietijos konstitucine jurisprudencija. Dinamišką interpretuojamo teisinio dokumento prasmę taip pat liudija pateikiama Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika aiškinant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. *Gyvosios* konstitucijos paradigmos tyrinėjimu disertacijoje gvildenama ir konstitucinių precedentų keitimosi problematika.

Ketvirtajame dėstomosios darbo dalies skyriuje išsamiau pristatomi formalieji ir jurisprudenciniai pokyčiai keletoje pasaulio valstybių (Čekijoje, Kanadoje, Prancūzijoje, Vokietijoje). Pastebėtina, kad rengiant disertaciją jos autorius tyrinėjo ne tik šių valstybių, tačiau ir Estijos, Indijos, Ispanijos, Italijos, Izraelio, Japonijos, JAV, Jungtinės Karalystės, Naujosios Zelandijos, Pietų Afrikos Respublikos, Suomijos, Šveicarijos, Ukrainos bei kitų šalių konstitucinių aktų formaliąją ir jurisprudencinę kaitą, tačiau pasirinkimą detaliau aptarti būtent Čekijos, Kanados, Prancūzijos ir Vokietijos aukščiausiosios teisės pokyčius nulėmė įdomesnė šių šalių konstitucinių pokyčių patirtis, interpretatyvistiniai, neordinariniai konstitucinės justicijos institucijų sprendimai ar konstitucinio reguliavimo specifika.

Penktajame dėstomosios darbo dalies skyriuje nagrinėjamos 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos formaliosios pataisos ir jurisprudencinės šio teisės akto transformacijos. Formaliųjų pataisų tyrimas apima Konstitucijoje įtvirtintos jos keitimo tvarkos analizę, kurios metu identifikuojami konstitucinio akto keitimo procesui ekstraordinarumą suteikiantys teisiniai instrumentai, atskleidžiami jų turinio teoriniai, praktiniai, probleminiai aspektai. Šio tyrimo rezultatai sukuria prielaidas įvertinti Konstitucijos keitimo tvarkos optimalumą, jos specifiką. Konstitucijos teksto ir Konstitucinio Teismo suformuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų pagrindu *a priori* daroma išvada apie tam tikrus Konstitucijoje implicitiškai įtvirtintus substantyvinius jos keitimo ribojimus, prognozuojama galima oficialios konstitucinės doktrinos plėtotė. Konstitucijos formaliosios kaitos klausimo nagrinėjimas užbaigiamas Konstitucijos pataisų, priimtų per du šio akto galiojimo dešimtmečius, tyrimu, kai kurių neįgyvendintų Konstitucijos keitimo iniciatyvų pristatymu, disertacijos autoriaus pasiūlymais dėl tam tikrų Konstitucijos institutų pataisų. Aptariamo disertacijos skyriaus dalyje, skirtoje Konstitucijos jurisprudencinės kaitos tyrimo rezultatams, svarstomi kai kurie Konstitucijos teksto ypatumai, analizuojami oficialiojoje doktrinoje atskleisti, Konstitucijos kaitą per oficialų jos aiškinimą programuojantys konstitucinio reguliavimo aspektai, pateikiami Konstitucijos gebėjimo absorbuoti socialinio gyvenimo naujoves pavyzdžiai, nagrinėjamos su formaliąja ir jurisprudencine Konstitucijos kaita susijusios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos. Konstitucinio Teismo aktuose suformuluotų oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų raidos tyrimu pagrindžiama Konstitucijos kaita *via* oficialų jos aiškinimą. Analizuojami Lietuvos Respublikos oficialiosios konstitucinės doktrinos deviacijos, apsivertimo (reinterpretacijos) atvejai sudaro galimybę ne vien nustatyti Konstitucijos jurisprudencinės kaitos faktą, naują interpretacinę kryptį, tačiau ir kritiškai pažvelgti į pirmiau buvusios doktrinos formulavimą, įžvelgti ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose padarytas Konstitucijos aiškinimo „klaidas".

Disertacijos pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

I. KONSTITUCIJA – TAUTOS *SUPREMA POTESTAS* KŪRINYS

1.1. Tautos suverenitetas, steigiamoji valdžia, konstitucija

Tyrinėjant konstitucijos kaitą, šio reiškinio problematiką, neišvengiamai tenka susidurti su konstitucijos genezės, jos prigimties klausimu, nes konstitucijos šaltinis, šio teisės akto esmė ir paskirtis implikuoja tam tikrus jo kaitos principus. Bandant atsakyti į klausimus – kodėl konstitucija turi būti stabilus aktas; kaip užtikrinamas jos sąlyginis pastovumas; kas, nuolat besikeičiančioje visuomenėje, stabiliai konstitucijai leidžia išlikti veiksminga; ar galima suderinti konstitucijos *expressis verbis* stabilumą su jos vidiniu dinamiškumu? – vienaip ar kitaip turime paliesti konstitucijos ištakas.

Termino *konstitucija* etimologijos tema mokslinėje literatūroje teigiama, kad jis kildinamas iš lotynų kalbos žodžių *constitutio* (liet. imperatoriaus dekretas, įsakymas; santvarka; susitarimas), *constituo* (liet. nustatyti; įsteigti; sukurti; apibrėžti; įtvirtinti)[16]. Lotyniška pavadinimo *konstitucija* prigimtis sufleruoja apie tolimos praeities šio žodžio istorijos ištakas. Išties, sąvokos *konstitucija* istorijos pradžia – senovės Romos valstybinė praktika. Lotynišku terminu *rem publicam constituere* vadinti svarbius valstybinės tvarkos klausimus reguliavę teisiniai aktai. Iš Romos imperijos laikų žinoma imperatoriaus aktų rūšis – *constitutiones*. Viduramžiais *konstitucijomis* buvo vadinami privilegijų ir laisvių pripažinimo aktai. Konstitucijų terminas vartotas ir kanonų teisėje. Naujųjų laikų pradžioje sąvoka *fundamental constitution of the kingdom* jau minima ir *Šlovingąją revoliuciją* (1688-1689 m.) išgyvenančioje Anglijoje. Tokia žodžio *konstitucija* genezės bei vartosenos istorija. Tačiau reikia pabrėžti, kad kai kalbame apie *konstitucijos, kaip žodžio*, ir *konstitucijos, kaip teisinio reiškinio (teisinės tikrovės)*, istorijas kalbame apie netapačius dalykus. Šią skirtį pirmiausiai lemia ženkliai besiskiriantys jų kilmės laikotarpiai. Antai, kaip minėta, terminas konstitucija jau žinomas antikinės Romos laikais, tuo tarpu konstitucijos, kaip valdžią ribojančios aukščiausiosios teisės, koncepcija įsitvirtina tik konstitucionalizmo eroje, kurios pradžią žymi XVIII a. konstitucinės idėjos, konstitucinis sąjūdis ir pirmosios rašytinės konstitucijos (Jungtinių Amerikos Valstijų konstitucija, priimta 1787 m.; jos amžininkės, pirmosios konstitucijos Europoje – 1791 m. gegužės 3 d. Lenkijos ir Lietuvos valstybės bei 1791 m. rugsėjo 3 d. Prancūzijos konstitucijos).

Pirmosios rašytinės konstitucijos išreiškė tos epochos demokratinių jėgų siekius, įtvirtino tautos suvereniteto, valdžių padalijimo ir pusiausvyros, piliečių teisių apsaugos idėjas. Šios ir kitos konstitucionalizmo aksiomomis tapusios idėjos nebuvo dešimtmečio ar šimtmečio žmonijos politinės ir teisinės minties raidos rezultatas. Konstitucionalizmo ištakos regimos jau antikoje, o aukščiausių taisyklių svarbos suvokimas mena netgi Biblinius laikus. Įvairių konstitucionalizmo aspektų ištakų sutinkama graikų filosofų darbuose. Jie tampa teoriniu pamatu tolesniam požiūrių ir koncepcijų vystymuisi. Konstitucionalizmo idėjų formavimuisi neabejotinai pasitarnauja ir graikų miestų–valstybių, Romos respublikinių laikų praktika. Toliau seka viduramžių ir naujųjų laikų teorinis ir praktinis palikimas, plėtojantis pažangias praeities idėjas, pateikiantis naujas ar pakeičiantis ankstesnes praktikoje nepasiteisinusias

[16] Birmontienė, T., *et al*. *Lietuvos konstitucinė teisė. Vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 23.

vizijas. Nepaisant visos šios ideologinės ir praktinės patirties reikšmingumo ji laikytina tik konstitucionalizmo priešistore, kurioje formavosi būsimos nuoseklios doktrinos elementai[17].

Konstitucionalizmo priešistorė ne tik subrandino šios doktrinos ideologiją, bet ir praturtino tolesnei jos raidai neabejotinai reikšmingais teisės šaltiniais – konstitucijų šiuolaikine formaliąja prasme prototipais. Savaime suprantama, savo esme šiuolaikinei konstitucijai labiausiai artimi teisiniai aktai buvo parengti skaičiuojant paskutiniuosius konstitucionalizmo priešistorės amžius. Pirmoji rašytinės konstitucijos metmenis pateikė Anglija. Du Anglijos revoliucijos laikų aktai šiuo požiūriu turi ypatingą reikšmę. 1647 m. „*Agreement of the People*" (deja, likęs vien projektu) turėjo tapti tautos sutartimi, aukštesniu teisiniu lygmeniu įgyvendinančia *covenant* arba kitaip tariant „tautos sutarties" idėją, kitas aktas – 1653 m. „*Instrument of government*" – naujos valdymo formos įtvirtinimo aktu. Greta šių dviejų dokumentų negalima nepaminėti ir dar labiau anglų konstitucionalizmo pagrindus stiprinusio 1689 m. Teisių bilio (*Bill of Rights*). XVII a. *konstitucijos* mintis brendo ne tik Anglijoje, bet ir jos kolonijose Šiaurės Amerikoje. Ją įgyvendinant vadovautasi puritonų pasiūlyta *covenant* idėja. Taigi sutarties, jungiančios krikščioniškos bendruomenės narius, idėja imta taikyti ir politiniams junginiams. Kolonistai Šiaurės Amerikoje pasirašydavo *Plantation Covenants,* kuriomis įsipareigodavo sukurti bendruomenę, organizuoti joje valdžią ir šiai valdžiai paklusti. Kaip vienas seniausių tokio pobūdžio susitarimų minimas prieš pat Plymuto miesto įkūrimą laive „Mayflower" 1620 m. lapkričio 11 d. „tėvų piligrimų" sudarytas *Mayflover Compact*. Jį pasirašiusieji susitarė jungtis į bendruomenę, tam tikrą „politinį kūną", kuriam visuotinės gerovės tikslu suteikiama galia leisti teisingus ir visiems vienodus įstatymus. Neabejotinai reikšmingu šio susitarimo aspektu laikytinas požiūris, kad valdymas yra grindžiamas susitarimu, todėl tam, kad valdžia būtų legitimi, ji turi kilti iš valdomųjų sutikimo. Kitas žymus teisės šaltinis, laikomas konstitucijos prototipu, buvo priimtas 1639 m. sausio 14 d. Dokumentą, pavadintą *Fundamental Orders of Connecticut*, priėmė Konektikuto kolonijos taryba. Šis teisinis aktas reglamentavo šalia Konektikuto upės įsikūrusių miestų valdymą, valdžios struktūrą ir galias. Britų kolonistų sudarinėti *Plantation Covenants*, kuriais bandyta reguliuoti politinius santykius kolonijose – svarbūs ne tik JAV, bet ir konstitucionalizmo raidai apskritai. Jie žymėjo dar vieną konstitucijos link orientuotą tendenciją, kiek vėliau įsiprasminusią „*Konfederacijos ir amžinos sąjungos straipsnių*", atskirų valstijų konstitucijų ir galiausiai JAV konstitucijos priėmimu. 1787 m. JAV konstitucijos priėmimas laikomas pirmuoju konstitucionalizmo įtvirtinimo valstybės gyvenime bandymu, suteikusiu impulsą tolesnei konstitucionalizmo sklaidai pasaulyje. Todėl teigiama, kad *konstitucijos* terminas ir *konstitucingumo* sąvoka ta prasme, kuria dabar jie vartojami, buvo visuotinai pripažinti Jungtinių Amerikos Valstijų konstitucijos kūrimo patirties dėka.

Minėti šiuolaikinės konstitucijos pirmavaizdžiai reflektuoja svarbų šio akto šaltinio, jo kilmės aspektą – konstitucija kyla iš žmonių bendruomenės sutarimo ir bendros valios gyventi pagal tam tikras teisines taisykles. Šios taisyklės *de jure* apjungia žmonių bendruomenę į politinį kūną – pilietinę tautą, kuri steigia valstybę.

Adhémar Esmein kitados teigė, kad valstybė yra teisinis tautos įasmeninimas. Teisės atžvilgiu tauta susidaro tada, kai žmonių bendruomenėje yra viena galia aukštesnė už atskiras individų valias. Toji galia, kuri, žinoma, neturi aukštesnės už save arba sau lygios galios tuose santykiuose, kuriuos ji tvarko, yra vadinama suverenitetu. Kadangi valstybė įasmenina tautą, tai jai yra skirta gyventi tol, kol gyvens pati tauta. Žinoma, valstybės forma ir žmonės, kurių asmenyje tam tikru laiku reiškiasi suverenitetas, gali keistis laikui bėgant ir įvykstant

[17] Jarašiūnas, E. Konstitucionalizmo priešistorė: ištakos ar pirmavaizdis? *Jurisprudencija*. 2009, 4(118): 21–46.

revoliucijoms, bet pati valstybės esmė tuo nekeičiama, jos buvimo pastovumas tuo neliečiamas, lygiai, kaip ir pati tauta gyvena nuolat, nors ir keičiasi gyvosios kartos[18].

Tautos, kaip visų valdžių šaltinio, tikrosios valstybės kūrėjos, vienintelės suvereniteto turėtojos samprata valstybių istorijos laikmečiuose nelengvai skynėsi kelią per valdovo suverenumo ir visagališkumo olimpą. XVIII a. Amerikos išsilaisvinimo iš kolonijinio jungo ir Didžiosios prancūzų revoliucijos išvakarės laikytinos lūžio momentu transformuojantis žmogaus minčiai apie valstybę, jos ištakas, tautos politinį vaidmenį. Tuo laiku iš esmės pasikeičia pati tautos savivoka. Tauta tampa valstybės *savininke*, o įsteigtoji valdžia – apibrėžtuose teisiniuose rėmuose veikiančia jos *patarnautoja*. Suvereniteto – vasaliteto konstrukcija valstybės valdžios struktūroje primato požiūriu pasikeičia poliais. Tauta tampa vieninteliu suverenu, o valstybės valdžia – tautos jai suteiktus įgaliojimus vykdančia institucija. Tautos teisė pakeisti nesugebančią deramai jai tarnauti įsteigtąją valdžią tampa nekvestionuojama.

Istorinėje retrospektyvoje pastebima, kad suvereniteto, valstybės ir jos valdžios sampratos kaita prasidėjo tuomet, kai vis labiau įsigalint absoliutiniam monarchiniam valdymui, išryškėjo perspektyva valstybei tapti monarcho subjektinės teisės objektu, asmeniniu jo daiktu. Tokia valdomiesiems pavojinga valstybės raidos tendencija, paneigianti pačią valstybės socialinę paskirtį ir jos esmę, lėmė valdomųjų pasipriešinimo judėjimą prieš šios sistemos atsiradimą. Kaip pagrindines monarchinio absoliutizmo ydas A. Esmein įvardija karališkosios galios konsolidaciją, feodalizmą, kuris nebeturėjo naudingos funkcijos, nebetarnavo jokiam visuomenės reikalui, netgi atvirkščiai – varžė ir trukdė normalų socialinį bendravimą, dideles bažnyčios privilegijas prieš valstybę, karaliaus besaikiškumą, pasiekusį maksimalų absoliutizmą, kuris valstybę pajungė karaliaus, o ne tautos naudai[19]. Kilęs pasipriešinimo judėjimas šių monarchinių ydų pašalinimą siejo su suvereniteto koncepcijos reforma, jos išvadų valstybės valdžios sąrangai pritaikymu, bet kokių tarpinių socialinių junginių ir griežtu individualizmu paremtos socialinės raiškos eliminavimu. Vienas iš pagrindinių laimėjimų, kurį pasiekė šio judėjimo įkvėpėjai ir ideologai, buvo valdovo suvereniteto pakeitimas tautos suverenitetu.

Pati suvereniteto sąvoka nebuvo prieš absoliutinę monarchiją nukreipto demokratinio judėjimo kūrinys. Suvereniteto, kaip absoliučios valdžios, idėja buvo bandyta formuluoti jau senovės Romoje, vėliau – viduramžių moksle, tačiau revoliucinių judėjimų laikmetyje ji įgijo kiek kitokią koncepciją ir kryptį.

Suvereniteto terminą 1576 m. pasirodžiusiame veikale „*Les six livres de la République*“ („Šešios knygos apie respubliką“) pirmasis pavartoja Jean Bodin. Šios knygos pasirodymas iš esmės buvo paskatintas siekio atrasti tam tikras pamatines idėjas, kurios dėl pilietinių ir religinių karų kilusioje suirutėje leistų atkurti santarvę politinėje bendruomenėje. J. Bodin teigimu, „galą politiniam chaosui galima padaryti tik tuomet, kai viena valdžia valstybėje pripažįstama svarbiausia ir neribota“[20]. Nors J. Bodin nebuvo vienintelis, ieškojęs sąlyčio taškų nesutaikomuose konfrontuojančių pusių interesuose ir doktrinose, tačiau būtent jo suformuluota ir sistemiškai pateikta suvereniteto teorija tapo konceptualia tolesnės suvereniteto doktrinos mokslinės plėtotės atspara.

Pristatydamas valstybinės santvarkos teoriją, valstybę J. Bodin apibrėžia kaip sąjungos ryšiu susietų šeimų bei daiktų grupę, tvarkomą vyriausiosios valdžios ir proto, bei išskiria svarbiausią valstybės požymį, grynai juridinį, pavadindamas jį nauju terminu *souveraineté*. Suvereni valdžia, anot J. Bodin, turi keturias žymes: i) ji yra tvirta ir pastovi. Tas, kuriam

[18] Esmein, A. *Konstitucinės teisės principai. I t. I d*. Kaunas: Teisininkų draugijos leidinys, 1932, p. 1–3.

[19] Romeris, M. *Konstitucinės institucijos. I t.: Suverenitetas*. Vilnius: Pradai, 1995, p. 129.

[20] Hinsley, F. H. *Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986, p. 121.

valdžia tik laikinai pavesta, negali būti laikomas vyriausiuoju valdytoju, bet yra tik suverenios valdžios sargas. Vyriausioji valdžia yra ta, kuri neturi ribų ir neturi to, iš ko gauna pradžią („*potestas nullum exitum habens*"); ii) suvereni valdžia stovi aukščiau už įstatymus, tiek anksčiau išleistus, tiek ir jos pačios duotus; iii) ji yra neribota. Tik valdininkų teisės yra apribotos; iv) ji yra neatsakinga pagal žemišką tvarką dėl to, kad jai yra privalomos tik dieviškoji ir prigimtinė teisės. Nagrinėdamas suverenitetą, J. Bodin nurodė dar vieną jo bruožą – nedalomumą. Šiuo klausimu J. Bodin teigia: „*Summus is dicitur, qui nec superiorem, nec ejusdem imperii socium habet*" (Aukščiausiu vadinamas tas, kuris neturi nei viršesnio, nei tos pačios valdžios dalininko). Suvereni valdžia negali turėti šalia savęs lygaus draugo. Pasak J. Bodin, suvereni valdžia priklauso tautos visumai, kuri gali perleisti ją vienam piliečiui (*summus princeps*) be jokių sąlygų, lygiai kaip savininkas gali duoti dovaną be sąlygų[21].

Nors J. Bodin sukurta teorija iš esmės buvo skirta monarchiniam valdymui ir karaliaus suverenitetui pateisinti, tačiau būdamas griežtas legistas, jis palaikė teisėtumo principo viršenybę net ir prieš patį valdovą. „Kai karalius siunčia kancleriui kurį aktą, priešingą teisės principams, kad kancleris pridėtų antspaudą, tai kancleris turi atsisakyti tokį aktą antspauduoti ir nusileisti gali tiktai tada, kada jau nėra jokio galimumo priešintis. Panašių pasipriešinimų pavyzdžiai buvo gana skaitlingi ir garsūs. Ypatingai buvo pagarsėję šia teorija pagrįsti Prancūzijos parlamentų (aukštųjų provincijos teismų) atsisakymai įregistruoti karaliaus aktus dėl jų prieštaravimo teisei ir teisės principams"[22].

Tikriausiai pačioje monarcho galioje užkoduota socialinė jos esmė buvo viena priežasčių, neleidusių J. Bodin sukurtąjai suvereniteto ir monarchinio valdymo teorijai nuslopinti siekių pagrįsti suverenitetą ne valdovo, bet tautos (liaudies) teise. Juo labiau, kad šiuos siekius keliantis mokslas buvo pasireiškęs jau XIV ir XV amžiuose, ir pagrinde rėmėsi Marsilijaus Paduviečio sukurta teorija. Marsilijus Paduvietis skelbė demokratinę mintį, kad karaliaus valdžia kyla iš tautos, o tauta savo teises yra pavedusi monarchui. Valstybės valdžia, anot jo, yra valdžia arba galėjimas leisti įstatymus, kurti formą. Ji gali priklausyti tiktai tautai (liaudžiai), viena vertus, dėl to, kad valstybės buvimo tikslas yra visų gyventojų gerovė. Geresni įstatymai sudaromi tik visų gyventojų, nes jiems geriau yra žinomi jų reikalai, negu tiktai kai kuriems asmenims. Kita vertus, valdžia gali priklausyti išimtinai tautai dėl tos priežasties, kad įstatymai turi vertę tik tada, kai esti vykdomi. Todėl jų kūrėjas turi būti liaudis, nes ji su didesniu noru vykdys savo pačios sukurtus įstatymus negu kito jai duotus. Marsilijus Paduvietis taip pat pabrėžė, kad reikia skirti įstatymus leidžiančiąją valdžią nuo vykdomosios valdžios (*principans executiva*), kuri gali būti įvairiai organizuota, tačiau taip pat tiktai liaudies valia[23].

J. Bodin teorija savo laikmetyje konkuravo su kalvinistų teoretikų, vadinamų *Monarchomachais*, pažiūromis. Monarchomachai J. Bodin suformuluotą suvereniteto koncepciją su tam tikromis išlygomis pritaikė tautos suverenumui pagrįsti, kaip galios centrą įvardydami tautą, o ne karalių. Jie įrodinėjo, kad suverenitetas iš pat pradžių priklausė tautai ir, kad tauta visai neperleido suvereniteto, pavesdama jo vykdymą karaliui; o į karalių reikia žiūrėti kaip į pirmąjį magistratą ir tautos atstovą[24]. Pasak jų, niekas negimsta karaliumi ir joks karalius negali egzistuoti *per se* ar valdyti nesant žmonių; priešingai, žmonės egzistuoja *per se* ir yra pirmesni laike už karalių[25]. Savo darbuose monarchomachai kritikavo absoliučią

[21] Leonas, P. *Teisės filosofijos istorija*. Vilnius: Mintis, 1995, p. 142–143.

[22] Romeris, M. *Konstitucinės institucijos. I t.: Suverenitetas*. Vilnius: Pradai, 1995, p. 100.

[23] Leonas, P. *Teisės filosofijos istorija.* Vilnius: Mintis, 1995, p. 128–130.

[24] Esmein, A. *Konstitucinės teisės principai. I t. II d*. Kaunas: Teisininkų draugijos leidinys, 1932, p. 23.

[25] Dunning, Wm. A. The Monarchomachs. *Political Science Quarterly.* 1904, 2(19): 277–301.

monarchiją, religinį persekiojimą, politinės valdžios kilmę grindė visuomenės sutarties idėja, tvirtai gynė žmonių teisę priešintis neteisingam ar tironiškam valdymui.

Monarchomachų plėtota politinės valdžios koncepcija buvo grindžiama idėja, kad valdovai valdžią įgyvendina patikėjimo teise. Šiuo aspektu George Buchanan 1578 m. padarė radikalias Reformacijos minties išvadas, niekais paverčiančias bet kokias karaliaus arba dvasininkų absoliutizmo pretenzijas. Jis teigė, kad politinę valdžią racionaliai galima suvokti tik kaip kylančią iš žmonių ir sąlygiškai turimą. Teisės kūrėja yra tauta, o karalius turi valdyti jos labui ir būti saistomas teisės arba būti teisėtai nuverstas[26].

Sistemingiausiai sutartinę valdžios genezės teoriją veikale *„Politica methodice digesta, atque exemplis sacris et profanis illustrata“* (1603 m.) išdėstė vokiečių mokslininkas Johannes Althusius. Anot J. Althusius, politika yra žmonių bendravimo menas, turint tikslą sukurti, palaikyti ir plėtoti socialinį gyvenimą. Šių sąlygų palaikymas yra simbiozė (gyvenimas kartu). Kalbėdamas apie žmonių tarpusavio simbiozę jis vartoja terminus *communio*, *consociato*, *mutua communicatio*, o bendruomenę įvardija kaip *consociato symbiotica*. Individai ir jų grupės jungiasi, kad sudarytų didesnes organizacijas. Pradedant paprasčiausiais dariniais – šeima, korporacijomis, provincijomis, miestais – ir einant link bendriausios, visa apimančios formos – valstybės – tas jungimosi procesas vyksta *pactum* (susitarimo) pagrindu. Politinės bendruomenės veiksmingumo faktorius – piliečių pritarimas ir sutartis[27]. Valstybę konstituoja pagrindinis įstatymas (*lex fundamentalis regni*). Jis tarnauja kaip pamatas, nes šis įstatymas kyla iš valstybės narių sutarimo, ir sujungdamas juos visus į vieną kūną suformuoja universalią bendriją. Pagrindinis įstatymas, be jokios abejonės, yra valstybės kolona[28]. Kalbėdamas apie suverenitetą J. Althusius pabrėžia, kad jis priklauso ne vienam individui, bet visiems į politinę bendruomenę susijungusiems žmonėms kaip vienai visumai. Suverenitetas yra politinės bendruomenės siela, o tautos suverenitetas yra aukštesniame lygmenyje už valstybės suverenitetą.

Tyrinėjant kitų suvereniteto teoriją nagrinėjusių autorių darbus galima pastebėti, kad tautos suvereniteto pagrindimui pasitarnauja net ir tos pažiūros, kuriomis siekiama pagrįsti valdovo galių absoliutizmą. Pavyzdžiui, remiantis anglų filosofo Thomas Hobbes teorija, individai suverenai, gamtos apdovanoti suverenine subjektyvine teise veikti savo valia kaip jiems patinka (*extra societatem civilem*), tam tikra pasidavimo sutartimi sukūrė valdovą, ir jos pagrindu į valdovo rankas ir valią sudėjo visą savo suverenumą. T. Hobbes nuomone, toks suverenios galios perleidimas valdovui suteikia labai plačias, iš esmės absoliutines galias. Tačiau nepaisant šios teorijos grindžiamo rezultato – valdovo galių suverenumo ir absoliutumo – negalime nepastebėti šį rezultatą determinuojančių pradinių duotybių prasmės. Prasmės, kad monarchinis suverenitetas yra išvestinio pobūdžio ir remiasi liaudiniu, valdomųjų suvereniteto dėsniu, jiems priklausančio suvereniteto delegavimu[29].

Suvereniteto doktrinos evoliucijoje esminių pokyčių, nulėmusių ir radikalias politikos permainas, momentu laikomas Jean-Jacques Rousseau teorijos pasirodymas. Joje atskeistos naujos suvereniteto, valstybės, valdžios implikacijos suteikė ypač stiprų impulsą tautos suvereniteto idėjos realizavimui ir valstybės, kaip tautos suverenios galios veikimo rezultato, įsiprasminimui. Tautos suverenitetą J.J. Rousseau suvokė kaip T. Hobbes absoliutizmą, tačiau absoliutu J.J. Rousseau įvardijo ne valdovą (monarchą), bet tautą. J.J. Rousseau teigia, kad

---

[26] Allen, J. W. *A History of Political Thought in the Sixteenth Century*. London: Methuen & Co. Ltd, 1964, p. 340.

[27] Althusius, J. *The Politics of Johannes Althusius*. Boston: Beacon Press, 1964, I skyrius.

[28] *Ibid*., XX skyrius.

[29] Romeris, M. *Konstitucinės institucijos. I t.: Suverenitetas*. Vilnius: Pradai, 1995, p. 117.

kaip gamta apdovanoja kiekvieną žmogų neribota valdžia visoms jo kūno dalims, taip ir visuomenės susitarimas politiniam organizmui suteikia neribotą valdžią visų jo narių atžvilgiu, ir ši valdžia, bendrosios valios vadovaujama, vadinama suverenitetu[30].

Savo mintis apie tai, kaip kuriama valstybė J.J. Rousseau išdėstė 1762 m. išleistame politiniame traktate „*Contrat social*" („Visuomenės sutartis"). Visuomenės santvarka, anot J.J. Rousseau, yra šventa teisė, kuri yra pagrindas visoms kitoms teisėms. Bet šita teisė kyla ne iš gamtos. Ji paremta sutartimis[31]. Kiekvienas mūsų perleidžia visumai savo asmenį ir visą savo galią visuotinės galios aukščiausiajam valdymui. Mes gauname kiekvieną narį, kaip neatskiriamą viso dalį. Viešas asmuo, kuris susiformuoja visų kitų susijungimu, anais laikais vadinosi „pilis" (*cité*), dabar –„respublika" arba „politinis kūnas", kuris savo narių pavadintas „padėtimi" (*l'etat*), valstybe, kai jis yra pasyvus, „suverenu", kai jis yra aktyvus, pagaliau vadinamas „galybe", kai jis yra lyginamas su panašiais į jį. Visi bendrininkai, kaip kolektyvas, vadinami liaudimi (*peuple*), o kiekvienas atskirai vadinamas „piliečiu" (*citoyen*), kai dalyvauja suverenioje valdžioje, ir „valdiniu" (*sujet*), kai priklauso valstybės įstatymams[32]. Visuomenės sutartis pakeičia asmens prigimtinę padėtį į politinę. Šia sutartimi įkuriama tauta arba visuomenė, kaip sutarties dalyvių vienetas, lygių individų bendroji ir vieninga visuma. Visuomenės sutartimi žmonės steigia valstybę. Bendrąją valią J.J. Rousseau vadina tautos suverenumo esme. Ne valdovas ir ne valdantieji, bet bendroji piliečių valia yra tos galios šaltinis ir reiškėjas, kuris valstybėje vadinamas valdžia[33]. J.J. Rousseau pabrėžia, kad suverenumas negali būti pavestas kitam, jis – nedalijamas, jo praradimas iš viso yra neįmanomas. Suverenumas yra pačios žmogaus esmės elementas. Prarasti jį galima tik nustojant būti žmogumi (mirštant). Suvereninių teisių negalima nei išsižadėti, nei įsigyti ar smurtu išplėšti[34].

Pagrindinis valstybės tikslas yra visuomenės gerovė. Šis tikslas reikalauja sukurti visuomenę, kurios visuotinė valia viena gali tvarkyti valstybės jėgas pagal jos tikslą. Suverenumas, kaip visuotinės valios vykdymas, negali būti kitam pavedamas, todėl suverenas gali būti atstovaujamas tik paties savęs. Kitam gali būti pavedama galia, jėga, bet ne valia. Suverenumas negali būti ir dalijamas, nes valia yra visuotinė. Suvereni valdžia yra absoliuti, šventa, neįžeidžiama, neperžengiama ir negali peržengti visuotinės sutarties ribų.

Pagal J.J. Rousseau, „kai tik liaudis pirmą kartą teisėtai susirenka kaip savarankiškas organas, visa vyriausybės jurisdikcija baigiasi; vykdomoji valdžia nušalinama, o pats nežymiausias miesto gyventojas yra tiek pat neliečiamas ir nepažeidžiamas, kiek pirmojo magistrato narys, nes kur susirenka tie, kuriuos atstovavo, ten nebereikalingas atstovavimas"[35].

J.J. Rousseau veikalai buvo raktas į Didžiąją prancūzų revoliuciją. Kova dėl politinės laisvės buvo paremta dviem pagrindinėmis idėjomis: Ch.L. Montesquieu pagrįstu valdžios atskyrimo principu ir J.J. Rousseau paskelbtu tautos suvereniteto absoliutu. J.J. Rousseau ideologija buvo tarsi protestas prieš atgyvenusį despotizmą, prieš privilegijas, prieš visą pavergiančią santvarką. Ši ideologija labai ryškiai atsispindėjo revoliucinio laikotarpio teisės šaltiniuose. „Kiekvieno suvereniteto pradžia yra tautoje. Jokia įstaiga arba asmuo negali vykdyti valdžios, kuri nekyla iš tautos" (1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos 3 str.); „Suverenumas – vienas, nedalomas, neperleidžiamas kitam. Jis priklauso tautai" (1791 m.

30 Ruso, Ž. Ž. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1979, p. 161.

31 Leonas, P. *Teisės filosofijos istorija.* Vilnius: Mintis, 1995, p. 251.

32 *Ibid*., p. 256.

33 Romeris, M. *Valstybė. I t*. Vilnius: Pradai, 1995, p. 68.

34 Romeris, M. *Konstitucinės institucijos. I t.: Suverenitetas*. Vilnius: Pradai, 1995, p. 64–65.

35 Rousseau, J.J. *The Basic Political Writings*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1987, p. 197.

Prancūzijos konstitucijos 1 str.); „Suvereni tauta yra piliečių visuma. Tauta vykdo savo suverenumą pirmykščiuose susirinkimuose“ (1793 m. Prancūzijos konstitucija)[36].

XVIII amžiuje politinių teorijų terminijoje atranda nauja su tautos suverenitetu siejama sąvoka – steigiamoji valdžia (galia). Nors steigiamosios valdžios konceptą pateikusi doktrina susiformavo aštuonioliktame amžiuje vykusių Amerikos ir Prancūzijos revoliucijų aplinkoje, mokslinėje literatūroje teigiama, kad du autoriai, George Lawson ir John Locke, buvo labai arti tų idėjų, kurios vėliau tapo esminiais steigiamosios valdžios teorijos principais.

1657 m. George Lawson publikavo knygą „*Politica sacra et civilis*“, kurioje pateikiamos įžvalgos, kaip kartais taikliai pastebima, tapo sisteminga ir išsamia suvereniteto doktrinos rekonstrukcija. Anot G. Lawson, aukščiausioji suvereni valdžia priklauso bendruomenei, bet ne parlamentui ar princui. Bendruomenė – tai žmonių bendrija, galinti konstituoti (įsteigti) valstybę ir viešąją valdžią[37]. Tam, kad taptų valstybe, bendruomenė turi nustatyti konstituciją, apibrėžiančią viršenybę ir priklausomybę, t. y. santvarką. G. Lawson pažymi, kad bendruomenė yra valstybės materija, esmė, o valstybė – bendruomenės forma, pavidalas. Kai valstybė yra įsteigta, individai tampa pavaldūs valdžiai tų, kuriems suteikta įstatymų leidybos teisė. Bet ordinarinė įstatymų leidybos valdžia negali priimti bet kokių įstatymų ar duoti tam tikrų nurodymų jau vien todėl, kad nepažadintų tikrosios suverenios galios, visados pasiliekančios bendruomenėje. Taigi kaip matyti iš G. Lawson požiūrio, kiekvienoje valstybėje, nepriklausomai nuo jos valdymo formos, egzistuoja dvi skirtingos valdžios (galios) rūšys.

Vieną iš valdžių, turinčią tik ordinarinę įstatymų leidybos galią, G. Lawson identifikuoja kaip *personal majesty*. Tai įsteigta (konstituota) valstybės valdžia. Tokią valdžią Anglijoje, anot jo, vykdo abeji parlamento rūmai ir karalius. G. Lawson pažymi, kad „parlamentas gali padaryti daug ir didžių dalykų, tačiau yra ir tokių, kurių jis negali nuspręsti, nes yra saistomas ne tik Dievo įstatymų, bet ir konstitucijos“[38].

Valdžią, vadinamą *personal majesty*, doktrinos autorius aiškiai atskiria nuo valdžios, kuri turi galią nustatyti (konstituoti), uždrausti, pakeisti, kitaip pertvarkyti valstybės valdymo formą. Tokias galias turinčią valdžią G. Lawson priskiria išimtinai bendruomenei ir vadina ją *real majesty*. Pasak jo, tikroji priežastis, dėl kurios parlamentas negali padaryti kai kurių dalykų, yra ta, kad jis turi ne *real*, bet *personal majesty*. Parlamentas, pavyzdžiui, negali pakeisti valdymo formos, nes ją nustatė bendruomenė, Anglijos žmonės, suteikę būtį tiek karaliui, tiek parlamentui. Žinoma, bendruomenė gali duoti parlamentui teisę panaikinti ankstesnę ir priimti naują konstituciją, tačiau jis, tokiu atveju, darytų tai ne kaip parlamentas, bet kaip žmonių šiam tikslui paskirtas patikėtinis, asamblėja[39].

Įvardydamas konkrečias *personal majesty* reiškimosi formas G. Lawson paaiškina, kad ši valdžia susijusi su užsienio reikalais, taika, karu, sutartimis, pasiuntinybėmis, religijos reguliavimu ir žmogaus teisėmis. O *real majesty* yra suvereni galia modeliuoti valstybę. Šios galios bendruomenė niekada neperleidžia savo atstovams. Tačiau *real majesty* pradeda veikti tada, kai valstybės valdžia nustoja veikusi arba ima griauti konstituciją: „kadangi bendruomenė turi galią nustatyti konstituciją, tai ji turi ir galią pakeisti valstybės valdžią, kai tai yra būtina“[40]. Kai *personal majesty* pradedama vykdyti peržengiant jai nustatytas ribas (nerūpestingai, neprotingai, neteisingai, naudojant priespaudą, ar reiškiantis kitoms panašiomis

---

36 Leonas, P. *Teisės filosofijos istorija*. Vilnius: Mintis, 1995, p. 258–274.

37 Lawson, G. *Politica Sacra et Civilis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, p. 24.

38 *Ibid*., p. 107.

39 *Ibid*., p. 48, 107–108.

40 *Ibid*., p. 48.

valdymo ydoms), bendruomenės įsipareigojimas paklusti šiai valdžiai nutrūksta. Tuomet bendruomenė įgyvendindama savo *real majesty* gali nustatyti naują konstitucinį rėžimą[41].

Moksliniuose šaltiniuose pabrėžiama, kad vienas iš svarbiausių G. Lawson teorijos postulatų buvo tas, kad „konstitucijos galia" yra „aukščiau parlamento galios"[42].

Kitas autorius, John Locke, panašiai kaip ir G. Lawson teigia, kad aukščiausioji bendruomenės galia pasireiškia ekstraordinarinėse situacijose ir padeda bendruomenei apsisaugoti nuo įsteigtosios valstybės valdžios (įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios), kai ši veikia priešingai tam tikslui, kuriam ji buvo sukurta. 1690 m. išleistame veikale *„Two Treatises of Government"* („Du traktatai apie vyriausybę") pristatydamas valstybės valdžios kilmės teoriją J. Locke pritarė T. Hobbes minčiai apie pirmykštę gamtinę padėtį ir paskesnę visuomenės narių sutartį. Tačiau skirtingai nei T. Hobbes, žmogaus prigimtį J. Locke grindė ne priešiškumu kitiems, bet žmogaus visuomenišku palinkimu, kuris yra jam paties Dievo įdiegtas ir kuris lemia visuomenės kūrimąsi siekiant naudos žmogui. Gamtiška padėtis dėl pastarosios trūkumų (jį neturi aiškių įstatymų, kurie būtų privalomi ginčams spręsti; nėra kam garantuoti bešališkumą sprendžiant ginčus ir pan.) reikalauja jos atsisakyti ir susitarus sudaryti sąjungą (visuomenę), politinį vienetą, bei išrinkti sau vadžią. Žmonių sąjungą ir politinį vienetą steigianti sutartis jos narių valia paveda tam tikras teises valdantiems organams (leisti įstatymus, vykdyti teisingumą, bausti). J. Locke pabrėžia, kad pagal prigimtinę teisę sukurtoje valstybėje aukščiausioji yra ta valdžia, kuri leidžia įstatymus, tačiau jos galios nėra neribotos. Šios valdžios galių ribas nubrėžia teisės, kurias jai suteikė žmonės sudarydami sutartį. Pavesdamas savo prigimtinę valdžią valstybei žmogus tai daro apibrėžtose ribose. Juk nei vienas asmuo neturi intereso pavesti valstybei daugiau valdžios, negu reikėjo jo padėčiai pagerinti. Jei tauta būtų delegavusi visą sprendžiamąją teisę, tai būtų atidavusi visus ginklus ir būtų pavedusi savo likimą valstybės valdžios nuožiūrai. Tokia padėtis būtų kur kas sunkesnė už gamtiškąją, nes yra blogiau būti priklausomam nuo valdžios, kuri remiasi dešimtimis tūkstančių kareivių, negu nuo dešimties paprastų piliečių, kaip kad buvo gamtiškoje padėtyje. Todėl valstybės valdžia negali būti niekieno nevaržoma, kai ji leidžia įstatymus, kurie liečia piliečių gyvybę, laisvę ir nuosavybę. O tikybos dalykai jai visai nepriklauso. Pilietiškoje visuomenėje naujieji įstatymai turi būti kuriami pagal prigimtinę teisę, nes ji neišnyksta ir susidarius visuomenės gyvenimui. Valstybės valdžia negali pavesti savo teisių kam kitam, nes jos yra jai specialiai pavestos. Tik tauta yra valdžios pirmykštis šaltinis, bet ne karalius ir ne kurie nors parlamento rūmai, todėl tik ji gali perduoti įgaliojimus iš vieno rankų kitam. Piliečiai, kurių teisės yra valdžios įžeistos, turi teisę sukilti prieš valdžią. Kiekviena valdžia yra sukurta tam tikram tikslui ir šio tikslo yra apribota. Kai tas tikslas yra niekinamas arba valdžia jam tampa neištikima, tada pasitikėjimas valdžia esti sunaikintas, ir valdžia grįžta tiems, kurie buvo pavedę ją tam tikslui vykdyti. Taigi visuomenė amžinai saugo savo rankose aukščiausiąją valdžią, kad apgintų save nuo kiekvienos įstaigos, net įstatymų leidėjo pasikėsinimų, jei įstatymų leidėjas pasirodytų toks neišmintingas ar niekšas, kad sumanytų leisti įstatymus prieš piliečių laisvę ir nuosavybę. Visuomenė visada turi teisę nusikratyti tais, kurie įžeidžia jos gyvybės saugojimo pagrindus, būtent šventą neliečiamą dėsnį, kuris paragino žmones sudaryti visuomenę[43].

---

41 Colon-Rios, I. J. *Weak Constitutionalism: Democratic Legitimacy and the Question of Constituent Power*. New York: Routledge, 2012, p. 81–82.

42 Loughlin, M. Constituent Power Subverted: from English Constitutional Argument to British Constitutional Practice. *The Paradox of Constitutionalism: Constituent Power and Constitutional Form*. New York: Oxford University Press, 2007, p. 40.

43 Leonas, P. *Teisės filosofijos istorija*. Vilnius: Mintis, 1995, p. 160–162.

„Žmonės iš prigimties yra laisvi, lygūs, nepriklausomi, ir nei vienas negali netekti tokios savo padėties, negali būti padarytas pavaldžiu kito politinei valiai be savo sutikimo. Vienintelis būdas atsisakyti prigimtinės padėties ir nustatyti naujus pilietinės bendruomenės saitus, yra susitarti su kitais žmonėmis dėl jungimosi į bendruomenę, vardan ramaus, saugaus ir taikaus gyvenimo“[44]. „Sudarydami tokį susitarimą žmonės susivienija į politinę bendruomenę ir sukuria valstybę. Taigi politinę bendruomenę konstituoja susivienyti siekiančių laisvų žmonių sutartis. Tik ji gali duoti pradžią bet kokiai teisėtai valdžiai pasaulyje“[45]. „Tik žmonės gali nustatyti valstybės formą, įsteigti įstatymų leidžiamąją valdžią ir išrinkti tuos, kurie šią valdžią įgyvendins. Tokiu būdu žmonės įsipareigoja paklusti ir būti valdomi įstatymų, kuriuos išleis jų įsteigta valdžia. Tačiau įstatymų leidžiamoji valdžia, kylanti iš sąmoningos, pozityvios žmonių valios ją institucionalizuoti, negali būti įgyvendinama niekaip kitaip, kaip tik tokiu būdu, kurį nustatė žmonės. Šiai valdžiai pavedama leisti įstatymus, o ne kurti įstatymų leidėjus. Taigi įstatymų leidėjas neturi teisės perleisti savo valdžios kitiems, perduoti jos į kitas rankas“[46]. „Įsteigus valstybę, joje gali būti tik viena viršiausia valdžia, kuriai visi likusieji yra subordinuoti. Tai įstatymų leidybos valdžia. Tačiau kartu ši valdžia yra tik patikėtinė, jai pavesta veikti konkrečiu tikslu, o žmonėse lieka aukščiausioji galia, kuri gali pašalinti, pakeisti, pakoreguoti įstatymų leidžiamąją valdžią, jeigu jos veiksmai yra priešingi patikėjimo tikslui. Bendruomenė, nepriklausomai nuo valdymo formos, nuolat turi aukščiausiąją valdžią, tačiau pastaroji ima reikštis tada, kai įsteigtoji valdžia turi būti pakeista“[47].

„Valdžios konstitucija yra pirmapradis ir aukščiausias bendruomenės aktas, jis yra visos pozityviosios teisės pirmtakas. Šis aktas absoliučiai priklausomas nuo žmonių, todėl jokia žemesnė galia negali jo pakeisti“[48]. „Konstitucija kuriama tam, kad bendruomenės sąjunga tęstųsi“[49].

J. Locke teorijoje regimas ir konstitucijos kaitos aspektas. Pasak J. Locke, šio pasaulio dalykai yra nuolatiniame kitime, niekas neišlieka ilgai tame pačiame būvyje. Žmonės, turtai, verslas, įtaka, keičia savo padėtį, didžiuliai ir klestintys miestai tampa griuvėsiais, o varganos, retai apgyvendintos vietos išauga į turtu alsuojančias, gyventojų gausa išsiskiriančias teritorijas. Įvykstant tokiems nenumatytiems įvykiams, konkretūs ir nekintantys įstatymai negalėtų tinkamai vadovauti[50].

Nežiūrint daugelio šių idėjų tuomečio pažangumo, jų mokslinės analizės ir argumentacijos logikos, vis dėlto tenka pripažinti, kad viena vertus, dėl daugiau fragmentinio nei sisteminio pobūdžio, kita vertus, dėl pernelyg menkų socialinių aspiracijų, šios idėjos netapo revoliuciniu impulsu valstybės politinės sistemos pertvarkai. Kaip jau buvo minėta, steigiamosios valdžios doktrinos susiformavimas siejamas su XVIII a. revoliucine aplinka, o konkrečiai – Emmanuel Joseph Sieyès vardu.

Abatas Emmanuel Joseph Sieyès laikomas vienu iš 1789 m. Prancūzijos revoliucijos teoretikų, jos idėjinių įkvėpėjų. Tokį vardą jam pelnė pamfleto – „*Qu'est-ce que le Tiers-État?*“ („*Kas yra Trečiasis Luomas?*“) – autorystė. Šiame kūrinyje, kurį pats E.J. Sieyès yra pavadinęs

---

44 Locke, J. *The Second Treatise of Civil Government* [interaktyvus]. Adelaide: University of Adelaide Library, 2012, p. 95 [žiūrėta 2012-11-15]. <http://ebooks.adelaide.edu.au/l/locke/john/l81s/complete.html>.

45 *Ibid*., p. 99.

46 *Ibid*., p. 141.

47 *Ibid*., p. 149.

48 *Ibid*., p. 157.

49 *Ibid*., p. 212.

50 *Ibid*., p. 158.

„visai visuomenei tinkančia moraline teorija“, „tikruoju socialinės tvarkos mokslu“, samprotaujama apie luominės santvarkos ydingumą bei siekiama parodyti tikrąją (teisingą) Trečiojo Luomo vietą valstybės sąrangoje. Pristatydamas savo teoriją E. J. Sieyès iškelia tris esminius klausimus: Kas yra Trečiasis Luomas? Kas jis buvo iki šiol politinėje santvarkoje? Kuo jis trokšta būti? Čia pat trumpai atsakydamas į juos E.J. Sieyès teigia: Trečiasis Luomas yra *viskas*; Iki šiol politiniuose reikaluose jis buvo *niekas*; Jis trokšta būti *kažkuo*[51].

Jau pirmojo knygos skyriaus pavadinime E. J. Sieyès formuluoja labai aiškią nuostatą: Trečiasis Luomas yra visa prancūzų tauta. Dėstydamas argumentus tokio identifikavimo pagrindimui E. J. Sieyès pirmiausia klausia: ko reikia tautai, kad ji gyvuotų ir klestėtų? Jai reikia privačios veiklos ir viešųjų paslaugų. Privačią veiklą vykdo keturios asmenų grupės: pirmoji – žemę dirbančios šeimos; antroji – asmenys, perdirbantys gėrybes (siekiant padidinti jų vertę ir naudą); trečiąją grupę sudaro pirkliai ir prekiautojai; paskutinė grupė – tai asmenys, teikiantys visuomenei naudingas paslaugas. Pastarajai grupei priklauso visos kitos užsiėmimo formos: nuo mokslinių profesijų iki paprasčiausių darbų vykdytojų. Tokios yra privačios veiklos, kurios palaiko visuomenę. O kas jas atlieka? Trečiasis Luomas.

Viešąsias paslaugas E. J. Sieyès taip pat suskirsto į keturias sritis: kariuomenę, teisę, bažnyčią, ir administraciją. Įvertinęs, kas atlieka šias pareigas, E. J. Sieyès konstatuoja, kad devyniolikoje atvejų iš dvidešimties tai daro Trečiojo Luomo nariai. Privilegijuotųjų socialinis sluoksnis užima tik pelningus ir garbingiausius postus. Ar privilegijuotieji jų nusipelno? Jei taip, tuomet Trečiasis Luomas turėtų arba nepageidauti, arba nesugebėti vykdyti tokių pareigų. Tačiau iš tiesų Trečiojo Luomo atstovų galimybes užimti tokius postus apribojo privilegijuotųjų luomas. Šie ribojimai neturi net menkiausios naudos viešuose reikaluose, todėl tai yra socialinis nusikaltimas ir karo prieš Trečiąjį Luomą aktas. Mes puikiai žinome monopolio efektą – laisvos konkurencijos bet kurioje veikloje nebuvimas reiškia, kad darbas bus padarytas blogai ir kainuos brangiau.

Ar niekas nepastebėjo ir to, kad kai tik valdžia tampa tam tikros visuomenės grupės nuosavybe, ji pradeda pūstis, be jokio reikalo kurdama naujus postus, skirtus tenkinti ne valdomųjų, bet valdančiųjų interesus? Akivaizdu, jog susiformavęs įsitikinimas apie privilegijuotųjų tariamą naudingumą viešųjų paslaugų atlikimui, nėra niekas daugiau nei iliuzija. Juk viską, kas sunkiausia, šioje tarnyboje atlieka Trečiasis Luomas. Nesant privilegijuotųjų, aukščiausio lygmens postai valdžioje būtų užimami nepalyginamai teisingiau: šios pareigos taptų užtarnautu atlygiu už talentą ir darbą. Bet koks privilegijuotųjų siekis uzurpuoti pelningas ir garbingas pareigas yra ne kas kita, kaip atstumianti neteisybė prieš piliečių bendruomenę, ir kartu – tėvynės išdavimas.

Kas drįstų sakyti, kad Trečiasis Luomas neturi visko, kas reikalinga tapimui tauta? Dabar jis panašus į galingą žmogų, kurio viena ranka surakinta grandinėmis. Be privilegijuotųjų luomo tauta nebūtų kažkuo menkesniu, o priešingai – ji būtų kažkuo didesniu. Taigi kas tuomet yra Trečiasis Luomas? Viskas. Tačiau šis – viskas – yra supančiotas ir engiamas. Kuo jis būtų be privilegijuotųjų? Viskas, kuris būtų laisvas ir klestintis. Niekas negali vykti be Trečiojo Luomo, tačiau be kitų dviejų luomų viskas vyktų geriau.

Privilegijuotųjų luomas apskritai neturi vietos visuomenės organizacijoje. Jis gali būti tik tautos našta, bet ne jos dalis. Tautai kilmingųjų kasta yra svetima dėl šios civilinių bei politinių privilegijų.

O kas yra tauta? Tai žmonių bendrija, gyvenanti pagal vieną bendrą teisę, ir atstovaujama to paties įstatymų leidėjo.

---

[51] Sieyès, E. J. *Qu'est-ce que le Tiers-État?* Paris, 1789, p. 3.

Ar kam nors kyla abejonių, kad privilegijuotųjų luomas naudojasi privilegijomis ir išimtimis (kurias, beje, jie drįsta vadinti teisėmis), kokių didžioji piliečių dalis apskritai neturi? Tokia tikrovė reiškia, kad privilegijuotieji atsiskiria nuo bendros tvarkos ir bendros teisės. Jų teisės padaro juos atskira nuo tautos žmonių grupe. O tai jau ne kas kita, kaip *imperium in imperio*.

Beje, savo politines teises privilegijuotieji įgyvendina taipogi atskirai nuo tautos. Jie turi atskirus savo atstovus, kurie nėra gavę jokio tautos mandato. Privilegijuotųjų atstovai netgi posėdžiauja atskirai ir veikia kaip savarankiška institucija, neturinti nieko bendro su eiliniais piliečiais. Tokia institucija svetima tautai, viena vertus, dėl jos kilmės principo, t. y. kad jos mandatas nekyla iš tautos ir, antra vertus, dėl jos tikslo – ji gina ne bendrą, o partikuliarų interesą.

Taigi Trečiasis Luomas turi viską, kas siejama su tauta, todėl bet kuris asmuo, esantis už Trečiojo Luomo, nėra tautos narys[52].

Kalbėdamas apie luomų atstovavimą ir įstatymų leidybą E. J. Sieyès dar kartą retoriškai klausia: ar yra pagrįsta teigti, kad teisė yra bendros valios (piliečių daugumos) išraiška, jeigu dešimties individų valia gali atsverti tūkstančio kitų asmenų valią? Tai reiškia, kad mažumai paliekama teisė leisti įstatymus, nors tokia praktika akivaizdžiai prieštarauja prigimtiniams dalykams. Pavyzdžiu iliustruodamas šią situaciją E. J. Sieyès atkreipia dėmesį, kad Trečiasis Luomas be jokios abejonės yra skaitlingesnis už kitus du. Kalbant konkrečiau, dvasininkų luomą sudaro kiek daugiau nei 81.000, kilmingųjų – 110.000, o Trečiąjį Luomą – 26.000.000 žmonių. „Palyginkite pirmų dviejų sumą su trečiuoju ir nuspręskite".

Šį santykį galima panaudoti ir kitam tikrovės faktui išreikšti. Įsivaizduokime, kad santykis tarp privilegijuotųjų luomo ir didžiosios piliečių dalies yra santykis tarp išimčių ir teisės. Kiekviena visuomenė turi būti valdoma bendrų įstatymų bei saistoma bendros tvarkos. Jeigu teisėje yra reikalinga nustatyti tam tikras išimtis, jos turi būti retos ir viešuose reikaluose jokiu būdu negali turėti tokio pat svorio ar įtakos kaip bendros taisyklės. Sveiko proto požiūriu išimties interesas ir bendras interesas negali būti sulygintas, tarytum tarp jų būtų pusiausvyra[53].

Privilegijuotieji, baimindamiesi jų luomams lygiavertės Trečiojo Luomo padėties ir įtakos, teigia, kad tokia lygybė būtų antikonstitucinė. Jie siekia išlaikyti *veto* teisę visiems sprendimams, kurie priešingi jų interesams. Tai yra piktnaudžiavimas, darantis žalą Trečiajam Luomui.

Svarstydamas apie parlamento modelį, kuris būtų labiausiai tinkamas tautos atstovavimui, E. J. Sieyès kritiškai įvertina galimybę recepuoti Anglijos praktiką. Jis teigia, kad imitacija nebūtinai yra geriausias vedlys. Ir apskritai E. J. Sieyès kelia klausimą, ar Britų konstitucija pati savaime yra gera, ir netgi jei tai tiesa, ar ji būtų gera Prancūzijai? E. J. Sieyès atkreipia dėmesį, kad aukštesnieji Anglijos parlamento rūmai labai kvepia 1688 m. Revoliucijos laikmečiu.

Formuojant gerą įstatymų leidybos instituciją – svarbiausia tinkama atstovavimo sistema. Ar anglų modelis su trinare įstatymų leidžiamąja valdžia, iš kurių tik vienas narys kalba tautos vardu, yra grindžiamas teisingais principais? Kadangi karalius ir lordai nėra tautos atstovai, jie negali būti įstatymų leidėjo dalis. Tik tauta turi teisę leisti sau įstatymus. Įstatymų leidybos institucija gali turėti teisę leisti įstatymus tautos vardu, jeigu ji gauną tokį

---

[52] Sieyès, E. J. *Political writings: including the debate between Sieyès and Tom Paine in 1791*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2003, p. 95–98.

[53] *Ibid*., p. 111–113.

įgaliojimą iš tautos. O kaip toks įgaliojimas gali būti suteiktas, jeigu laisvi, visuotiniai rinkimai nevyksta?

Nuspręsti, ar konstitucija gera, ar bloga vien tik pagal tai, kad ji galioja šimtą metų ir, galbūt, galios dar kelis amžius, nėra teisinga. Dažnai tenka girdėti sakant, jog žmonės dar nesukūrė nieko geriau nei anglai. Tačiau net jeigu tai yra tiesa, ar ji reiškia, kad aštuoniolikto amžiaus pabaigoje politiniai principai turi išlikti tokiais pat, kokie jie buvo septynioliktame amžiuje?[54]

Kiekvienoje laisvoje tautoje (o kiekviena tauta privalo būti laisva) yra tik vienas kelias pašalinti skirtumus – su konstitucija. Ir ši išeitis priklauso ne nuo privilegijuotųjų, bet nuo pačios tautos. Jeigu mes neturime konstitucijos, ji turi būti sukurta, ir tik vienintelė tauta gali tai padaryti. Jeigu mes turime konstituciją, o ji, kaip kai kurie teigia, reikalauja, kad Nacionalinė asamblėja būtų sudaryta iš trijų atskirų rūmų, formuojamų iš trijų skirtingų piliečių luomų, tuomet išties sunku nepastebėti to, kad vienas iš šių luomų dėl esamos situacijos išreiškė ryžtingą protestą. Neišsprendus šių prieštaravimų nėra galimybės eiti pirmyn.

Norint suvokti socialinį mechanizmą būtina analizuoti visuomenę lyg tam tikrą mašiną: imti paeiliui atskiras jos dalis ir jungti kartu tam, kad pamatytume, kaip jos tinka viena su kita ir galiausiai sukuria bendrą dermę. Todėl pradedant nuo pirmutinių principų privalu apmąstyti tris politinės bendruomenės formavimosi epochas. Juose įžvelgiami tam tikri principai ir raida.

Pirmoje epochoje regime didesnį ar mažesnį skaičių atskirų individų, kurie turi tikslą susivienyti. Jau vien šis faktas padaro juos tauta. Jie turi visas tautos teises ir jas nesudėtingai įgyvendina. Jie yra visos galios, visos valdžios pradas, šaltinis. Šis pirmasis laikotarpis gali būti charakterizuojamas *individualių valių* veiklos laikmečiu.

Antrajai epochai jau būdingas *bendros valios* veikimas. Todėl dabar kiekvienas, esantis bendrijoje, turi tikslą suteikti jų sąjungai pastovumą. Jie tariasi tarpusavyje dėl viešųjų reikalų, sprendžia kaip užtikrinti bendrus interesus. Šioje raidos stadijoje galia aiškiai priklauso visuomenei. Individualios valios glūdi savo ištakose ir sudaro esminius bendros valios elementus, tačiau imant kiekvieną individualią valią skyrium, jos galia iš esmės yra bevertė. Galia egzistuoja tik visybėje. Bendruomenė turi turėti bendrą valią. Nesant valios vienovės nebūtų įmanoma sudaryti veiksmingos visumos. Kalbant apie teises pasakytina, kad visuma neturi tokių teisių, kurios nebūtų susiję su bendra valia.

Kai bendruomenės narių skaičius ir išsisklaidymas ima didėti, tampa sudėtinga įgyvendinti bendrąją valią. Ką bendruomenės nariai tuomet daro? Jie atskiria tai, kas reikalinga visuomeninio intereso užtikrinimui ir savo bendruomenės narių grupei paveda dalinį bendros valios vykdymą (suteikiant jiems tam tikras galias). Taip pereinama į trečiąją epochą – *valdymo pagal įgaliojimą* laikmetį. Šioje vietoje būtina pateikti keletą pastabų. Pirma, pasirinkdama valdymą pagal įgaliojimą bendruomenė neatsisako savo valios teisės, nes ši teisė yra neatimama bendruomenės nuosavybė. Viskas, ką bendruomenė gali padaryti – tai tik suteikti įgaliojimą tam tikras teises įgyvendinti kažkam kitam. Antra, bendruomenės narių įgaliotai institucijai nėra pavedama vykdyti visų bendruomenės galių. Bendruomenės suteikiamas įgaliojimas liečia tik tas galias, kurios reikalingos geros tvarkos palaikymui. Delegavimu (įgaliojimu) nėra perduodama nieko daugiau nei būtina. Ir trečia, delegatų institucijai nesuteikiama teisė keisti jiems patikėtų galių ribų.

Trečioji epocha nuo antrosios skiriasi tuo, kad dabar veikia nebe tikroji bendroji valia, bet atstovaujama bendroji valia. Šioji valia turi dvi esmines savybes: i) ji nėra nei pilnutinė, nei neribota. Ji tėra tik visos bendrosios valios dalis; ii) delegatų institucija negali veikti taip,

[54] *Ibid*., p. 130–133.

tarytum jie įgyvendintų savo pačių teisę, nes bendroji valia šiuo atveju vykdoma kaip delegavimas arba patikėjimas.

Kokius dalykus privalu žinoti norint suprasti visuomenės politinę *konstituciją* ir identifikuoti tikrąjį jos ryšį su tauta?

Pradėkime nuo to, kad neįmanoma iki galo sukurti tam tikros institucijos, jeigu jai nesuteikiama konkreti organizacija, forma, ir įstatymai, būtini jai pavestų funkcijų vykdymui. Visa tai vadinama šios institucijos konstitucija. Akivaizdu, kad be jos institucija egzistuoti negali. Taip pat akivaizdu, kad bet kuris deleguotas valdymas privalo turėti konstituciją. Konstitucijos nustatymas šiuo tikslu reiškia, kad institucija, įgaliota leisti įstatymus ar vykdyti bendrąją valią, veiks tautos jai suteikta forma ir rėžimu. Be konstitucinių formų ši institucija yra niekas; ji turi veikti ir valdyti tik konstitucinių formų suteiktais būdais.

Tauta steigia valdžios instituciją siekdama ne vien jos buvimo ir veikimo tikslo, bet kartu turėdama aiškų interesą būti garantuotai, kad įsteigtoji valdžia niekada netaps žalinga šios valdžios steigėjai. Būtent todėl į konstituciją yra įdedama daugybė politinių apsaugos priemonių. Šios sudaro svarbiausias valdymo taisykles, be kurių valdžios vykdymas taptų neteisėtu.

Įstatyti valdžią į fiksuotas formas (išorines ir vidines) svarbu dėl dviejų priežasčių: pirma, taip jai sudaromos galimybės pasiekti nustatytus tikslus, ir antra, tokiu būdu valdžiai užkertamas kelias nuo tų tikslų nukrypti.

Bet kaip šioje šviesoje galima teigti, kad tauta turi nusistatyti sau konstituciją? Tauta atsiranda pirmiau už viską, ji yra visa ko šaltinis. Tautos valia visada teisėta. Ji yra teisė. Pirmesnė už tautą ir aukštesnė už ją yra tik prigimtinė teisė. Pagal teisingą, išimtinai iš tautos valios kylančios pozityviosios teisės hierarchiją, aukščiausiai joje yra konstituciniai įstatymai. Jie padalinti į dvi dalis. Viena jų reglamentuoja įstatymų leidybos institucijos organizaciją ir funkcijas; antra dalis – kitų institucijų organizacijos ir veiklos pagrindus. Šie įstatymai yra fundamentiniai. Dėl šios priežasties institucijos, veikiančios jų apibrėžtose ribose, negali šių įstatymų liesti. Konstitucija yra steigiamosios, o ne įsteigtosios valdžios kūrinys. Jokia delegacijos pagrindu veikianti valdžia negali keisti delegavimo sąlygų. Visos įsteigtosios valdžios dalys yra atsakingos tautai ir priklausomos nuo tautos.

Atsižvelgiant į tai nesunku suvokti, kad kiti įstatymai (ne konstituciniai) yra konstitucijos priėmimu įsteigtos ir jos pagrindu veikiančios įstatymų leidybos institucijos darbo rezultatas. Todėl šie teisės aktai (paprasti įstatymai) negali būti aukščiau nei antroje pozityviosios teisės hierarchijos vietoje[55].

Iš pateiktų E. J. Sieyès doktrinos fragmentų pabandykime padaryti tam tikrus apibendrinimus, išryškinti esminius, tolesnei konstitucionalizmo raidai reikšmingus jos aspektus.

Svarbiausiais E. J. Sieyès nuopelnais galima įvardyti keletą dalykų: Trečiojo Luomo identifikavimą kaip tautą, luominės santvarkos kaip neteisingos visuomenės organizacijos pagrindimą, tautos reprezentavimo principų eksplikaciją, o taip pat steigiamosios ir įsteigtosios valdžių teorijos (nubrėžiant aiškią šių valdžių distinkciją bei tarpusavio sąryšį) suformulavimą.

Nagrinėjant konstitucijos kaitos klausimą steigiamosios ir įsteigtosios valdžių tema reikalauja ypatingo dėmesio. Kadangi šiame dviejų valdžios dimensijų santykyje išryškėja konstitucijos kūrimo ir kaitos principai.

Pažymėtina, kad rašydamas apie tautai priklausančią absoliučią valdžią, o tiksliau galią, E. J. Sieyès nevartojo suvereniteto termino. Ją E. J. Sieyès vadina steigiamosios galios (*pouvoir constituant*) vardu. Tautoje glūdinti steigiamoji galia (valdžia) E. J. Sieyès teorijoje buvo iškelta kaip alternatyva dieviškąja kilme grindžiamam Prancūzijos karalių valdžios

[55] *Ibid*., p. 134–136.

absoliutizmui. Oponuodamas *droit divin* šaltiniu paremtai monarcho valdžios savilegitimacijai E. J. Sieyès kategoriškai teigia, kad tauta, o ne monarchas, yra aukščiausios valdžios šaltinis. Žmonių bendruomenė tokioje sistemoje – politinė galybė, konstitucijos kūrėja. Kitaip tariant, tik tauta yra pirminės konstitucinės galios subjektas, o konstitucija, steigianti įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžias, – šios galios veikimo rezultatas. Valdžios, kurias nustato konstitucija, vadinamos įsteigtosiomis arba konstitucinėmis. E. J. Sieyès požiūriu steigiamoji ir įsteigtoji valdžios turi būti griežtai atskirtos, nes jos nėra tapačios ar lygiavertės. Jų santykyje neabejotinai dominuoja pirmoji. Įsteigtoji valdžia jai subordinuota, kadangi jos galia absoliučiai priklausoma nuo steigiamosios. Įsteigtos valdžios galia tėra tik steigiamosios galios emanacija.

Steigiamosios ir įsteigtosios valdžių tema vėlesniais laikais konceptualiai nagrinėta Carl Schmitt moksliniuose darbuose. Analizuodamas steigiamosios galios paradigmą ir jos istorinės raidos momentus C. Schmitt teigia, kad viduramžiais vieninteliu šios galios turėtoju buvo laikomas Dievas. Nuostata, kad visos valdžios yra iš Dievo (*Non est enim potestas nisi a Deo*), reiškė konstitutyvinę Dievo galią. Steigiamosiosios valdžios koncepcijos sekuliarizacija įvyksta didžiųjų revoliucijų laikais. Amerikos nepriklausomybės deklaracija ir Prancūzijos revoliucija žymi naujos epochos pradžią. Epochos, kurioje „mirtinguoju Dievu" tampa tauta. Amerikoje steigiamosios galios raiška atsispindėjo naujų valstijų kūrime, jų politinėje formacijoje, tuo tarpu Prancūzijoje steigiamosios galios veikimas reiškėsi kiek kitaip. Kadangi Prancūzija, kaip valstybė, egzistavo jau iki 1789 m. Didžiosios revoliucijos, steigiamosios galios įsiprasminimu čia tapo ne naujos valstybės atsiradimas, bet žmonių laisvas apsisprendimas dėl jų politinio būvio formos bei tipo, ir pasirinkto valstybinio gyvenimo modelio nustatymas. Šios politinės determinacijos dėka žmonės tapo savo pačių likimo sprendėjais.

Revoliucinis laikotarpis ženklino naujų politinių principų pradžią. Naujoje teorijoje konstitucijos nustatymo subjektu tampa tauta. Konstitucijos kūrimo galia siejama su sąmoningu politinės egzistencijos siekiu. Atmetus anksčiau savaime suprantamu laikytą absoliutinės monarchijos valdymo modelį, Prancūzijos žmonės įgyja naują pavidalą. Jie tampa tauta, t. y. politine bendruomene, kuri sąmoningu ir laisvu savo sprendimu apsibrėžia politinio gyvenimo taisykles. Aktas, kuriuo tauta nustato sau konstituciją, suponuoja valstybę, įtvirtina šios formą.

Konstitucijos nustatymo galia nėra susaistyta teisinių formų ar procedūrų, ji visada prigimtinėje būklėje. Pirmapradė steigiamoji valdžia niekada negali suvaržyti savęs konstitucinės teisės sąlygomis. Tauta visada išlieka visų politinių veiksmų pradu, visų valdžių šaltiniu, išreiškiančiu save jos pačios sukuriamomis formomis ir struktūromis. Visa tai steigiamoji valdžia atlieka nesubordinuodama savęs.

Steigiamoji valdžia susiaktyvina fundamentaliu politiniu sprendimu. Šio sprendimo suformulavimas ir įvykdymas gali būti pavedamas ypatingiems tautos įgaliotiniams, pavyzdžiui, konstitucinei asamblėjai. Pažymėtina, kad egzistuoja ir konstitucijos pataisų darymo konstitucinė galia, tačiau jos įgyvendinimas yra suvaržytas steigiamosios valdžios nustatytomis konstitucinėmis taisyklėmis. Todėl konstitucijos nustatymo galia ir jos koregavimo galia nėra tapačios. Steigiamosios galios išskirtinumą lemia ir tai, kad ji negali būti deleguota, nusavinta, sunaudota, absorbuota ar sunaikinta. Ji visada išlieka, tik priklauso nuo aplinkybių. Steigiamoji galia nuolat yra greta ir aukščiau konstitucijos ar bet kurios galiojančios jos nuostatos.

Konstitucija yra tautai priklausančios steigiamosios valdžios ir įsteigtųjų valdžių distinkcijos pagrindas. Kiekviena iš konstitucijos kylanti ir konstitucinių kompetencijų kontekste veikianti taisyklė yra iš esmės kitokios prigimties nei steigiamosios galios aktas. Antai netgi

konstitucijoje įtvirtintos tautos galios ir kompetencijos, pavyzdžiui, rinkimų ir referendumo teisė, nėra tos suverenios tautos galios, kurios suteikia jai konstituciją ar kitaip įdarbina steigiamąją galią. Šiuo požiūriu jos tėra tik konkrečios kompetencijos, kurias tautai suteikia galiojanti konstitucija[56].

Kalbėdamas apie steigiamosios galios subjektą C. Schmitt teigia, jog „tik kaip viena visuma, tauta gali gali įsikišti į politinių įvykių eigą ir būti suvereniteto savininke, steigiamosios valdžios subjektu“[57]. Tuo pačiu C. Schmitt, be kita ko, patvirtina steigiamosios valdžios artimą konceptualų ryšį su suverenitetu. Tas ryšys, viena vertus, atsispindi steigiamosios galios padėtyje, t. y. jos buvime už konstitucijos ribų ir virš jos. Kita vertus, steigiamoji galia yra artima suverenitetui jas vienijančia generuojančio šaltinio *a natura naturans* prasme. Suverenitetas, kaip ir steigiamoji galia, tampa matomas nepaprastomis, ekstraordinarinėmis aplinkybėmis. Pavyzdžiui, kai viena konstitucija yra sunaikinta, o kita gimsta. Tuomet suverenitetas reiškiasi steigiamosios galios pavidalu[58].

Patį suverenitetą C. Schmitt įvardija ne kaip teisinę, o politinę galią, kaip „politinį sprendimą *par excellence*“[59]. Ši galia, pasak jo, negali būti teisinė, nes būtent ji sukuria teisines galias. O kas yra suverenus? „Suverenus yra tas, kuris sprendžia dėl išimties“, „tas, kuris turi neribotą galią sustabdyti egzistuojančią teisinę tvarką *in toto*“[60].

Kitas garsus vokiečių konstitucionalistas ir teisės teoretikas Ernst-Wolfgang Böckenförde steigiamosios valdžios idėją regi kaip konstitucinės teisės ribos kriterijų[61]. Nagrinėdamas steigiamąją valdžią jis kelia klausimą: kodėl pozityviosios konstitucijos teisinė galia yra aukštesnė nei ordinarinių įstatymų? Atsakydamas į jį E.-W. Böckenförde pabrėžia, kad aukščiausioji konstitucijos teisinė galia slypi ne pačioje konstitucijoje, o *ikikonstituciniame* faktoriuje, t. y. ypatingame ja suteikusios galios autoritete. Toji ypatinga galia nuo Prancūzijos revoliucijos laikų vadinama steigiamąja valdžia. Būtent ji yra susijusi su konstitucijos kilme ir šio teisės akto legitimacija. Todėl kai kalbame apie steigiamąją valdžią atsiduriame ties pačia konstitucinės teisės riba, kurią nubrėžia konstitucija. Kadangi teisės pamatas yra teisės dalis, jokia teisinė tvarka negali atsiriboti nuo sąryšio su ją nustatančiu autoritetu. Konstitucijos pavyzdyje aiškiai iškyla ryšio tarp teisės ir ikiteisinės padėties problema. E.-W. Böckenförde nuomone, steigiamosios valdžios koncepcija vykdo dvi labai svarbias funkcijas. Pirma, ji legitimuoja konstituciją. Ir antra, ji stabilizuoja konstitucijos galiojimą. Akcentuodamas, kad konstituciją nustatanti galia yra politinė, E.-W. Böckenförde pateikia tokį steigiamosios valdžios apibrėžimą: „tai politinė galia ir valdžia, galinti nustatyti, palaikyti ir anuliuoti konstituciją. Steigiamoji valdžia nėra tapati įsteigtosioms valstybės valdžioms, ji yra ankstesnė už pastarąsias. Kai steigiamoji valdžia ima veikti, ji sukuria (įsteigia) valstybės valdžias, ir netgi, priklausomai nuo raiškos formos, gali veikti jose“[62]. Kalbėdamas apie steigiamosios galios subjektą E.-W. Böckenförde pripažįsta, kad tiek demokratiniu, tiek revoliuciniu požiūriu juo

---

56 Schmitt, C. *Constitutional Theory*. Durham: Duke University Press, 2008, p. 126–146.

57 Schmitt, C. *Verfassungslehre*. Berlin: Duncker&Humblot, 2003, p. 223.

58 Dyzenhaus, D. *Law as Politics: Carl Schmitt's Critique of Liberalism*. Durham: Duke University Press, 1998, p. 186–189.

59 Schmitt, C. *Political Theology, Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Chicago: University of Chicago Press, 1985, p. 36.

60 *Ibid*., p. 5–12.

61 Böckenförde, E.-W. *Staat, Verfassung, Demokratie. Studien zur Verfassungstheorie und zum Verfassungsrecht*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1991, p. 90–112.

62 *Ibid*., p. 94.

gali būti tik tauta. Tauta jis įvardija politiškai konverguotą žmonių grupę, identifikuojančią save kaip politinį organizmą ir istoriniame kontekste besireiškiančią kaip vieną visumą.

Kadangi tautai priklausanti steigiamoji valdžia konstitucijos atžilgiu yra primatinė ir transcendentinė, ji negali būti konstitucijos apribota. Steigiamoji valdžia nuolat išlaiko originalų, betarpišką ir nedalomą pobūdį.

Nagrinėdamas steigiamosios galios problematiką E.-W. Böckenförde atkreipia dėmesį į du, vienas kitam kiek prieštaraujančius, dalykus. Anot jo, viena vertus, steigiamoji valdžia suteikia galimybę pagrįsti aukščiausią konstitucijos autoritetą, bet tuomet iškyla būtinybė palaikyti šios tautai priklausančios galios sąryšį su konstitucija. Antra vertus, ikinormatyvinės steigiamosios valdžios fliuktuacijos kelia grėsmę konstitucinės tvarkos stabilumui, todėl reikalingas jų atskyrimas. Kaip išspręsti šią problemą: tuo pat metu palaikyti steigiamosios valdžios legitimacinę vertę ir neleisti atsiskleisti jai kaip politinei galiai? Čia E.-W. Böckenförde mato labai svarbų konstitucinės teisės iššūkį ir kartu pripažįsta, kad šis tikslas negali būti pilnai pasiektas. Todėl, jo nuomone, pagrindinė konstitucinės teisės užduotis yra šiek tiek apriboti steigiamosios galios veiksmus. Šiam tikslui galima sukurti specialias procedūras, kurios padėtų suvaldyti bepasireiškiančias steigiamosios galios ekspresijas ir nukreiptų jas reikalinga teisine linkme. Tokiu būdu šios ekspresijos neprarastų aktualizacijos galimybės.

E.-W. Böckenförde šios problemos sprendimą mato trimis būdais. Pirmasis susijęs su moksline steigiamosios ir įsteigtosios valdžių distinkcija ir jų ribų nustatymu (tai mokslo užduotis; teisinės koncepcijos kūrimo darbas). Antrasis būdas – demokratinių procedūrų, padedančių apjungti ir suvaldyti steigiamosios galios veikimą, sukūrimas (juo siekiama konvertuoti steigiamosios galios veikimą į labai aiškų ir įgyvendinamą teisinį mechanizmą, kaip pavyzdžiui, konstitucinį konventą ar referendumą, kai reiškiamos iniciatyvos priimti naują konstituciją). Ir trečiasis kelias, anot E.-W. Böckenförde, – tai tiesioginio žmonių dalyvavimo konstitucijos kūrime kelias (kai galimybė dalyvauti šiame procese užtikrinama visai tautai (suverenui), o ne tik organizuotai jos daliai[63].

Steigiamosios ir įsteigtosios valdžių paradigma glaudžiai susijusi su demokratijos principu. „Kalbėti apie steigiamąją galią, tai kalbėti apie demokratiją“[64]. Steigiamosios valdžios ir demokratijos ryšys imtas akcentuoti naujaisiais laikais, ypač XX amžiuje vykstančių politinių procesų metu. Nuo šiol steigiamoji galia identifikuojama ne tik kaip konstitucinis ir teisinis principas, bet kartu kaip esminis politikos koncepcijos demokratinėje visuomenėje elementas. Šioje sampratoje steigiamoji valdžia ir konstitucinių normų kūrėja, ir isteigtųjų valdžių architektė, ir demokratinės politikos faktorius.

Konstituciniai suvereniteto ir demokratijos principai – tai dvi vienos monetos pusės: pagal konstituciją suvereni tauta tvarkosi demokratiškai reikšdama savo valią tiesiogiai ar netiesiogiai, o demokratija yra ne savitikslė, bet būdas, kuriuo tik tegali būti užtikrintas realus, veiksmingas, ne deklaratyvus, bet faktinis tautos suverenitetas – jos aukščiausioji valia[65].

Kartu su pirmųjų rašytinių konstitucijų priėmimu tautos suverenitetas, kaip jos *suprema potestas*, tapo kertine konstitucijos maksima, teisiniu visos konstitucinės sąrangos principu. Šiuo metu galiojančios demokratinės konstitucijos grindžiamos nekvestionuojama tiesa, kad vienintelis suverenas valstybėje yra pilietinė tauta. Antai 1787 m. JAV konstitucijos preambulėje skelbiama: „Mes, Jungtinių Valstijų Tauta, siekdami sukurti tobulesnę sąjungą,

---

63 Corrias, L. *The Passivity of Law*. Dordrecht: Springer Science+Bussines Media B.V., 2011, p. 41–42.

64 Negri, A. *Insurgencies: Constituent Power and the Modern State*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999, p. 1.

65 Birmontienė, T.; *et al. Lietuvos konstitucinė teisė. Vadovėlis*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 255.

įtvirtinti teisingumą, užtikrinti šalyje rimtį, organizuoti bendrą gynybą, rūpintis visuotine gerove, apsaugoti mums ir mūsų palikuonims laisvės teikiamus gėrius, nustatome ir priimame šią Jungtinių Valstijų konstituciją“. Tai pirmoji konstitucija pasaulyje, priimta tautos vardu („We the people of [...]“). Joje įtvirtintas principas, kad konstituciją skelbia tauta, žmonijos istorijoje bus pakartotas daugelį kartų, daugelio pasaulio valstybių konstitucijose. 1958 m. Prancūzijos Respublikos konstitucijoje įtvirtinama, kad Respublikos vyriausybė pasiūlė, Prancūzijos liaudis priėmė, Respublikos prezidentas promulguoja šį konstitucinį įstatymą. Konstitucijos I skirsnyje („Apie suverenitetą“) nustatyta, kad „nacionalinis suverenitetas priklauso liaudžiai, liaudis jį įgyvendina per savo atstovus arba referendumu. Jokia liaudies dalis, joks asmuo negali prisiskirti jos vykdymo (3 straipsnis)“. Šios konstitucijos sudedamąja dalimi esančios 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos 3 straipsnyje taip pat pabrėžiama, jog suvereniteto principas iš esmės glūdi tautoje. Jokia korporacija, joks asmuo negali vykdyti valdžios, kuri aiškiai nekyla iš tautos. 1949 m. Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio įstatymo preambulėje pabrėžiama, kad „suvokdama savo atsakomybę prieš Dievą ir žmones, įkvėpta noro tarnauti pasaulinei taikai, Vokiečių Tauta, kaip lygiateisė suvienytos Europos narė, remdamasi konstitucijos leidžiamąja valdžia, priėmė šį Pagrindinį įstatymą“. Pagrindinio įstatymo 20 straipsnis įtvirtina tokius šio konstitucinio akto principus: „visa valstybinė valdžia kyla iš Tautos; Tauta ją vykdo per rinkimus ir balsavimus bei per ypatingas įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios institucijas; įstatymų leidybą saisto konstitucinė santvarka, vykdomąją ir teisminę valdžias – įstatymas ir teisė; kiekvienam, kuris imtųsi šią tvarką panaikinti, visi vokiečiai turi teisę pasipriešinti, jei kita pagalba negalima“. 1997 m. Lenkijos Respublikos konstitucijos preambulėje teigiama, kad „rūpindamiesi mūsų Tėvynės būtimi ir ateitimi, 1989 metais atgavę galimybę suvereniai ir demokratiškai spręsti jos likimą, mes, Lenkijos Tauta – visi Respublikos piliečiai [...], priimame Lenkijos Respublikos konstituciją, kaip pagrindinę valstybės teisę, pagrįstą pagarba laisvei ir teisingumui, valdžių bendradarbiavimu, visuomenės dialogu ir subsidiarumo principu, stiprinančiu piliečių ir jų bendrijų teises“. Konstitucijoje taip pat numatyta, kad „Lenkijos Respublikoje aukščiausia valdžia priklauso Tautai. Tauta įgyvendina valdžią per atstovus arba tiesiogiai (4 straipsnis); viešosios valdžios institucijos veikia remdamosi teise ir neperžengdamos jos ribų (7 straipsnis)“.

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulė taip pat patvirtina, kad jos šaltinis – pilietinė tauta. Tęsiant šią mintį, kitose Konstitucijos nuostatose nurodoma: „Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai“ (2 straipsnis); „Niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto, savintis visai Tautai priklausančių suverenių galių. Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsinasi į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką“ (3 straipsnis); „Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus“ (4 straipsnis); „Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Valdžios galias riboja konstitucija. Valdžios įstaigos tarnauja žmonėms“ (5 straipsnis) ir t.t.

Taigi steigiamoji valdžia yra konstitucinės tvarkos kūrėja. Dėl to pagrįstai sakoma, kad „konstitucija – steigiamosios valdžios (tautos) suverenumo raiškos aukščiausioji teisinė forma“[66]. Konstitucija ir teisė eina paskui steigiamąją galią, nes steigiamoji galia suteikia teisei racionalumą ir turinį. Teisės teorijos požiūriu steigiamoji valdžia yra konstitucinių normų kūrimo šaltinis, t. y. galia duodanti konstituciją ir nustatanti pamatines normas, kurių pagrindu organizuojama valstybės valdžia. Dar kitaip, tai absoliuti tautos teisė sukurti naują

[66] Žilys, J. Konstitucijos socialinės prasmės. *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*. 2006, Nr. 4.: 310–324.

teisinę santvarką, teisė naujai sureguliuoti bendruomenės narių santykius. Konstitucija yra imperatyvus tautos aktas, organizuojantis valdžias ir nustatantis jų hierarchiją[67]. Konstitucija būtina, nes ji teikia taisykles, pagal kurias institucionalizuojama pati valstybė[68].

Konstitucijos nustato visuomenių ir valstybių gyvenimo pagrindus. Jos lyginamos su visuomenės sutartimi *à la Rousseau*[69]: šiuo ypatingu teisės aktu „įsteigiama valdžia" ir susitariama dėl pamatinių politinės bendruomenės gyvenimo dalykų: kokia bus valdžios sąranga (viešosios valdžios organizacija ir funkcionavimo procedūros), kokius svertus turės individas, kad atlaikytų valdžios (realų ar potencialų) spaudimą. Valdžios sąrangos santykiai visada reguliuojami konstituciškai ir yra tarsi „konstitucinis minimumas": kad valdžia galėtų valdyti, pirma reikia pozityviai įtvirtinti („susitarti"), kas yra toji valdžia ir kokius įgaliojimus ji turi. Valdžios „įsteigimas" ir yra jos konstitavimas (*constitution*), t. y. konstitucijos sukūrimo aktas. Minėtas „konstitucinis minimumas" yra nulemtas normatyviai; jis yra valstybės, kaip politinės bendruomenės, sąlyga. Tiek, kiek tam tikra bendruomenė yra *politinė* (vadinasi, organizuota ir dėl to santykinai tvari) bendruomenė, tiek ji negali apsieiti be konstitucijos, kaip šios bendruomenės *organizacijos pagrindų nustatymo*; gi pačios konstitucijos formaliosios savybės (įskaitant jos raiškos formą) šiuo atžvilgiu nėra relevantiškos[70].

Jau T. Paine savo veikale *„The Rights of Man"* (*„Žmogaus teisės"*) rašė, kad pažvelgus į pasaulį savomis akimis, labai lengva atskirti vyriausybes, kurios kilo iš visuomenės ar visuomenei susitarus (iš „visuomeninės sutarties"), nuo tų, kurios iš to nekilo. Siekiant atskleisti tai aiškiau, reikalinga apžvelgti keletą šaltinių, iš kurių kilo vyriausybės ir kurių pagrindu jos buvo sudarytos. Jos visos gali būti suprantamos trimis aspektais. Pirmas – prietaras. Antras – jėga. Trečias – bendri visuomenės interesai ir visuotinės žmogaus teisės. Pirmoji – tai dvasininkijos intrigų vyriausybė, antroji – užkariautojų, o trečioji – proto. Gerokai anksčiau, nei buvo nustatyti laisvės principai, manyta, kad vyriausybė yra valdančiųjų ir valdomųjų susitarimas, tačiau tai negali būti tiesa, nes rezultatas pateikiamas anksčiau nei priežastis. Žmogus turėjo būti dar prieš atsirandant vyriausybėms, kadangi turėjo būti laikas, kai neegzistavo vyriausybės. Todėl iš pradžių negalėjo egzistuoti jokie valdovai, su kuriais būtų sudarytas toks susitarimas. Taigi tikrovė ta, kad patys individai, kiekvienas iš jų, remdamiesi savo asmenine ir suverenia teise, sudarė tarpusavio (vieno su kitu) sutartį, kad suformuotų vyriausybę. Ir šiuo vieninteliu būdu vyriausybė turi teisę atsirasti – tai vienintelis principas, pagal kuri vyriausybės turi teisę egzistuoti. Pavydžiui, revoliucijos laikmečio Prancūzijos Nacionalinė asamblėja yra, tiksliai įvardijant, personalinė visuomeninė sutartis. Nacionalinės asamblėjos nariai yra tautos atstovai pirmine prasme, ateities susirinkimai ar asamblėjos bus sudaryti iš tautos išrinktų atstovų. Pirmojo susirinkimo įgaliojimai skiriasi nuo įgaliojimų, kokius turės ateities susirinkimai. Šio susirinkimo kompetencija yra suformuoti konstituciją, o ateities susirinkimų įgaliojimai bus priimti įstatymus remiantis toje

---

67 Boutmy, E. *Studies in Constitutional Law: France, England, United States*. London: Macmillan and Co., 1891, p. 154.

68 Lane, J. E. *Konstitucija ir politikos teorija*. Kaunas: Naujasis lankas, 2003, p. 182.

69 Sutartinis konstitucijos pobūdis pabrėžiamas ir Imanuelio Kanto filosofijoje. Joje sutinkamas toks teiginys: „respublikinė konstitucija remiasi trimis principais: pirma, visų visuomenės narių (kaip žmonių) laisvės principu; antra, kiekvieno (kaip valdinio) priklausomybės nuo tų pačių bendrų įstatymų principu; ir, trečia, visų (kaip piliečių) teisinės lygybės principu. Tai vienintelė konstitucija, kurią galima kildinti iš pirminės sutarties, ir kuria turi remtis visa teisėta įstatymų leidyba". (Žr. Reiss, H. *Kant's Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970, p. 99–100).

70 Kūris, E. Konstitucijos dvasia. *Jurisprudencija*. 2002, 30 (22): 16–31.

konstitucijoje nustatytais principais ir formomis. Jeigu vėlesnė praktika parodys, jog būtina konstituciją keisti, tobulinti, ar papildyti, tai ji pati nurodys būdą, kurį pasitelkus turės būti daromi tokie dalykai. Tai nebus palikta ateities vyriausybių veikimo laisvės galiai.

Remdamasi principais, kurių pagrindu sudaromos iš visuomenės kylančios konstitucinės vyriausybės, vyriausybė negali turėti teisės pasikeisti. Jei ji turėtų šią teisę, tai ši būtų savavališka. Tuomet ji galėtų pasidaryti tokia, kokia norėtų būti[71]. Gi tautos teisė liečia viską, nes tauta turi teisę pakeisti visą savo vyriausybės formą. Parlamento teisė yra tik pasitikėjimo teisė, deleguota teisė. Tautos teisė yra pirminė teisė, universali[72].

Tauta privalo turėti konstituciją, savo vyriausybės elgesio normą. Tik tauta turi teisę ją sukurti. Kai ši teisė priklauso tautai, nereikia bijoti, kad ji bus pasitelkta sužaloti pačią save. Tauta nesuinteresuota suklysti[73].

Minėta, kad konstitucionalizmo eros pradžią žymi XVIII a. pabaigoje priimtos pirmosios rašytinės konstitucijos (1787 m. Jungtinių Amerikos Valstijų, 1791 m. Lenkijos ir Lietuvos valstybės, 1791 m. Prancūzijos). Tai pirmojo konstitucijų raidos etapo konstituciniai aktai, padėję pamatus tolesniam konstitucionalizmo įtvirtinimui pasaulyje. Galima teigti, kad nors pirmosiose konstitucijose įtvirtintų reguliavimo modelių įtaka tolesnei konstitucionalizmo raidai skirtinga, tačiau nuo pat XVIII a. pabaigos konstitucijų samprata liko ta pati: valdžios ribojimas konstitucija, aukščiausios galios teisės aktu, siekiant apsaugoti asmens teises ir laisves. Jos aukščiausiu teisiniu lygiu įtvirtino demokratijos ir asmens laisvės standartus, pradėjo procesą, kuris per du šimtmečius apėmė visą pasaulį. Pirmieji konstituciniai aktai neatsirado iš nieko. Konstitucijų priėmimas brendo valdžios ribojimo tradicijos, elito teisinės sąmonės ir visuomeninių lūžių įtakoje. Radikalių socialinių transformacijų metu konstitucijos idėja pasirodė esanti vaisinga siekiant šiems procesams suteikti kryptingus teisinius rėmus. Pirmosios rašytinės konstitucijos įtvirtino valdžios organizaciją ir asmens teises, t. y. pasiūlė minimalų konstitucinį reguliavimą, be kurio konstitucija negali vadintis konstitucija, koncepciją. Iš karto pasiūlyti keli konstituciniai modeliai patvirtino taisyklę, kad vieno visiems tinkamo konstitucinio modelio negali būti, kad konstitucinės sistemos turi atitikti šalies socialinius poreikius, kultūrą. Svarbu paminėti, kad pirmosiose konstitucijose buvo pasiūlyti ir šiandien aktualumo nepraradę konstitucijų kūrimo technikos standartai: itin bendros nuostatos, formuluojamos kaip principai; struktūra; sudėtingos keitimo taisyklės, siekiant laiduoti šių aktų stabilumą.[74]

Kaip šiandien suvokiama konstitucija? Skirtinguose moksliniuose šaltiniuose rastume kuo įvairiausių konstitucijos apibrėžimų, akcentuojančių bei išskiriančių vienus ar kitus šio teisės akto bruožus, ypatybes. Tačiau konstitucijos esmė labai aiškiai išreikšta jau pačioje konstitucionalizmo eros pradžioje ir iki šiol nepraradusi savo aktualumo: konstitucija yra ne valdžios, o žmonių, steigiančių (konstituojančių) valdžią, aktas. Valdžia be konstitucijos – galia be teisės. Konstitucija yra valdžios antecedentas, o valdžia – tik konstitucijos kūrinys.

1.2. Konstitucijos stabilumas ir dinamiškumas

Konstitucija valstybėje kuria teisinę tvarką. Tvarką, kuri yra grindžiama suvereno valia, jo siekiais, valstybės politinio organizavimo vizija. Konsoliduodama tautos vertybes ir

---

71 Paine, T. *Žmogaus teisės*. Vilnius: Naujoji Rosma, 2003, p. 88–93.

72 *Ibid*., p. 150.

73 *Ibid*., p. 240.

74 Jarašiūnas, E. Apie pirmąsias konstitucijas ir jų reikšmę. *Jurisprudencija*. 2010, 2(120): 23–52.

interesus konstitucija tampa teisiniu fundamentu ne tik politinei valstybės sąrangai, tačiau ir visuomenės socialinių santykių turiniui. Konstitucijos tikslai ilgalaikiai, nes konstitucija „nevienadienis" teisės aktas, ne keleriems ar keliolikai metų kuriamas valstybinės bendruomenės gyvenimo teisinis pamatas. Tokia konstitucijos paskirtis ir prasmė suponuoja joje įtvirtinto teisinio reguliavimo stabilumo poreikį. Šis poreikis nėra savitikslis. Tautos susitarimas dėl bendrų, nekvestionuojamų vertybinių orientyrų, konstituoja esmines politinės bendruomenės gyvenimo taisykles, taip pat nustato kriterijus, pagal kuriuos bus vertinama visuomenės sutarties ir socialinio gyvenimo tikrovės atitiktis. Antra vertus, valstybei kaip socialinei organizacinei sistemai yra būtinas aiškiai apibrėžtas, stabilus ir prognozuojamas jos institutų funkcionavimo teisinis mechanizmas. „Kaip žmogaus kūnas turi konstituciją, apimančią harmoningai funkcionuojančius organus, kai žmogus yra sveikas, taip ir valstybė, t. y. politinis kūnas, turi konstituciją, kai jos organai ir funkcijos yra aiškiai apibrėžti ir nepriklauso nuo despotiškų užgaidų"[75]. Tik taip gali būti garantuojama konstitucinė demokratija, užtikrinama efektyvi žmogaus teisių ir laisvių apsauga, galių ribojimu ir funkcijų atskyrimu laiduojama subalansuota įsteigtosios valstybės valdžios šakų (įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės) veikla. Pagaliau, kai kalbame apie vienokią ar kitokią tvarką, turime omenyje tam tikros nustatytos būklės pastovumą, permanentinį situacijų, aplinkybių ar veiksmų dėsningą pasikartojimą, sprendimų nuspėjamumą, galimybę vykdyti atitinkamos tvarkos kontrolę, garantuoti jos apsaugą ir pan. Teisinės tvarkos požiūriu tokias prielaidas sukuria konstitucija. Kalbėdami apie teisinės tvarkos stabilumo siekį, turime kalbėti ir apie šią tvarką nustatančio teisės akto stabilumą. Jei pamatas, ant kurio yra kuriama teisinė tvarka, nebus stabilus, negalės būti užtikrinamas ir visos teisinės sistemos stabilumas.

Nėra abejonių, kad konstitucijos stabilumas – svarbi valstybės stabilumo prielaida. Juk „konstitucija yra politinio gyvenimo ir politinės veiklos schema. Tai žmonių sprendimas kaip jie nori gyventi. Tradicinė konstitucijos paskirtis – stabilizuoti politinį gyvenimą"[76]. Nestabili konstitucija valstybėje gali sukelti įvairias turbulencijas: politines, socialines, ekonomines, kultūrines ir kt. Politinės sistemos stabilumas nesuderinamas su teisine sistema, kurios turinys kasdien varijuoja. Ar galėtų būti garantuojamas valstybės stabilumas, jeigu jos konstitucija nebūtų stabili? Įsivaizduokime, kad konstitucijos keitimo tvarka nebūtų apsunkinta ir priklausytų tik nuo įstatymų leidėjo norų ir valios. Tuomet nestebintų realybė, jog kiekvienąkart pasikeitus parlamento daugumai konstitucijos „pritaikymas" savo vertybinei ideologijai, savo pasaulėžiūrai, savo susikurtam valstybės sutvarkymo modeliui, taptų svarbiausiu politiniu uždaviniu. Ar būtų tvarus valstybės stabilumas, jeigu konstitucijos turinio vertybinis potencialas švytuotų sulig kiekvienu parlamento politinės daugumos pasikeitimu ar jos persiskirstymu? Konstitucijos stabilumas negali būti matuojamas parlamento kadencijų trukme. Jos pataisas turi lemti ne politinių jėgų kaita, bet nuosekli visuomenės intelektualinė–vertybinė raida ir objektyvūs socialinio gyvenimo tikrovės pokyčiai.

Giovanni Sartori pastebi, kad konstitucijos – tai valdymo instrumentai, apribojantys, suvaržantys ir leidžiantys kontroliuoti politinės valdžios įgyvendinimą, o konstitucijų konstravimas – tai tarsi inžinerinis darbas, kadangi konstitucijos turėtų būti sukonstruotos „konsekvencionalistiškai susitelkus" į tai, kaip jos veiks ir kaip turėtų veikti. Į konstitucijas G. Sartori žvelgia kaip į mechanizmus, variklius, kuriais protingai naudodamiesi žmonės gali

---

75 Strong, C. F. *Modern Political Constitutions*. London: Sidgwick & Jackson Ltd., 1970, p. 12.

76 Karpen, U. Application of the Basic Law. *Main principles of the German Basic Law: the contributions of the Federal Republic of Germany to the First World Congress of the International Association of Constitutional Law*. Baden-Baden: Nomos, 1983, p. 55.

siekti savo tikslų[77]. Pasiremiant tokia terminologija, konstituciją galima pavadinti sudėtingu konstitucinės inžinerijos kūriniu, kuris tinkamai veikia, kai yra užtikrinama visų jo elementų ir sistemų veikimo stabili darna. Tad konstitucija efektyviausia yra tuomet, kai ji darni ir stabili. Pažeisti konstitucijos darną ar stabilumą reiškia pažeisti jos veikimą. Jau Aristotelio „*Politikoje*" pasakyta, kad įprotis lengvai keisti įstatymus yra blogybė[78], nes įstatymų stabilumas – reikšmingas konstitucinės santvarkos aspektas[79].

Taigi konstitucijos stabilumas – dėsningas šio teisės akto „charakterio" bruožas, nes tik stabili konstitucija gali lemti nuoseklią valstybės raidą, būti politinio stabilumo, individualių laisvių, ekonominio vystymosi ir socialinio progreso pagrindu. Todėl neatsitiktinai mokslinėje doktrinoje kone vieningai sutariama, kad konstitucijos stabilumas – būtina jos savybė. Skirtingų autorių darbuose teigiama, kad: „teisė savo bendruomenei tarnauja geriausiai, kai yra tokia preciziška ir stabili, kiek tai įmanoma, ir tai ypač pasakytina apie pamatinę, konstitucinę teisę"[80]; „konstitucijos normos ir principai turi užtikrinti valstybinės bendruomenės gyvenimo nenutrūkstamumą ir tęstinumą, nuoseklią raidą. Dažni konstitucijos „trūkinėjimai" neretai rodo visos valstybinio gyvenimo sistemos „gedimus", valstybės valdžios nepajėgumą spręsti visuomenės gyvenime iškilusių problemų"[81]; „nestabili konstitucija – abejotina vertybė"[82]; „konstitucijos stabilumas yra svarbiausia sąlyga užtikrinant politinės realybės tęstinumą (nuspėjamumą), kartu ir ekonominės, socialinės, moralinės realybės tęstinumą ir prognozuojamumą. Konstitucija, tapusi nestabili, negalėtų būti tvirtu visuomenės ir valstybės gyvenimo pamatu"[83]; „konstitucijos stabilumas yra svarbi sąlyga siekiant demokratinio saugumo"[84].

Kaip yra saugojamas konstitucijos *status quo*? Visų pirma, apsaugant formaliosios konstitucijos teksto, jame išdėstytų nuostatų pastovumą. Dėl šios priežasties beveik visų valstybių konstitucijos keičiamos ne taip pat, kaip ordinarinės teisės aktai. Konstitucijų keitimui yra taikomos sudėtingesnės procedūros, specialūs reikalavimai.

Tačiau reikia pripažinti, jog teksto stabilumas nereiškia, kad konstitucija visada išlieka tokia pat, t. y. nepakinta jos prasmė. Konstitucijos nuostatų prasmės kitimas, nekintant konstitucijos tekstui, išreiškia dinaminį šio teisės akto aspektą. Teisei dinamiškumas reikalingas taip pat kaip ir stabilumas. Teisė turi būti stabili, tačiau negali būti statiška. Būtent todėl

---

77 Sartori, G. *Lyginamoji konstitucinė inžinerija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001, p. 190–195.

78 Aristotle. *Politics*. Kansas: Digireads, 2005, p. 28.

79 Curren, R. *Aristotle on the necessity of public education*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2000, p. 115.

80 Dworkin, R. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 383.

81 Jarašiūnas, E. Konstitucijos stabilumas: kelios mintys apie konstitucijos pataisas. *Tarptautinės konferencijos „Konstituciniai valdžių sandaros principai" medžiaga*. Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios", 2008, p. 58.

82 Kūris, E. Konstitucija, konstitucinė doktrina ir Konstitucinio Teismo diskrecija. *Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos „Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas" medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002, p. 21.

83 Sinkevičius, V. Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos. *Jurisprudencija*. 2005, 67(59): 7–19.

84 Žilys, J. Konstitucijos stabilumas teisinės kultūros kontekste. *Konferencijos „Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė", skirtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos penkerių metų sukakčiai, medžiaga*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998, p. 30.

mąstymas apie teisę siekia suderinti dvi konkuruojančias siekiamybes: stabilumą ir kaitą[85], nes „stabilumas be kaitos yra degeneracija. Kaita be stabilumo – anarchija“[86].

Lex prospicit, non respicit – įstatymas žvelgia į ateitį, o ne į praeitį. Perspektyvinis teisės veikimas suponuoja jos imanentinės kaitos galimybę. Tai reiškia, kad teisė gali kisti ne tik keičiant teisės normų išorinę išraišką teisės aktuose: papildant, pakeičiant ar panaikinant teisės akto *expressis verbis* nuostatas. Teisei būdingas ir vidinis kintamumas. Tokią teisės *savikaitą* lemia ne įstatymų leidėjo valia, o nuolat besikeičianti socialinė tikrovė. „Kaita yra gyvenimo įstatymas (dėsnis), jis paliečia visus dalykus: matomus ir nematomus“[87]. Idėjų, pažiūrų, koncepcijų pliuralizmas, mokslo bei technologijų pažanga, visuomeninių santykių įvairovė ir raida neišvengiamai paliečia teisės turinį. Sociumo kaita neabejotinai veikia ir teisės aksiologiją: vertybes, jų prigimtį, sistemą, vertinimo kriterijus. Teisė negali atsilikti nuo socialinio gyvenimo aktualijų, todėl įstatymų leidėjas turėtų reaguoti į vykstančius pokyčius, pakreipti juos tam tikra linkme. Antra vertus, teisėje privalo egzistuoti galimybė, kuri padėtų įveikti teisinio ir socialinio kontekstų disonansą, jeigu įstatymų leidėjas nesiima spręsti teisės „atsilikimo“ problemos. Kieno rankose galėtų būti tokia teisės adaptacijos (priderinimo, pritaikymo) galia? Valdžių padalijimo doktrina regis pateikia tokį tinkamiausią sprendimą – jei ne įstatymo kūrėjas, tai tik jo aiškintojas ir taikytojas, vykdydamas teisingumą, gali verifikuoti taikomos teisinės nuostatos prasmę. Vadinasi vidinis teisės kintamumas, teisės savikaita atsiskleidžia per teismų praktiką. Savaime suprantama, kad teisės nuostatų prasmės „korekcija“ neturi būti įprastu, kasdieniu teisės taikytojo uždaviniu. Teisės aiškinimo ir taikymo veikla negali uzurpuoti įstatymų leidžiamosios valdžios įstatymų kūrybos konstitucinių galių. Nebent tai daroma *ad hoc*, kai ordinariniame teisiniame reguliavime egzistuoja teisės spragos, o teismui nesukūrus teisinės taisyklės konkrečiam atvejui, nebūtų įvykdytas teisingumas, nebūtų apgintos asmenų teisės ir laisvės. Teismo sukurtos normos *ad hoc* pobūdis reiškia, kad ji skirta tik konkrečiai bylai, tik tam tikram teismo sprendžiamam ginčui dėl teisės, todėl įstatymų leidėjui išlieka pareiga užpildyti spragą priimant teisės aktą. Akivaizdu, kad jurisprudencinė teisės *ad hoc* kūryba ir jurisprudencinis teisės nuostatų prasmės verifikavimas nėra tapatūs reiškiniai. Pirmu atveju kalbama apie tam tikro teisinio reguliavimo vakuumo panaikinimą, kitu – galiojančios teisės aiškinimo ir taikymo teisminės praktikos pakeitimą, jurisprudencijos korekciją, kuomet nekintant teisinio reguliavimo *expressis verbis*, pakeičiama teisės normos interpretacija ir norma pritaikoma kitaip nei ankstesniuose teismų sprendimuose. Galima sakyti, kad teisės normos prasmės verifikavimas reiškia naujos *teisingos* (tam laikmečiui) jos turinio interpretacinės linkmės nustatymą. Taigi taikant teisę jau turi būti remiamasi ne senąja, bet naująja juridinės taisyklės interpretacine samprata.

Konstitucinės ir ordinarinės teisės imanentinės kaitos galimybės yra skirtingos. Tai lemia skirtinga konstitucijų ir ordinarinės teisės aktų kūrimo juridinė technika. Ordinarinėje teisėje įprasta teisines taisykles formuluoti plačiau, konkrečiau, tiksliau. Tuo tarpu konstitucija turi būti trumpa, glausta. Kenneth Wheare teigia, kad „esminė idealios konstitucijos formos ypatybė – jos trumpumas. Kas joje turėtų tilpti? Tik pats minimumas, kokį gali turėti teisinių normų sistema“[88]. Labai realu, kad prikišus į konstituciją įvairių dalykų, ji pasidarys

---

[85] Pound, R. *Interpretations of Legal History*. Gloucester: Peter Smith, 1967, p. 1.

[86] Barak, A. *The Judge in a Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2006 p. 11.

[87] Cooley, T. M. *The Influence of Habits of Thought upon Our Institutions* [interaktyvus]. Columbia, S.C. (Dec. 2, 1886) [žiūrėta 2011-04-02]. <http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015071637891>.

[88] Wheare, K. C. *Modern Constitutions*. London: Oxford University Press, 1967, p. 33–34.

mažiau aiški ir sunkiau suprantama. Dėl to sumenks jos efektyvumas ir įgyvendinimo galimybės. O tai neabejotinai neigiamai atsilieps konstitucijos teikiamam teisiniam saugumui.

„Konstitucija, kurioje labai tiksliai, detaliai bus formuluojamos visos taisyklės bei jų įgyvendinimo prasmės, įgis teisiniam kodeksui būdingą ištęstumą ir taps sunkiai suvokiama žmogaus protui. Visuomenė tokios konstitucijos tikriausiai niekada nesuprastų. Konstitucijos prigimtis lemia, kad turi būti pažymėti tik esminiai jos kontūrai, svarbiausi dalykai, o kitkas išvedama iš minėtų dalykų esmės“[89].

Ne visos konstitucijos nuostatos turi evoliucinį elementą. Pavyzdžiui, konkrečiu skaičiumi konstitucijoje išreikštas parlamento narių kiekis, fiksuota valstybės vadovo kadencijos trukmė, tiksli rinkimų data ar biudžetinių metų pradžios ir pabaigos momentai nepalieka erdvės šioje apimtyje tokių nuostatų prasminiams pokyčiams. Tačiau konstitucijų tekste apstu labai abstrakčiai, dviprasmiškai suformuluotų teiginių. Tokie konstitucijos *expressis verbis* neapibrėžtumai sukuria erdvę jos savikaitai, nes leidžia nevienareikšmiškai interpretuoti šių konstitucinių nuostatų turinį. Konstitucijos dinamiškumui ypač reikšmingi konstituciniai principai, kadangi jų prasminis talpumas nepalyginamai didesnis nei konstitucinių normų. Todėl mokslo darbuose pagrįstai konstatuojama, kad „konstituciniai principai užtikrina abi (iš pirmo žvilgsnio sunkiai suderinamas) konstitucijos „egzistencines sąlygas“ – konstitucijos stabilumą ir jos dinamiškumą, gebėjimą prisitaikyti prie kintančių socialinių (plačiausia šio žodžio prasme) sąlygų“[90].

Teisės mokslo šaltiniuose pažymima, kad 1787 m. priimtai ir iki šiol galiojančiai JAV konstitucijai išlikti tokį ilgą laiką padėjo jos tekstas ir forma. Kita, ne mažiau svarbi, šios konstitucijos ilgaamžiškumo priežastis – JAV Aukščiausiojo teismo jurisprudencija. Jungtinių Valstijų konstitucinėje praktikoje Aukščiausiasis teismas vaidina svarbiausią vaidmenį keičiant konstitucijos turinį taip, kad jos rašytinėse taisyklėse netenka daryti pataisų[91].

Visa tai liudija, kad konstitucija kinta ir latentiškai: jos pataisymams bei papildymams neatsispindint tekste ar struktūroje. Tai įmanoma, nes „konstitucijos nuostatos nėra matematinės formulės, kurių esmė išreikšta jų formoje. Tai organiškos, gyvos taisyklės, kurių prasmė negali būti atskleista vien tik iš žodžių ar žodynų. Konstitucijos nuostatų suvokimui labai svarbūs jų kilmės ir vystymosi aspektai“[92].

---

89 Supreme Court of the United States. *M'Culloch v. State of Maryland* [interaktyvus]. 1819 [žiūrėta 2009-08-10]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=17&invol=316>.

90 Kūris, E. Konstitucijos dvasia. *Jurisprudencija*. 2002, 30(22): 16–31.

91 Lane, J. E. *Konstitucija ir politikos teorija*. Kaunas: Naujasis lankas, 2003, p. 35.

92 Supreme Court of the United States. *Gompers v. United States* [interaktyvus]. 1914 [žiūrėta 2012-06-16]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=233&invol=604>.

II. KONSTITUCIJOS PATAISOS: FORMALUSIS ASPEKTAS

2.1. Konstitucijos keitimo tvarka kaip vienas iš jos stabilumo teisinės apsaugos instrumentų

Jau pirmųjų konstitucijų kūrėjai, atsižvelgdami į ypatingą šio teisės akto paskirtį, pabrėždavo, jog tam, kad konstitucija gintų ir saugotų žmogų, visuomenę, ji turi būti stabili, tvirta ir įstatymų leidėjui nepasiekiama. Pasaulinė konstitucijų kūrimo patirtis liudija, kad ypatinga keitimo tvarka – konstitucijos identiteto dalis. Konstitucijos stabilumas neabejotinai vertingas, tačiau jo siekis neturi paversti konstitucijos absoliučiai neliečiama, uždara bet kokioms pataisoms. „Suprantama, kad būdama įstatymu, kuris savaime progresuoja įtakojamas bendros visuomenės valios ir siekių, konstitucija turėtų pasiduoti lengvesniam ar sudėtingesniam keitimui, kad šio dokumento raidė išlaikytų harmoniją su tautos institutų dvasia“[93]. Konstitucijos galimybę išlikti be formalių pataisų nemaža dalimi lemia tai, kiek ji geba absorbuoti socialinio gyvenimo naujoves. Formali konstitucijos kaita turėtų reikštis tik tuomet, kai kitos teisinės galimybės užtikrinti konkrečius konstitucinės sistemos pokyčius yra neįmanomos. Buvęs Italijos Konstitucinio teismo pirmininkas Gustavo Zagrebelsky yra pažymėjęs, kad „gyvoji konstitucija – tai konstitucija, atvira teisinės kultūros vystymuisi. Konstitucija, kuri būtų nuolat keičiama, taptų paprasto įstatymo lygmens, ir konstitucinė materija būtų sumaišyta su kasdiene politine kova. Konstitucija neturi būti keičiama kaip koks nors įstatymas, konstitucinės kultūros kėlimas kartu su tęstinumu – štai konstitucijos ilgaamžiškumo receptas. Jurisprudencija privalo būti normali priemonė, pataisos – išskirtinė“.

Kas lemia kitokią, nei paprastų įstatymų, konstitucijos pataisų priėmimo tvarką? Be abejonės, pačios konstitucijos prigimtis. Konstitucijos tvirtumas (sudėtingas jos keitimas) – steigiamosios ir įsteigtosios valdžių distinkcijos pasekmė. Minėta, kad konstitucija – ne įsteigtosios, bet steigiamosios valdžios aktas. Vienintelis suverenas – tauta – įgyvendindamas steigiamąją galią priima konstituciją, ja nustato aukščiausią teisinę tvarką, įtvirtina valstybės organizacijos ir funkcionavimo pagrindus, apibrėžia kokiuose teisiniuose rėmuose veiks įsteigtoji valdžia. Konstitucija – tai tautos susitarimas ir kartu įsipareigojimas gyventi pagal joje įtvirtintus principus, normas, orientyrus. Konstitucijos paskirtis – saugoti žmogų, visą visuomenę, kad įsteigtoji valdžia, kuriai tauta paveda vykdyti tam tikras funkcijas, nepažeistų tų konstitucinių vertybių, kuriomis tauta grindžia savo bendrystę valstybėje. Tik tauta, būdama konstitucijos šeimininke, gali ir turi nustatyti, kaip bus keičiamas svarbiausias valstybės teisės aktas, nes tik jai priklauso teisė nuspręsti, kaip funkcionuos pati valstybė. Reikia pastebėti, kad ypatinga konstitucijos keitimo tvarka (ypač tai, kad kai kurios konstitucijos nuostatos yra „užrakintos“ nuo įstatymų leidėjo) *inter alia* paneigia parlamento visagališkumo mitą, ir liudija, kad tautos atstovybės valia nelygu tautos valiai.

Prisiminkime 1776 m. JAV Nepriklausomybės deklaracijoje įrašytus žodžius: „mes laikome akivaizdžiomis šias tiesas: visi žmonės yra sukurti lygūs, visi jie Kūrėjo apdovanoti neatimamomis teisėmis, tarp kurių yra gyvybė, laisvė ir laimės siekimas. Šioms teisėms apsaugoti žmonės sukūrė vyriausybes, kurių teisėtos galios įgyjamos iš valdomųjų sutikimo. Jeigu kuri nors valdymo forma pamina tuos tikslus, tauta turi teisę pakeisti ar panaikinti ją ir įsteigti naują vyriausybę, kuri bus grindžiama tokiais principais ir kurios galios bus organizuotos

[93] Borgeaud, Ch. *Adoption and amendment of constitutions in Europe and America*. New York: Macmillan and Co, 1895, p. 42.

tokia forma, kokia žmonėms atrodys labiausiai tinkama užtikrinti jų saugumą ir laimę“[94]. Nesunku suprasti, kad Nepriklausomybės deklaracijoje minima tautos teisė pakeisti valdymo formą reiškia jos galią pakeisti konstituciją.

Įvairių pasaulio valstybių konstitucijų tyrimas patvirtina, kad konstitucijose, išreikštose *lex scripta* forma, yra įtvirtinti specialūs skyriai – *clauses de révision* arba atskiros konstitucinės nuostatos, kurie reguliuoja konstitucijos keitimo procedūras. Konstitucijų keitimui skirtos taisyklės užtikrina tam tikrą konstitucinio akto inertiškumą ir saugo jį nuo staigių pakeitimų. Kuo tos taisyklės yra specifiškesnės, kuo jos labiau komplikuoja pataisų priėmimą, tuo didesnė konstitucijos teksto inercija.

Mokslinėje doktrinoje kartais teigiama, kad pataisų proceso skyrius yra svarbiausia konstitucijos dalis, kadangi nuo jos priklauso, ar konstitucija atitiks gyvenimo realybę ir valstybei neteks išgyventi stagnacijos, regresijos arba net revoliucijos. Konstitucijos keitimo skyrius suteikia galimybę pašalinti kitų konstitucijos dalių netobulumus ar trūkumus[95].

Rašytinės konstitucijos sistemoje konstitucijos peržiūrėjimo (keitimo ar papildymo) sritis, pasak M. Romerio, yra „svarbiausia, nes joje ima reikštis steigiamoji galia, neaprėžtas imperiumas, galįs visokius teisės imperatyvus savo nuožiūra kurti“[96]. Tačiau ji nėra „gaivalinė“, kokia esti valstybę steigiant, o „teisiškai kanalizuota – konstitucionalizuota – steigiamoji galia“, „kulminacinis politinės potencijos reiškinys teisinėje konstrukcijoje“[97]. Dėl ypatingos tvarkos, kuria konstitucija prireikus peržiūrima, ji virsta pagrindiniu, aukštesniu, aiškiai išsiskiriančiu iš kitų įstatymu[98].

Teisė reguliuoja savo pačios kūrimą. Tai gali daryti teisės normos, apibrėžiančios procedūrą, pagal kurią turi būti kuriama kita norma, arba teisės normos, tam tikru mastu apibrėžiančios naujai kuriamos normos turinį. Teisės norma galioja dėl to, kad ji buvo sukurta kitos normos nustatytu būdu, todėl pastaroji norma yra tiesioginis naujos normos galiojimo pagrindas. Kadangi teisės sistema yra hierarchinė, tai visų vienų pagal kitas sukurtų normų, sudarančių hierarchinę teisinės tvarkos struktūrą, galiojimo pagrindas yra aukščiausioji, pamatinė norma – konstitucija[99].

Atsižvelgiant į konstitucijos prigimtį bei vietą teisės sistemoje konstitucijos keitimo tvarkos principai ir taisyklės turi būti įtvirtinti pačioje konstitucijoje. Šių nuostatų formulavimas vien tik ordinarinėje teisėje būtų juridiškai ydingas. Pirmiausiai dėl to, kad konstitucija yra valstybinės bendruomenės (pilietinės tautos) nustatyta aukščiausioji teisė, visų kitų teisės normų kūrimo šaltinis ir galiojimo pagrindas. Jei konstitucijos keitimo tvarka būtų įtvirtinta ne konstitucinio lygmens teisės akte, tai nesiderintų su konstitucijos viršenybės absoliutu. Antra vertus, konstitucijos pataisų priėmimo sąlygų nustatymas ne aukščiausios teisinės galios šaltinyje susilpnintų konstitucijos apsaugą nuo galimos intervencijos į jos turinį. Taip būtų sudaromos galimybės teisės aktuose numatyti nesudėtingą konstitucijos taisymo tvarką ir keisti ją kada tik panorėjus.

---

[94] Declaration of Independence [interaktyvus]. 1776 [žiūrėta 2009-08-17]. <http://usgovinfo.about.com/bldecind.htm>.

[95] Suber, P. *The paradox of self-amendment: a study of law, logic, omnipotence, and change* [interaktyvus]. 1990 [žiūrėta 2009-08-10]. <http://www.earlham.edu/~peters/writing/psa/index.htm>.

[96] Romeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. I dalis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1937, p. 248.

[97] *Ibid*., p. 353.

[98] Romeris, M. Įstatymų konstitucingumas. *Teisė*. 1925, Nr. 7.

[99] Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 191.

Dar daugiau, konstitucijos keitimo tvarka ne tik turi būti nustatyta pačioje konstitucijoje, bet ir šiai tvarkai turi būti suteikta aukščiausio lygio apsauga, kaip pavyzdžiui, įtvirtinant, kad teisę koreguoti konstitucijos keitimo taisykles turi tik tauta (referendumu).

Juk minėta, kad konstitucijos stabilumas – tai teisinė vertybė, kuri lemia ir aukščiausią teisinę tvarką valstybėje nustatančio teisės akto santykinį pastovumą, nekintamumą, ir visos valstybės stabilumą, o nepamatuotas, objektyviai nepateisinamas konstitucijos kaitaliojimas gali lemti konstitucininės sistemos funkcionavimo sutrikimus ar išbalansavimus.

Pagrindinių teisių ir laisvių apsauga gali būti efektyvi tada, kai keisti jas garantuojančią konstituciją galima ne paprastai, o tik laikantis specialios procedūros, nuo įprastos besiskiriančios tuo, kad čia reikalaujama ypatingų, įstatymo priėmimą apsunkinančių sąlygų, kaip antai parlamento narių kvalifikuotos daugumos arba kartotinio sprendimo[100].

Konstitucijos keitimo procesas atskleidžia steigiamosios galios dvireikšmiškumą. Prancūzų konstitucionalistai teigia, kad steigiamoji galia turi dvi formas. Pirmąja forma ji reiškiasi tada, kai priimama valstybės, iki tol neturėjusios konstitucinio akto, konstitucija arba priimama nauja konstitucija, nustatanti iš esmės kitokią valstybės konstitucinę santvarką. Tai pirmapradė steigiamoji valdžia[101]. Kitaip tariant, tai galia, kuri skelbia naują konstituciją pirmapradžiu, autonomišku, totaliniu būdu[102]. Antroji forma – tai steigiamoji valdžia, taisanti, tobulinanti galiojančią valstybės konstituciją pagal joje nustatytas taisykles. Ši steigiamoji valdžia kyla iš konstitucijos, galiojanti konstitucija teisiškai apibrėžia jos įgyvendinimą. Todėl ji vadinama išvestine steigiamąja galia arba įsteigtąja konstitucine galia (*pouvoir constituant institué*).

M. Romeris knygoje „Suverenitetas“ rašo: „Steigiamoji galia yra toji, kuri nustato pačią valstybę ir jos konstituciją. Ji viena esanti suvereninė, nes ji veikia tada, kada dar nieko nėra ir kada viskas reikia sukurti. Ji yra kūrybinė ir laisvai viską sprendžia taip, kaip nori. Ji esanti visos politinės ir teisinės konstrukcijos – valdžios ir santvarkos – pradžia, šaltinis ir titulas. Kai valstybė jau yra įkurta ir jos konstitucija nustatyta, steigiamoji galia nebeturi ką veikti, nes ji jau yra atlikusi savo kūrybinį darbą. Toji nuolatinė valstybės valdžia, kuri tada ima veikti – yra įsteigtoji, ji nebėra suvereninė, nes ji yra įsteigimo akto apibrėžta: ji yra sudaroma taip ir gali veikti tiktai taip, kaip nustatė įsteigimo aktas“[103].

Visos pasaulio konstitucijos skirtingos ne tik savo turiniu, bet ir keitimo tvarka. Bendra konstitucijos pataisų proceso formulė neegzistuoja. Kiekvienos šalies konstitucija šiuo klausimu individuali. Konstitucijų keitimo tvarkos netapatumas suteikia pagrindą konstitucijų klasifikacijai. Tyrinėdamas įvairių šalių konstitucijas ir valstybių teisines sistemas britų teisininkas James Bryce, be jau žinomo tradicinio konstitucijų skirstymo į rašytines ir nerašytines, pasiūlė naują konstitucijų klasifikavimą. Jo nuomone, toks klasifikavimo kriterijus gali būti nustatytas atsižvelgiant į konstitucijos ir ordinarinių įstatymų santykį, taip pat ryšius, kurie ordinarinius įstatymus priimančią valstybės valdžią sieja su konstitucija. Pagal tai James Bryce konstitucijas suskirstė į lanksčias ir griežtas (nelanksčias). Lanksčios konstitucijos savo teisine galia nesiskiria nuo paprastų įstatymų, jas įstatymų leidėjas bet kada gali pakeisti įprastine paprastų įstatymų leidybos tvarka. Tuo tarpu griežtos konstitucijos nustato hierarchinę teisės aktų sistemą, kurioje konstitucijai suteikiama universaliai aukščiausia

---

100 *Ibid.,* p. 140.

101 Prélot, M.; Boulouis, J. *Institutions Politiques et Droit Constitutionnel*. Paris: Dalloz, 1980, p. 214.

102 Fabre, M. H. *Principes républicains de droit constitutionnel*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1977, p. 153.

103 Romeris, M. *Suverenitetas*. Vilnius: Pradai, 1995, p. 175–176.

juridinė galia. Be to, griežtos konstitucijos yra keičiamos ypatinga tvarka, besiskiriančia nuo ordinarinės įstatymų leidybos[104].

Šiandieninėje teisės doktrinoje konstitucijų skirstymas į lanksčias ir griežtas daugiau teorinis nei praktinis, nes galima sakyti, kad nei viena konstitucija nėra nei absoliučiai lanksti, nei absoliučiai griežta. Neretai valstybių konstitucijose jų keitimo tvarkos griežtumas derinamas su lankstumu. Tokiose konstitucijose vienos nuostatos keičiamos sudėtingiau, kitos – paprasčiau.

Kita vertus, konstitucijos griežtumas nėra vien tik jos keitimo procedūros komplikuotumo pasekmė. Tokią konstitucijos būtį įtakoja ir kiti veiksniai: politinė sistema, visuomenės politinė, teisinė ar bendroji kultūra, konstitucinio reguliavimo neformalios kaitos galimybės ir kt[105].

Projektuojant konstitucijos keitimo tvarką būtina rasti tam tikrą pusiausvyrą, kuri sudarytų prielaidas keisti konstituciją nei pernelyg lengvai, nei pernelyg komplikuotai, nes itin sudėtingos keitimo taisyklės gali virsti teisiniais spąstais jos pataisoms. Jei konstitucijos keitimas bus per daug apsunkintas ir nebus galimybės pakeisti ją netgi tada, kai pataisų būtinumas nekels abejonių, valstybėje dėl tokios situacijos neišvengiamai kils įvairių problemų (teisinių, politinių, socialinių ir kt.). Nereikėtų pamiršti, kad labai griežtą konstituciją sunku pakeisti ne tik į blogąją, bet ir į gerąją pusę, todėl konstitucijos keitimo proceso taisyklių subalansavimas laikomas vienu iš svarbiausių konstitucinių sprendimų. Kuomet reikalavimai formalioms konstitucijos pataisoms priimti yra pernelyg sudėtingi, neišvengiamai didėja alternatyvių (dažniausiai ekstrateisinių) konstitucijos kaitos formų pasireiškimo grėsmė, sukuriamos prielaidos didėti atotrūkiui tarp materialios ir formalios konstitucijos.

Ar konstitucijų keitimo „apsunkinimas“ būdingas tik santykinai naujoms, paskutiniame pasaulio konstitucijų raidos etape priimtoms konstitucijoms? Iki dabar galiojanti pirmoji pasaulio rašytinė konstitucija neleidžia teigiamai atsakyti į šį klausimą. 1787 m. JAV konstitucijos kūrėjai įtvirtino labai sudėtingą jos keitimo tvarką. Konstitucijos V straipsnyje skelbiama, kad Kongresas, jeigu du trečdaliai abejų rūmų narių nutars esant reikalinga, siūlo šios konstitucijos pataisas arba dviejų trečdalių valstijų įstatymų leidžiamųjų susirinkimų prašymu turi sušaukti konventą pataisoms pasiūlyti. Abiem atvejais tokios pataisos įsigalioja kaip šios konstitucijos dalis, kai jas ratifikuoja trys ketvirtadaliai valstijų įstatymų leidžiamųjų susirinkimų arba trijų ketvirtadalių valstijų konventai – vienu ar kitu ratifikavimo būdu, kurį pasiūlys Kongresas[106]. Apie JAV konstitucijos pataisų proceso sudėtingumą byloja faktas, kad iki šiol tėra priimtos tik dvidešimt septynios konstitucijos pataisos (pirmosios dešimt pataisų, vadinamos Teisių biliu, priimtos 1791 m., XI pataisa – 1798 m., XII – 1804 m., XIII – 1865 m., XIV – 1868 m., XV – 1870 m., XVI ir XVII – 1913 m., XVIII – 1919 m., XIX – 1920 m., XX ir XXI – 1933 m., XXII – 1951 m., XXIII – 1961 m., XXIV – 1964 m., XXV – 1967 m., XXVI – 1971 m., XXVII – 1992 m.), nors pasiūlymai keisti konstituciją skaičiuojami tūkstančiais. Verta paminėti, kad JAV konstitucija nenustato pataisos priėmimo terminų, todėl kartais konstitucijos pataisos priėmimas užtrunka labai ilgai. Pavyzdžiui, paskutinė priimta XXVII konstitucijos pataisa oficialiai buvo pasiūlyta 1789 m. rugsėjo 25 d., o pataisos

---

104 Bryce, J. *Studies in History and Jurisprudence* [interaktyvus]. 1901 [žiūrėta 2009-09-25]. <http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=2003&chapter=138243&layout=html&Itemid=27>.

105 Fusaro, C.; Oliver, D. Towards a Theory of Constitutional Change. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011, p. 411.

106 Constitution of the United States [interaktyvus]. 1787 [žiūrėta 2009-08-29]. <http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#a5>.

ratifikavimo procesas konstitucijos reikalaujamame skaičiuje valstijų buvo užbaigtas tik 1992 metais.

JAV konstitucijos teksto stabilumą saugantis V straipsnis laikomas tam tikra „Konfederacijos ir amžinos sąjungos straipsnių", reglamentavusių Jungtinių Amerikos Valstijų konfederacijos klausimus iki konstitucijos priėmimo, sudėtingos keitimo tvarkos nuosaikesne tąsa. „Konfederacijos straipsnių" XIII straipsnyje buvo numatyta, kad šis dokumentas gali būti pakeistas pritarus Jungtinių Valstijų Kongresui ir po to pakeitimą ratifikavus visų valstijų įstatymų leidžiamuosiuose susirinkimuose[107].

James Madison JAV konstitucijos pataisų procesą apibūdino kaip siekiantį sukurti pusiausvyrą tarp nuolatinėms permainoms būdingų ekscesų ir nelankstumo. „Jis saugo vienodai, tiek nuo ypač lengvos galimybės, kuri paverstų konstituciją nepastovia, tiek ir nuo per didelio apsunkinimo, kuris amžinai išsaugotų atsiradusias jos ydas"[108].

Buvęs JAV Aukščiausiojo teismo teisėjas Joseph Story savo knygoje „Jungtinių Valstijų konstitucijos komentarai" teigė, kad „valdymo sistema, kuri nepasirūpina priemonių pokyčiams, bet dedasi esanti pastovi ir nekeičiama, po kurio laiko būtinai taps visiškai nepritaikyta tautos poreikiams: ji arba degeneruos į despotizmą, arba dėl savo neatitikties įvykusiems pasikeitimams taps revoliucijos priežastimi. Tad svarbiausias siektinas tikslas – sudaryti sąlygas, kad pakeitimai būtų įgyvendinami, bet ne per lengvai; užtikrinti tinkamą apdairumą bei atsargumą; ir vadovautis patirtimi, o ne atverti kelius paprasčiausių spėlionių ar manymų padiktuotiems eksperimentams"[109].

JAV teisės doktrinoje teigiama, kad dvigubas kvalifikuotos daugumos reikalavimas – 2/3 abejų Kongreso rūmų ir 3/4 valstijų – sukuria ekstensyvų konstitucijos pataisų „apmąstymo" laikotarpį, pataisų proceso stabilumą, riboja nesutarimus bei varžo individualius interesus. „Jis padeda išsaugoti konstituciją kaip „pagrindinį įstatymą", o ne paprastų įstatymų rinkinį"[110].

Skirtingas požiūris į konstitucijos ir paprastų įstatymų keitimą ryškėja ir antrojoje pasaulio rašytinėje konstitucijoje – 1791 m. gegužės 3 d. Abiejų Tautų (Lenkijos ir Lietuvos) valstybės Valdymo įstatyme (*Ustawa Rządowa*). Šios konstitucijos VI straipsnyje įtvirtinta, jog siekiant užkirsti kelią netikėtiems ir dažniems keitimams nustatoma, kad konstituciją peržiūrėti ir taisyti galima kas dvidešimt penkeri metai, ir reikalaujama, kad toks konstitucinis Seimas būtų ekstraordinarinis pagal jam skirtą atskirą įstatymą[111].

Antroji Europoje, 1791 m. rugsėjo 3 d. priimta Prancūzijos konstitucija taip pat nustatė labai sudėtingą jos keitimo teisinę tvarką. Konstitucijos VII skyriuje buvo skelbiama, kad tauta turi neatimamą teisę pakeisti konstituciją, tačiau nepaisant to nacionalinius interesus labiau atitinka pasinaudojimas konstitucijos taisymo teise pagal tą tvarką, kuri nustatyta pačioje konstitucijoje. Konstitucijos pataisai inicijuoti buvo būtinas trijų iš eilės kadencijų įstatymų leidžiamosios institucijos išreikštas vienodas pageidavimas. Kartu pažymėtina,

---

107 Articles of Confederation and Perpetual Union [interaktyvus]. 1778 [žiūrėta 2009-08-26]. <http://supreme.lp.findlaw.com/documents/aofc.html>.

108 Madison, J. *The Federalist Papers. No. 43* [interaktyvus]. 1788 [žiūrėta 2009-08-20]. <http://thomas.loc.gov/home/histdox/fed_43.html>.

109 Story, J. *Commentaries on the Constitution of the United States*. Boston: Hilliard, Gray and Co., 1833, p. 679.

110 Meese, E.; Forte D. F.; Spalding, M. *The Heritage Guide to the Constitution*. Washington: The Heritage Foundation, 2005, p. 285.

111 Constitution of May 3, 1791 [interaktyvus]. 1791 [žiūrėta 2009-09-09]. <http://www3.lrs.lt/pdf/konstitucijaangliska_1.pdf>.

jog konstitucija numatė, kad vienos kadencijos įstatymų leidžiamajai institucijai pasiūlius konstitucijos pataisą, kitų dviejų po jos einančių kadencijų legislatūros neturėjo teisės teikti jokio konstitucijos keitimo pasiūlymo. Konstitucijoje netgi buvo nustatyta, kokiose parlamento sesijose turi būti svarstomas konstitucijos pataisos inicijavimo klausimas: pirmųjų dviejų kadencijų parlamentai šį klausimą privalėjo svarstyti per du paskutinius baigiamosios parlamento sesijos mėnesius, o trečios kadencijos parlamentas – pirmosios sesijos pabaigoje arba antrosios pradžioje. Svarstymai dėl konstitucijos pataisos inicijavimo turėjo vykti pagal tą pačią, kaip ir įstatymų leidybos, tvarką, tačiau tokiam įstatymų leidėjo nutarimui nebuvo reikalinga karaliaus sankcija.

Trijų iš eilės kadencijų įstatymų leidėjui inicijavus konstitucijos pataisą, kitos (ketvirtos) kadencijos įstatymų leidybos institucija turėjo būti papildoma 249-iais departamentuose išrinktais nariais (šie nauji nariai padvigubindavo tą įprastinį narių skaičių, kuris į įstatymų leidybos instituciją buvo renkamas kiekviename iš departamentų pagal jo gyventojų skaičių) ir bendrai sudarydavo vienų rūmų instituciją – Pataisų Asamblėją. Konstitucija numatė, kad minėti 249 nariai privalo būti išrinkti tik po to, kai atstovų į įstatymų leidybos instituciją rinkimai bus pasibaigę. Be to, konstitucijoje buvo įtvirtintas draudimas trečiosios kadencijos įstatymų leidybos institucijos nariams būti renkamiems į Pataisų Asamblėją.

Pataisų Asamblėjos nariai ir kolektyviai, ir asmeniškai privalėjo prisiekti: visi kartu – gyventi laisvais arba mirti; asmeniškai – vykdyti jiems pavestas pareigas, būti ištikimi tautai, įstatymui ir karaliui.

Konstitucija reikalavo, kad, nariams prisiekus, Pataisų Asamblėja nedelsdama imtų svarstyti jai pateiktus klausimus. Užbaigus darbą visi 249 papildomai išrinkti Pataisų Asamblėjos nariai privalėjo atsistatydinti ir jokiomis aplinkybėmis neturėjo teisės dalyvauti įstatymų leidyboje[112].

Šiuolaikinėse konstitucijose įvairūs konstitucijų keitimo suvaržymai nustatomi ir eksplicitiškai, ir implicitiškai. Jie gali būti substantyvinio arba procedūrinio pobūdžio. Pirmieji nustato reikalavimus konstitucijos pataisų turiniui, antrieji – legislatyvinį procesą konstitucijos pataisoms priimti paverčia ekstraordinariniu.

Substantyviniais ribojimais pasaulio šalių konstitucijose neretai įteisinama tam tikrų konstitucijos nuostatų galiojimo permanencija. Tai reiškia, kad šios nuostatos apskritai negali būti konstitucijos pataisų objektu. Pavyzdžiui, 1958 m. Prancūzijos konstitucija[113] nustato, kad jokia pataisa negali pakeisti respublikinės valdymo formos (89 str.). Valdymo formos nekintamumą saugo ir Italijos konstitucija[114]. Jos 139 straipsnyje nurodoma, kad valdymo forma – respublika – negali būti keičiama. Portugalijos konstitucijos[115] 288 straipsnyje išvardyta keturiolika konstitucinių principų, kuriuos konstituciją koreguojantys įstatymai privalo saugoti (tai jau minėta respublikinė valdymo forma; taip pat šalies nepriklausomybė ir valstybės vieningumas; bažnyčių atskyrimas nuo valstybės; piliečių teisės, laisvės ir jų

---

[112] Constitution of 3 September, 1791 [interaktyvus]. 1791 [žiūrėta 2009-09-12]. <http://sourcebook.fsc.edu/history/constitutionof1791.html>.

[113] Constitution of October 4, 1958 [interaktyvus]. 1958 [žiūrėta 2009-10-02]. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/constitution-of-4-october-1958.25742.html>.

[114] Costituzione della Repubblica Italiana [interaktyvus]. 1947 [žiūrėta 2009-09-05]. <http://legxven.camera.it/cost_reg_funz/345/348/446/listaArticoliDueLivelli.asp>.

[115] Constitution of the Portuguese Republic [interaktyvus]. 1976 [žiūrėta 2009-08-03]. <http://legislationline.org/download/action/download/id/1696/file/5b9c1103a855967f0d5979c86a02.htm/preview>.

garantijos; aukščiausios valdžios institucijų atskyrimas ir tarpusavio priklausomybė; visuotinė, tiesioginė, slapta ir periodinė rinkimų teisė formuojant aukščiausios valdžios, autonominių regionų ir vietos valdžios institucijas; teismų nepriklausomumas; politinė ir administracinė Azorų ir Madeiros salų autonomija; kt.). Čekijos konstitucija[116] draudžia priimti tokias konstitucijos pataisas, kurios keistų esminius demokratiškumu ir teisės viešpatavimu grindžiamos valstybės principus (9 str.). Vadovaujantis Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindiniu įstatymu[117], jo keitimas, kuris būtų susijęs su federacijos padalijimu į federalines žemes, esminiu federalinių žemių dalyvavimu įstatymų leidyboje, arba su Pagrindinio įstatymo 1 straipsnyje („Žmogaus orumas, žmogaus teisės, pagrindinių teisių privalomumas“) ir 20 straipsnyje („Konstitucijos principai, teisė pasipriešinti“) įtvirtintais principais, yra negalimas (79 str.). 1814 m. Norvegijos konstitucija[118] skelbia, kad jos pataisos negali paneigti konstitucijoje įkūnytų principų ar pakeisti konstitucijos dvasios (112 str.). Armėnijos konstitucijos[119] 114 straipsnis draudžia keisti konstitucijos 1 straipsnį („Armėnijos Respublika yra suvereni, demokratinė, socialinė valstybė, grindžiama teisės viršenybe“), 2 straipsnį (skelbiantį suvereniteto priklausymą tautai ir jo įgyvendinimą tiesiogiai ar per atstovus) ir 114 straipsnį (nustatantį draudimą keisti konstitucijos 1 ir 2 straipsnius). Pagal Kambodžos Karalystės konstituciją[120] negali būti priimamos tokios jos pataisos, kurios darytų įtaką liberalios ir pliuralistinės demokratijos sistemai arba konstitucinės monarchijos santvarkai (153 str.). Substantyviniai konstitucijos pataisų ribojimai yra įtvirtinti ir Ukrainos konstitucijoje[121]. Šios konstitucijos 157 straipsnyje nurodyta, kad konstitucija negali būti keičiama, jeigu pataisos panaikina arba riboja žmogaus ir piliečio teises ar laisves, arba jei jos orientuotos į Ukrainos nepriklausomybės panaikinimą, taip pat valstybės teritorinio nedalomumo pažeidimą. Gana platų nekeičiamų konstitucinių nuostatų sąrašą nustato Rumunijos konstitucija[122]. Jos 152 straipsnyje išvardijama, kad negali būti keičiamos konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios nacionalinį, nepriklausomą, unitarinį ir nedalomą Rumunijos valstybės pobūdį, taip pat respublikinę valdymo formą, teritorinį integralumą, teismų nepriklausomumą, politinį pliuralizmą ir oficialią valstybės kalbą. Taip pat šiame straipsnyje numatyta, kad negali būti priimamos konstitucijos pataisos, kurios paneigtų fundamentalias žmogaus teises ir laisves arba jų garantijas. Dar vienas konstitucijos pataisų turinį diktuojančio teisinio reguliavimo pavyzdys – Azerbaidžano konstitucijos[123] 156 straipsnio nuostata, nurodanti,

---

116 Constitution of the Czech Republic [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2009-07-28]. <http://angl.concourt.cz/angl_verze/constitution.php>.

117 Basic Law for the Federal Republic of Germany [interaktyvus]. 1949 [žiūrėta 2009-07-29]. <https://www.btg-bestellservice.de/index.php?sid=973ac4bc5ae22924f6d506223993ca97&navi=1&subnavi=68&anr=80201000>.

118 Constitution of the Kingdom of Norway [interaktyvus]. 1814 [žiūrėta 2009-08-25]. <http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/>.

119 Constitution of the Republic of Armenia [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2009-08-27]. <http://www.parliament.am/parliament.php?id=constitution&lang=eng>.

120 Constitution of the Kingdom of Cambodia [interaktyvus]. 1993 [žiūrėta 2009-08-15]. <http://www.cambodia.gov.kh/unisql1/egov/english/organ.constitution.html#chapter15>.

121 Constitution of Ukraine [interaktyvus]. 1996 [žiūrėta 2009-09-07]. <http://www.rada.gov.ua/const/conengl.htm#r13>.

122 Constitution of Romania [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2009-09-07].<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=371>.

123 Constitution of the Azerbaijan Republic [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2009-09-15]. <http://www.constcourt.gov.az/en/download/legislation/constitution_of_AR.doc>.

kad konstituciniai įstatymai, kuriais keičiama konstitucija, negali prieštarauti pagrindiniam konstitucijos tekstui.

Pasaulio šalių konstitucijų tekstuose pasitaiko ir tokių konstitucinių nuostatų, kurių nekintamumas yra santykinis, o ne absoliutus. Intervencija į konstitucijos nuostatas tokias atvejais yra suvaržyta tam tikrų imperatyvių, sunkiai įgyvendinamų sąlygų. Pavyzdžiui, JAV konstitucijos V straipsnis numato, kad nė viena valstija be savo sutikimo negali netekti lygaus atstovavimo Senate. Galima teigti, jog ši konstitucinė nuostata *de facto* eliminuoja galimybę pakeisti JAV konstitucijos I straipsnio 3 skyriuje įtvirtintą normą, nustatančią paritetinį visų valstijų atstovavimą aukštesniuosiuose Kongreso rūmuose. Žinoma, pagal konstitucijos V straipsnį *de jure* egzistuoja teorinė galimybė pakeisti lygaus valstijų atstovavimo Senate principą, tačiau praktiškai tokios pataisos priėmimas sunkiai įmanomas. Pirmiausia dėl to, kad nukrypimas nuo minėto principo keltų grėsmę JAV federalizmui. Konstitucijos nuostatų apsaugos požiūriu dėmesio verta ir kita JAV konstitucijos V straipsnyje nustatyta taisyklė, kuri iki 1808 metų draudė priimti bet kokią pataisą, susijusią su konstitucijos I straipsnio 9 skyriaus 1 (dėl asmenų imigracijos arba įvežimo uždraudimo negalimumo) ir 4 (dėl pagalvės mokesčio arba kitų tiesioginių mokesčių nustatymo ribojimo) punktais. Pagal tokį JAV konstitucijoje įtvirtintą teisinį reguliavimą I straipsnio 9 skyriaus 1 ir 4 punktų nuostatų absoliuti nekeičiamumo apsauga buvo apribota laike, todėl suėjus nurodytam terminui šios nuostatos jau galėjo būti koreguojamos pagal konstitucijoje nustatytą jos keitimo tvarką.

JAV konstitucijos nuostatai dėl lygaus valstijų atstovavimo Senate turinio požiūriu yra artima Australijos Konstitucinio akto[124] 128 straipsnio norma, numatanti, kad konstitucijos pakeitimai, koreguojantys proporcinį valstijų atstovavimą bet kuriuose parlamento rūmuose; minimalų valstijos atstovų skaičių Atstovų rūmuose; didinantys, mažinantys ar kitaip keičiantys valstijos teritoriją; arba bet kokiu būdu veikiantys minėtas konstitucijos nuostatas, negali tapti teise, išskyrus atvejį, kai tokiam pasiūlymui pritaria dauguma konkrečioje valstijoje balsavusių jos rinkėjų.

Minėta, kad konstitucijos keitimo suvaržymai gali būti ne tik substantyviniai. Konstitucijos koregavimo siekius riboja ir įvairūs procedūriniai reikalavimai. Pataisų proceso „apsunkinimai" sukuria teisinius trukdžius, idant būtų išvengta spontaniškų, nemotyvuotų, pernelyg greitai įgyvendinamų arba valstybės konstitucinę sistemą ardančių konstitucinio reguliavimo pokyčių.

Svarbiausio valstybės teisės akto keitimo procesas gali būti sunkinamas panaudojant įvairius teisinius instrumentus. Dažniausiai konstitucijoje nustatoma ne viena, o kelios jos taisymą sunkinančios priemonės. Šių priemonių derinys sukuria procedūrinę teisinės apsaugos sistemą, trukdančią greitai ir nesudėtingai priimti konstitucijos pataisas. Viena iš konstitucijose įtvirtintų kliūčių, neleidžiančių pradėti arba tęsti jos pataisų proceso, yra draudimas taisyti konstituciją esant tam tikroms joje nurodytoms aplinkybėms. Intervencijos į konstituciją ribojimo apimties aspektu šie keitimo suvaržymai gali būti taikomi arba visoms konstitucijos nuostatoms, arba tik kai kurioms iš jų. Pabrėžtina, kad taikymo trukmės požiūriu minėti draudimai yra laikini, jų galiojimas apibrėžiamas tam tikru terminu arba siejamas su konstitucijoje nurodytų aplinkybių buvimo laikotarpiu.

Pasaulio valstybių konstitucijose įtvirtinamos įvairios aplinkybės arba situacijos, kuriomis konstitucijos keitimo procesas yra negalimas. Nemažai konstitucijų tokiomis kliūtimis

[124] Commonwealth of Australia Constitution Act [interaktyvus]. 1900 [žiūrėta 2009-08-14]. <http://www.aph.gov.au/SEnate/general/constitution/index.htm>.

pripažįsta karo ir nepaprastąją padėtį (Gruzijos konstitucijos[125] 103 str., Serbijos konstitucijos[126] 204 str., Albanijos konstitucijos[127] 177 str., Portugalijos konstitucijos 289 str., Lietuvos Respublikos Konstitucijos 147 str., Ukrainos konstitucijos 157 str., Moldovos konstitucijos[128] 142 str.). Tokiu atveju galimybė inicijuoti konstitucijos koregavimą arba tęsti jau pradėtą konstitucijos pataisos priėmimo procesą suspenduojama, kol išnyks minėtos aplinkybės.

Neretai konstitucijose įtvirtinamas draudimas tam tikrą laiką pakartotinai siūlyti tas konstitucijos pataisas, kuriom ankstesnio svarstymo metu nebuvo pritarta. Pavyzdžiui, Albanijos konstitucijos 177 straipsnyje numatyta, jog ta pati konstitucijos pataisa gali būti teikiama pakartotinai ne anksčiau nei po metų nuo tokio įstatymo projekto atmetimo Asamblėjoje arba ne anksčiau nei po trejų metų, jei pataisa buvo atmesta referendume. 1992 m. Estijos konstitucijoje[129] nurodoma, kad konstitucijos pataisa dėl to paties klausimo gali būti inicijuota ne anksčiau kaip po metų nuo atitinkamo pasiūlymo atmetimo referendume arba Riigikogu (168 str.). Analogiškas ribojimas vienerių metų laikotarpiui yra nustatytas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (148 str.), Juodkalnijos[130] (155 str.) ir Kuveito[131] (174 str.) konstitucijose.

Kai kurios konstitucijos saugomos nuo pataisų draudžiant nustatytą laikotarpį po konstitucijų įsigaliojimo siūlyti bet kokias jų pataisas. Minėtos Kuveito konstitucijos 174 straipsnyje, *inter alia*, nurodoma, kad jokia pataisa negali būti pasiūlyta anksčiau nei po penkerių metų nuo konstitucijos įsigaliojimo. Kitose šalyse konstitucijos nekeičiamumo laikotarpiai siejami ne su konstitucijos įsigaliojimo momentu, bet su vėliausiu konstitucijos keitimu, kurio metu buvo priimtos jos pataisos. Pastaruoju konstitucijos taisymo suvaržymu tarsi nustatomas konstitucijos keitimo dažnis. Pavyzdžiui, Graikijos konstitucijoje[132] numatyta, kad konstitucijos revizija nėra leidžiama penkerius metus po ankstesnės jos peržiūros užbaigimo (110 str.). Panašią konstitucinę taisyklę įtvirtina ir Portugalijos konstitucija. Vadovaujantis jos 284 straipsnio 1 dalimi Respublikos Asamblėja (parlamentas) gali peržiūrėti konstituciją praėjus penkeriems metams nuo paskutinio konstitucijos ordinarinio keitimo įstatymo paskelbimo. Tačiau kartu konstitucija numato ir ekstraordinarinio jos keitimo galimybę nesilaikant penkerių metų termino. Šia teise gali būti pasinaudota bet kuriuo metu, jeigu tam pritaria 4/5 visų Respublikos Asamblėjos narių (284 str. 2 d.).

Aplinkybių, suvaržančių konstitucijos keitimo galių įgyvendinimą, sąrašas gali būti pratęstas dar keliais įvairių valstybių konstitucinio reguliavimo pavyzdžiais. Prancūzijos

---

[125] Constitution of Georgia [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2009-07-30]. <http://www.parliament.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_>.

[126] Constitution of the Republic of Serbia [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2009-07-26]. <http://www.parlament.gov.rs/content/eng/akta/ustav/ustav_ceo.asp>.

[127] Constitution of Albania [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2009-07-26]. <http://www.km.gov.al/skedaret/1231927768-Constitution%20of%20the%20Republic%20of%20Albania.pdf>.

[128] Constitution of the Republic of Moldova [interaktyvus]. 1994 [žiūrėta 2009-07-26]. <http://www.presedinte.md/const.php?lang=eng>.

[129] Constitution of the Republic of Estonia [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2009-09-02]. <http://www.president.ee/en/estonia/constitution.php>.

[130] Constitution of Montenegro [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2009-09-15]. <http://www.unhcr.org/refworld/docid/47e11b0c2.html>.

[131] Constitution of Kuwait [interaktyvus]. 1962 [žiūrėta 2009-08-28]. <http://www.servat.unibe.ch/icl/ku00000_.html>.

[132] Constitution of Greece [interaktyvus]. 1975 [žiūrėta 2009-07-29]. <http://www.hri.org/docs/syntagma/>.

konstitucijos 89 straipsnis nustato, kad jos pataisų procedūra negali būti pradėta arba tęsiama, jeigu kyla grėsmė teritorijos vientisumui. Pagal Belgijos Karalystės konstituciją[133] draudžiama pradėti ar tęsti konstitucijos peržiūrą karo metu arba tuomet, kai parlamento rūmams kliudoma laisvai susirinkti federalinėje teritorijoje (196 str.). Šis pagrindinio šalies teisės akto pataisų ribojimas Belgijos konstitucijoje nevienintelis. Regentystės metu konstitucija neleidžia taisyti jos nuostatų, įtvirtinančių karaliaus konstitucines galias, teisinį statusą, taip pat draudžia keisti šiuos ribojimus įtvirtinančią konstitucijos normą (197 str.). Panašius laikinus monarcho galių bei jo statuso pakeitimo suvaržymus numato ir Liuksemburgo konstitucija[134]. Joje nustatyta, kad regentystės laikotarpiu konstitucijos pataisos, susijusios su Didžiojo kunigaikščio prerogatyvomis, jo statusu arba įpėdinystės tvarka, negali būti priimamos (115 str.). Vadovaujantis Baltarusijos konstitucijoje[135] įtvirtinta teisine tvarka parlamentas neturi teisės keisti arba pildyti konstitucijos nepaprastosios padėties metu, o taip pat paskutinius šešis Atstovų rūmų kadencijos mėnesius (139 str.).

Tęsiant konstitucijos keitimo apsunkinimų instrumentarijaus tyrimą pasakytina, kad viena iš labiausiai paplitusių konstitucijos pataisų priėmimo sąlygų yra kvalifikuotos balsų daugumos vienerių rūmų parlamente ar abejuose bikameralinio parlamento rūmuose reikalavimas. Šis imperatyvas įstatymo dėl konstitucijos keitimo priėmimą padaro sudėtingesnį, labiau komplikuotą, nes priimant paprastus įstatymus kvalifikuotos balsų daugumos įprastai nereikalaujama, jie priimami paprasta palamento narių balsų dauguma. Konstitucijose įtvirtinta kvalifikuota dauguma dažniausiai išreiškiama 2/3, rečiau 3/4, 3/5 ar 4/5 balsų skaičiumi. Itin kvalifikuotos daugumos taisyklė gali būti taikoma kaip alternatyva dviems balsavimams dėl konstitucijos pataisų.

Vokietijos Pagrindinio įstatymo pataisų priėmimui turi pritarti 2/3 Bundestago ir 2/3 Bundesrato narių. Ne mažesne nei 2/3 visų parlamento narių balsų dauguma priimami Lietuvos, Gruzijos, taip pat Slovėnijos konstitucijos[136] pakeitimai. Latvijos konstitucijos pataisos priimamos, jeigu už jas balsuoja ne mažiau kaip 2/3 posėdyje dalyvaujančių Seimo narių. Tačiau kartu konstitucija nustato ir privalomą 2/3 visų Seimo narių kvorumą, kad konstitucijos pataisos Seimo posėdyje galėtų būti svarstomos. 3/4 visų Nacionalinės Asamblėjos narių balsų dauguma gali būti priimamos Bulgarijos konstitucijos[137] pataisos. Ispanijos Karalystės konstitucijos[138] keitimui turi pritarti ne mažiau kaip 3/5 abejų parlamento rūmų narių. 4/5 kvalifikuotos balsų daugumos reikalavimas paprastai nėra susijęs su balsų skaičiumi, kuris būtinas konstitucijos pataisoms galutinai priimti. Tokia balsų dauguma dažniausiai priimamas sprendimas pasinaudoti konstitucijoje numatyta paprastesne, greitesne konstitucijos keitimo tvarka. Antai Estijos konstitucijos 166 straipsnis nustato, kad

---

133 Constitution of the Kingdom of Belgium [interaktyvus]. 1994 [žiūrėta 2009-06-28]. <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1744/file/b249d2a58a8d0b9a5630012da8a3.pdf>.

134 Constitution of Luxembourg [interaktyvus]. 1868 [žiūrėta 2009-07-19]. <http://www.servat.unibe.ch/law/icl/lu00000_.html>.

135 Constitution of the Republic of Belarus [interaktyvus]. 1994 [žiūrėta 2009-09-05]. <http://www.president.gov.by/en/press19336.html#doc>.

136 Constitution of the Republic of Slovenia [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2009-07-19]. <http://www.dzrs.si/index.php?id=351&docid=25&showdoc=1>.

137 Constitution of the Republic of Bulgaria [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2009-07-20]. <http://www.parliament.bg/?page=const&lng=en>.

138 Spanish Constitution [interaktyvus]. 1978 [žiūrėta 2009-07-19]. <http://www.senado.es/constitu_i/index.html>.

sprendimas svarstyti įstatymą dėl konstitucijos keitimo skubos tvarka priimamas 4/5 parlamento (*Riigikogu*) narių balsais. Tokiu atveju konstituciją keičiančiam įstatymui priimti užtenka vieno svarstymo, kurio metu jam turi pritarti 2/3 *Riigikogu* narių. Pagal Portugalijos konstituciją 4/5 Respublikos Asamblėjos narių balsų dauguma gali būti įveiktas konstitucijoje įtvirtintas draudimas keisti ją anksčiau nei po penkerių metų nuo paskutinio konstituciją keičiančio įstatymo paskelbimo.

Kai kuriose šalyse valstybės konstitucinio akto keitimo procedūra yra apsunkinama reikalavimu balsuoti dėl jo pataisos priėmimo parlamente du kartus. Dvigubo votumo taisyklė turi du tipus: paprastąjį dvigubą votumą ir sudėtingą dvigubą votumą. Paprastasis dvigubas votumas – tai galimybė priimti konstitucijos pataisas dėl jų balsuojant du kartus su nustatyto laikotarpio tarp balsavimų pertrauka tos pačios kadencijos parlamente. Sudėtingo dvigubo votumo reikalavimas yra susijęs su būtinybe antrą kartą balsuoti dėl konstitucijos pataisų priėmimo jau naujos sudėties parlamente. Paprastasis dvigubas votumas yra įtirtintas Italijos, Lietuvos, Baltarusijos konstitucijose. Dėl konstitucijos pataisų parlamentas šiose šalyse balsuoja du kartus su ne mažesne kaip trijų mėnesių pertrauka. Sudėtingo dvigubo votumo taisyklė yra taikoma Belgijoje, Švedijoje, Suomijoje, Islandijoje, Liuksemburge, Norvegijoje, Nyderlanduose. Pagal šių šalių konstitucijas galutinį sprendimą dėl konstitucijos nuostatų pakeitimo priima po rinkimų susirinkęs naujos sudėties parlamentas. Tokia konstitucijos keitimo formulė (balsavimas + rinkimai + balsavimas) prasminga tuo, kad tarp balsavimų dėl konstitucijos pataisų įsiterpiantys parlamento rinkimai (tiksliau – rinkimų kampanija) tampa diskusijų forumu, kuriame rinkimuose dalyvaujančios politinės jėgos išreiškia savo poziciją dėl konkrečių konstitucijos pataisų, o galutinio sprendimo teisė šiuo klausimu netiesiogiai suteikiama rinkėjams (išrenkant pataisoms pritariančias arba nepritariančias politines partijas).

Neretai pasaulio konstitucijų arba atskirų jos nuostatų stabilumas saugomas pasitelkiant referendumo institutą. Vienų valstybių konstitucijos turi nuostatų, kurios gali būti keičiamos tik referendumu (Lietuva, Latvija, Estija, Islandija, Baltarusija, Juodkalnija). Kitose šalyse referendumas yra privalomas dėl kiekvienos konstitucijos pataisos (Danija, Japonija, Airija, Šveicarija). Galima paminėti, kad Azerbaidžano konstitucija nustato skirtingą jos keitimo tvarką atsižvelgiant į tai, ar pataisomis galiojančios konstitucijos tekstas keičiamas, ar papildomas naujomis nuostatomis. Šioje konstitucijoje numatyta, kad jos teksto pakeitimai gali būti daromi tik referendumu, o konstitucijos papildymai yra priimami Azerbaidžano parlamente (*Milli Majlis*) dėl jų balsuojant du kartus su šešių mėnesių pertrauka.

Kai kuriose valstybėse referendumas dėl konstitucijos keitimo tampa privalomas, jeigu to pareikalauja konstitucijoje nurodyti subjektai. Teisė reikalauti konstitucijos pataisos patvirtinimo referendume šiuo požiūriu tampa reikšmingu instrumentu, galinčiu blokuoti pilietinei tautai nepriimtinų valstybės konstitucinės sistemos pokyčių atsiradimą. Pagal Slovėnijos konstituciją tokią teisę turi ne mažesnė kaip 30 Nacionalinės Asamblėjos narių grupė. Estijos konstitucijoje tokia teisė yra suteikta 3/5 *Riigikogu* narių daugumai. Ispanijoje šia teise gali pasinaudoti 1/10 abejų parlamento rūmų narių. Lenkijos Respublikos konstitucija[139] tokią teisę suteikia platesniam subjektų ratui. Jeigu yra keičiami Lenkijos konstitucijos I, II arba XII skyriai, referendumo konstitucijos pataisoms patvirtinti gali pareikalauti 1/5 Seimo narių, Senatas arba Respublikos prezidentas.

Tiriant pasaulio šalių konstitucines sistemas galima identifikuoti ir dar vieną konstitucijų stabilumo teisinės apsaugos mechanizmo elementą – Konstitucinį teismą. Keleto valstybių

[139] Constitution of the Republic of Poland [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2009-07-29]. <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>.

konstitucijos, nustatydamos savo keitimo teisinę tvarką, Konstituciniam teismui suteikia svarbius įgaliojimus *lex fundamentalis* pataisų procese. *Ex ante* kontroliuodamas svarstomų konstitucijos pataisų ir paties proceso konstitucinį teisėtumą, Konstitucinis teismas tampa konstitucinės sistemos dermės ir stabilumo garantu. Pavyzdžiui, Azerbaidžano Respublikos konstitucija skelbia, kad jei siūlymus dėl konstitucijos teksto keitimo pateikia *Mili Majlis* (parlamentas) arba Respublikos prezidentas, Konstitucinis teismas iš anksto dėl jų turi pateikti savo išvadą (153 str.). Tiesa, konstitucija taip pat numato, jog Konstitucinis teismas negali spręsti dėl tų konstitucijos teksto pakeitimų, kurie buvo priimti referendume (154 str.). Konstitucijos pataisų procese konstituciniai teismai taip pat dalyvauja Moldovoje, Ukrainoje bei Kirgizijoje.

Moldovos konstitucijos 141 straipsnyje įtvirtinta, kad konstitucijos pataisų projektai parlamentui gali būti pateikti su sąlyga, jog Konstitucinis teismas pateikia pritariančią rekomendaciją, palaikomą ne mažiau kaip 4 teisėjų.

Pagal Ukrainos konstituciją jos keitimo įstatymo projektas parlamente (*Верховна Рада*) svarstomas turint Konstitucinio teismo išvadą dėl įstatymo projekto atitikties konstitucijos 157 ir 158 straipsnių reikalavimams (159 str.). Minėtuose straipsniuose numatyta, kad Ukrainos konstitucija negali būti keičiama, jeigu pataisos panaikina ar riboja žmogaus ir piliečio teises ar laisves arba jei jos yra orientuotos į Ukrainos nepriklausomybės panaikinimą, taip pat valstybės teritorinio nedalomumo pažeidimą (157 str. 1 d.). Ukrainos konstitucija negali būti pakeista karo arba nepaprastosios padėties metu (157 str. 2 d.). Ukrainos Verchovna Radoje svarstytas, tačiau nepriimtas įstatymo dėl konstitucijos keitimo projektas gali būti iš naujo teikiamas parlamentui ne anksčiau kaip po metų nuo tokio sprendimo priėmimo (158 str. 1 d.). Verchovna Rada savo kadencijos laikotarpiu negali keisti tų pačių Ukrainos konstitucijos nuostatų du kartus (158 str. 2 d.). Būtina paminėti, jog Ukrainos Konstitucinis teismas 1998 m. birželio 9 d. sprendime[140] pateikė oficialųjį konstitucijos 158 ir 159 straipsnių nuostatų aiškinimą, kuriame pabrėžė, kad Ukrainos Konstitucinis teismas yra vienintelė konstitucinės jurisdikcijos institucija valstybėje. Dėl to tik Konstitucinis teismas turi išimtinę kompetenciją spręsti dėl teisės aktų, o konstitucijoje numatytais atvejais – ir dėl teisės aktų projektų atitikties konstitucijai. Konstitucinis teismas vienais atvejais vykdo vėlesniąją (paskesnę) konstitucinę kontrolę (dėl įstatymų ir kitų Verchovna Rados priimtų aktų, Prezidento, Ministrų kabineto aktų, Krymo autonominės respublikos parlamento teisės aktų ir kt.), kitais – išankstinę (prevencinę). Vykdydamas prevencinę kontrolę Konstitucinis teismas neriboja Verchovna Rados įgaliojimų keisti pagrindinį įstatymą, o tik užtikrina jų įgyvendinimo konstitucingumą. Tai yra viena iš esminių Ukrainos konstitucijos stabilumo garantijų. Šiame sprendime Konstitucinis teismas taip pat pažymėjo, jog tai, kad išankstinė ir paskesnioji konstitucinė kontrolė turi skirtingas teismo priimamų aktų formas (išankstinėje teismas pateikia išvadą, vėlesniojoje – priima sprendimą) nereiškia, kad šie aktai turi skirtingą privalomumo pobūdį. Vadovaujantis nagrinėjamoje byloje suformuota oficialia konstitucine doktrina ir Ukrainos Konstitucinio teismo sprendimai, ir išvados yra privalomi. Konstitucinio teismo išvada dėl inicijuojamų konstitucijos pataisų Verchovna Radai

[140] Рішення № 8-рп/98 Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України). [Decision No 8-rp/98 of the Constitutional Court of Ukraine on constitutional petition of the President of Ukraine concerning official interpretation of the second part of article 158 and article 159 of the Constitution of Ukraine (case on amendments to the Constitution of Ukraine)] [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2009-07-15]. <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=8831>.

turi būti pateikta iki atitinkamo įstatymo projekto svarstymo plenariniame posėdyje. Nesant tokios išvados įstatymo projekto dėl konstitucijos keitimo svarstymas negali būti pradėtas.

Referendume 2007 m. spalio 21 d. priimta Kirgizijos Respublikos konstitucija[141] numato, kad jos pataisos ir papildymai, kurie pagal konstituciją priimami parlamente (*Жогорку Кенеш*), gali būti svarstomi turint Konstitucinio teismo išvadą (98 str.). Išvadą dėl siūlomų konstitucijos pataisų arba papildymų Konstitucinis teismas privalo pateikti ne vėliau kaip per tris mėnesius, kai iš parlamento gaunamas įstatymo dėl konstitucijos keitimo projektas. Konstituciniam teismui pateikus neigiamą išvadą parlamentas įstatymo dėl konstitucijos pataisų projektą grąžina jo iniciatoriui.

Konstitucijos keitimo tvarkai įtakos gali turėti ir valstybės sandaros forma (tai atsiliepia ir turinio, ir procedūros požiūriu). Federacinėse valstybėse, palyginti su unitarinėmis, ši tvarka dažniausiai yra sudėtingesnė, kadangi konstitucijos pataisai priimti reikalingas ne tik federalinio parlamento, bet ir tam tikro skaičiaus federacijos subjektų pritarimas. Pavyzdžiui, jau minėtas JAV konstitucijos V straipsnis numato, jog tam, kad konstitucijos pataisos įsigaliotų, joms turi pritarti trijų ketvirtadalių valstijų įstatymų leidžiamieji susirinkimai arba trijų ketvirtadalių valstijų konventai –priklausomai nuo to, kokią ratifikavimo formą pasiūlys Kongresas. Vadovaujantis Indijos konstitucija, jei yra keičiami jos 368 straipsnyje nurodyti skyriai, straipsniai ar tam tikros konstitucijos nuostatos, būtina, kad tokias pataisas ratifikuotų ne mažiau kaip pusės valstijų legislatūros. Pagal Rusijos Federacijos konstituciją[142], jos 3–8 skirsnių pataisos priimamos tokia pačia tvarka kaip ir federaliniai konstituciniai įstatymai ir įsigalioja po to, kai joms pritaria ne mažiau kaip du trečdaliai Rusijos Federacijos subjektų įstatymų leidžiamosios valdžios institucijų (136 str.). Pateiktuose valstybių konstitucinio reguliavimo pavyzdžiuose atskleidžiamas dar vienas iš konstitucijos stabilumo užtikrinimo instrumentų, būdingų federacinės sandaros šalių konstitucinei teisei. Pataisų konfirmacijos federacijos subjektuose konstitucinis imperatyvas ne tik komplikuoja konstitucijos pataisų procesą, bet ir sukuria papildomą demokratinio esminių sprendimų priėmimo proceso garantiją.

Išnagrinėjus skirtingų pasaulio šalių konstitucijų keitimo tvarką nesunku pastebėti, kad konstitucijos stabilumą taip pat saugo jos keitimo procese taikomi įvairūs terminai. Konstitucijos keitimo sumanymų įgyvendinimą varžant tam tikrais terminais visų pirma siekiama sulėtinti ir ištęsti konstitucijos pataisų priėmimo procedūrą, „atvėsinti“ siekį spontaniškas ir nepagrįstas iniciatyvas paversti teisine tikrove. Konstitucijų keitimo procedūrų tyrimas atskleidžia, kad konstitucijoje nustatytais terminais gali būti apskritai draudžiama taisyti konstituciją arba neleidžiama tam tikrą laiką koreguoti konkrečių konstitucijos normų bei principų. Terminai gali apibrėžti tam tikrų konstitucijos keitimo veiksmų atlikimo laikotarpį, nustatyti „apmąstymo pertraukos“ tarp balsavimų arba pataisų svarstymų trukmę, galiausiai suteikti laiko pasiruošti konstitucijos pataisų įsigaliojimui.

Kaip pataisos yra inkorporuojamos į konstitucijas? Labiausiai paplitęs priimtų pataisų įjungimo į konstitucijos tekstą būdas – iki pataisų priėmimo galiojusių konstitucijos nuostatų pakoregavimas, aktualizuojant jas pagal naujai priimtas konstitucines normas. O jeigu konstitucija yra papildoma naujomis nuostatomis, jos pagal savo pobūdį į rašomos į atitinkamus konstitucijų skyrius, skirsnius ar paragrafus. Tačiau konstitucinėje praktikoje žinoma ir kitokia pataisų įtraukimo į konstituciją tvarka. Pavyzdžiui, JAV konstitucijos pataisos yra

[141] Конституция Кыргызской Республики [Constitution of the Kyrgyz Republic] [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2009-08-29]. <http://www.kenesh.kg/about/constitution/>.

[142] Конституция Российской Федерации [Constitution of the Russian Federation] [interaktyvus]. 1993 [žiūrėta 2009-08-29]. <http://www.constitution.kremlin.ru/>.

pridedamos konstitucijos pabaigoje jų priėmimo chronologine tvarka, o pradinis konstitucijos tekstas nėra keičiamas.

Konstitucijos pataisų priėmimo tvarkos griežtas laikymasis yra tik viena iš šio proceso sąlygų. Ir netgi ne pradinė. Prieš darant konstitucijos pataisą pirmiausiai turi būti įsitikinta, kad ji objektyviai būtina, neišvengiama, išties reikalinga. Šiam įsitikinimui puikiai pagelbėtų konstitucijos pataisų nebūtinumo prezumpcija, t. y. kiekvienu atveju prieš imantis konstitucijos keitimo deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojant konkrečios pataisos nebūtinumo prezumpcija turėtų būti paneigta teisiniame – politiniame diskurse. Kiekviena iniciatyva keisti konstituciją turėtų būti išsamaus apsvarstymo, diskusijų, konsultacijų dalykas. Konstitucija – kompromisų aktas. Todėl ir konstitucijos keitimui reikalingas platus politinis konsensusas.

Prieš darant formalias konstitucijos teksto pataisas turi būti atsižvelgiama ir į jau suformuotą oficialią konstitucinę doktriną kaip visumą, nes galbūt ji išsprendžia pataisos būtinumo/nebūtinumo problemą.

Sprendžiant dėl konstitucijos pataisos reikalingumo svarbu ir tai, ar tam tikra pataisa siekiama pakeisti, panaikinti konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintą nuostatą, ar papildyti nauja. Jeigu pataisa siekiama konstituciją papildyti, privalu dar labiau pasverti intervencijos į konstitucijos tekstą būtinumą. Ypač, kai norima papildyti konstituciją naujomis žmogaus teisėmis ar teisiniais principais. Nes kalbant apie konstitucinį žmogaus teisių katalogą principas *expressio unius est exclusio alterius* nėra taikomas, kadangi konstitucinis žmogaus teisių katalogas yra atviras, o teisiniai principai, kuriais siekiama „praturtinti" konstituciją, tiesiog jau gali būti įtvirtinti joje implicitiškai.

Kita vertus, jei norima konstituciją papildyti nauja nuostata, turi būti įvertinta, ar tam tikra vertybė, praktika yra pakankamai įsitvirtinusi visuomenėje, valstybiniame gyvenime, ir ar jos įtvirtinimas konstitucijoje prasmingas dėl šios vertybės ar praktikos išsaugojimo ilgesnėje perspektyvoje (nes įprastai vienos konstitucijos pataisos atsiranda kaip ilgesniu arba trumpesniu laikotarpiu susiformavusios praktikos teisinis įtvirtinimas, kitomis pataisomis siekiama tam tikrą konstitucinę praktiką sukurti). Jei ne, pataisa nereikalinga.

Svarbu nepamiršti ir dar vienos alternatyvios galimybės. Galbūt tam tikriems visuomeninių santykių pokyčiams atsirasti pakaktų ordinarinės teisės (paprastų, organiškųjų ar konstitucinių įstatymų) pataisų.

Be to, prieš priimant konstitucijos pataisą privalu įvertinti, ar ji nepažeis konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyros, nesukurs prieštaros tarp konstitucijos normų ir principų, neišbalansuos valstybės valdžių sistemos, jos funkcionavimo ir kt. Taisant konstituciją negalima ignoruoti fakto, kad konstitucijos normų ar principų korekcijos neišvengiamai paliečia ne tik konstitucijos kūną (tekstą), bet ir jos dvasią (esmę), todėl konstitucijos pataisų turinys bei dermė turi būti įvertinti ne tik konkrečios jos nuostatos, tam tikro konstitucinio instituto, tačiau ir visuminio konstitucinio reguliavimo kontekste.

Keičiant konstituciją negalima nepaisyti kaip konstitucijos pataisos dera su joje įtvirtintu teisiniu reguliavimu. Būtina matyti konstitucijoje nustatytą visuminį teisinį reguliavimą ir pataisomis nesukurti tokios teisinės situacijos, kad viena konstitucijos nuostata paneigtų – ir tekstualiai, ir prasmės požiūriu – kurią nors kitą konstitucijos nuostatą. Kitaip tariant, konstitucijos pataisomis negalima įtvirtinti tarpusavyje konkuruojančio ar net vienas kitą paneigiančio teisinio reguliavimo. Tokiu atveju būtų labai sunku nustatyti, ką iš tikrųjų reiškia konstitucijoje įtvirtintas teisinis reguliavimas, būtų labai sunku, o gal ir apskritai neįmanoma protingai ir racionaliai aiškinti konstituciją. Tai reikštų, kad konstitucija jau nebegalėtų

atlikti daugelio savo funkcijų, *inter alia* ji nebegalėtų būti etalonu (matu), kurį taikant galima būtų patikrinti, ar įstatymai ir kiti teisės aktai atitinka konstituciją[143].

Ir pabaigai konstatuotina, kad jeigu konstitucijos pataisa iš tiesų būtina ir jeigu ji nepažeidžia konstitucinio reguliavimo darnos, pataisą būtina priimti laiku.

2.2. Konstitucijos pataisų konstitucingumo kontrolė: ar gali konstitucijos pataisos būti antikonstitucinėmis?

Klausimas, ar gali konstitucijos pataisos būti antikonstitucinėmis, iš pirmo žvilgsnio skamba neįprastai. Ypač tada, kai pataisos konstitucingumas vertinamas ne iki jos priėmimo, o vėliau. Atrodytų, kad priėmus pataisą, jos nuostata yra tapusi konstitucijos nuostata ir kaip galėtų būti vertinama šios nuostatos atitiktis kitų konstitucijos nuostatų atžvilgiu. Juk visuomet pabrėžiama, kad visos konstitucijos nuostatos turi vienodą teisinę galią, tarp jų yra pusiausvyra ir pan.

Tačiau konstitucijos pataisų konstitucingumo problema nėra prasimanymas, netikras dalykas. Pasaulio konstitucionalizmo istorija liudija ją kaip teisinės tikrovės problemą. Konstitucinėje jurisprudencijoje konstitucijos pataisos konstitucingumo klausimas buvo nagrinėtas netgi anksčiau už garsiąją *Marbury v. Madison* bylą (1803 m.). JAV Aukščiausiasis teismas konstitucijos XI pataisos teisėtumą vertino 1798 m. *Hollingsworth v. Virginia* byloje[144]. Vienas iš teisinių klausimų, kurį šioje byloje sprendė Aukščiausiasis teismas: ar konstitucijos pataisa yra galiojanti, jeigu ji nebuvo pateikta JAV prezidentui patvirtinti arba vetuoti? Teismas vienbalsiai nusprendė, kad XI JAV konstitucijos pataisa buvo priimta konstituciškai. Jis pažymėjo, jog priimant konstitucijos pataisas prezidentas neturi jokių oficialių įgaliojimų, todėl pataisų priėmimas ir įsigaliojimas nepriklauso nuo prezidento pritarimo ir pasirašymo. Prezidento nedalyvavimas konstitucijos pataisų priėmimo procese be kita ko reiškia ir tai, kad jis neturi teisės jų vetuoti.

Kaip matyti minėtoje byloje Aukščiausiasis teismas pataisos konstitucingumą tyrė procedūriniu aspektu. Kitaip tariant teismas sprendė, ar pataisa priimta nepažeidžiant JAV konstitucijoje nustatytos jos keitimo tvarkos. Šis aspektas, kalbant apie konstitucijos pataisų konstitucingumą, išties reikšmingas, nes mokslinėje doktrinoje pagrįstai teigiama, kad „kaip teisėtumo principas reiškia, jog tik teisėtas veiksmas gali pakeisti teisės aktą, taip konstitucingumo principas reiškia, kad tik konstitucinis veiksmas gali pakeisti konstitucinį aktą“[145].

Pavyzdžiui, Ukrainos Konstitucinis teismas konstitucinės justicijos byloje Nr. 1-45/2010 nustatęs, kad įstatymas, kuriuo pakeistos tam tikros Ukrainos konstitucijos nuostatos, buvo priimtas pažeidžiant joje nustatytą pataisų priėmimo tvarką, 2010 m. rugsėjo 30 d. sprendimu[146] pripažino minėtą įstatymą prieštaraujančiu konstitucijai ir įpareigojo valstybės ins-

---

[143] Sinkevičius, V. Dviguba pilietybė: pasiūlymo papildyti Konstitucijos 32 straipsnį analizė. *Jurisprudencija*. 2008, 3(105): 16–26.

[144] Supreme Court of the United States. *Hollingsworth v. Virginia* [interaktyvus]. 1798 [žiūrėta 2012-11-10]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?navby=case&court=us&vol=3&invol=378>.

[145] Eisenmann, C. *La justice constitutionnelle et la Haute Cour constitutionnelle d'Autriche*. Paris: Librairie Générale de Droit & de Jurisprudence, 1928, p. 14.

[146] Рішення № 20-рп/2010 Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про внесення змін до Конституції України“ від 8 грудня 2004 року № 2222–IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України). [Decision No 20-rp/2010 in the case upon the constitutional petition of 252 People's Deputies of Ukraine concerning

titucijas nedelsiant įvykdyti šį sprendimą, suderinant visus teisės aktus su tomis Ukrainos konstitucijos nuostatomis, kurios galiojo iki priimant šioje byloje antikonstituciniu pripažintą įstatymą dėl konstitucijos keitimo.

Formalaus konstitucijos keitimo atveju pataisų antikonstitucingumą turėtų lemti ir tokia situacija, kai siekiant išvengti konstitucijos reikalaujamos sudėtingesnės jos nuostatų keitimo procedūros (pavyzdžiui, kai konstitucija nustato, kad nuostata, kurią norima pakeisti, gali būti keičiama tik referendumu), pataisos daromos kituose, paprastesne tvarka keičiamuose konstitucijos straipsniuose, skyriuose, skirsniuose, tokiu būdu sukuriant akivaizdų prasminį prieštaringumą tarp referendumo imperatyvu apsaugotos konstitucijos nuostatos ir konstitucijos pataisa priimamos naujos konstitucinės taisyklės. Imkime konkretų atvejį, tiksliau idėją (gavusią linksmą pavadinimą – „teisinė abrakadabra"), kuria bandyta ieškoti būdo, kaip nerengiant referendumo dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 12 straipsnio pakeitimo pakoreguoti Konstituciją, kad dvigubos pilietybės atvejai nebūtų ypač reti – išimtiniai, ir siūlyta papildyti Konstitucijos 32 straipsnį, taip „išplečiant Konstitucijos 12 straipsnio vertinimo kontekstą". Akivaizdu, kad atsižvelgiant į idėjos tikslą, vertinimo konteksto praplėtimas šiuo atveju turėjo suteikti pagrindą ankstesnės oficialios pilietybės konstitucinės doktrinos pakoregavimui (reinterpretavimui). Konstitucionalistų nuomone toks bandymas apeiti Konstitucijos 12 straipsnio keitimo tvarką nesuderinamas su pačia Konstitucija. Taip sprendžiant dvigubos pilietybės problemą *inter alia* „būtų iškreiptas ir paneigtas teisinis reguliavimas, įtvirtintas Konstitucijos nuostatose, kurios gali būti keičiamos tik referendumu. Konstitucija draudžia Seimui priimti tokias Konstitucijos pataisas. Priešingu atveju pačioje Konstitucijoje įtvirtinta minėtų Konstitucijos nuostatų ypatinga apsauga – jų keitimas tik referendumu – būtų paneigta. Todėl bet kokie mėginimai Seime priimti Konstitucijos pataisas, įtvirtinančias tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su teisiniu reguliavimu, įtvirtintu Konstitucijos nuostatose, kurios gali būti keičiamos tik referendumu, suponuoja akivaizdų Konstitucijos pažeidimą. Jeigu Seimas tokias Konstitucijos pataisas priimtų, tokio įstatymo dėl Konstitucijos pakeitimo atitiktis Konstitucijai – nors tai ir būtų įstatymas dėl Konstitucijos pakeitimo – galėtų būti kvestionuojama, nes Seimas viršytų jam Konstitucijoje nustatytas galias (pasisavintų tas galias, kurios priskirtos tik Tautai ir kurias įgyvendinti galima tik referendumu)"[147]. Taigi Seimas, turėdamas įgaliojimus keisti Konstitucijos 32 straipsnį, jame negali nustatyti teisinio reguliavimo, paneigiančio tą teisinį reguliavimą, kuris yra įtvirtintas Konstitucijos I skirsnyje ir kuris gali būti keičiamas tik referendumu. „Kitoks Konstitucijos aiškinimas reikštų ne ką kitą, o tai, kad Konstitucija esą nenumato ypatingos Konstitucijos I skirsnyje esančių teisės normų ir jose nustatyto teisinio reguliavimo apsaugos (jas, kaip minėta, galima keisti tik referendumu) ir kad Seimas esą turi įgaliojimus „pakeisti" Konstitucijos I skirsnyje esančių teisės normų (taigi ir jo 12 straipsnyje) ir jose nustatyto teisinio reguliavimo turinį, atitinkamai pakeisdamas tuos Konstitucijos straipsnius, kurių Konstitucija nereikalauja keisti tik referendumu"[148].

---

the conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine "On Introducing Amendments to the Constitution of Ukraine" No. 2222-IV dated December 8, 2004 (case on observance of the procedure of introducing amendments the Constitution of Ukraine)] [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2012-06-07]. <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=122407>.

147 Sinkevičius, V. Dviguba pilietybė: pasiūlymo papildyti Konstitucijos 32 straipsnį analizė. *Jurisprudencija*. 2008, 3(105): 16–26.

148 Sinkevičius, V. *Parlamento teisės studijos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 251.

Aptarti konstitucijos pataisų galimo antikonstitucingumo aspektai neatskeidžia visos šio reiškinio problematikos. Konstitucijos pataisų konstitucinio teisėtumo problema neapsiriboja vien tik konstitucijos keitimo taisyklių laikymosi patikros klausimu. Ji yra platesnė. Konstitucijos pataisos gali būti antikonstitucinėmis ir substantyvine (turiningąja) prasme.

Turininguoju požiūriu pataisos gali būti antikonstitucinėmis tais atvejais, kai konstitucijoje yra „amžinųjų", „superkonstitucinių" nuostatų arba tada, kai pataisos sukuria vidinius konstitucijos turinio prieštaravimus, išbalansuoja konstitucinių vertybių sistemą ar pan.

„Amžinosiomis", „superkonstitucinėmis" vadinamos tokios konstitucijos nuostatos, fundamentalūs principai, kuriuos keisti yra teisinis *tabu*. Esminiai konstitucijos principai – tai tarsi jos genetinis kodas, konstitucijos DNR. Jie išreiškia visos konstitucijos esmę. Be jų konstitucija nustotų būti konstitucija, prarastų savo prasmę.

Šiame kontekste verta pastebėti, kad moksliniuose šaltiniuose yra išsakoma nuomonė, jog „visos konstitucijos turi superkonstitucines nuostatas, t. y. principus, kurie laikomi nekeičiamais"[149].

Bendrai kalbant apie konstitucijos pataisų antikonstitucingumo problematiką teisės moksle teigiama, kad „tarp konstitucijos normų nėra hierarchijos. Tačiau tos konstitucinės normos, kurios nustatomos konstitucijos pataisomis neturėtų būti už konstitucingumo patikros ribų. Konstituciniu požiūriu nebūtų pagrįsta eliminuoti konstitucijos pataisas iš konstitucinio teisėtumo tyrimo objektų gretų, nes jos gali būti priimtos pažeidžiant pataisų priėmimo procedūrą arba jomis gali būti pakeistos tokios konstitucijos nuostatos, kurių keitimas negalimas. Tad konstitucinio reguliavimo pokyčius turėtų kontroliuoti teismas"[150].

Pasaulio valstybių konstitucijose apie galimybę tikrinti pataisų atitikimą konstitucijai *expressis verbis* užsimenama nedažnai (tokių nuostatų galima rasti Austrijos, Pietų Afrikos Respublikos, Rumunijos, Turkijos konstitucijose). Todėl konstitucijos pataisų antikonstitucingumo doktrina formuojasi konstitucinėje jurisprudencijoje konstitucinės justicijos institucijoms sprendžiant įvairius teisinius kazusus. Pavyzdžiui, Vokietijos Federalinio Konstitucinio teismo praktiką nagrinėjančiuose mokslo darbuose pažymima, kad „antikonstitucinių konstitucijos pataisų doktrina yra vienas iš neužrašytų konstitucinių principų, kuriuos Federalinis Konstitucinis teismas išvedė iš Pagrindinio įstatymo visumos"[151].

Antikonstitucinių konstitucijos pataisų doktrina vienais ar kitais aspektais reiškiasi įvairių šalių konstitucinės justicijos institucijų aktuose.

1951 m. *Southwest State (I BVerfGE 14)* byloje Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas konstatavo, kad konstitucija turi vidinį vieningumą, todėl bet kurios jos dalies prasmė yra susieta su kitomis konstitucijos nuostatomis. Suvokiant ją kaip visumą, konstitucija reflektuoja tam tikrus universalius principus ir fundamentalias taisykles, kuriems atskiros jos nuostatos yra subordinuotos. Vadovaudamasis šiomis konstitucinėmis dogmomis Federalinis Konstitucinis teismas minėtame sprendime pritarė Bavarijos Konstitucinio teismo pozicijai, jog konceptualiai nėra neįmanoma, kad vien tik dėl to, jog tam tikra nuostata yra konstitucijos dalis, ji negali būti niekinė ir negaliojanti. Teismas pabrėžė, kad egzistuoja tokie konstituciniai principai, kurie yra tokie fundamentalūs ir taip stipriai išreiškiantys teisę, jog net turi pirmenybę prieš konstituciją, kadangi saisto konstitucijos kūrėjus. Todėl kitos, tokio statuso neturinčios, konstitucijos nuostatos gali būti niekinės ir savaime negaliojančios, jeigu tiems

---

149 Fusaro, C.; Oliver, D. Towards a Theory of Constitutional Change. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011, p. 428.

150 Da Silva, J. A. *Direito Constitucional Positivo Brasileiro*. São Paulo: Malheiros, 1996, p. 70.

151 Kommers, D. P. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. Durham: Duke University Press, 1989, p. 55.

principams prieštarauja[152]. Dėl savo ypatingos reikšmės ir fakto, jog tai buvo pirmasis federalinio įstatymo pripažinimo antikonstituciniu atvejis Vokietijos Federalinio Konstitucinio teismo jurisprudencijoje, *Southwest State* byla neretai yra pavadinama vokiškąja *Marbury v. Madison*. Šiame kontekste derėtų paminėti, kad *Southwest State* bylos *ratio decidendi* sukūrė jurisprudencinį pamatą „antikonstitucinių konstitucijos pataisų doktrinos" formulavimui. Doktrinos esmę atskleidžia principas, jog netgi konstitucijos pataisa gali būti nekonstitucinė, jeigu ji prieštarauja Pagrindinio įstatymo esminėms vertybėms arba jo dvasiai. Šios koncepcijos teisinį galiojimą Federalinis Konstitucinis teismas pripažino 1953 m. *Article 117 (3 BVerfGE 225)* ir 1970 m. *Klass (30 BVerfGE I)* bylose[153]. Pastarojoje byloje atskirąją nuomonę dėl teismo sprendimo išdėstę teisėjai buvo pasirengę pripažinti negaliojančia Pagrindinio įstatymo 10 straipsnio pataisą kaip ribojančią „neliečiamą" susirašinėjimo, pašto ir ryšių slaptumo teisę.

„Amžinų konstitucijos principų" egzistavimą patvirtina ir Italijos Konstitucinio teismo oficialioji doktrina. Savo sprendime Nr. 1146/1988 Italijos Konstitucinis teismas pripažino, kad Italijos konstitucija įtvirtina tam tikrus „aukščiausius principus" (*principi supremi dell' ordinamento*), kurių jokie konstituciją keičiantys įstatymai, taip pat kiti konstituciniai įstatymai negali pakeisti arba pažeisti jų esencijos. Šie „aukščiausieji principai" apima ne tik tuos, kuriuos pati konstitucija kvalifikuoja kaip teisės ją keisti ribojimus (pavyzdžiui, principą, nustatantį valstybės valdymo formą – respubliką (Italijos konstitucijos 139 str.)), bet ir tuos nerašytus principus, kurie išreiškia Italijos konstitucijos aukščiausių, pagrindinių vertybių esmę[154]. Nors šiame Konstitucinio teismo sprendime nebuvo pateiktas „aukščiausiųjų principų" sąrašas, tačiau vadovaujantis ilgamete Konstitucinio teismo jurisprudencija[155] tokių principų kategorijai priskiriami žmogaus orumo, prigimtinių, neatimamų žmogaus teisių, tautos suvereniteto, pliuralizmo, valstybės ir bažnyčios atskyrimo, lygiateisiškumo bei teisių teisminės gynybos principai.

Indijos Aukščiausiasis teismas 1973 m. byloje *Kesavananda Bharti v. State of Kerala (AIR 1973 SC 1461)* atskleidė imanentinius konstitucijos reikalavimus, kurie riboja konstitucijos keitimo galias. Teismas konstatavo, kad tam tikri vidiniai Indijos konstitucijos principai yra neliečiami, todėl parlamentas negali jų pakeisti. Minėti principai sudaro konstitucijos struktūros fundamentą, todėl privalo būti saugojami. Tokia doktrina buvo patvirtinta ir 1975 m. *Indira Nehru Gandhi v. Raj Narain (AIR 1975 SC 2299)* byloje. Reaguodamas į tokius Aukščiausiojo teismo sprendimus Indijos parlamentas 1976 m. priėmė keturiasdešimt antrąją konstitucijos pataisą. Siekiant apriboti teismo galias Indijos konstitucijos[156] 368 straipsnis buvo papildytas nauja 4 dalimi, įtvirtinančia, kad nė viena pagal šį straipsnį priimta konstitucijos pataisa jokiu pagrindu negali būti svarstoma nė viename teisme. Tačiau būdamas nuoseklus ir vadovaudamasis ankstesne jurisprudencija, 1980 m. Aukščiausiasis teismas *Minerva Mills Ltd. v. Union of India (AIR 1980 SC 1789)* byloje nusprendė, kad minėta konstitucijos pataisa yra neteisėta. Teismas pabrėžė, kad parlamento galios keisti konstituciją yra

---

[152] Kommers, D., P. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Respublic of Germany*. Durham: Duke University Press, 1997, p. 63.

[153] *Ibid*., p. 48.

[154] Bongiovanni, G.; Sartor, G.; Valentini, Ch. *Reasonableness and Law*. Netherlands: Springer, 2009, p. 234.

[155] Italijos Konstitucinio teismo sprendimai: Nr. 37-1992; 479/1987; 366/1991; 382/1992; 238/1998; 62/1992; 30/1971; 31/1971; 18/1982; 203/1989; 232/1989.

[156] Constitution of India [interaktyvus]. 1949 [žiūrėta 2009-08-28]. <http://india.gov.in/govt/constitutions_of_india.php>.

ribotos, todėl priimdamas konstitucijos pataisas parlamentas negali savo ribotų galių paversti neribotomis, absoliučiomis[157]. Priešingu atveju parlamentas veiktų *ultra vires*.

Nekeičiamų konstitucijos principų ir antikonstitucinių jos pataisų jurisprudencinės doktrinos genezės požiūriu reikšminga Airijos Aukščiausiojo teismo 1934 m. bylos *State (Ryan) v. Lennon*[158] sprendime išdėstyta teismo pirmininko Hugh Kennedy atskiroji nuomonė. Nagrinėjant bylą dėl konstitucijos pataisų teisėtumo, teisėjas H. Kennedy oponuodamas daugumos nuomonei pabrėžė, kad Airijos parlamento (*Oireachtas*) teisė keisti konstituciją yra ribota ir saistoma tam tikrų įgyvendinimo sąlygų bei pataisų turinio reikalavimų. Visa apimančius šios teisės ribojimus pirmiausia lemia tai, kad, kaip paskelbė konstitucijai rengti sušaukta konstitucinė asamblėja, – visa teisėta valdžia žmonėms kyla iš Dievo. Todėl neabejotina, kad jeigu kuris nors parlamento aktas (įskaitant ir konstitucijos pataisą) nusižengia pirminiam, aukščiausiam Šaltiniui (pavyzdžiui, pamindamas Prigimtinę Teisę), iš kurio per tautą *Oireachtas* įgyja legislatyvines galias, tai toks aktas neišvengiamai bus antikonstitucinis, jis neturės teisinės galios ir apskritai bus niekinis, negaliojantis.

Brazilijos Aukščiausiasis teismas konstitucijos pataisų konstitucingumo tyrimo klausimu keletoje bylų (*ADIMC 466/91 DF; ADIMC 981/93 PR; ADIN 939-7 DF)* yra pažymėjęs, kad konstitucijos keitimas – tai įsteigtosios, *i.e.* pagal savo prigimtį ribotos, valdžios ekspresija. Konstitucijos pataisos nėra originalios konstitucinės normos, todėl jų konstitucingumas gali būti vertinamas ir išankstine, ir paskesniąja kontrolės forma. Nacionalinis kongresas, vykdydamas išvestinę steigiamąją galią, yra teisiškai saistomas pirmapradės steigiamosios valdžios nustatytų procedūrinių ir materialiųjų imperatyvų. Pataisą, kuri pažeidžia pradinę konstituciją, Aukščiausiasis teismas skelbia antikonstitucine, nes jis – konstitucijos sergėtojas[159].

Konstitucijos pataisų konstitucingumo klausimų būta ir Prancūzijos bei Šveicarijos konstitucinėje praktikoje. Vienok būtina pažymėti, kad šių valstybių konstitucinės justicijos institucijų nagrinėtose bylose keltas klausimas dėl referendume priimtų konstitucijos pataisų teisėtumo. Nė vienu atveju pataisa nebuvo pripažinta prieštaraujančia konstitucijai, nes ir Prancūzijos Konstitucinė taryba[160], ir Šveicarijos Federalinis Aukščiausiasis teismas konstatavo, kad jie neturi galių tirti referendume priimtų teisės aktų (tarp jų ir konstitucijos pataisų) konstitucingumo. Kadangi Prancūzijos Konstitucinės tarybos jurisprudencija (*inter alia* ir šiuo klausimu) plačiau bus nagrinėjama disertacijos IV skyriuje, čia išsamiau aptartinas

---

157 Voermans, W. Covert Constitutions triggered by Constitutional Reserves [interaktyvus]. *Montesquieu research papers No. 2* [žiūrėta 2009-09-28]. <http://www.montesquieu-institute.eu/9353000/1/j9vvhfxcd6p0lcl/vhxzde5a00vx>.

158 Supreme Court of Ireland. *State (Ryan) v. Lennon* [interaktyvus]. 1934 [žiūrėta 2009-08-14]. <http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/(WebFiles)/4BDC71672260E0218025765E0036A4F4/$FILE/State%20(Ryan)%20v%20Lennon_1934.rtf>.

159 Andenas, M. *The Creation and Amendment of Constitutional Norms*. London: British Institute of International and Comparative Law, 2000, p. 72–73.

160 Conseil Constitutionnel. *Décision n° 62-20 DC du 06 novembre 1962* [interaktyvus]. 1962 [žiūrėta 2012-04-26]. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/1962/62-20-dc/decision-n-62-20-dc-du-06-novembre-1962.6398.html>.; *Décision n° 92-308 DC du 09 avril 1992* [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2012-04-26]. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/depuis-1958/decisions-par-date/1992/92-308-dc/decision-n-92-308-dc-du09-avril-1992.8798.html>.; *Décision n° 92-312 DC du 02 septembre 1992* [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2012-04-26]. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/1992/92-312-dc/decision-n-92-312-dc-du-02-septembre-1992.8800.html>.

Šveicarijos pavyzdys. 2009 m. lapkričio 29 d. vykusiame referendume šveicarai pritarė iniciatyvai uždrausti naujų minaretų statybą. Šveicarijos konstitucijos 72 straipsnis buvo papildytas nauja nuostata: „minaretų statyba yra draudžiama". Dar prieš įvykstant tautos balsavimui minaretų klausimu, kai kurie garsūs Šveicarijos teisininkai[161] buvo išreiškę poziciją, kad jeigu draudimui bus pritarta, paskutinį žodį turėtų tarti Federalinis Aukščiausiasis teismas. Tuo norėta pasakyti, kad teismas turėtų pripažinti tokią konstitucijos pataisą antikonstitucine. Tačiau teismo pozicija nesutapo su teisininkų nuomone. Konstatavęs, kad „jis neturi konstitucinių instrumentų nagrinėti tautos priimtų konfederacinių iniciatyvų turinio", Federalinis Aukščiausiasis teismas atsisakė svarstyti abu pateiktus kreipimusis dėl minaretų statybą uždraudžiančios konstitucijos pataisos teisėtumo[162].

Nagrinėjant konstitucijos pataisų konstitucingumo problematiką ir pasaulio šalių teisinės praktikos įvairovę konstitucinės teisės moksle keliami išties sudėtingi klausimai: ar konstitucinės justicijos institucija turi teisę tirti konstitucijos pataisų konstitucingumą, jeigu konstitucija eksplicitiškai neįtvirtina tokio jos įgaliojimo?; jei taip, pagal kokius kriterijus turi būti atliekama konstitucijos pataisos teisėtumo patikra?; ar konstituciniai teismai (kitos konstitucinį teisingumą vykdančios institucijos) gali išvesti iš konstitucijos implicitiškai joje įtvirtintus substantyvinius reikalavimus šio akto pataisoms?; koks yra konstitucinės justicijos institucijų statusas visuomenėje, jeigu šios tiesiogiai tautos nerenkamos institucijos turi teisę pripažinti tautos atstovų sprendimus dėl konstitucijos keitimo negaliojančiais? Nors šie klausimai labai komplikuoti, o atsakymai į juos nevienareikšmiški, visgi sutiktina su tuo požiūriu, anot kurio „demokratinėje visuomenėje teismo užduotis – apsaugoti konstituciją ir demokratiją. Konstitucijos apsauga neapsiriboja vien tik įstatymų konstititucingumo patikra, ji turi būti nukreipta ir prieš konstitucijos esmę pažeidžiančias šio akto pataisas. Jeigu norima pakeisti konstitucijos pagrindus, tai turi būti daroma ne priimant jos pataisas, bet priimant naują konstituciją. Kitu atveju – teismas privalo apsaugoti esminius konstitucijos principus ir svarbiausias jos vertybes. Visa tai suteikia stiprią motyvaciją teismo galios vertinti konstitucijos pataisų teisėtumą pripažinimui"[163].

---

161 Malinverni, G. Richter sollen das letzte Wort haben. *Swissinfo.ch* [interaktyvus]. 11. November 2007 [žiūrėta 2012-09-12]. <http://www.swissinfo.ch/ger/Home/Archiv/Richter_sollen_das_letzte_Wort_haben.html?cid=6207622>.

162 Schweizerisches Bundesgericht. *Urteile vom 14. Dezember 2009 (1C_527/2009, 1C_529/2009)* [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2013-02-10]. <http://www.bger.ch/mm_1c_527_2009.pdf>.

163 Barak, A. Unconstitutional Constitutional Amendments. *Israel Law Review*. 2011, 44: 321–341.

III. KONSTITUCIJOS PLĖTOTĖ IR KAITA OFICIALIOJOJE KONSTITUCINĖJE DOKTRINOJE

3.1. Oficiali konstitucinė doktrina kaip konstitucinio reguliavimo kontinuumas

Ar įmanomas konstitucionalizmas be konstitucijos? O konstitucionalizmas – be oficialaus konstitucijos aiškintojo? Žodžiai popieriuje patys savaime negali apsaugoti žmogaus, nepaisant to, kokie išmintingi ir kilnūs jie būtų. Konstitucija, kuri neturi jos veikimo ir apsaugos mechanizmo tėra tik paprastas tekstas. Viena iš būtinų sąlygų konstitucijos veikimui yra jos taikymas realiam gyvenimui. Konstitucijos taikymui, kaip procesui, reikalingas subjektas, kuris aiškins ir taikys ją konkrečių visuomenės gyvenimo situacijų sprendimui.

Tam, kad išvengti konstitucijos sampratų įvairovės ir teisinės suirutės, turi būti tik vienas subjektas, kurio pozicija dėl konstitucijos prasmės bus galutinė, visus teisiškai saistanti ir privaloma. Toks principinis nusistatymas pagrįstas, nes subjektyvų konstitucijos nuostatų daugiaprasmiškumą galima įveikti tik oficialaus jos aiškinimo dėka. Todėl galima sakyti, kad konstitucija yra tokia, kaip ją supranta oficialus aiškintojas. Šia prasme kalbant apie JAV konstitucinę sistemą yra nurodoma, kad „galutiniu konstitucijos prasmės arbitru Aukščiausiąjį teismą padarė konstitucijos kūrėjai ir pati istorija“[164]. Tačiau „galutinio prasmės arbitro“ sąvokos šiame kontekste nereikėtų suprasti kaip teismo absoliutaus neklystamumo aksiomos. Patys šio teismo teisėjai yra pabrėžę, kad „Aukščiausiojo teismo žodis yra galutinis ne dėl to, kad teismas yra neklystantis; greičiau teismas yra neklystantis tik todėl, kad jo žodis yra galutinis“[165].

Taikyti konstituciją – reiškia suvokti ir atskleisti jos prasmę. Konstitucijos prasmė iškeliama aikštėn per interpretaciją. Tik jos pagalba pasiekiama konstitucijos *alfa* ir *omega*. „Interpretuoti reikia bet kurį tekstą“[166], tačiau konstitucijos interpretavimas yra specifinis. „Konstitucijos interpretavimo savitumą lemia ne kažkokių specialių jos aiškinimo principų taikymas, bet tai, kad įprasti interpretavimo principai yra taikomi nepaprastam tekstui“[167].

Žinoti konstitucijos tekstą nelygu ją pažinti. Pažinimo procesą sunkina įvairūs veiksniai: teksto glaustumas, dažnai pasitaikantis jos nuostatų dviprasmiškumas, abstraktumas, tam tikrų dalykų „nutylėjimai“, sisteminis konstitucijos pobūdis ir kt. Konstitucija tam tikra prasme yra diskretiška. Ji laiko savo nuostatų turinio paslaptį. Žinoma, ta paslaptis (ne visai suprantamas, neištirtas jos turinys) – ikiinterpretacinė. Nes interpretavimas tą paslaptį kaskart iš dalies atskleidžia.

Ne tik subjektyviems konstitucijos tyrinėjimams, bet ir teisinių problemų, atsirandančių dėl nuolat kintančio socialinio gyvenimo, sprendimui konstitucijos tekstas mažai tegelbsti. Bėgant laikui konstitucijos tekstas ima atrodyti „senstelėjęs“, nebeatitinkantis įvairių šiandieninio gyvenimo reiškinių turinio, formos ar tiesiog pakitusių pavadinimų. Socialinio

---

164 Breyer, S. *Making Our Democracy Work*. New York: Alfred Knopf, 2010, p. ix.

165 Supreme Court of the United States. *Brown v. Allen* (Jackson, J. concurring) [interaktyvus]. 1953 [žiūrėta 2013-01-18]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?navby=case&court=us&vol=344&invol=443>.

166 Barak, A. *Purposive Interpretation in Law*. Princeton: Princeton University Press, 2005, p. 12.

167 Scalia, A. *A Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law*. Princeton: Princeton University Press, 1997, p. 37.

gyvenimo kaita sukuria atotrūkį tarp seno konstitucijos teksto ir dabarties poreikių. Tą nuotolį, nekeliant grėsmės konstitucijos stabilumui, įmanoma sumažinti tik interpretacijos dėka. Interpretavimas ne vien padaro konstituciją veikiančia, bet ir leidžia tam tikrose ribose ją „sumoderninti". „Konstitucijos šiuolaikiškumą ir stabilumą lemia ne tiek įstatymų leidėjas, kiek Konstitucinis Teismas, sukurdamas daugiau koncepcijų nei Konstitucijos tekste yra nuostatų"[168].

John Marshall žodžiais, „konstitucija kuriama ateinantiems amžiams"[169], todėl labai abejotina, ar glaustai parašyta, abstraktų ir bendrybių pilna konstitucija galėtų išlikti veiksminga ir tikra aukščiausiąja teise, jeigu nebūtų oficialiai aiškinama, interpretuojama. Juk „abstrakčios nuostatos nesprendžia konkrečių bylų"[170]. Klausimai, kurie iškyla nagrinėjant konkrečius konstitucinius ginčus, negali būti atsakyti vien tik lingvistiškai analizuojant konstitucijos tekstą. Vien tik konstitucijos žodžiai ne visada gelbsti, kai yra sprendžiami specifiniai, neordinariniai, nauji teisiniai kazusai. Tuomet konstitucijos tekstas yra tik sudėtingo konstitucijos interpretavimo proceso preliudija. Galima teigti, kad tokiose bylose oficialus konstitucijos aiškintojas *kuria* konstitucijos prasmę, t. y. kūrybiškai aiškina iš konstitucijos, kaip tobulos teisės, kylančius teisinius imperatyvus. „Per Konstitucijos aiškinimą Konstitucija nuolat yra *ne tik atkuriama, bet ir kuriama*"[171]. „Būtų klaidinga manyti, kad interpretacija yra neutralus veiksmas, skirtas atskleisti originalią teisės normos prasmę. Teisės akto interpretacija konkrečių problemų kontekste visada turi jo prasmės kūrimo elementą. Tai ypač matoma, kai teisės akto tekstas yra senas, abstraktus, ir kai kontekstas nuo teisės akto priėmimo yra labai pasikeitęs"[172].

Konstitucijos prigimtis lemia, kad šio teisės akto tekstas (*expressis verbis*) tarsi fiksuoja tik jo kontūrus, suvokimo orientyrus. „Konstitucija yra gairė, kuri nustato rėmus ir suteikia galimybę identifikuoti konfliktą, dilemą ar iššūkį, tačiau paprastai nepasiūlo tiesaus atsakymo į visuomenei rūpimą klausimą"[173]. Tad konstitucijos teksto prasmė eventualiai užpildoma konstitucine jurisprudencija. Nes ir iš pirmo žvilgsnio aiškios konstitucijos normos gali turėti gilesnę, ne iš karto pastebimą teisinę prasmę. Kitaip tariant, jeigu konkreti konstitucinė nuostata nėra pritaikyta teisminėje praktikoje, darytina išvada, kad šios nuostatos juridinė prasmė nėra visiškai aiški. Netgi tuomet, kai oficialus konstitucijos aiškintojas vienoje ar kitoje byloje „praskleidžia" kažkurios konstitucijos normos arba principo turinį, negalima teigti, kad jų esmės pažinimas yra užbaigtas, galutinai materializuotas. Konstitucijos, kaip sisteminio akto, teisinio pažinimo procesas yra fragmentiškas, tačiau nenutrūkstamas ir nuolat besiplėtojantis. Tai dėsninga socialinės tikrovės dinamiškumo pasekmė.

Konstitucijos interpretavimas yra neišvengiamas, jis užkoduotas pačioje konstitucijos esmėje. Konstitucijos hermeneutika – tai tarsi jos *quinta essentia*. Ir visiškai nesvarbu, ar

---

168 Šileikis, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 96.

169 Supreme Court of the United States. *M'Culloch v. State of Maryland* [interaktyvus]. 1819 [žiūrėta 2009-08-10]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=17&invol=316>.

170 Supreme Court of the United States. *Lochner v. People of State of New York (Justice Holmes dissenting)* [interaktyvus]. 1905 [žiūrėta 2010-04-06]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=198&invol=45>.

171 Kūris, E. Konstitucija, teismai ir demokratija. *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*. 2008, 4(12): 254–267.

172 Grimm, D. The Basic Law at 60 – Identity and Change. *German Law Journal*. 2010, 01(11): 33–46.

173 Safjan, M. Tarp demokratijos ir teisėjų valdžios: atspindžiai konstitucijoje ir konstitucinių teismų vaidmuo. *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*. 2006, 4: 298–309.

konstitucija parengta ir priimta prieš 200 metų, ar tik vakar. „Konstitucijos interpretavimo būtinybę lemia ne tiek konstitucijos amžius, kiek jos, kaip tiesiogiai taikomo teisės akto, prigimtis“[174]. Kita vertus, reikia pripažinti, jog interpretacijos poreikis nėra vien konstitucijai būdinga ypatybė. Visa teisė, suvokiant ją pirmiausiai kaip normų sistemą, implikuoja teisinę hermeneutiką, kaip teisės pažinimo ir jos taikymo instrumentą. „Norma funkcionuoja kaip aiškinimo schema“[175]. Todėl galima sakyti, kad tekstine forma išreikšti teisiniai principai, normos, jų sistema yra konkrečios teisės interpretacinė matrica. Juk kiekvienas tekstas (taip pat ir teisinis) yra tarytum kodas, žodžiais, skaičiais ar simboliais įprasminantis tam tikrą žinią, informaciją jo skaitytojui.

Kiek oficialus konstitucijos interpretuotojas yra laisvas ją aiškindamas? Atsakysime paprastai: laisvės yra tiek, kiek konstitucija aiškintojui jos suteikia. Kalbant konkrečiau, konstitucijos aiškinimas nepriklauso tik nuo pačio aiškintojo nuožiūros. Konstitucijos aiškinimą varžo įvairūs faktoriai: tekstas, interpretavimo metodologija, precedentai ir kt. Vienok tam tikros erdvės aiškintojui suteikia konstitucijos apimtis, jos nuostatų formulavimo būdas, konstitucijos formalių pataisų priėmimo sudėtingumas, „atviri konceptai“, o ypač – konstituciniai principai. Pastarųjų aiškinime, atitinkančiame konstitucijos raidę ir dvasią, glūdi tam tikras paradoksas: įvairūs konstitucijos teksto elementai ir juose išreikšta konstitucinio tiesinio reguliavimo visuma nubrėžia itin plačias konstitucinių nuostatų aiškinimo ribas, suteikia teisę aiškinančiam subjektui pasirinkti vienintelį arba, jo nuomone, tiksliausiai konstitucinių vertybių prasmę atitinkantį aiškinimo rezultatą[176]. „Konstitucinių principų turinys negali turėti kokio nors išsamaus (baigtinio) apibrėžtumo, jų turinys turi daugybę įvairių aspektų, tačiau konstituciniai principai visada turi aiškiai apibrėžtą savo pamatinę prasmę, jie visada atspindi pagrindines, fundamentalias vertybes, kuriomis grindžiama Konstitucija“[177].

Bet grįžkime prie pirminio konstitucijos interpretavimo atramos taško – jos teksto. Nėra abejonių, kad tekstas yra konstitucijos aiškinimo kelrodis. Tačiau klaidinga būtų manyti, jog interpretuojant konstitucijos tekstą užtenka vien tik suprasti jį sudarančius žodžius arba atskirus sakinius, žinoti bendrinę, tiesioginę jų prasmę. „Sakinio prasmė gali būti kai kas daugiau nei jį sudarančių atskirų žodžių prasmės, lygiai kaip ir melodija yra kai kas daugiau nei vien tik natos“[178].

O kaip konstitucijos aiškintojas turėtų elgtis tuomet, kai konstitucijos *expressis verbis* apskritai nesako nieko nagrinėjamai konstitucinės justicijos bylai aktualiu klausimu? Neabejotina, kad vienaip arba kitaip išsprendus tokioje byloje kilusią konstitucinę problemą bent vienas sprendimo kritikas užsimins apie konstitucijos aiškintojui suteiktų galių peržengimą ar apkaltins savivale.

---

174 Birmontienė, T. „Strict“ or „liberal“ Interpretation? Comments on Lithuania. *The Constitution as an Instrument of Change*. Stockholm: SNS Förlag, 2003, p. 240.

175 Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 45.

176 Jankauskas, K. Konstitucijos aiškinimas ir teisminė teisėkūra kaip konstitucinių vertybių įgyvendinimo prielaida. *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2008, p. 180.

177 Sinkevičius, V. Konstitucijos aiškinimas ir jo ribos. *Justitia*. 2004, 3(51): 2–11.

178 Circuit Court of Appeals of the United States. *Helvering v. Gregory* [interaktyvus]. 1934 [žiūrėta 2013-03-01]. <http://www.leagle.com/xmlResult.aspx?xmldoc=193487869F2d809_1591.xml&docbase=CSLWAR1-1950-1985>.

Tokia polemika, gimusi kartu su 1803 m. bylos *Marbury v. Madison*[179] sprendimu, tikriausiai tęsis iki konstitucinį teisingumą vykdančių institucijų egzistavimo pabaigos. Bet kokie teismo sprendimo *ratio decidendi* paminėti teisiniai principai ar nuostatos, kurių eksplicitiškai nepagrindžia konstitucijos „raidė", provokuos diskusiją apie teismui suteiktų įgaliojimų ribų peržengimą. Šiame ginče tekstualizmo–originalizmo ideologijos šalininkai ortodoksiškai priešinsis bet kokiam teismo kūrybiškumui, pabrėždami, kad teismo vaidmuo vykdant konstitucinį teisingumą turi apsiriboti tik pažodiniu konstitucijos aiškinimu, jos kūrėjų intencijomis, o ne konstitucijos perrašinėjimu, įtraukiančiu teismą į „jurisprudencinę įstatymų leidybą" ir „valstybės politikos formavimą". Tuo pat metu tekstualistinei–originalistinei krypčiai oponuojantys interpretatyvistai nesunkiai suras argumentų, pateisinančių tokį konstitucijos sergėtojo interpretacinį aktyvumą, konstitucijos tekstui suteikiančiam *teisinį gyvenimą*.

Kas iš tiesų yra teisėjas: įstatymo burna, kuri tik garsiai ištaria jame įtvirtintos teisės normos žodžius, ar kalbantis įstatymas („*judex est lex loquens*" arba kaip sako prancūzai „*bouche de la loi*"), kuris atskleidžia ir paaiškina įstatymo prasmę? Toks klausimas, matyt, labiausiai svarbus politinei valdžiai, kuriai teismo aktyvumas aiškinant ir taikant teisę asocijuojasi su teisminės valdžios pretenzija į teisėkūros demonopolizavimą arba dar viena kliūtimi, trukdančia politinius sprendimus paversti teise. Prisiminkime, kad kandidatuodamas į prezidento postą Richard Nixon žadėjo į Aukščiausiąjį teismą paskirti „griežtus konstruktyvistus", kurie įgyvendins teisę tokią, kokia ji yra, užuot ją „kraipę ir lankstę" pagal savo pačių asmeninius įsitikinimus, kaip kad darė Earl Warren teismas. Šiuos pažadus lydėjo kaltinimai teismui viršijus savo teisėtus įgaliojimus, siūlymai įvairiais būdais apriboti teismo galias teisėkūros atžvilgiu ir net (!) Kongrese priimti įstatymą, kuris suteiktų galią atšaukti svarbius teismo sprendimus[180].

Norėdami įvertinti tokios kritikos raciją turime prisiminti teisės istoriją. Juk jau romėnų teisėje buvo pripažįstama, kad juristas yra tarsi tarpininkas tarp įstatymo raidės ir realaus gyvenimo, todėl jo uždavinys – ne aklai laikytis įstatymo pažodinės prasmės ir įstatymo leidėjo tikrosios intencijos, bet pritaikyti įstatymo raidę prie gyvenimo tikrovės, jos padiktuotų poreikių, ir paversti įstatymą veikiančiu[181]. Tyrinėjant teisės evoliuciją galima pastebėti, kad ypatingas dėmesys jos aiškinimui ryškėja pokodifikaciniu laikotarpiu, kuomet mokslininkų bei teisminio proceso dalyvių žvilgsniai buvo sutelkti į kodeksus: jų kalbą, struktūrą, kodekso dalių tarpusavio ryšius, šiems teisės aktams gyvybę įkvėpiančią dvasią. Galiojančių įstatymų aiškinimo metodai civilinės teisės sistemose dėl to tapo tokiu pat menu, kaip bendrosios teisės sistemose – precedentinės teisės taikymo būdai. Po Prancūzijos ir Vokietijos civilinių kodeksų priėmimo buvo pripažįstama, kad kodeksai nėra užbaigti, tačiau esantys pakankamos apimties, kad galėtų išspręsti įvairias teisines situacijas. Sprendimų paieškas šiuo atveju lengvino tai, kad kodeksuose buvo įtvirtinta principų sistema, užtikrinanti kodekso nuostatų pritaikomumą visiems atvejams, atsirandantiems tose srityse, kurias šie kodifikuotos teisės šaltiniai turėjo reguliuoti. Todėl kodekso aiškinimas buvo laikomas „kodekso plėtojimo savo paties pagrindu" procesu. Nežiūrint į tai, su kokio pobūdžio problema buvo susiduriama, jeigu tekstas nepasiūlydavo atsakymo teismo sprendimas vis viena buvo kildinamas iš kodekso, jo dalių sąveikos, struktūros arba bendrųjų jo principų. Neretai išeities iš teisinės aklavietės

---

[179] Supreme Court of the United States. *Marbury v. Madison* [interaktyvus]. 1803 [žiūrėta 2010-03-15]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=5&invol=137>.

[180] Dworkin, R. *Rimtas požiūris į teises*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 193–194.

[181] Haines, Ch. G. *The Role of the Supreme Court in American Government and Politics: 1789-1835*. California: University of California Press, 1944, p. 26.

raktu tapdavo taip vadinamos „bendrosios nuostatos“, naudojamos daug griežtesnių kodekso nuostatų poveikio modifikavimui arba kitokios vystymosi krypties nustatymui. Pavyzdžiui, Prancūzijos civilinio kodekso 6 straipsnis draudė individams jų privačioje veikloje nukrypti nuo įstatymų, kuriais rūpinamasi viešąja tvarka ir gero elgesio taisyklėmis, o Vokietijos civilinio kodekso 138 straipsnis nustatė, kad geriems papročiams prieštaraujantis sandoris yra negaliojantis.

Teismo vaidmens koncepciją atspindėjo ir tokia kodekso nuostata, kuri draudė teisėjui atsisakyti priimti sprendimą byloje tuo pretekstu, kad įstatyme vienu ar kitu bylai aktualiu klausimu nieko nesakoma arba įstatymas yra neaiškus, neišsamus (1804 m. Prancūzijos civilinio kodekso 4 straipsnis). Tokia teisinių idėjų raiška įprasmino požiūrį, jog teisei apskritai būtina, kad teisėjas bendradarbiautų užpildant teisės spragas ir pritaikant ją prie visuomenės kaitos[182].

Jean-Étienne-Marie Portalis, vienas iš Napoleono paskirtų Prancūzijos civilinio kodekso rengimo komisijos narių, teigė, jog kas bebūtų padaryta, pozityvioji teisė niekada negali visiškai pakeisti įgimto mąstymo pritaikymo gyvenimo reikaluose. Visuomenės poreikiai tokie įvairūs, socialiniai santykiai tokie aktyvūs, žmonių interesai tokie multiaspektiniai, o jų ryšiai tokie ekstensyvūs, kad įstatymų leidėjui neįmanoma numatyti visko. Gyvenimas ir patirtis palaipsniui užpildo spragas, kurias mes paliekame. Kodeksas susikuria pats laikui bėgant[183]. Pagrindinė statutinės teisės paskirtis – įtvirtinti aiškias bendras teisės maksimas, nustatyti principus, kurie bus vaisingi rezultatams, bet nesileis į konkrečiais atvejais galinčių iškilti klausimų detales. Tiesioginis jų pritaikymas pagal įstatymo dvasią – teisėjų ir juristų pareiga[184].

Nežiūrint į šias kodifikuotos teisės kūrėjų intencijas teismų sprendimai Prancūzijoje neretai atrodė lyg mechaniško įstatymo taikymo bylos faktams rezultatas. Tam nemažai pasitarnavo ir specifinis teismo sprendimo rašymo stilius, pagal kurį sprendimą iš esmės sudarė viena ilga pastraipa, kurioje buvo išvardintos taikomos teisės normos, glaustai aprašomi bylos faktai, o teismo sprendimo „motyvaciją“ atliko „kadangi-vadinasi“ tipo teiginiai. Galima teigti, kad toks teisės taikymas tebuvo „mechaninė jurisprudencija“. Pažodinė teisės aiškinimo koncepcija dominavo ir teisės moksle, tačiau šios mokyklos griežtu įstatymo raidės laikymusi grindžiama egzegetinė metodologija buvo sukritikuota 1899 m. pasirodžiusiame François Gény darbe „*Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif*“. Sistemiškai analizuodamas XIX amžiaus teisės mokslo doktrinas ir kritiškai vertindamas jų metodologiją, F. Gény vystė alternatyvų požiūrį į teisės šaltinius ir teisėjo vaidmenį kuriant teisę. Kalbėdamas apie teisės šaltinius jis akcentavo, kad be statutinės teisės, teisės šaltiniais turi būti pripažįstama paprotinė teisė ir teisė, kurią kuria teisėjai (teismų praktika, precedentinė teisė). Eksplikuodamas teisėjo vaidmenį F. Gény laikėsi pozicijos, kad teisėjui nėra leistina nesivadovauti aiškiai išreikštu įstatymu, tačiau kartu jis pabrėžė, jog teisėjas privalo turėti pakankamą diskreciją (nuožiūros laisvę) tam, kad suteiktų įstatymui turinį (jį užpildytų). Jis atmetė tvirtinimus, kad tai lems „teisėjų valdymą“ ar grįžimą į ikirevoliucinę *les règlements d'arrêts* praktiką. Savo kūrybiškame vaidmenyje teisėjas turi būti priklausomas nuo *la libre*

---

182 Glendon, M. A.; Gordon, M. W.; Osakwe, C. *Vakarų teisės tradicija*. Vilnius: Pradai, 1993, p. 122–126.

183 Stone, J. *Legal system and lawyers' reasonings*. Sydney: Nothern Line Printing Co, 1964, p. 214.

184 Holmberg, T. *The Civil Code: an Overview* [interaktyvus]. 2002 [žiūrėta 2010-03-25]. <http://www.napoleon-series.org/research/government/code/c_code2.html#bibliography>.

recherche scientifique, t. y. intelektinių, prigimtinių ir socialinių duotybių tyrimo, o taip pat socialinių aspiracijų, kurios turi tapti jo sprendimo pamatu[185].

Pirmiausiai Prancūzijos civilinio kodekso kūrėjų pažiūros apie teismo vaidmenį taikant teisę, vėliau – besiformuojančios naujos teisės aiškinimo mokyklos ideologija, vienais ar kitais aspektais reiškėsi ir kitų šalių civilinės teisės šaltiniuose: Austrijos (1811 m.), Ispanijos (1888 m.), Šveicarijos (1907 m.) civiliniuose kodeksuose. Jei Austrijos ir Ispanijos civilinių įstatymų teisynuose teisėjui buvo nurodoma atsižvelgti į prigimtinio teisingumo principus, užpildyti teisinio reguliavimo spragas pasiremiant bendraisiais teisės principais, tai Šveicarijos civilinių įstatymų rinkinio jau 1 straipsnyje buvo aiškiai įtvirtinta, kad kodeksas yra taikomas visiems teisiniams klausimams, kuriuos jis reguliuoja. O tais atvejais, kai teisynas nepateikia įsakymo (teisės normos), „teisėjas turi priimti sprendimą remdamasis paprotine teise, o jeigu tai neįmanoma – pagal tokią taisyklę, kurią jis, jei būtų įstatymų leidėjas, priimtų"[186].

Tenka pripažinti, kad pasirinkimas pirmiausiai apžvelgti kai kuriuos civilinės teisės aiškinimo ir taikymo aspektus neatitinka teisinės sistemos hierarchinės tvarkos ir jos determinuojamo nuoseklumo, tačiau tokį tikslingą pasirinkimą lėmė siekis pavaizduoti, kaip ordinarinės teisės normose ir normų sistemose „programuojama" jų interpretacinė reikmė. Derėtų akcentuoti, kad ordinarinės teisės normose įtvirtinamam teisiniam reguliavimui, be kita ko, keliami aiškumo, tikslumo, darnos imperatyvai. Taigi bet kurios teisės šakos normų turinys turi būti formuluojamas pakankamai aukštu konkretumo laipsniu, kad teisės adresatams būtų lengvai suprantami reikalavimai jų elgsenai bei teisės toleruojamo elgesio ribos. Tokia teisinio reguliavimo raiška įmanoma teisės šakų veikimo erdvėje, tačiau sunkiai įsivaizduojama visas jas apimančioje ir jų turinį lemiančioje konstitucinės teisės, kaip teisės srities, domene. Juk konstitucija nėra tik kai kurių teisinių santykių konstitucinio teisėtumo problemų indikatorius. „Konstitucijos testo" pritaikomumas ordinarinės teisės atžvilgiu yra universalus. Jame glūdi visų konstitucingumo klausimų atsakymai. Žodžiu „visų" šiuo atveju yra įvardijama konstitucijos teisinio universalizmo maksima. Tačiau, ar tikrai konstitucija tam tikrais atvejais nėra nebyli? Pavyzdžiui, skaitydami 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstituciją nerandame atsakymų apie paveldėjimo teisinius santykius, juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, teismų precedentus, priverstinai nuvežtos transporto priemonės grąžinimą tik po to, kai bus sumokėta skirtoji bauda arba atliktas administracinis areštas, apie valstybės turto privatizavimą, nacionalinio transliuotojo statusą bei valdymą. Tai tik keletas klausimų, apie kuriuos konstitucijos tekste visiškai nieko arba nieko aiškaus neparašyta. Kaip išspręsti tokias teisines lygtis, kuriose daug *expressis verbis* „nežinomųjų". Viena išeitis – į rengiamos konstitucijos tekstą surašyti kuo daugiau konkretesnių teisinių taisyklių, padėsiančių atrasti įvairių teisinių kazusų sprendimus. Tačiau prieš įgyvendinant tokią užduotį pirmiausiai derėtų pabandyti bent įsivaizduoti, kaip konstitucija atrodytų atsižvelgiant į tai, kad ji privalo aprėpti visų ordinarinės teisės šakų nustatyto teisinio reguliavimo konstitucingumo patikrą. Tokia konstitucinės grafomanijos *idee fixe*, Giovanni Sartori žodžiais tariant, „paverstų konstituciją panašia į didmiesčio telefonų knygą"[187]. Ir tai tik viena medalio pusė. Konstitucijos „prikimšimas" tūkstančiais *expressis verbis* teisinių taisyklių nepadėtų

---

185 Gray, C. B. *The Philosophy of Law: An Encyclopedia*. New York: Garland Publishing, 1999, p. 328.

186 Swiss Civil Code (translated by Shick, R. P.). Boston: Boston Book Company, 1915, p. 1.

187 G. Sartori tokios konstitucijos pavyzdžiais laiko 1988 m. Brazilijos konstituciją, kurioje yra 245 griežti straipsniai ir 200 laikinųjų nuostatų, taip pat 1979 m. Peru konstituciją, kurioje buvo 307 straipsniai, iš kurių dauguma dar nepaprastai smulkiai suskirstyti (Žr. Sartori, G. *Lyginamoji konstitucinė inžinerija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001, p. 191–192).

išspręsti problemos. Bandymas paversti konstituciją preciziškų atsakymų į visus gyvenimo padiktuotus teisinius klausimus universumu patirtų fiasko. Juk konstitucija visų pirma yra sistema. Darni sistema, kurioje tarp jos normų ir principų, jos raidės ir dvasios, jos saugomų vertybių negali būti priešpriešos. Ar būtų galima užtikrinti konstitucijos sistemiškumą, atskleisti vidines jos nuostatų sąsajas, konstitucinių vertybių pusiausvyrą, jeigu konstitucijos *expressis verbis* raiška bent iš dalies pabandytų prilygti tam tikro kodekso konkretumo laipsniui? Tačiau nepamirškime, kad, pavyzdžiui, civilinis kodeksas reguliuoja tik asmenų turtinius santykius ir su šiais santykiais susijusius asmeninius neturtinius santykius, taip pat šeimos santykius. Jei dar pridėtume kitų teisės šakų (administracinės, baudžiamosios, finansų, tarptautinės teisės ir kt., taip pat proceso teisės šakų) normas bei principus, vargu ar tokios apimties konstitucija išliktų veiksminga, pritaikoma teise. Antra vertus, net ir labai išsami tekstinė konstitucijos materija gali pasirodyti neišbaigta, turinti „prieblandos zonų", nutylėjimų, spragų. Tik tekstą pripažįstant kaip teisinę realybę, kaipo vienintelį teisiškumo vertinimo kriterijų, tokiu atveju neišvengiamai teks taisyti konstituciją papildant ją naujomis nuostatomis. Be to, konstitucijos pataisų poreikį kels ir visuomenės santykių evoliucija, jų kaita, vertybinės transformacijos. Taigi intervencija į konstitucijos tekstą taps ne retu, o labai dažnu reiškiniu. Tokia realybė ardys konstitucijos integralumą bei paneigs vieną iš esminių jos savybių – stabilumą.

Suvokiant, kad konstitucijos tekstas neturi būti pernelyg platus, kiekvienu klausimu smulkmeniškas, tikslus ir vienareikšmis, konstitucijos sampratos ir kartu konstitucijos kaip teisės paradigma įgauna kitokį turinį. Prasmę, kurioje konstitucija niekaip netelpa vien tik formaliosios konstitucijos teksto rėmuose. Todėl konstitucija imama projektuoti taip, kad „konstitucijos tekstas tampa tik išeities tašku atskleidžiant tikrąją konstitucinio reguliavimo prasmę ir turinį, o tikrasis „svorio centras" suprantant konstituciją kaip norminę tikrovę iš konstitucijos, kaip pagrindinio akto, konstitucinės justicijos dėka perkeliamas į konstitucinę jurisprudenciją"[188]. Jau praėjusio amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje buvo teigiama, kad „konstitucijos tekstas ir sistema laikui bėgant neišvengiamai taps subordinuota konstitucinei jurisprudencijai"[189].

Šioje konstitucinės teisės paradigmoje egzistuoja jau visai kita aksiomatika. Pirma, konstitucinė teisė – tai ne teisės šaka, o teisės sritis, nes jos normos ir principai aprėpia visų teisės šakų reguliuojamus santykius. Antra, konstitucija – tiesiogiai taikomas aktas. Konstitucijos tiesioginis veikimas ir jos nuostatų prasmė kyla tik iš jos pačios. Trečia, oficialaus konstitucijos aiškintojo aktai – konstitucinės teisės šaltinis. Jų teisinė galia, įveikianti ordinarinės teisės šaltinių teisinę galią, prilygsta konstitucijos galiai. Ketvirta, konstitucinės teisės, kaip aukščiausiosios teisės, šaltinių sistemoje nebelieka vietos įstatymams (konstituciniams ir paprastiesiems), tarptautinėms sutartims, poįstatyminiams aktams ir kt. Aukščiausioji teisė išreiškiama tik per konstituciją, kaip teisinį dokumentą, ir oficialaus jos aiškintojo aktus, kuriais atskleidžiama konstitucijos nuostatų prasmė. Penkta, konstitucija – tai teisė be spragų. Konstitucija nėra tik tekstas. Ją, kaip teisinę realybę, sudaro įvairios nuostatos – konstitucinės normos ir konstituciniai principai, kurie įvairiose konstitucijos formuluotėse yra tiesiogiai įtvirtinti arba iš jų išvedami. Tik taip suvokiant konstituciją nėra paneigiama jos esmė. Šešta, oficialaus aiškinimo dėka konstitucija tampa jurisprudencine, per jį įsiprasmina *gyvosios* konstitucijos idėja[190].

---

188 Jarašiūnas, E. Jurisprudencinė konstitucija. *Jurisprudencija*. 2006, 12(90): 24–33.

189 Freund, E. Constitutional law. *Encyclopaedia of the Social Sciences*. New York: Macmillan, 1937, p. 248–249.

190 Kūris, E. Konstitucija kaip teisė be spragų. *Jurisprudencija*. 2006, 12(90): 7–14.

Taigi konstitucijos, kaip aukščiausiosios teisės, bielementiškumas (konstitucijos tekstas + oficiali konstitucinė doktrina) – jos stabilumo ir dinamiškumo koegzistavimo sąlyga. Nes būtent per jurisprudenciją įveikiamas konstitucijos sąstingis, *expressis verbis* inercija. *In brevi*, *in abstracto* išreikšta konstitucija oficialiai ją aiškinant yra plėtojama ir tampa realiai veikiančia, dinamiška, *gyva* teise.

Sąlygiškai galima teigti, kad konstitucija kinta sulig kiekviena išnagrinėta konstitucine byla. Kaskart, kai byloje priimamas teismo sprendimas, konstitucija tampa aiškesne, konkretesne, platesne. Taigi interpretacijoje reiškiasi nuolatinis konstitucijos prasmės kūrimas. Be interpretacijos konstitucija tebūtų tik *corpus sine pectore* (lot. kūnas be sielos).

Oficialaus konstitucijos aiškintojo vaidmenį vaizdingai yra apibūdinęs JAV prezidentas Woodrow Wilson: „Aukščiausiasis teismas yra tarsi konstitucinis konventas nenutrūkstamai besitęsiančioje sesijoje“. Žinoma, šiuose žodžiuose nereikėtų įžvelgti minties, kad oficialus konstitucijos aiškintojas pakeičia konstitucinį konventą, t. y. iš įsteigtąją konstitucinę galią vykdančio subjekto tampa steigiamosios konstitucinės galios „šeimininku“. Demokratinėje konstitucinėje sistemoje nuolatos egzistuoja atsvara nepriimtiniems konstitucijos interpretavimo rezultatams. Nekvestionuotina, kad oficialus konstitucijos aiškintojas turi diskreciją nustatyti galutinę (sprendimo priėmimo laikmečiu) konstitucijos nuostatų prasmę. Tačiau jeigu ta prasmė suverenui (konstitucijos kūrėjui) yra nepriimtina, tokio interpretacinio rezultato taikymo ateityje gali būti išvengiama priimant formalias konstitucijos pataisas[191]. Pataisomis konstitucijos tekstas turi būti pakoreguojamas taip, kad ankstesnė oficiali konstitucinė doktrina konkrečiu klausimu prarastų savo aktualumą ir neišvengiamai reikalautų modifikacijos. Kol tai nepadaryta, oficialioje doktrinoje konstitucijos aiškintojo nurodyta jos nuostatų prasmė yra visiems privaloma. Nes „pastangos sukurti veikiančią konstitucinę demokratiją nebūtų rezultatyvios, jeigu kas nors galėtų ignoruoti nepatinkančias konstitucijos interpretacijas“[192]. Tad tai, ką pasako teismas interpretuodamas konstituciją, yra teisė.

3.2. *Gyvoji* konstitucija

„Gyvosios konstitucijos“ (angl. *living constitution*) idėja – konstitucijos jurisprudencinės kaitos doktrinos ašis. Termino „gyvoji konstitucija“ genezė yra siejama su 1927 m. pasirodžiusia Kolumbijos universiteto profesoriaus Howard Lee McBain knyga „*The Living Constitution*“, tačiau konstitucijos, kaip dinaminės teisės, koncepcijos užuomazgų galima pastebėti jau gerokai anksčiau. Thomas Jefferson kalbėdamas apie konstituciją ir įstatymus yra pasakęs: „aš nesu dažnų pokyčių įstatymuose ir konstitucijoje šalininkas, bet įstatymai ir institucijos turi žengti koja kojon su žmogaus proto pažanga. Kai jis tampa labiau išlavintas, labiau apšviestas, kai nauji atradimai padaryti, naujos tiesos atskleistos, elgsena ir pažiūros pasikeitę, institucijos turi daryti pažangą ir neatsilikti nuo laiko. Nors mes, žinoma, galėtume reikalauti ir to, kad vyras tebenešiotų paltą, kuris jam tiko būnant berniuku arba civilizuota visuomenė visada liktų barbariškame protėvių rėžime“[193].

„Gyvosios konstitucijos“ idėja įprasmina konstitucijos dinamizmą, evoliuciją, pačioje konstitucijoje slypinčią potenciją prisitaikyti prie permanentinės socialinio konteksto kaitos.

---

[191] Barber, S. A.; Fleming, J. E. *Constitutional Interpretation: the Basic Questions*. New York: Oxford University Press, 2007, p. 4.

[192] Breyer, S. *Making Our Democracy Work*. New York: Alfred Knopf, 2010, p. 1.

[193] Beilenson, N. *Thomas Jefferson: His Words and Vision*. New York: Peter Pauper Press Inc., 1998, p. 13.

Požiūris į konstituciją kaip į *gyvą* teisinį aktą remiasi nuostata, jog tam, kad konstitucija būtų veiksminga ji neturi būti statiška, o priešingai – turi gebėti prisitaikyti prie besikeičiančių vertybių ir aplinkybių, nes būtis nuolat kinta. Kitaip tariant, konstitucijos *gyvenimas* tam tikra prasme simbolizuoja jos nuostatų nuolatinį veikimą esamuoju laiku. Ir ne tik veikimą. Konstitucijos normų bei principų vidinis loginis turinys yra aiškinamas atsižvelgiant į kiekvieno laikotarpio, kuriuo sprendžiami konkretūs konstituciniai ginčai, kontekstą. „Gyvosios konstitucijos koncepcija kyla iš pripažinimo, kad bet kuris rašytinis teisinis tekstas, nesvarbu kada jis priimtas, reikšmingai pasikeitus jo taikymo kontekstui generuoja kitokius normatyvinius rezultatus“[194].

Konstitucijos tapsmui gyvąja teise bene svarbiausi trys dalykai: konstitucijos tekstas, socialinis kontekstas ir interpretacija. Apie konstitucijos teksto ypatumus (glaustumą, netolygumus, kai kurių nuostatų dviprasmiškumą, jų formulavimą pačia bendriausia prasme ir kt.) jau buvo kalbėta. Kalbėta ir apie „atvirus konceptus“, suteikiančius konstitucijos aiškintojui galimybę paversti ją pažangesne, užtikrinti konstitucinių vertybių apsaugą. Norėdami paaiškinti „atvirų konceptų“ sąvoką vėl turime prisiminti istoriją. Kaip nurodoma teisės mokslo šaltiniuose, rengiant JAV konstituciją Teisių bilis į pradinį jos tekstą nebuvo įtrauktas sąmoningai, anot J. Madison, „baiminantis, kad kai kurių svarbiausių teisių pozityvi deklaracija konstitucijoje neįgis būtinos platumos“. Kitaip tariant dėl to, jog konkretaus teisių sąrašo įtvirtinimas neleis pripažinti ir ginti teisių reikalinga apimtimi. Kompromisas šiuo klausimu buvo pasiektas į vieną iš Teisių bilio nuostatų (JAV konstitucijos IX pataisą) įrašant principą, kad tam tikrų teisių išvardijimas konstitucijoje negali būti aiškinamas kaip kitų žmogaus teisių paneigimas ar sumenkinimas. Apie šį principą teigiama, kad JAV konstitucijos „tėvai“ tokiu būdu siekė aiškiai pasakyti, jog „pasaulis keičiasi, dėl to teisės negali būti fiksuotos, „užšaldytos“; kaita atneš naujus pavojus ir naujus poreikius, reaguojant į kuriuos teisės privalės būti naujai apibrėžtos, idant būtų apsaugotas kiekvieno asmens integralumas ir prigimtinis orumas“[195].

Tačiau kalbant apie konstitucijos tekstą reikėtų atkreipti dėmesį į dar vieną su jo raiška susijusį dalyką – esamybės dimensiją. Ją konstitucijos tekste nesunku pastebėti, kadangi praeities, istorijos aspektai paliečiami nebent konstitucijos preambulėje. Kitur skelbiama: „valstybė *yra* nepriklausoma demokratinė respublika“; „valstybę *kuria* Tauta. Suverenitetas *priklauso* Tautai“; „Aukščiausią suverenią galią Tauta *vykdo* tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus“; „Valdžios galias *riboja* konstitucija“; „Žmogaus teisę į gyvybę *saugo* įstatymas“[196] ir t.t. Tai tik keletas pavyzdžių, iliustruojančių konstitucijos suvokimą per dabarties prizmę. Taip suvokiant konstituciją nėra nerealu, kad tų pačių jos nuostatų turinys skirtingais laikmečiais gali nesutapti. Konstitucijos priėmimo laikmetyje ar jos kūrėjų intencijose „užšaldytos“ (todėl nesikeičiančios) šio teisės akto nuostatų prasmės koncepcija paneigiama. Konstitucijos nuostatų prasmė tam tikrame istorijos laikmetyje gali nesutapti su pradine jų samprata, nes laikui bėgant pirminė prasmė gali pasirodyti pernelyg primityvi arba apskritai negalinti pateikti jokio atsakymo teisinės problemos išsprendimui.

Todėl teismas turi aiškinti ir taikyti konstituciją lanksčiai, t. y. atsižvelgdamas į nuolat kintančias aplinkybes. Jis negali remtis vien tuo, kokia prasme aštuonioliktame amžiuje

---

194 Fusaro, C.; Oliver, D. Towards a Theory of Constitutional Change. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011, p. 406.

195 Bailyn, B. The Living Past – Commitments for the Future. *Remarks at the First Millennium Evening at the White House* [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2013-04-12]. <http://clinton4.nara.gov/Initiatives/Millennium/bbailyn.html>.

196 Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 str., 2 str., 4 str., 5 str., 19 str. nuostatos.

žmonės vartojo vieną ar kitą sąvoką. Teismas privalo vadovautis vertybėmis, kurios dabar apsprendžia tam tikros sąvokos turinį, nepaisant to, kad konstitucijos priėmimo metu jos buvo sunkiai įsivaizduojamos[197]. Juk niekas nesiginčys, kad JAV konstitucijos kūrėjai nei žinojo, nei suprato apie automobilius, televiziją, kompiuterius ar internetą, tačiau netgi kraštutiniai originalistai turės sutikti, kad konstitucijos komercijos straipsnis taikomas ir šiems dalykams[198]. Konstitucinė jurisprudencija patvirtina tokią konstitucijos aiškinimo ir taikymo realybę. Netgi nepakitus konstitucijos tekstui ji taikoma ir naujiems dalykams, t. y. tokiems, kurie jos kūrėjams nebuvo pažįstami.

Pabandykime atsigręžti atgal ir pažiūrėkime kaip stipriai technologinė pažanga gali įtakoti vien tik vienos iš daugybės teisių – teisės į privatumą – apsaugos poreikius. Kompiuteriai, mobilieji telefonai, filmavimo kameros, pasiklausymo įranga, skeneriai, termovizoriai, elektroninės atsiskaitymo priemonės, internetas, elektroninis paštas, socialiniai tinklai ir kiti technologiniai pasiekimai ankstesnes teisės į privatumą apsaugos priemones pavertė nebepakankamomis, nebeaiškiomis, neefektyviomis. Akivaizdu, kad tokia technologinė pažanga sąlygojo ir teisės pokyčius, nes teisės į privatumą apsauga turėjo tapti adekvačia naujai realybei.

„Pakitus visuomeniniams santykiams, pasikeičia ir teisės normų turinys, nežiūrint į tai, kad jos nėra pakeistos formaliai“[199]. Šiuo aspektu originalizmas ir interpretatyvizmas nėra absoliučiai nesutaikomi. Jie sugyvena, ir šis sambūvis sukuria prielaidas pasiekti pusiausvyrą, tam tikrą balansą, suteikiantį konstitucijai galimybę išlikti stabilia. Pirmasis neleidžia interpretacijai nueiti pernelyg toli nuo konstitucijos pradinės prasmės, o antrasis – užtikrina konstitucijos lankstumą, jos pritaikomumą besikeičiančioms sąlygoms, nedarant intervencijos į konstitucijos tekstą. Konstitucinėje justicijoje dažnai iškyla praeities ir dabarties sandūros problema. Ir tai visiškai suprantama, nes konstitucinės normos yra susijusios su socialiniais politiniais santykiais, politine teisine ideologija ir jos reiškimosi formomis[200].

„Gyvosios konstitucijos“ idėja nėra vien tik konstitucinės teisės teorijos dalykas. Ji įvairiais aspektais atsispindi konstitucinėje praktikoje. Štai, 1910 m. byloje *Weems v. U.S.*[201] JAV Aukščiausiasis teismas pažymėjo, kad tiek konstitucinės, tiek statutinės teisės turinys yra nulemtas blogos patirties, tačiau tai nereiškia, jog dėl šios priežasties teisės bendrinė kalba, jos prasmė turi apsiriboti tik tomis blogio formomis, su kuriomis tuo metu buvo susiduriama. Laikas lemia pokyčius, sukuria naujas sąlygas ir tikslus. Siekiant, kad principas būtų gyvybingas, jis privalo pasiduoti platesniam pritaikomumui, nei tik tai blogybei, kuri jį pagimdė. Tai ypač pasakytina apie konstitucijas, nes jos nėra efemeriniai teisės aktai, kurie kuriami trumpalaike dingstimi. Konstitucijų rūpestis yra ateitis. Todėl taikant konstituciją mūsų kontempliacija turi būti orientuota ne tik į tai, kas jau yra įvykę, bet ir į tai, kas gali nutikti. Elgiantis priešingai, be jokios abejonės, taikyti konstituciją taptų paprasčiau, tačiau palengvėjimas būtų proporcingas jos veiksmingumo ir galios sumenkimui. Bendrieji konstitucijos principai pasidarytų menkaverčiais, o precedentai paverstų juos bejėgėmis, negyvomis formulėmis. Taigi žodžiais deklaruotos teisės būtų prarastos realybėje.

---

197 Breyer, S. *Making Our Democracy Work*. New York: Alfred Knopf, 2010, p. 75.

198 Breyer, S. *Making Our Democracy Work*. New York: Alfred Knopf, 2010, p. 78.

199 Barak, A. *Judicial Discretion*. New Haven: Yale University Press, 1989, p. 141.

200 Žilys, J. Kai kurie istorinio konstitucijos aiškinimo aspektai. *Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos „Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas“ medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002, p. 98.

201 Supreme Court of the United States. *Weems v. U.S.* [interaktyvus]. 1910 [žiūrėta 2011-04-15]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/cgi-bin/getcase.pl?court=US&vol=217&invol=349>.

Bylos – *State of Missouri v. Holland*[202] (1920 m.) – sprendime randame įrašytą tokią teisėjo Oliver Wendell Holmes, Jr. mintį: „kai mes nagrinėjame žodžius, sudarančius Jungtinių Valstijų konstituciją kaip steigiamąjį aktą, turime suvokti, jog jie suteikė pagrindą vystymuisi, raidai, kurios visapusiai numatyti negalėjo net gabiausieji konstitucijos tėvai. Tačiau konstitucijos kūrėjams pakako suprasti ar tikėti, kad jie sukūrė *organizmą*. Todėl byla, esanti prieš mus, turi būti nagrinėjama viso patyrimo šviesoje, o ne tik žvelgiant į tai, kas buvo pasakyta prieš šimtą metų".

Dar vienoje byloje – *Village of Euclid, Ohio v. Ambler Realty Co.*[203] (1926 m.) – JAV Aukščiausiasis teismas, spręsdamas teritorijų urbanizavimo ir statybų ribojimo konstitucingumo klausimą, pažymėjo, kad statybų zonų įstatymai yra šiuolaikinės kilmės; jie atsirado maždaug prieš 25 metus; iki tol miestų gyvenimas ir plėtra buvo pakankamai paprasti, tačiau didėjant populiacijai, žmonių koncentracijai, teritorijų urbanizavimas ėmė kelti įvairias problemas. Vertindamas šių naujų visuomeninių santykių teisinio reguliavimo konstitucingumą teismas nurodė, kad nors konstitucinių garantijų prasmė niekada nesikeičia, jų taikymo apimtis turi būti plečiama, kad atitiktų naujas sąlygas, nuolat atsirandančias jų veikimo sferoje. Teismo nuomone besikeičiančiame pasaulyje kitaip ir negali būti.

Užuominų apie konstitucijos dinamiškumą randama ir vėlesnėse Aukščiausiojo teismo bylose. Kaip pavyzdžiui išaiškinime, kad „konstitucijos XII pataisos žodžiai nėra aiškiai apibrėžti, todėl jų taikymas nėra statiškas", ir kad „pataisos prasmę užpildys bręstančioje visuomenėje besiplėtojantys padorumo standartai"[204].

Veikiausiai dėl nuolat besitęsiančio „originalistų" ir „interpretatyvistų" ginčo konstitucijos interpretavimo metodologijos klausimu terminas „gyvoji konstitucija" iki šiol netapo oficialiosios JAV konstitucinės doktrinos sąvoka. Tačiau nors *expressis verbis* ši metafora buvo pavartota tik bylos *Rummel v. Estele*[205] (1980 m.) keturių teisėjų atskirojoje nuomonėje, visgi dažnai pripažįstama, kad „gyvosios konstitucijos" idėja implicitiškai įtvirtinta daugelyje Aukščiausiojo teismo sprendimų.

„Gyvosios konstitucijos" idėja ilgainiui įsitvirtino ir kitų šalių konstitucinėje praktikoje, tapdama tarsi pasaulio konstitucinės jurisprudencijos *ligua franca*. Šiuolaikiniame konstitucionalizme „gyvoji konstitucija" jau nėra vien tik idėja, vaizdinys. Tai – teisinė tikrovė, konstitucionalizmo maksima.

Atkreiptinas dėmesys, kad konstitucijos dinamiškumas, besireiškiantis per konstitucinę jurisprudenciją, įvardijamas ne tik „gyvosios konstitucijos", bet ir „gyvojo medžio" sąvoka. Kanados teisėje „gyvojo medžio" vardu vadinama konstitucijos interpretavimo doktrina, anot kurios, konstitucija yra organiška, todėl turi būti interpretuojama plačiai ir progresyviai, kad būtų pritaikyta besikeičiantiems laikams. Šios doktrinos įsitvirtinimas Kanados konstitucinėje teisėje siejamas su žymia *Edwards v. Canada* (1928 m.) byla, taip pat žinoma *Persons case* pavadinimu. Tokį neoficialų pavadinimą byla gavo dėl to, kad joje buvo sprendžiamas klausimas, ar 1867 m. Britų Šiaurės Amerikos Akte vartojamas žodis „persons",

---

202 Supreme Court of the United States. *State of Missouri v. Holland* [interaktyvus]. 1920 [žiūrėta 2011-04-15]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=252&invol=416>.

203 Supreme Court of the United States. *Village of Euclid, Ohio v. Ambler Realty Co.* [interaktyvus]. 1926 [žiūrėta 2011-04-27]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/cgi-bin/getcase.pl?friend=%3C%20riend%3E&navby=case&court=us&vol=272&invol=365&pageno=393>.

204 Supreme Court of the United States. *Trop v. Dulles* [interaktyvus]. 1958 [žiūrėta 2011-04-26]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=356&invol=86>.

205 Supreme Court of the United States. *Rummel v. Estele* [interaktyvus]. 1980 [žiūrėta 2011-05-12]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?navby=case&court=us&vol=445&invol=263>.

kalbant apie galimybę tapti Kanados parlamento Senato rūmų nariu, apima ne tik vyrus, bet ir moteris. Kanados Aukščiausiasis teismas 1928 m. balandžio 24 d. paskelbė sprendimą, kuriame konstatavo, kad nėra abejonės, jog atskirai paėmus žodis „person" *prima facie* apima ir moteris, tačiau atsižvelgiant į Britų Šiaurės Amerikos Akto kūrėjų intencijas ir prasmę, kurią jie šiam žodžiui norėjo suteikti konstituciniame akte apibrėždami įstatymų leidybos institucijos formavimo taisykles, į „persons" sąvoką moterys nepatenka. Nepaisydamos nepalankaus Aukščiausiojo teismo sprendimo „Garsiojo penketuko" moterys tęsė teisinę kovą, nes manė, kad Britų Šiaurės Amerikos Akto nuostatos turėtų būti interpretuojamos atsižvelgiant ne į šio teisės akto priėmimo laikmetį ir kūrėjų intencijas, bet dabarties socialinį kontekstą, kuriame moterų vaidmuo visuomenėje neabejotinai yra pasikeitęs. Byla pasiekė paskutinę apeliacinę instanciją – Britų imperijos Slaptosios tarybos Teismo komitetą (*Judicial Committee of the Privy Council*). 1929 m. spalio 29 d. Slaptosios tarybos Teismo komitetas panaikino Kanados Aukščiausiojo teismo sprendimą, nurodydamas, kad Britų Šiaurės Amerikos Akto 24 skyriuje vartojamas žodis „persons" apima ir vyriškos, ir moteriškos lyties asmenis, todėl moterys gali tapti Kanados Senato narėmis. Sprendime[206] buvo pažymėta, kad moterų atribojimas nuo bet kokios valstybinės tarnybos yra barbariškesnių už mūsų laikus reliktas. Paprotys virtęs tradicija neretai tampa stipresnis už teisę ir toliau išlieka neginčijamu, nors jo atsiradimo priežastis jau gali būti išnykusi. Vien tik praeitis negali būti pagrindas lemiantis teisės interpretaciją. Todėl apibūdindama Britų Šiaurės Amerikos Aktą ir kalbėdama apie jo aiškinimą aukščiausioji Britų imperijos teisminė institucija sprendime pažymėjo, kad šis aktas Kanadoje pasodino *gyvąjį medį*, kuris dėl savo prigimties gali augti ir vystytis. Kadangi minimo akto tikslas buvo suteikti Kanadai konstituciją, jis, kaip ir bet kuri rašytinė konstitucija, gali plėtotis jį taikant. Dėl šios priežasties akto nuostatos turi būti aiškinamos plačiai ir liberaliai, o ne siaurai ir mechaniškai.

Kanados Aukščiausiasis teismas konstitucijos – „gyvojo medžio" įvaizdį vėliau atkartojo ir savo jurisprudencijoje. Vienoje byloje[207] pasisakydamas dėl Kanados teisių ir laisvių chartijos (šis 1982 m. priimtas aktas yra sudedamoji Kanados konstitucijos dalis) aiškinimo teismas nurodė, kad jei Chartijos prasmės būtų ieškoma šio akto svarstymo metu išsakytose nuomonėse, argumentuose ar intencijose, Chartijoje įtvirtintų teisių, laisvių ir vertybių turinys būtų įšaldytas jos priėmimo laikmetyje. Tai lemtų, jog praktiškai nebūtų jokios arba egzistuotų labai menka galimybė Chartijoje įtvirtintoms teisėms, laisvėms, vertybėms augti, vystytis ir prisitaikyti prie kintančių visuomenės poreikių. Todėl siekiant, kad Chartija, kaip naujai pasodintas *gyvasis medis* turėtų galimybę augti ir prisitaikyti besikeičiant laikui, privalu pasirūpinti, kad istoriniai dalykai nestabdytų jos augimo. Kitoje byloje[208], teismas dar kartą pabrėžė, kad konstitucija – gyvas medis, progresyvaus interpretavimo dėka pritaikomas šiuolaikinio gyvenimo realijoms. Tai yra vienas iš svarbiausių Kanados konstitucijos interpretavimo principų. Platus ir liberalus aiškinimas užtikrina nuolatinį Kanados konstitucinio dokumento aktualumą, buvimą teise ir ambicingo siekio – apibrėžti valstybės valdžios vykdymą laikmetyje, smarkiai besiskiriančiame nuo to, kuriame šis aktas buvo sukurtas – įgyvendinimą.

---

[206] Judicial Committee of the Privy Council. *Edwards v. A.G. of Canada* [interaktyvus]. 1930 [žiūrėta 2011-05-15]. <http://canadachannel.ca/HCO/index.php/Persons_Case_-_Judicial_Committee_of_the_Privy_Council_Decision>.

[207] Supreme Court of Canada. *Re B.C. Motor Vehicle Act* [interaktyvus]. 1985 [žiūrėta 2011-05-15]. <http://scc.lexum.org/en/1985/1985scr2-486/1985scr2-486.html>.

[208] Supreme Court of Canada. *Reference re Same-Sex Marriage* [interaktyvus]. 2004 [žiūrėta 2011-05-15]. <http://scc.lexum.org/en/2004/2004scc79/2004scc79.html>.

Konstitucijos, kaip gyvosios teisės, koncepcija oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje ne visuomet aptariama tiesiogiai. Tačiau tai nereiškia, jog tos šalies konstitucijos nuostatų prasmė yra statiška, neturinti raidos. Tyrinėjant konstitucinę jurisprudenciją galima pastebėti, kad raidų konstitucijos turinį *inter alia* programuoja konstitucijos interpretavimui taikomų metodų sistema. Nors teisės teorijoje yra žinomi įvairūs teisės aiškinimo metodai (gramatinis, sisteminis, loginis, teleologinis, precedentų, istorinis, lyginamasis, bendrųjų teisės principų ir kt.), būtent konstitucijos interpretavimui naudojamų metodų spektras ir jų taikymo praktika (pavyzdžiui, pripažįstant metodus nelygiaverčiais, vienus suabsoliutinant arba laikant prioritetiniais, kitus – fakultatyviais) gali lemti tiek konstitucijos nuostatų lankstumą, evoliuciją, taigi ir konstitucijos virsmą gyvąja teise, tiek ir visiškai priešingą rezultatą – inertišką konstitucijos prasmę. Konstitucijos normų bei principų prasmės paieškos vien jos kūrėjų intencijose ir konstitucijos *travaux préparatoires* (t. y. suabsoliutinant teleologinį metodą) anksčiau ar vėliau atvestų į teisinę aklavietę, dėl kurios nebūtų apgintos asmenų teisės ir laisvės, konstitucijos požiūriu negalėtų būti įvertinti įsteigtosios valdžios veiksmai ar sprendimai. Neneigiant šio metodo reikšmingumo konstitucijos prasmės paieškoms, vis dėlto reikia pripažinti, kad jo taikymas yra susijęs su įvairiomis problemomis. Tai taptų akivaizdu vien jau bandant nustatyti subjektus, kurių intencijos bus laikomos „tikriausiomis“, „originaliomis“, o ne išvestinėmis, papildytomis įvairių interpretuotojų subjektyviu suvokimu. Kita vertus, su ne menkesniais sunkumais bus susiduriama ir pasirenkant šaltinius, kuriuose intencijos bei konstitucijos nuostatų prasmė bus atspindėta „objektyviausiai“. Paprastai kalbant, prasmė, kurią konstitucijos kūrėjai norėjo įdėti į vieną arba kitą jos nuostatą, dažnai pasimeta istorijos tėkmėje ir teisinės praktikos labirintuose. Dėl šios priežasties teisės interpretacija kadaise buvo palyginta su muzikos partitūros interpretacija, nes nei vienu atveju jokia konkreti teorija negali užtikrinti to, kad interpretuotojas visapusiškai „pagaus“ kompozitoriaus intenciją[209].

Bet galima kelti ir dar vieną ne mažiau keblų klausimą: kaip turi būti išsiaiškinta tikroji intencija, jeigu konstitucija yra tautos aktas, kuris pagal demokratinę tradiciją priimamas tiesiogiai pačios tautos (referendumu). Kaip tuomet nustatyti tikrąją kūrėjo intenciją? Ar kūrėjo intencija turės būti laikoma tautos valia, pasaulėžiūra, įsivaizdavimas apie konstitucijos nuostatų prasmines reikšmes, ar intenciją reflektuos tik asmenų grupės, kuriai buvo pavesta parengti konstitucijos projektą, idėjos? Jei tikrąja intencija laikytume tautos nuomonę, tai kiekvieną kartą turėtume atsiklausti tautos (referendumu, plebiscitu), kokia yra vienos ar kitos konstitucijos nuostatos prasmė. Jau nekalbant apie dažnų tautos atsiklausimų problemiškumą, tai įgyvendinus veikiausiai kaskart paaiškėtų, kad piliečių nuomonė tuo pačiu klausimu yra labai skirtinga. Požiūrių įvairovė vėlgi neleistų pateikti vienareikšmio konstitucijos suvokimo standarto. O dabar pasunkinkime užduotį dar labiau: kaip nustatyti tikrąją tautos intenciją, kai konstitucijos galiojimo trukmė peržengia ją priėmusios kartos laikmetį? Akivaizdu, kad teleologinio, dar vadinamo intencijų, metodo taikymas labai komplikuotas, todėl jo suabsoliutinimas oficialiąją konstitucinę doktriną padarytų „interpretacinės archeologijos“ rezultatu, o naują žmonių kartą tam tikra prasme paverstų ankstesnės kartos nustatytos konstitucinės tvarkos įkaitais. Tokioje realybėje gyvosios kartos gyvenimas, kaip kartais teigiama, būtų tvarkomas ne savo pačios, bet „mirusios rankos iš praeities“[210].

Teleologinis aiškinimo metodas slopina konstitucijos gyvybingumą, nes suponuoja konstitucijos normų ir principų prasmę kaip išbaigtą, nekintančią, uždarą. Prasmė šiuo

[209] Breyer, S. *Active Liberty. Interpreting Our Democratic Constitution*. New York: Knopf Publisher, 2005, p. 7.

[210] Posner, R. A. *The Problems of Jurisprudence*. Cambridge: Harvard University Press, 1993, p. 138.

atveju neturi refleksyvaus sąryšio su kintančia socialine tikrove, todėl prasmės pokytis yra įmanomas tik per išorinę *expressis verbis* korekciją. Taigi prioritetiškai taikant intencijų metodą turiningasis konstitucijos dinamiškumas tampa iš esmės priklausomas nuo formaliojo dinamiškumo. Labai abejotina, ar į tokį konstitucijos aiškinimo bei taikymo modelį integruotųsi ir oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo galimybė. Todėl konstitucijai būdinga kinetika, kurioje prasmės dinamika dera su *expressis verbis* statika, prarastų vieną iš esminių savybių, leidžiančių išvengti dažnos intervencijos į konstitucijos tekstą. Tai reiškia, jog ir visa konstitucinė tvarka taptų nestabili, nes oficialus konstitucijos aiškintojas neturėtų galimybių „interpretuoti konstituciją taip, kad ji būtų pritaikyta besikeičiantiems visuomenės poreikiams, kad galėtų atlikti jai tenkančias funkcijas, leistų adekvačiai reaguoti į naują tikrovę. Tai galima padaryti tik plečiamai aiškinant konstituciją, ypač konstitucinius principus. Tik tuomet kai konstitucija „nesileidžia" interpretuojama, ji turėtų būti keičiama ar papildoma"[211].

Skirtingų pasaulio valstybių konstitucinės justicijos institucijų praktika rodo, kad aiškinant konstituciją intencijų metodas nėra dominuojantis, prioritetinis, nulemiantis konstitucijos normų ir principų prasmės jurisprudencinę eksplikaciją. Šis metodas kiekvienąkart taikomas bendrai su visais kitais konstitucijos interpretavimo metodais ir tik rezultatas, kuris gaunamas panaudojus visą metodologijos arsenalą, lemia galutinę konstitucijos aiškintojo poziciją konkrečioje byloje. Antai Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas vadinamojoje *Life Inprisonment Case (1977 m.)* byloje nurodė, kad nei tikra istorija, nei kūrėjų idėjos ar intencijos neturi lemiamos reikšmės interpretuojant Pagrindinio įstatymo nuostatas. Nuo Pagrindinio įstatymo priėmimo laikmečio supratimas apie žmogaus teisių turinį, jų tikslą ir funkciją yra tapęs gilesniu. Dar daugiau, medicininiai, psichologiniai ir sociologiniai laisvės atėmimo iki gyvos galvos efektai yra geriau pažinti. Vertinant įkalinimo iki gyvos galvos konstitucingumą svarbus dabartinis požiūris. Naujos įžvalgos gali įtakoti ir netgi pakeisti šios bausmės vertinimą žmogaus orumo ir konstitucinių valstybės principų kontekste[212]. Australijos Aukščiausiojo teismo jurisprudencijoje konstitucijos interpretavimo koncepciją galima suvokti iš tokių oficialios konstitucinės doktrinos nuostatų: „konstitucijos yra sukurtos ne pavieniam atvejui, o tęstiniam bendruomenės gyvenimui ir progresui, kas neabejotinai įtakoja jų bendrą prasmę ir veikimą"[213]; „teisė turi būti pritaikyta besikeičiantiems faktams. Ji neturi būti keičiama, kai keičiasi kalba"[214]. Atsižvelgiant į šias doktrinines nuostatas nekyla abejonių dėl teisės mokslo šaltiniuose reiškiamos nuomonės, kad „Australijos Aukščiausiasis teismas yra pagrindinis variklis, užtikrinantis Australijos konstitucijos reagavimą į tautos poreikius"[215].

Konstitucijos progresyvumas, reiškiantis tai, kad šis teisės aktas yra atviras interpretacinei evoliucijai, labai aiškiai išreikštas Airijos Aukščiausiojo teismo praktikoje. Byloje *McGee v. Attorney General (1974 m.)* teismas pabrėžė, kad interpretuodami konstitucijoje įtvirtintas teises teisėjai turi daryti tai geriausiai, kiek leidžia jų išsilavinimas ir patirtis, bei vadovautis

---

211 Sinkevičius, V. Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos. *Jurisprudencija*. 2005, 67(59): 7–19.

212 Kommers, D. P. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. Durham: Duke University Press, 1997, p. 307.

213 High Court of Australia. *Commonwealth v Kreglinger & Fernau Ltd* [interaktyvus]. 1926 [žiūrėta 2011-05-25]. <http://www.austlii.edu.au/au/cases/cth/HCA/1926/8.html>.

214 High Court of Australia. *Re Professional Engineers' Association* [interaktyvus]. 1959 [žiūrėta 2011-05-25]. <http://www.austlii.edu.au/au/cases/cth/HCA/1959/47.html>.

215 Andenas, M. *The Creation and Amendment of Constitutional Norms*. London: British Institute of International and Comparative Law, 2000, p. 51.

protingumo, teisingumo ir geraširdiškumo idėjomis. Natūralu, kad laikas nuo laiko dominuojančios idėjos kinta, įtakodamos ir tam tikro laikmečio vertybes. Todėl joks konstitucijos nuostatų aiškinimas negali būti galutinis visiems laikams. Jis pateikiamas vyraujančių idėjų ir koncepcijų šviesoje[216].

Vėlesnėje Airijos Aukščiausiojo teismo jurisprudencijoje „gyvosios konstitucijos" koncepcija išreikšta dar ryškiau. Byloje *State (Healy) v. Donoghue (1976 m.)*[217] teismas konstatavo, kad jau vien iš konstitucijos preambulės, kurioje skelbiami tautos siekiai, yra aišku, jog konstitucija gali absorbuoti ateities pokyčius ir prisitaikyti prie jų. Kitaip tariant, konstitucija nėra siekiama visiems laikams nustatyti tas vertybes ir idėjas, kurios vyravo konstitucijos priėmimo metu.

Bylos *Norris v. Attorney General (1984)*[218] sprendime pažymima, kad aiškinant konstituciją nelogiška taikyti 1937 metų mąstymą 1983 metų poreikiams. Juk pirmiausiai, šiandien neįmanoma tiksliai identifikuoti 1937 metų Airijos tautos standartų ir papročių. Tad pakanka pasakyti, jog konstitucija yra gyvas dokumentas. Jos gyvybė priklauso ne nuo pačios savęs, bet nuo žmonių, iš kurių ji atėjo ir žmonių, kuriems ji suteikia teises ir nustato pareigas.

Įžengus į XXI amžių, kai 1937 m. priimta Airijos konstitucija tapo dar „senesnė", Aukščiausiasis teismas nuosekliai plėtoja gyvos, t. y. dinamiškos, savaime besikeičiančios konstitucijos, doktriną. 2001 m. išnagrinėtoje byloje *Sinnott v. Minister for Education*[219] teismas pabrėžė, jog nepriklausomai nuo istorinių sąvokų ir koncepcijų, tikrovė yra tokia, kad konstitucija nustato teises, pareigas ir galias. Konstitucija yra gyvas dokumentas, ji turi būti interpretuojama kaip dabarties teisės aktas. Todėl konstitucijos 41 straipsnis, yra XXI amžiaus, mūsų laikų straipsnis.

Vienoje iš „jauniausių" bylų, kuriose kalbama apie konstitucijos gyvybingumą, Airijos Aukščiausiasis teismas teigia, kad konstitucija turi „dinamiškumo savybę", ji turi būti aiškinama atsižvelgiant į šiandienines sąlygas. Dėl to visiškai įmanoma, kad tas pats įstatymas, kuris XXI amžiuje pripažintas antikonstituciniu, 1940 ar 1950 metais galėjo būti laikomas ją atitinkančiu[220].

Interpretacinę konstitucijos kaitą, kaip faktą, fiksuoja ir konstitucinės teisės mokslas. Pavyzdžiui, kalbant apie 1958 m. Prancūzijos Respublikos konstituciją pabrėžiama, kad jos vystymąsi lėmė trys veiksniai: pataisos, priimtos parlamente arba referendume; Konstitucinės tarybos sprendimai, kuriuose konstitucija aiškinama ir taikoma; o taip pat valdžios institucijų praktika. Šių trijų, konstitucijos kaitą legitimuojančių instrumentų derinys, lemia teisinės valstybės plėtotę, socialinės ir politinės integracijos stiprinimą.

---

216 Supreme Court of Ireland. *McGee v. The Attorney General* [interaktyvus]. 1974 [žiūrėta 2012-04-27]. <http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/(WebFiles)/0286CA9AA1EF1DE28025765E0038230B/$FILE/McGee%20v%20AG_1973.rtf>.

217 Supreme Court of Ireland. *State (Healy) v. Donoghue* [interaktyvus]. 1976 [žiūrėta 2012-04-30]. <http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/(WebFiles)/859DDC0EA676E1358025765E003AB825/$FILE/State%20(Healy)%20v%20Donoghue_1976.rtf>.

218 Supreme Court of Ireland. *Norris v. Attorney General* [interaktyvus]. 1984 [žiūrėta]. <http://www.bailii.org/ie/cases/IESC/1983/3.html>.

219 Supreme Court of Ireland. *Sinnott v. Minister for Education* [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2012-04-30]. <http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/(WebFiles)/23576DF2D43D7E348025765E003D4162/$FILE/Sinnott%20v%20Min%20Education_2001.rtf>.

220 Supreme Court of Ireland. *A. v. Governor of Arbour Hill Primon* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2012-04-30]. <http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/(WebFiles)/35E89BD09608E3828025765E004327AB/$FILE/A%20v%20Gov%20Arbour%20Hill%20Prsn_2006.rtf>.

Iki Penktosios Prancūzijos Respublikos konstitucijos (1958 m.), o tiksliau – iki garsiosios *Asociacijų laisvės* bylos[221] sprendimo (1971 m.) bei labai svarbios konstitucijos pataisos (1974 m.), suteikiančios parlamento opozicijai teisę kreiptis į Konstitucinę tarybą dėl parlamento priimto teisės akto konstitucingumo patikros, priėmimo, Prancūzija faktiškai neturėjo veiksmingos sistemos, kuri laiduotų konstitucijos kintamumą per jos interpretavimą ir taikymą. Todėl iki 1958 m. Prancūzijos konstitucijos laikmečio konstitucinės santvarkos pakeitimai būdavo įgyvendinami arba galiojančios konstitucijos pataisų keliu, arba priimant visiškai naują konstituciją.

Prancūzijos istorinė patirtis aiškiai liudija faktą, kad jeigu konstitucija nėra interpretuojama siekiant pritaikyti ją naujai tikrovei, ji nustoja būti politinio gyvenimo pamatu. Juk neatsitiktinai po 1789 m. revoliucijos Prancūzija turėjo tiek daug skirtingų konstitucijų. Daugeliu atvejų naujų konstitucijų priėmimą lydėjo socialinė ir politinė suirutė, dažnai besireiškusi ir smurto forma[222].

Prancūzijos teisės moksle taip pat akcentuojama, jog konstitucijos kaita reiškiasi įvairiais pavidalais, iš kurių tikrai ne visi yra susiję su formaliomis konstitucijos pataisomis. Tai, kad Prancūzijos Konstitucinė taryba oficialiojoje doktrinoje paneigė savo jurisdikciją tirti referendumu priimtų teisės aktų (*inter alia* konstitucijos pataisų) konstitucingumą, jokiu būdu nereiškia, kad ši teisminė institucija nedalyvauja konstitucijos kaitos procese[223]. Ieškodami šio teiginio pagrindimo turime sugrįžti prie 1971 m. *Asociacijų laisvės* bylos. Būtent nuo šios bylos, kurioje Konstitucinė taryba pripažino konstitucijos preambulės nuostatų teisinę reikšmę, konstitucinėje jurisprudencijoje buvo pradėtas kurti ir plėtoti nemenkas konstitucinių principų, taikomų teisės aktų konstitucingumo patikrai, blokas. Teisines prielaidas tokiai konstitucinės justicijos raidai lėmė 1958 m. Prancūzijos konstitucijos ypatumai. Kalbant konkrečiau, ši konstitucija tiesiogiai neįtvirtino asmens teisių ir laisvių katalogo, o jos preambulėje tebuvo nurodytos šios konstitucijos sąsajos su keliais Prancūzijos konstitucinės istorijos teisiniais tekstais: 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija ir 1948 m. Prancūzijos konstitucijos preambule. Pastarojoje be kitų nuostatų buvo minimos tokios sąvokos: „Respublikos įstatymų pripažinti pagrindiniai principai" bei „principai, svarbūs mūsų laikams". Šių teisinių kategorijų *lankstumas* leido Konstitucinei tarybai sukurti jurisprudencinius teisių ir laisvių apsaugos principus, o kartu – užtikrinti konstitucijos vystymąsi ir kaitą. Visa tai suteikia pagrindą teigti, kad Konstitucinė taryba turi savarankišką konstitucijos pataisų instrumentą, kurį gali panaudoti bet kada, kai mano tai esant būtina[224].

Izraelio Aukščiausiasis teismas byloje *Raviv v. Beit Yules Ltd.* (C.A. 207/79) yra pažymėjęs, kad balansuodamas priešingus interesus teisėjas privalo remtis praeitimi, pažinti dabartį ir sukurti įrankius ateities problemų sprendimui. Darydamas tai teisėjas turi ieškoti pusiausvyros tarp stabilumo ir dinamikos.

---

221 Conseil Constitutionnel. *Décision n° 71-44 DC du 16 juillet 1971* [interaktyvus]. 1971 [žiūrėta 2012-04-25]. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/depuis-1958/decisions-par-date/1971/71-44-dc/decision-n-71-44-dc-du-16-juillet-1971.7217.html>.

222 Rogoff, M. A. Fifty years of constitutional evolution in France: the 2008 amendments and beyond [interaktyvus]. *Jus Politicum* [žiūrėta 2012-04-26]. <http://www.juspoliticum.com/Fifty-years-of-constitutional,391.html#nb35>.

223 Baranger, D. The language of eternity. Constitutional review of the amending power in France (or the absence thereof) [interaktyvus]. *Jus Politicum* [žiūrėta 2012-04-26]. <http://www.juspoliticum.com/The-language-of-eternity,319.html?artpage=4-6>.

224 *Ibid*.

Kitoje byloje, *State of Israel v. A.S.T. Project Management and Manpower Ltd.* (L.C.A. 3126/00), Izraelio Aukščiausiasis teismas konstatavo, jog „nagrinėjamu atveju susiduriama su problema, kai galiojančiam įstatymui turi būti suteikta nauja prasmė. Tai klasikinė teismo funkcija. Atlikdamas ją teismas vykdo vieną iš pagrindinių savo užduočių demokratijoje – mažinti atotrūkį tarp įstatymo ir gyvenimo. Byla, kurią dabar sprendžiame, yra vienas iš daugelio pavyzdžių, kai senas instrumentas nebeatitinka naujos tikrovės, todėl, idant patenkintų kintančius visuomenės poreikius, jam turi būti suteiktas naujas prasminis turinys. Šis atvejis niekuo nesiskiria nuo daugelio kitų, kai įstatymo nuostatoms šiandien teismas turi suteikti dinamišką reikšmę".

Verta paminėti, kad konstitucinės justicijos istorijoje yra buvę bandymų apriboti oficialaus konstitucijos aiškintojo interpretacinę diskreciją, nurodant jam konkrečias konstitucijos nuostatų suvokimo prasmes. Pateikdamas tokių iniciatyvų teisinį vertinimą Ispanijos Konstitucinis teismas vienoje žymiausių savo bylų (*Sentencia 76/1983, de 5 agosto de 1983*) konstatavo, kad „ordinarinis įstatymų leidėjas neturi teisės nustatyti taisyklių, kuriomis teismams būtų primetama vienokia arba kitokia konstitucijos nuostatų interpretacija. Apribodamas konstitucijos aiškinimo galimybes ir alternatyvas įstatymų leidėjas faktiškai apriboja steigiamąją valdžią, tuo peržengdamas *pouvoir constituant* ir *pouvoir constitué* skiriančią ribą bei uzurpuodamas steigiamosios valdžios galias"[225].

Interpretuojamos teisės, kaip *gyvo* dokumento, koncepcijos laikomasi ne vien aiškinant valstybių konstitucinius aktus. Tokia interpretavimo metodologija vadovaujasi ir institucijos, aiškinančios taptautines sutartis (konvencijas).

Pavyzdžiui, Europos Žmogaus Teisių Teismas per savo veiklos praktiką susikūrė interpretavimo metodologiją, kuri paremta „gyvo dokumento", „realių ir veiksmingų teisių", „autonomiškų konceptų" ir kt. kategorijomis[226]. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos aiškinimo metodologija atmeta idėją, kad konvencija turi būti interpretuojama jos priėmimo metu egzistavusios teisių prasmės šviesoje. Teismas ne kartą pabrėžė, kad konvencija yra „gyvas dokumentas", todėl ji turi būti aiškinama atsižvelgiant į šiandieninę padėtį[227].

Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje taip pat laikomasi pozicijos, kad konvencijos kūrėjų aiškios intencijos dėl tam tikrų teisių apsaugos nebuvimas iš esmės nėra reikšmingas sprendžiant teisės pripažinimo klausimą[228]. Šiame kontekste pažymėtina, kad

---

225 Ascensión, E. Spain. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011, p. 291–292.

226 Žr. European Court of Human Rights. *Golder v. United Kingdom* [interaktyvus]. 1975 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57496#{„itemid":[„001-57496"]}>.; European Court of Human Rights. *Tyrer v. United Kingdom* [interaktyvus]. 1978 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57587#{„itemid":[„001-57587"]}>.; European Court of Human Rights. *Airey v. Ireland* [interaktyvus]. 1979 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57420#{„itemid":[„001-57420"]}>.; European Court of Human Rights. *Marckx v. Belgium* [interaktyvus]. 1979 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{„dmdocnumber":[„695411"],"itemid":[„001-57534"]}>.; ir kt.

227 Letsas, G. *A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights*. New York: Oxford University Press, 2007, p. 59.

228 European Court of Human Rights. *Matthews v. United Kingdom* [interaktyvus]. 1999 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58910#{„itemid":[„001-58910"]}>.

Strasbūro Teismas savo praktikoje netgi yra pripažinęs ir tokias teises, kurių konvencijos kūrėjai akivaizdžiai nesiekė garantuoti[229].

Tyrinėjant „gyvosios konstitucijos" jurisprudencines refleksijas neišvengiama akistatos su dar vienu probleminiu reiškiniu – konstitucinių precedentų keitimusi. Su precedentų kaitos problema neabejotinai susiduria kiekvienas teismas, nes išsami, visada ir visiems laikams tinkanti konstitucijos interpretacija konceptualiai negalima, kadangi konstitucijos samprata yra dinaminė, o ne statinė kategorija[230]. Minėta, kad net ir pačioje konstitucinėje jurisprudencijoje pripažįstama, jog „nė viena konstitucijos interpretacija nepretenduoja tapti galutine visiems laikams"[231]. Kitaip tariant „gyvoji konstitucija" *išgyvena*, *patiria* ne tik oficialios doktrinos nuoseklų vystimąsi, plėtotę, tačiau kartais – ir daugiau ar mažiau ryškią oficialios konstitucinės doktrinos deviaciją. Juk negalima pamiršti tos aplinkybės, kad konstitucionalizmo istorijoje įvairios konstitucinės vertybės (kaip antai, „lygiateisiškumas", „tinkamas teisinis procesas", „žodžio laisvė" ir kt.) buvo interpretuotos visiškai skirtingai.

Konstitucinių precedentų kaita ypač aiškiai parodo konstitucijos dinamiškumą. Skirtingais precedentais referuojamos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuoseklumo ir vėlesnio precedento loginės jungties su ankstesniais precedentais nutrūkimas žymi pasikeitusią konstitucijos interpretuotojo poziciją konstitucijos nuostatų prasmės klausimu. Konstitucijos reinterpretacija – tai galimybė „atnaujinti" konstitucijos prasmę, jos suvokimą. Juk ir pats terminas *reinterpretacija* reiškia aiškinimo atnaujinimą, interpretacijos pakeitimą. Žinoma, konstitucijos reinterpretacija nėra universalus instrumentas, galintis visiškai įveikti legislatyvinės konstitucijos korekcijos poreikį ir konstitucijos keitimo procedūrą apibrėžiantį jos skirsnį padaryti *de facto* neveikiančiu. Reinterpretacijos galimybei turi būti pribręsta. Ji negali būti nesavalaikė, atsitiktinė, be deramo pagrindo.

Reinterpretacija „gyvosios konstitucijos" idėjai suteikia metodologinį išbaigtumą, nes oficialios konstitucinės doktrinos kūrėjui duoda teisinės išeities galimybę, be kurios tam tikra konstitucinė problema liktų (bent laikinai, iki bus priimtos konstitucijos pataisos) konstitucingumo užribyje. Galima sakyti, kad konstitucija tampa *gyva* teise interpretacijos dėka, o savo gyvybingumo nepraranda – dėl reinterpretacijos.

Siekiant, kad įvykus reikšmingiems socialiniams pokyčiams konstitucija išliktų gyvybinga, oficialus konstitucijos aiškintojas privalo turėti precedento revizijos teisę. Precedentas negali saistyti interpretuotojo besąlygiškai. Teismas turi turėti galimybę pakeisti savo sukurtą precedentą, nes laikui bėgant gali tapti akivaizdu, kad teismo pozicija nebuvo teisinga arba, atsižvelgiant į pakitusių aplinkybių kontekstą, sena interpretacija nebeatitinka naujos realybės. „Kai precedentai ima atrodyti akivaizdžiai neteisingi arba aplinkybės iš esmės pasikeičia, JAV Aukščiausiasis teismas turi galią, o tiksliau konstitucinę pareigą, pakeisti precedentą ir tokiu būdu suteikti teisingumui prioritetą prieš teisinį stabilumą, nuspėjamumą"[232].

---

[229] European Court of Human Rights. *Young, James and Webster v. United Kingdom* [interaktyvus]. 1981 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57608#{„itemid":[„001-57608"]}>.

[230] Mesonis, G. *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 11.

[231] Supreme Court of Ireland. *McGee v. The Attorney General* [interaktyvus]. 1974 [žiūrėta 2012-04-27]. <http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/(WebFiles)/0286CA9AA1EF1DE28025765E0038230B/$FILE/McGee%20v%20AG_1973.rtf>.

[232] Rosenfeld, M. Constitutional Adjudication in Europe and the United States: Paradoxes and Contrasts. *European and US Constitutionalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 216.

Pavyzdžiui, bylos *Lawrence v. Texas*[233] sprendimu JAV Aukščiausiasis teismas pakeitė precedentą, jo paties sukurtą 1986 m. išnagrinėtoje byloje *Bowers v. Hardvick*[234]. Pastarojoje byloje Aukščiausiasis teismas buvo konstatavęs, kad homoseksualių lytinių santykių kriminalizavimas neprieštarauja JAV konstitucijai. Aukščiausiojo teismo nuomonė šiuo klausimu pasikeitė praėjus 17 metų. Bylos *Lawrence v. Texas* sprendime Aukščiausiasis teismas išsakė aiškią poziciją, kad sprendimas *Bowers v. Hardvick* byloje „buvo neteisingas ir tuomet, kai buvo priimtas, ir dabar, todėl jis negali išlikti saistančiu precedentu ir privalo būti pakeistas". Taigi bet kokia teismo pozicija (net ir klaidinga) yra privaloma iki tol, kol ją pakoreguoja priimtos konstitucijos pataisos arba pats teismas ištaiso savo klaidą[235].

Byloje *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey*[236] priimtame sprendime JAV Aukščiausiasis teismas pažymėjo, kad *stare decisis* taisyklė nėra „nepermaldaujamas paliepimas", nesvarbu kokia tai būtų konstitucinė byla.

Pakeitus precedentą, ankstesnis nėra ištrinamas iš teismo praktikos istorijos, tačiau jis nustoja savo teisinės galios, kadangi pasikeitęs teismo požiūris į tapačią teisinę problemą, jį įveikia. Naujas precedentas sukuria naują teisinę taisyklę. Todėl kartais sakoma, kad oficialaus konstitucijos aiškintojo sprendimai nupiešia daug aiškesnį visuomenės istorinės ir socialinės raidos paveikslą negu pati konstitucija (jos tekstas). Kitaip tariant, konstitucinė jurisprudencija – tarsi tautos evoliucijos veidrodis.

Pabaigai dar kartą akcentuotina, kad teismų praktikos kaita turi būti atsargi. Stabilumo ir kaitos klausimas jurisprudencijos progresui nėra esminis. Esminis dalykas čia – pokyčių tempas. Ne svarbiausias jurisprudencijos kaitai ir lankstumo/griežtumo aspektas. Daug svarbesnis – lankstumo laipsnio klausimas[237].

---

233 Supreme Court of the United States. *Lawrence v. Texas* [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2013-01-25]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=000&invol=02-102>.

234 Supreme Court of the United States. *Bowers v. Hardvick* [interaktyvus]. 1986 [žiūrėta 2013-01-25]. <http://www.oyez.org/cases/1980-1989/1985/1985_85_140>.

235 Breyer, S. *Making Our Democracy Work*. New York: Alfred Knopf, 2010, p. 65.

236 Supreme Court of the United States. *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey* [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2013-01-18]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=505&invol=833>.

237 Barak, A. *The Judge in a Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2006 p. 11.

IV. FORMALIEJI IR JURISPRUDENCINIAI KONSTITUCIJŲ POKYČIAI KAI KURIOSE PASAULIO VALSTYBĖSE

Čekija. Nors Čekijos konstitucija buvo modeliuojama kaip griežta, nelanksti konstitucija, tačiau patirtis parodė, kad šios konstitucijos keitimas nebuvo retas reiškinys. Per aštuoniolika metų, skaičiuojant nuo Čekijos konstitucijos įsigaliojimo (1993 m.), buvo pateikti 105 konstitucijos keitimo projektai, iš kurių priimta 14. Mokslinėje literatūroje teigiama, kad ženklus konstitucijos keitimo iniciatyvų skaičius nėra susijęs su jos trūkumais. Tai veikiau sąlygojo politinės kultūros stoka ir nepakankama pagarba konstitucijai, kurių formacijai be abejonės didelę įtaką darė daugiau nei penkis dešimtmečius Čekijoje trukęs nedemokratinis režimas[238].

Čekijos Respublikos konstitucija yra politekstinė. Ji sudaryta iš keleto atskirų teisinių aktų, turinčių konstitucinę galią. Pačioje konstitucijoje numatyta (112 str.), kad Čekijos Respublikos konstitucinę tvarką sudaro ši konstitucija, Pagrindinių teisių ir laisvių chartija, o taip pat kiti šiame straipsnyje minimi konstituciniai aktai (susiję su Čekoslovakijos padalijimu į dvi valstybes, valstybės sienų nustatymu, savivaldžių teritorinių vienetų įsteigimu, Čekijos nacionalinio saugumo, Čekijos parlamento Deputatų rūmų narių įgaliojimų laiko sutrumpinimu ir kitais klausimais).

Teisės mokslo darbuose reiškiama nuomonė, kad Čekijos konstitucija (turint omenyje visus ją sudarančius dokumentus) gali būti pakeista formaliu arba neformaliu būdu. Formaliai konstitucija keičiama arba tiesioginėmis pataisomis, kai koreguojamas atitinkamas konstitucinis aktas, arba netiesiogiai, kuomet priimamas naujas konstitucinis aktas, o galiojančio akto, kuris reguliuoja tuos pačius santykius tekstas nėra taisomas. Tačiau pažymėtina, kad pastaruoju atveju konstitucinių aktų kolizija išsprendžiama taikant principą *lex posterior derogat priori*. Be abejonės, formaliai konstitucija gali būti pakeista ir Čekijos konstitucinę sistemą papildant visiškai nauju konstituciniu aktu (pavyzdžiui, kaip tai buvo padaryta priėmus Čekijos nacionalinio saugumo konstitucinį aktą).

Neformaliu keliu Čekijos konstitucija kinta per konstitucines konvencijas ir Čekijos Konstitucinio teismo jurisprudenciją. Vienas iš tokių atvejų, dėl kurio Konstitucinis teismas susilaukė rimtos kritikos ir kaltinimų peržengus savo įgaliojimų ribas – 2002 m. birželio 25 d. sprendime[239] suformuluota oficiali konstitucinė doktrina. Joje teismas konstatavo, kad Čekijos konstitucijos 112 straipsnis negali būti aiškinamas izoliuotai, todėl atsižvelgiant į konstitucijos 1 straipsnio 2 dalies nuostatą, kuri skelbia, jog Čekijos Respublika laikosi savo tarptautinių įsipareigojimų, ratifikuotos ir paskelbtos tarptautinės sutartys dėl žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, vadovaujantis konstitucijos 112 straipsniu yra laikomos Čekijos Respublikos konstitucinės tvarkos dalimi. Be to, teismas nurodė, kad teisė spręsti dėl nacionalinių įstatymų atitikties tarptautiniams susitarimams žmogaus teisių klausimais išimtinai priklauso Konstituciniam teismui. Dėl šios priežasties bendrieji teismai turi pareigą kreiptis į Konstitucinį teismą, jeigu jiems nagrinėjant bylą iškyla abejonė dėl toje byloje taikytino įstatymo atitikties ratifikuotai bei paskelbtai žmogaus teises ir pagrindines laisves reglamentuojančiai sutarčiai. Tokio teismo sprendimo kritikai teigė, kad jo argumentai prieštarauja

---

238 Tamoszek, M. The Czech Republic. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011, p. 41–67.

239 Czech Republic Constitutional Court. *Judgement 2002/06/25 - PL. ÚS 36/01: BANKRUPTCY TRUSTEE* [interaktyvus]. 2002 [žiūrėta 2013-03-01]. <http://www.concourt.cz/clanek/pl-36-01>.

aiškiai, tiesiogiai išreikštoms Čekijos konstitucijos nuostatoms, todėl teismas šiuo atveju ne interpretavo, o pakeitė konstituciją[240].

Dar labiau kontraversišku laikomas 2009 m. rugsėjo 10 d. Čekijos Konstitucinio teismo sprendimas[241], kuriuo konstitucinis aktas dėl penktosios parlamento kadencijos Deputatų rūmų narių įgaliojimų termino sutrumpinimo buvo pripažintas antikonstituciniu ir panaikintas. Kalbant apie šio sprendimo priešistorę reikėtų paminėti keletą faktų. Siekdamas pirmalaikiais rinkimais išspręsti susiklosčiusią politinę krizę Čekijos parlamentas 2009 m. gegužės 28 d. priėmė konstitucinį aktą Nr. 195/2009 dėl penktosios parlamento kadencijos Deputatų rūmų narių įgaliojimų termino sutrumpinimo. Šis aktas suspendavo keletos Čekijos konstitucijos ir rinkimų įstatymo nuostatų galiojimą. Vienas iš deputatų konstituciniu skundu kreipėsi į Konstitucinį teismą motyvuodamas tuo, kad minėtas aktas prieštarauja Čekijos Respublikos konstitucijai.

Šiame kontekste reikia pastebėti, kad panašus konstitucinis aktas Čekijoje buvo priimtas ir 1998 m. Juo taip pat buvo sutrumpintas vienos parlamento kadencijos Deputatų rūmų narių įgaliojimų laikas. Jau tuomet tokio konstitucinio akto priėmimas sukėlė rimtas mokslines ir politines diskusijas bei susilaukė nemenkos kritikos. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad niekas šio akto teisėtumo neginčijo Konstituciniame teisme, jis buvo pilnai įgyvendintas ir iki šiol tebėra Čekijos konstitucinės tvarkos dalimi. Kita vertus, atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad 2005 m. teisės mokslo žurnale *Právník* Konstitucinio teismo vicepirmininkas Pavel Holländer publikavo straipsnį, kuriame aiškiai pasisakė, jog minėtas konstitucinis aktas akivaizdžiai prieštarauja konstitucijai, todėl ateityje priėmus panašų teisės aktą ir inicijavus jo konstitucinę patikrą Konstituciniame teisme, jis turėtų būti pripažintas negaliojančiu.

Kadangi analogiško konstitucinio akto priėmimo istorija pasikartojo 2009 m., ir šiuo atveju Konstituciniam teismui prašymas įvertinti jo atitiktį konstitucijai buvo pateiktas, tai tapo proga aktualiu, probleminiu teisiniu klausimu suformuoti oficialią konstitucinę doktriną. Sprendimas, kurį aptariamoje byloje paskelbė Čekijos Konstitucinis teismas dažnai pavadinamas svarbiausiu per visą šio teismo gyvavimo istoriją. Pirmoji rimta problema, iškilusi sprendžiant šį konstitucinį ginčą, buvo susijusi su paties Konstitucinio teismo kompetencija, t. y. ar Konstitucinis teismas turi teisę vertinti konstitucinio akto konstitucingumą, nes konstitucija eksplicitiškai nenumato tokio teismo įgaliojimo, o priešingai – *expressis verbis* nurodo, kad Konstitucinio teismo teisėjai yra saistomi konstitucinių aktų. Konstatuodamas savo teisę spręsti tokio pobūdžio bylą, teismas pažymėjo, kad konstitucinė maksima, įtvirtinta Čekijos konstitucijos 9 straipsnio 2 dalyje ir draudžianti jos pataisas, kurios pažeistų esminius demokratinės, teisinės valstybės principus, saisto ne tik pataisas priimančius subjektus, bet ir Konstitucinį teismą. Ši konstitucinė nuostata, neleidžianti koreguoti jos branduolį sudarančių principų, nėra lozungas ar proklamacija. Tai konstitucinė nuostata, sukelianti teisines pasekmes. Tad jeigu teismas negalėtų spręsti konstitucinio akto atitikties konstitucijai klausimo, ši maksima prarastų savo teisinę prigimtį ir taptų paprasčiausiu politiniu arba moraliniu iššūkiu. 2009 m. rugsėjo 10 d. sprendime pasisakydamas dėl kitų bylos aspektų Čekijos Konstitucinis teismas pažymėjo, jog tam, kad konstitucinis aktas būtų galiojantis, jis turi atitikti tris reikalavimus: procedūrinį, materialųjį (turiningąjį) ir kompetencinį. Nagrinėjamoje byloje kompetencinė bei procedūrinė sąlygos nebuvo pažeistos, tačiau

---

[240] Kühn, Z. *The Judiciary in Central and Eastern Europe: Mechanical Jurisprudence in Transformation?* Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011, p. 250.

[241] Czech Republic Constitutional Court. *Judgement 2009/09/10 - PL. ÚS 27/09: CONSTITUTIONAL ACT ON SHORTENING THE TERM OF OFFICE OF THE CHAMBER OF DEPUTIES* [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2013-03-01]. <http://www.concourt.cz/clanek/pl-27-09>.

priimtas konstitucinis aktas neatitinka materialiojo imperatyvo. Pirma, jis yra ne bendro, o individualaus pobūdžio, kadangi taikomas tik Deputatų rūmų nariams, išrinktiems į parlamentą 2006 m. rinkimuose. Antra, jis nenustato jokių naujų taisyklių, o tik suspenduoja kai kurių Čekijos konstitucijos bei rinkimų įstatymo normų galiojimą. Pagal konstituciją konstituciniai aktai gali ją pakeisti ar papildyti, bet negali sustabdyti konstitucijos nuostatų veikimo. Trečia, šį konstitucinį aktą ketinta taikyti retroaktyviai, t. y. jau anksčiau išrinktiems parlamento nariams. Ir ketvirta, ginčijamu konstituciniu aktu bandoma apeiti galiojantį konstitucinį reguliavimą, kuris reglamentuoja Deputatų rūmų paleidimą.

Sprendime Konstitucinis teismas, be kita ko, atkreipė dėmesį ir į tai, jog tokio pobūdžio konstitucinį aktą parlamentas priima nebe pirmą kartą, nors jau 1998 m. parlamente svarstant analogiško konstitucinio akto projektą debatų metu buvo teigiama, kad „siūlomo akto pavojus slypi tame, jog jis sukuria aukščiausios teisinės galios precedentą. Precedentą, kuriuo parodoma, jog trumpalaikiais, utilitariniais, politiniais tikslais galima keisti aukščiausią šalies teisę. Jei tai galima padaryti kartą, galima ir visada. Taigi dėl tų pačių priežasčių parlamentas, pavyzdžiui, galėtų sustabdyti Konstitucinio teismo įgaliojimus, jeigu pastarojo sprendimai neatitiktų tuo metu vyraujančios politinės valios, arba suspenduoti Respublikos prezidento pareigų vykdymą, nutraukti Pagrindinių teisių ir laisvių chartijos galiojimą, jeigu valstybės vadovas ar žmogaus teisės taptų kliūtimi parlamento politiniams siekiams. Dėl politinių motyvų kelti abejones fundamentaliais teisiniais dalykais, reiškia abejoti demokratija, o kartu – kurti potencialų pavojų, kad autoritarizmas ar totalitarizmas sugrįš".

2009 m. rugsėjo 10 d. Čekijos Konstitucinio teismo sprendimas šalies politinėje arenoje sukėlė tikrą isteriją. Teismas buvo kaltinamas perdėtu interpretaciniu aktyvizmu ir jam nustatytų įgaliojimų ribų peržengimu. Prezidentas Václav Klaus netgi kreipėsi į parlamentą prašydamas apriboti Konstitucinio teismo kompetenciją, kad teismas netaptų visagaliu[242].

Kanada. Kanados konstitucija yra hibridinė: ji iš dalies rašytinė ir iš dalies nerašytinė. Svarbų vaidmenį šios šalies konstitucijos vystymesi vaidina Kanados Aukščiausiasis teismas, kuris jurisprudenciniu keliu į konstituciją „įrašė" ne vieną konstitucinį principą. Kaip pavyzdžiui, principą, kad provincija neturi vienašališkos secesijos teisės.

Galiojanti Kanados konstitucija įtvirtina septynias skirtingas jos keitimo formules. Atitinkamos formulės taikymą determinuoja pataisos dalykas ir subjektai, kurių interesus pataisos liečia. Bendroji Kanados konstitucijos keitimo formulė gali būti išreikšta algoritmu – 7/50. Tam, kad konstitucija būtų pakeista, jos pataisą turi priimti bent septynių provincijų, kurių gyventojai sudaro ne mažiau kaip penkiasdešimt procentų visos valstybės populiacijos, įstatymų leidžiamieji susirinkimai. Be to, pataisas turi priimti ir abeji Kanados parlamento rūmai: Senatas ir Bendruomenių rūmai. Kitokia konstitucijos keitimo formulė taikoma, kai konstitucijos pataisa yra susijusi su esminiais federacijos klausimais (karalienės, generalgubernatoriaus ar provincijų gubernatorių tarnyba; provincijų atstovų skaičiumi Bendruomenių rūmuose; Kanados Aukščiausiojo teismo sudėtimi; konstitucijos keitimo procedūra ir kt.). Šiuo atveju konstitucijos pataisai turi pritarti ne tik abeji Kanados parlamento rūmai, bet ir visos provincijos. Dar kitokia tvarka konstitucinis aktas yra keičiamas, jeigu pataisos taikomos ne visoms Kanados provincijoms (o pavyzdžiui, yra susijusios tik su viena arba keliomis provincijomis). Tokio pobūdžio pataisa turi būti priimta parlamente ir toje provincijoje (tose provincijose), kuriai pataisa bus taikoma. Kanados konstitucija taip

[242] Tamoszek, M. The Czech Republic. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011, p. 41–67.

pat numato, kad pataisos, kuriomis keičiamos jos nuostatos, reglamentuojančios šalies vykdomąją valdžią arba bet kurių iš parlamento rūmų veiklą, yra priimamos tik parlamente.

Paminėtos kelios iš Kanados konstitucijos keitimo formulių parodo, kokia įvairi ir diferencinė gali būti vienos konstitucijos keitimo tvarka. Pagal šią, nuo 1982 m. galiojančią pataisų priėmimo procedūrą, Kanados konstitucija buvo pakeista dešimt kartų. Daugiausia konstitucijos pataisų priimta taikant pataisos priėmimo formulę, pagal kurią pataisai priimti reikalingas parlamento ir konkrečios provincijos, su kurios interesais pataisa yra susijusi, sprendimas. Pavyzdžiui, viena pataisa leido Kvebekui pertvarkyti mokyklas pagal kalbinį principą, kita pataisa panaikino parlamento pareigą užtikrinti keltų paslaugą persikėlimui į Princo Edvardo salą, trečia – Naujajame Bransvike garantavo lygiateisiškumą anglų ir prancūzų kalbinėms bendrijoms, dar viena pataisa Niūfaundlendo provincijos pavadinimas buvo pakeistas į Niūfaundlendo ir Labradoro pavadinimą, ir t.t.

Kitos Kanados konstitucijos keitimo formulės buvo taikytos rečiau. Konstitucijos keitimo procedūra, kurioje dalyvauja tik parlamentas buvo pasinaudota du kartus: pirmąja pataisa nacionaliniam parlamentui suteikti įgaliojimai koreguoti provincijų atstovavimą, o antrąja – Nanavutui užtikrintas atstovavimas Senate ir Bendruomenių rūmuose. Bendroji konstitucijos keitimo formulė (algoritmas – 7/50) nuo 1982 m. buvo taikyta tik kartą. Ši pataisa pakoregavo čiabuvių teises, susijusias su pretenzijomis į žemes ir suteikė jiems teisę vesti politines derybas su valstybės valdžia čiabuvių teisių klausimais. Be to, šiuo keitimu Kanados konstitucija buvo papildyta ir lyčių lygybės principu[243].

Referuojant Kanados konstitucijos pokyčius greta minėtų formaliųjų pataisų minimi ir du Aukščiausiojo teismo sprendimai, kuriuose, kaip teigiama, ypač aiškiai regima konstitucijos jurisprudencinės kaitos raiška. Byloje *Reference Re Remuneration of Judges of the Provincial Court*[244] Kanados Aukščiausiasis teismas konstatavo, kad teismų nepriklausomumo principas yra *neužrašytas* konstitucinis principas. Jis kyla iš 1867 m. Konstitucinio akto preambulėje įtvirtintų bendrųjų principų, kurie kviečia teismus paversti juos konstitucinių argumentų premisomis, kuomet užpildomos konstitucijos teksto spragos ir aiškinamos jos nuostatos. Tai taikytina ir teismų nepriklausomumo apsaugai. Todėl teismų nepriklausomumas dabar išaugo į principą, kuris taikomas visiems, o ne tik aukštesniesiems šios šalies teismams.

Kitos bylos – *Reference re Secession of Quebec*[245] – sprendime Aukščiausiasis teismas atskleidė dar daugiau neužrašytų Kanados konstitucijos principų. Į esminį bylos klausimą, ar Kvebeko provincija turi teisę vienašališkai nuspręsti dėl secesijos iš Kanados federacijos, teismas tiesiogiai neatsakė nei teigiamai, nei neigiamai, o provincijos secesijos siekiui suformulavo visą eilę principų bei sąlygų. Spręsdamas šią sudėtingą konstitucinę bylą Aukščiausiasis teismas nurodė, kad konstitucija yra daugiau nei rašytinis tekstas. Ji apima ištisą konstitucinės valdžios vykdymą reglamentuojančių normų ir principų sistemą, kaip vieną visumą. Todėl paviršutiniškas, tik rašytinių konstitucijos nuostatų skaitymas yra klaidinantis. Būtina giliau ištirti pagrindinius, konstitucijai dvasią suteikiančius principus. Vieni iš tokių konstitucinių principų – federalizmas, demokratija, konstitucionalizmas ir teisinė valstybė, mažumų teisių apsauga. Šie principai turi veikti visų mūsų konstitucinių teisių ir įsipareigojimų

---

243 Kahana, T. Canada. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011, p. 9–40.

244 Supreme Court of Canada. *Ref re Remuneration of Judges of the Prov. Court of P.E.I.* [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2013-03-01]. <http://scc.lexum.org/decisia-scc-csc/scc-csc/scc-csc/en/item/1541/index.do>.

245 Supreme Court of Canada. *Reference re Secession of Quebec* [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2013-03-01]. <http://scc.lexum.org/decisia-scc-csc/scc-csc/scc-csc/en/item/1643/index.do>.

supratimą, jeigu akivaizdi kvebekiečių dauguma aiškiai pasisakytų už atsiskyrimą. Teismas taip pat pažymėjo, kad demokratija reiškia kur kas daugiau nei vien tik daugumos taisyklę. Kaip rodo konstitucinė jurisprudencija, demokratija egzistuoja platesniame konstitucinių vertybių kontekste. Nuo pat konfederacijos pradžios provincijų ir teritorijų žmonės sukūrė glaudžius tarpusavio priklausomybės ryšius (ekonominius, socialinius, politinius, kultūrinius), grindžiamus bendromis vertybėmis. Demokratinis Kvebeko gyventojų sprendimas sukeltų šiems santykiams grėsmę. Konstitucija užtikrina tvarką ir stabilumą, todėl provincijos atsiskyrimo „pagal konstituciją" tikslas vienašališkai negali būti pasiektas. Siekiant šio tikslo, galiojančios konstitucijos rėmuose būtinos principinės atsiskirti siekiančios provincijos derybos su kitais konfederacijos dalyviais.

Mokslinėje doktrinoje abu paminėti Kanados Aukščiausiojo teismo sprendimai vadinami artimesniais „konstitucijos pataisoms", o ne „teismo sprendimams". Abiem atvejais toks jų vertinimas grindžiamas neužrašytų konstitucijos principų „įrašymu" į konstituciją, o kalbant apie antrąją bylą, dar ir tuo, kad teismas pats nustatė secesijos sąlygas, o po to jas išaiškino, t. y. vienu metu veikė ir kaip konstitucinė asamblėja, ir kaip teismas[246].

Prancūzija. Apibūdinant Prancūzijos konstitucionalizmo istoriją įprasta šią šalį vadinti konstitucijų „laboratorija" arba „dirbtuvėmis", nes Prancūzija išsiskiria didžiule vis naujų konstitucijų kūrimo patirtimi. Prancūzijos konstitucinė istorija nuo 1789 m. iki 1958 m. – vieni sukrėtimai, keliolika konstitucinių aktų (konstitucijų bei jų reikšmės chartijų, senatus-konsultų) ir valdymo sistemų įvairovė[247]. Taigi šis laikotarpis labiau įsimintinas ne Prancūzijos konstitucijų pataisomis, o periodišku naujų konstitucinių aktų priėmimu. Tame laikmetyje konstitucija gyvuodavo tik tiek, kiek būdavo politiškai naudinga. Jos ilgaamžiškumas tuomet nebuvo nei vertybė, nei konstitucinės kaitos legitimacijos faktorius.

Tačiau 1958 m. Prancūzijos konstitucija pradėjo naują konstitucinės raidos etapą. Pirmą kartą Prancūzijos istorijoje konstitucijai buvo leista sėkmingai prisitaikyti prie pokyčių, konstitucinę kaitą daugiausia užtikrinant jos pataisomis[248]. Per daugiau nei pusę amžiaus trunkantį šios Penktąją Respubliką įtvirtinusios Prancūzijos konstitucijos galiojimą, ja nustatytos konstitucinės sistemos veidas gerokai pasikeitė. Teisės mokslininkai teigia, jog tam didžiausią įtaką darė institucijų praktika, pasikeitęs Europos ir pasaulio kontekstas, teisinės valstybės stiprėjimas ir vis dažnesnės konstitucijos pataisos per pastaruosius keliolika metų[249].

Nuolatinė dinamika – vienas iš Penktosios Respublikos konstitucinės sistemos bruožų. Jos raiška apima tiek konstitucinį reguliavimą, tiek ir konstitucinę praktiką. Teigiama, kad toks konstitucinės sistemos vystymasis rodo jos gyvybingumą. Tačiau kartu pripažįstama, jog pernelyg dažnai keičiant konstitucinį aktą kyla pavojus, kad konstitucijos pataisos gali virsti ordinariniu politikos instrumentu, nužeminančiu konstitucines institucijas[250].

1958 m. Prancūzijos konstitucija nuo jos įsigaliojimo iki dabar yra taisyta 24 kartus. Reikia pastebėti, kad konstitucijos koregavimo tempas ilgainiui intensyvėjo. Per pirmuosius

---

246 Kahana, T. Canada. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011, p. 9–40.

247 Jarašiūnas, E. Prancūzijos Respublikos konstitucinė sistema. *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 681.

248 Boyron, S. France. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011, p. 115–142.

249 Chantebout, B. *Droit constitutionnel*. Paris: Dalloz, 2010, p. 398.

250 Voeux du président du Conseil Constitutionel M. Pierre Mazeaud au président de la République. Discours prononcé le 5 janvier 2006 à l'Élysée. *Les cahiers du Conseil Constitutionnel*. 2006, No. 20, p. 7.

tris jos galiojimo dešimtmečius konstitucija keista tik penkis, o per pastaruosius dvidešimt metų – net devyniolika kartų. Pažymėtina, kad 24 konstitucijos taisymo atvejai nereiškia, jog Prancūzijos konstitucijoje yra padaryta tiek pat jos nuostatų korekcijų. Korekcijų konstitucijos tekste būta gerokai daugiau, nes, pavyzdžiui, vien 2008 m. liepos 23 d. konstituciniu įstatymu, kuriuo modernizuotos Penktosios Respublikos institucijos bei peržiūrėta jų pusiausvyra, konstitucija buvo papildyta devyniais naujais straipsniais ir dar trisdešimt devyni jos straipsniai buvo modifikuoti.

Reikšmingiausiomis iš priimtų Prancūzijos konstitucijos pataisų dažniausiai vadinamos: 1962 m. pataisa, įvedusi visuotinius tiesioginius Respublikos prezidento rinkimus; 1974 m. pataisa, suteikusi 60 deputatų arba senatorių grupei teisę kreiptis į Konstitucinę tarybą; 1992 m. ir vėlesnės su Europos integracija susijusios pataisos; 2000 m. pataisa, kuria nuo septynių iki penkių metų sutrumpinta Respublikos prezidento kadencija; ir žinoma, 2008 m. pataisos, kurios dažnai tituluojamos „didžiausia konstitucinio akto evoliucija nuo pat jo priėmimo“ arba „nauju Prancūzijos demokratijos modernizacijos etapu“. Paskiausios, 2008 m. priimtos konstitucijos pataisos susilaukė ypatingo teisės ir politikos mokslininkų bei praktikų dėmesio. Visų pirma tai lėmė pataisų mąstas bei pataisų iniciatorių tikslai – modernizuoti Penktosios Respublikos institucijų sistemą, iš naujo apibrėžti institucinę pusiausvyrą, geriau reglamentuoti vykdomosios valdžios įgyvendinimą ir sustiprinti parlamento vaidmenį. Ši reforma, pasak jos tyrinėtojų, nepaneigė Prancūzijos institucinės santvarkos originalumo, o tik patvirtino Penktosios Respublikos konstitucinės sistemos plastiškumą[251].

Iš visų paminėtų pataisų būtina išskirti dar vieną – 1962 m. įgyvendintą konstitucijos keitimo iniciatyvą. Pastarosios pataisos išskirtinumą lemia tai, kad ji vienintelė yra priimta referendumu vadovaujantis konstitucijos 11 straipsniu. Prezidentas de Gaulle inicijavo referendumą dėl konstitucijos keitimo, nors toks jo politinis ėjimas akivaizdžiai prieštaravo Prancūzijos konstitucijos 89 straipsnyje įtvirtintai jos keitimo tvarkai (kadangi iš konstitucijos pataisos priėmimo proceso šiuo konkrečiu atveju buvo eliminuotas parlamentas). Konstitucijos 11 straipsnis, kuriuo rėmėsi valstybės vadovas, yra taikomas referendumams dėl vyriausybės aktų, bet ne konstitucijos pataisų. Pagal pataisų procedūrą reglamentuojantį konstitucijos 89 straipsnį, parlamento dalyvavimas šiame procese yra privalomas, tačiau būtent to prezidentas siekė išvengti, nes žinojo, kad dauguma parlamento narių nepalaikys siūlymo priimti visuotinius tiesioginius prezidento rinkimus įteisinančią konstitucijos pataisą. Paaiškėjus šiems Respublikos prezidento ketinimams Nacionalinė Asamblėja išreiškė tam griežtą nepritarimą. Tačiau atsakydamas į pasipriešinimą prezidentas paleido Nacionalinę Asamblėją. 1962 m. spalio mėnesį vykusio referendumo metu 62 procentai jame dalyvavusių rinkėjų pritarė prezidento pasiūlytai konstitucijos pataisai.

Apeliuojant konstitucijos keitimo tvarkos pažeidimu Konstitucinės tarybos buvo paprašyta įvertinti šios pataisos konstitucingumą. Tų pačių metų lapkričio 6 d. priimtame sprendime[252] Prancūzijos Konstitucinė taryba paskelbė: „iš konstitucijos dvasios išplaukia, kad Konstitucinė taryba, kaip institucija, buvo įsteigta vertinti viešosios valdžios veiksmus, todėl pagal konstituciją ji turi teisę spręsti tik dėl parlamento, o ne tautos referendumu priimtų įstatymų konstitucingumo, nes pastarieji yra tiesioginė nacionalinio suvereniteto išraiška“. Toks Konstitucinės tarybos sprendimas reiškė, kad pagal Prancūzijos konstituciją ji

[251] Jarašiūnas, E. Prancūzijos Respublikos konstitucinė sistema. *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 693.

[252] Conseil Constitutionnel. *Décision n° 62-20 DC du 06 novembre 1962* [interaktyvus]. 1962 [žiūrėta 2013-03-04]. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/1962/62-20-dc/decision-n-62-20-dc-du-06-novembre-1962.6398.html>.

neturi įgaliojimų (kompetencijos) tirti referendumu priimtų aktų konstitucinio teisėtumo klausimo[253].

Tyrinėjant Konstitucinės tarybos jurisprudenciją galima rasti dar vieną jos sprendimą, kuris yra susijęs su konstitucijos keitimo tvarka. Nors šiuo sprendimu nebuvo vertinamas konkrečios pataisos konstitucingumas, jame Konstitucinė taryba nurodė 1958 m. Prancūzijos konstitucijoje *expressis verbis* neminimą aplinkybę, kuriai esant konstitucijos keitimo procesas negali vykti. 1992 m. rugsėjo 2 d. Konstitucinės tarybos sprendimo[254] konstatuojamojoje dalyje pažymėta, kad konstitucija negali būti peržiūrima ne tik konstitucijos 7 straipsnyje (kai Respublikos prezidento postas yra laisvas arba kai yra pripažinta, kad jis nebegali toliau eiti savo pareigų) ir 89 straipsnio 4 dalyje (kai yra iškilęs pavojus nacionaliniam teritoriniam integralumui) nurodytais atvejais, bet ir tada, kai Respublikos prezidentas vykdo konstitucijos 16 straipsnyje numatytus nepaprastuosius įgaliojimus.

Kalbėti apie jurisprudencinę Prancūzijos konstitucijos kaitą reiškia kalbėti apie vieną iš 1958 m. konstitucijos naujovių – Konstitucinę tarybą. O tiksliau, kaip kartais sakoma, „revoliucinę" jos veiklą. Ši institucija konstitucijos kūrėjų vizijose tebuvo instrumentas, turėsiantis pažaboti nevaržomą parlamentarizmą, t. y. užtikrinti, kad parlamentas įstatymų leidyboje neperžengtų konstitucijos 34 straipsnyje nubrėžtų ribų. Tačiau pati Konstitucinė taryba ne tik iš naujo apibrėžė savo vaidmenį Penktosios Respublikos konstitucinėje sistemoje, bet ir iš esmės transformavo 1958 m. Prancūzijos konstitucijos turinį, kartu nulemdama beprecedentę Prancūzijos konstitucionalizmo suvokimo evoliuciją[255].

Konstitucinės tarybos vaidmens „perrašymo" pradžia – 1971 m. liepos 16 d. sprendimas[256] susirinkimų laisvės byloje. Juo Konstitucinė taryba pripažino teisinę konstitucijos preambulės galią bei suformulavo „konstitucingumo bloko" sąvoką, į kurią sutalpino 1958 m. konstituciją, 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją, 1946 m. konstitucijos preambulę ir Respublikos įstatymų pripažintus bendruosius principus. Taigi nuo šio sprendimo 1958 m. konstitucija nebelaikoma išsamiu konstitucinių principų sąvadu. Ji tapo tik vienu iš „konstitucingumo bloką" sudarančios visumos elementų. Kita vertus, šis Konstitucinės tarybos sprendimas kardinaliai pakeitė ir konstitucinį standartą, pagal kurį vertinamas ordinarinės teisės konstitucingumas.

Prancūzijos Konstitucinė taryba, savo sprendimus ėmusi grįsti „konstitucingumo bloko" turiniu, t. y. jį sudarančiais konstituciniais principais ir normomis, sukūrė prielaidas efektyviai žmogaus teisių ir laisvių apsaugai bei jų plėtotei. Tokia jurisprudencinė kryptis iš esmės buvo nulemta aplinkybės, kad 1958 m. konstitucijos tekste nėra modernioms konstitucijoms būdingo pagrindinių teisių ir laisvių katalogo. Joje eksplicitiškai įtvirtintos tik kai kurios

---

253 Kiek vėliau komentuodamas šio sprendimo priėmimą vienas iš Prancūzijos Konstitucinės tarybos narių Dominique Schnapper pripažino, jog dauguma Konstitucinės tarybos narių laikėsi nuomonės, kad konstitucijos keitimas remiantis jos 11 straipsniu buvo akivaizdžiai antikonstitucinis, tačiau sprendimą atsisakyti vertinti tokiu būdu priimto akto konstitucingumą nulėmė „aukštesni valstybės interesai".

254 Conseil Constitutionnel. *Décision n° 92-312 DC du 02 septembre 1992* [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2013-03-04]. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/1992/92-312-dc/decision-n-92-312-dc-du-02-septembre-1992.8800.html>.

255 Boyron, S. France. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011, p. 115–142.

256 Conseil Constitutionnel. *Décision n° 71-44 DC du 16 juillet 1971* [interaktyvus]. 1971 [žiūrėta 2013-03-04]. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/1971/71-44-dc/decision-n-71-44-dc-du-16-juillet-1971.7217.html>.

teisės ir laisvės: lygybė prieš įstatymą (1 str.), partijų ir politinių grupių veiklos laisvė (4 str.), asmens laisvė (66 str.), draudimas taikyti mirties bausmę (66-1 str.), rinkimų, referendumo teisė ir keletas kitų. Dėl šios priežasties Konstitucinei tarybai ėmus remtis 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje, 1946 m. konstitucijos preambulėje, 1958 m. konstitucijoje, o nuo 2004 m. ir Aplinkos apsaugos chartijoje įtvirtintomis žmogaus teisėmis, laisvėmis, konstituciniais principais, taip pat Respublikos įstatymų pripažintais bendraisiais principais, ir interpretuojant juos plečiamai, atsižvelgiant į socialinės raidos kontekstą, žmogaus teisių ir laisvių apsauga pasiekė būtiną jos lygį.

Vokietija. Vokietijos Pagrindiniam įstatymui (1949 m.) per šešis jo galiojimo dešimtmečius buvo priimtos 58 pataisos. Didžiausia Pagrindinio įstatymo pakeitimų dalis yra susijusi su finansiniais, ekonominiais, politiniais klausimais, Vokietijos suvienijimu, jos naryste Europos Sąjungoje, federalinės sistemos reforma. Dauguma pataisų lietė ne vieną konstitucijos straipsnį, todėl tik šiek tiek daugiau nei pusė iš 146 straipsnių, įtvirtintų Pagrindinio įstatymo pradiniame tekste, liko nepakitę. Kai kurie straipsniai buvo keičiami ne vieną kartą (daugiausia – šešis kartus buvo keičiamas Pagrindinio įstatymo 106 straipsnis, reglamentuojantis mokesčių pajamų paskirstymą). Pagrindinio įstatymo keitimo metu pradinis jo tekstas papildytas 47 naujais straipsniais, kai kurie iš jų vėliau buvo panaikinti. Kalbant apie ženklų Vokietijos konstitucinio akto korekcijų skaičių ir pataisų apimtį, greta kitų Pagrindinio įstatymo dažno keitimo veiksnių minimas jo tekstinės raiškos aspektas, o konkrečiau – teksto detalumas, precizija.

Vokietijos Pagrindiniame įstatyme yra nustatyti ir procedūriniai, ir substantyviniai jo keitimo ribojimai. Dar daugiau, Pagrindinio įstatymo keitimo tvarką reglamentuojančiame 79 straipsnyje aiškiai išreikštas pozityvistinis imperatyvas: negali būti jokios Pagrindinio įstatymo pataisos nekeičiant jo teksto. Šis imperatyvas suformuluotas jau pirmojoje 79 straipsnio nuostatoje, kuri skelbia, kad Pagrindinis įstatymas gali būti keičiamas tik tokiu įstatymu, kuris aiškiai pakeičia arba papildo Pagrindinio įstatymo tekstą. Tokio principo įtvirtinimas garantuoja, kad formaliuoju požiūriu valstybės konstitucinis aktas visada bus homogeniškas, vientisas dokumentas. Formaliosios konstitucijos koncentracija viename akte, viena vertus, tarnauja paprastesniam jos pažinimui, taikymui, teisiniam aiškumui, kuris laikomas vienu iš svarbiausių teisinės valstybės principo elementų. Antra vertus, ši nuostata atspindi negatyvią Veimaro konstitucijos laikų patirtį, kai konstituciją buvo galima keisti nedarant pakeitimų pačiame jos tekste. Konstitucija tada buvo keičiama pavieniais, nesuderintais, prieštaringais įstatymais, priimtais kvalifikuota balsų dauguma.

Procedūriniai Pagrindinio įstatymo keitimo reikalavimai išdėstyti labai glaustai: įstatymas, kuriuo keičiamas šis konstitucinis aktas, turi būti priimtas ne mažesne nei 2/3 Bundestago ir 2/3 Bundersato narių balsų dauguma. Dvigubo pataisos svarstymo arba dvigubo balsavimo dėl jos taisyklė keičiant Vokietijos Pagrindinį įstatymą nėra taikoma. Pagrindinis įstatymas taip pat nereikalauja, kad jo pataisos būtų tvirtinamos tautos referendume arba ratifikuojamos federacijos subjektuose. Šio federacinėse valstybėse konstitucijos keitimui taikomo imperatyvo nebuvimas gali būti paaiškinamas tuo, kad Pagrindinio įstatymo pataisų priėmime dalyvauja federalinių žemių atstovybė – Bundesratas.

Kokios konstitucijos nuostatos gali būti pakeistos ir kurių keisti nevalia, priklauso nuo to, kokią svarbą konstitucijos kūrėjas joms teikia. Pagrindinio įstatymo 79 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtinti nekeičiami šios konstitucijos pagrindai. Tai, kad Pagrindinis įstatymas neleidžia keisti jo nuostatų, susijusių su federacijos padalijimu į federalines žemes ir federalinių žemių dalyvavimu įstatymų leidyboje, reiškia, jog Vokietijos federalinė santvarka negali būti

pakeista. Draudimas keisti Pagrindinio įstatymo 1 straipsnio nuostatą, įtvirtinančią žmogaus orumo neliečiamumą, *inter alia* aiškintinas taip, kad negali būti keičiamas ir Pagrindinio įstatymo 2–19 straipsniuose nurodytų teisių, kurios yra privalomos įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ir teisminei valdžioms kaip tiesiogiai taikoma teisė, turinys, jeigu tuo būtų pažeidžiamas žmogaus orumas. Pagrindinio įstatymo 20 straipsnyje fiksuotų postulatų nekeičiamumo garantija pirmiausia susijusi su teisinės valstybės ir demokratijos principais, nustatančiais laisvos demokratinės santvarkos pagrindus[257]. Vokietijos Federalinio Konstitucinio teismo jurisprudencijoje visi šie Pagrindinio įstatymo keitimo galiai nepasiekiami principai vadinami „neatimamu konstituciniu identitetu“[258].

Šios „amžinosios nuostatos“ leidžia identifikuoti nekintantį Pagrindinio įstatymo branduolį, jo esmę. Be jų konstitucinis aktas prarastų savo identitetą, o Federacinė Respublika nebebūtų tokia pat. Tačiau reikia pastebėti, kad nors Pagrindinio įstatymo esminiams principams taikoma aukščiausia teisinė apsauga, Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas poveikį jiems interpretuoja siaurinamai. Taip siekiama pernelyg neapriboti erdvės konstitucinėms pataisoms, kadangi labai griežtas substantyvinių Pagrindinio įstatymo keitimo ribojimų aiškinimas pataisų procedūrą padarytų nepraktiška, o patį konstitucinį aktą – inertišku[259].

Pagrindiniame įstatyme įtvirtintos „amžinosios nuostatos“ turi ir dar vieną prasmę. Jos ne tik nurodo konstitucinio akto branduolį sudarančius principus, bet taip pat yra substantyvinis kriterijus, pagal kuri Federalinis Konstitucinis teismas vertina Pagrindinio įstatymo pataisų konstitucingumą. Konstitucinio teismo verdiktas, kad tam tikra pataisa neatitinka minėtų kriterijų, reiškia tai, kad Pagrindinį įstatymą keičianti pataisa yra antikonstitucinė. Toks Konstitucinio teismo sprendimas pataisą daro negaliojančia ir susaisto konstitucijos keitimo proceso dalyvius draudimu ateityje priimti tokio turinio konstitucines pataisas.

Taigi sudėtinga būtų paneigti, kad „amžinosios nuostatos“ yra substantyvinis konstitucijos pataisų konstitucingumo vertinimo kriterijus. Tačiau pabandykime užduoti daug sudėtingesnį klausimą: ar pačios „amžinosios nuostatos“ gali būti pakeistos arba net pašalintos iš Pagrindinio įstatymo? Nors Pagrindiniame įstatyme apie tai tiesiogiai nieko nesakoma, tačiau oficialiojoje doktrinoje laikomasi pozicijos, kad „amžinųjų nuostatų“ logika diktuoja jų savisaugos imperatyvą, t. y. implicitinį šių nuostatų keitimo draudimą. Vadovaujantis priešinga pozicija kiltų akivaizdus prieštaravimas: kaip išvestinę steigiamąją galią (konstitucijos taisymo galią) įgyvendinantis subjektas galėtų panaikinti „amžinąsias nuostatas“, jeigu šios jį nuolatos saisto ir riboja. Šiame kontekste pažymėtina, kad Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas *Bodenreform I* byloje patvirtino „savęs išlaisvinimo“ nuo „amžinųjų nuostatų“ draudimą, kuomet kalbama apie konstitucinę reviziją[260].

Vokietijos konstitucinėje praktikoje yra buvę keletas bylų, kuriose Federalinis Konstitucinis teismas turininguoju aspektu vertino Pagrindinio įstatymo pataisų konstitucingumą: 1968 m. pataisos, apribojusios susirašinėjimo, pašto ir telekomunikacijų

---

257 Vainiutė, M. Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucinė sistema. *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 968–969.

258 BVerfG, 2 BvE 2/08 [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2013-03-10]. <http://www.bverfg.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208en.html>.

259 Woelk, J. Germany. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011, p. 148.

260 BVerfGE 84, 90 [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2013-03-04]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv084090.html>.

privatumą (*Abhörurteil* byla[261]); 1993 m. pataisos, suvaržiusios prieglobsčio teisę (*Sichere Drittstaaten* byla[262]); 1998 m. pataisos, praplėtusios būsto neliečiamumo teisės ribojimo atvejus (*Großer Lauschangriff* byla[263]). Tačiau nė vienu iš paminėtų atvejų Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas nepripažino pataisos antikonstitucine (nors mažumoje likę teisėjai laikėsi nuomonės, kad priimant pataisą buvo pažeistas Pagrindinio įstatymo 79 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas pataisų turinio imperatyvas).

Pristatant Vokietijos Pagrindinio įstatymo kaitos ypatumus mokslo darbuose minimas ir „tylios konstitucinės revizijos" reiškinys[264]. Jis susijęs su vis didėjančia Europos integracija ir šio proceso įtaka nacionalinės teisės sistemai. „Tylią konstitucinę reviziją" iliustruoja Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimų poveikis Vokietijos konstitucinei teisei. Pavyzdžiui, 2000 m. sausio 11 d. šio teismo sprendimas *Tanja Kreil* byloje[265] atvėrė moterims kelią savanoriškai įsidarbinti Vokietijos ginkluotose pajėgose ir dirbti darbą, susijusį su ginklų naudojimu, nors Vokietijos Pagrindinis įstatymas tokią galimybę eksplicitiškai draudė (12 str. 4 d.). Pastarasis Europos Sąjungos teisminės institucijos sprendimas lėmė tai, kad Vokietija 2000 m. gruodžio 19 d. priėmė Pagrindinio įstatymo pataisą, kuria panaikino šį moterų teisę į darbą ginkluotose pajėgose ribojantį draudimą.

Teisinė problematika, susijusi su Europos integracijos evoliucija bei šio proceso įtaka žmogaus teisių apsaugai, nagrinėta ir Vokietijos Federalinio Konstitucinio teismo jurisprudencijoje. Garsiajame 1974 m. *Solange I* sprendime[266] Konstitucinis teismas nurodė, kad pasilieka sau teisę tikrinti Bendrijos teisės atitiktį Vokietijos Pagrindiniam įstatymui, nes Bendrija nepasiekė tokio progreso ir nesukūrė kodifikuoto pagrindinių teisių katalogo, lygiaverčio tam, kuris įtvirtintas Vokietijos konstituciniame akte. Praėjus dvylikai metų nuo šio sprendimo Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas pakeitė savo poziciją. 1986 m. *Solange II* sprendime[267] jis jau konstatavo, kad: 1) Europos Bendrijai vykdant jai suteiktas suverenias galias buvo sukurtos tokios pagrindinių teisių apsaugos priemonės, kurios pagal savo esmę, turinį ir įgyvendinimą yra panašios į Pagrindiniame įstatyme įtvirtintą pagrindinių teisių standartą; 2) nėra rimto pagrindo teigti, kad Bendrijos teisės pasiekimai pagrindinių teisių srityje nepakankamai, netinkamai konsoliduoti arba yra laikino pobūdžio. Tai ypač akivaizdu žvelgiant į Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktiką individualiose bylose, iš kurios matyti, jog pagrindinių teisių standartas turininguoju požiūriu jau yra suformuluotas, konsoliduotas ir tinkamai garantuojamas. Vadovaudamasis tuo Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas paskelbė, kad nuo šiol nebevykdys jam suteiktų įgaliojimų spręsti dėl

---

261 BVerfGE 30, 1 [interaktyvus]. 1970 [žiūrėta 2013-03-10]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv030001.html>.

262 BVerfGE 94, 49 [interaktyvus]. 1996 [žiūrėta 2013-03-10]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv094049.html>.

263 BVerfGE 109, 279 [interaktyvus]. 2004 [žiūrėta 2013-03-10]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv109279.html>.

264 Bethge, H. Deutsche Bundesstaatlichkeit und Europäische Union. *Staat-Wirtschaft-Steuern: Festschrift für Karl Heinrich Friauf*. Heidelberg: C. F. Müller, 1996, p. 55.

265 Court of Justice of the European Union. *Judgement in case C-285/98* [interaktyvus]. 2000 [žiūrėta 2013-03-04]. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=44931&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=565796>.

266 BVerfGE 37, 271 [interaktyvus]. 1974 [žiūrėta 2013-03-04]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv037271.html>.

267 BVerfGE 73, 339 [interaktyvus]. 1986 [žiūrėta 2013-03-04]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv073339.html>.

Bendrijos antrinės teisės taikymo, priimant sprendimus teismuose ar kitose valdžios institucijose, o taip pat pagrindinių teisių aspektu nebevertins tokių Bendrijos teisės aktų atitikimo Pagrindiniame įstatyme įtvirtintam teisių standartui. Nors po 1996 m. *Maastricht* bylos[268] imta kalbėti, kad Federalinis Konstitucinis teismas vėl pakeitė doktriną ir grįžo prie *Solange I* bylos *ratio decidendi*, tačiau 2000 m. išnagrinėtos *Bananenmarktordnung* bylos sprendimo[269] argumentacija Konstitucinis teismas paneigė tokius vertinimus, pabrėždamas, kad kongruentinė apsauga nėra būtina.

Apžvelgus kai kuriuos formaliuosius Pagrindinio įstatymo kaitos aspektus ir Europos integraciją, kaip vieną iš konstitucinio reguliavimo pasikeitimus sąlygojančių veiksnių, reikia pripažinti, kad, kaip ir kitose šalyse, taip ir Vokietijoje, konstitucijos kaitos koncepcija nėra siejama vien tik su formaliomis konstitucijos teksto pataisomis. Konstitucinė kaita taip pat vyksta ir anapus teksto. Ją lemia interpretacija, suteikianti tekstui visiškai naują arba kiek kitokią prasmę. Konstitucijos rengiamos atsižvelgiant į konkrečias istorines aplinkybes, su kuriomis jos tiesiogiai ar netiesiogiai susiję. Todėl teisinė nuostata negali būti pilnai suvokta, jeigu ji atskiriama nuo šio konteksto. Tik jame teisinė norma pasiekia savo pradinį tikslą. Tačiau kontekstas nėra apsaugotas nuo pokyčių – technologinių, ekonominių, demografinių, vertybinių ir kt. Konteksto pasikeitimas gali turėti įtakos normos gebėjimui pasiekti savo tikslą. Jeigu norma būtų interpretuojama neatsižvelgiant į konteksto pokyčius, ji arba prarastų tikslą, arba lemtų disfunkciškus rezultatus. Todėl atsakant į klausimą, kaip pasikeitė Pagrindinis įstatymas per šešiasdešimt jo galiojimo metų, būtina referuoti ne tik Pagrindinio įstatymo formaliąsias pataisas, bet ir jo interpretavimo pasikeitimus.

Interpretavimo teisė nesuteikia interpretuotojui galios būti virš teksto, tačiau ji suteikia teksto aiškintojui galią būti aukščiau teksto prasmės. Todėl gana dažnai teksto prasmės kaita yra tokia pat svarbi, kaip ir teksto pataisa. Kalbant apie konstitucijos aiškinimą ne vienas prieitų prie išvados, kad Pagrindinio įstatymo interpretacija atnešė svarbesnių pokyčių nei Pagrindinio įstatymo teksto pataisos.

Jurisprudencinė Pagrindinio įstatymo kaita ypač ryškiai matoma žmogaus teisių srityje. Nuosekliai, laipsniškai Federalinio Konstitucinio teismo kuriama ir plėtojama pagrindinių žmogaus teisių konstitucinė doktrina, ko gero, tapo didžiausia ir reikšmingiausia Pagrindinio įstatymo inovacija.

1953 m. pradžioje, praėjus tik kiek daugiau nei dvejiems metams nuo įsteigimo, Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas ėmė vystyti idėją, kad Pagrindiniame įstatyme fundamentalioms teisėms suteiktas ypatingas statusas reikalauja plėsti įstatymų leidėjo galių suvaržymus, kurie taikytini jam sprendžiant pagrindinių teisių ir laisvių ribojimo klausimus. Ši idėja realizavosi proporcingumo principu. Papildydamas tai, kas apie proporcingumo principą buvo kalbama Pagrindiniame įstatyme, Konstitucinis teismas konstatavo, kad tik proporcingi teisių ribojimai yra konstituciškai pagrįsti. Tokia Pagrindinio įstatymo oficialaus aiškintojo pozicija, be jokios abejonės, pakėlė pagrindinių teisių apsaugos lygį. Šiandien proporcingumo principui tenka nemenka teisių ir laisvių apsaugos našta, o šis Vokietijos konstitucinės jurisprudencijos kūrinys tapo vienu iš reikšmingiausių jos produktų, kurį recepavo daugelio pasaulio šalių oficiali konstitucinė doktrina.

Šiek tiek vėliau, 1957 m. Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas užpildė spragas tarp įvairių konstitucinių teisių išaiškindamas, kad Pagrindinio įstatymo 2 straipsnyje

[268] BVerfGE 89, 155 [interaktyvus]. 1993 [žiūrėta 2013-03-05]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv089155.html>.

[269] BVerfGE 102, 147 [interaktyvus]. 2000 [žiūrėta 2013-03-05]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv102147.html>.

garantuojama teisė laisvai ugdyti savo asmenybę reiškia laisvę, kuri aprėpia bet kokį, atskira (specialia) garantija neapsaugotą individualų elgesį. Tokio teisinio požiūrio dėka pagrindinių teisių apsauga tapo pilnutine: nuo šiol bet koks asmens pasirinktai elgsenai trukdantis valstybės veiksmas galėjo būti patikrintas ir įvertintas konstitucingumo aspektu[270].

Dar po metų, 1958 m. Federalinis Konstitucinis teismas priėmė turbūt žymiausią sprendimą nuo savo veiklos pradžios. *Lüth* byloje[271] teismui teko spręsti horizontalaus pagrindinių teisių taikymo uždavinį: atsakyti ar jos saugo individą tik nuo valstybės, ar taip pat ir nuo kitų asmenų. Šios konstitucinės bylos sprendime teismas pažymėjo, kad Pagrindinis įstatymas, kaip objektyvi vertybių sistema, išreiškia pagrindines teises ir užtikrina jų galiojimą. Pakartodamas ankstesnės jurisprudencijos nuostatą apie negatyvų ir pozityvų teisių pobūdį, jis nebeapsiribojo konstatavimu, kad konstitucinių teisių imperatyvai taikomi tik viešajai teisei. *Lüth* byloje Konstitucinis teismas žengė žingsnį pirmyn. Jis išaiškino, jog teisės, kaip konstitucinės vertybės, liečia ir privatinės teisės domeną, o tai reiškia, kad jos įtakoja ne tik asmens ir valstybės santykius, bet taip pat ir santykius, kurie susiklosto tarp privačių asmenų. Šis horizontalus arba trečiosios šalies efektas (*Drittwirkung*) pasireiškia radialiniu pagrindinių teisių poveikiu privatinei teisei ir reikalauja aiškinti ją pagrindinių teisių šviesoje. Todėl privataus teisinio ginčo šalis savo teisės gynimui gali panaudoti konstitucinės vertybės aspektą, jeigu mano, kad autonomiškas ordinarinės teisės taikymas tam tikrą vertybę devalvuotų.

Lüth byloje suformuluota oficiali konstitucinė doktrina apie konstitucinių vertybių poveikį visoms teisės sritims iškėlė dar vieną itin svarbų – konstitucinių vertybių susikirtimo – klausimą. Atsakydamas į jį Konstitucinis teismas nurodė, kad aiškinant ir taikant teisę būtina balansuoti, sverti susiduriančias konstitucines vertybes. Taikydamas „balanso testą" šioje byloje teismas nusprendė, kad konkrečioje konkuruojančių vertybių situacijoje prioritetas turi būti suteiktas saviraiškos laisvei. Todėl nagrinėjamo ginčo kontekste Civilinio kodekso nuostata privalo būti aiškinama atsižvelgiant į šį prioritetą.

Apibendrintai galima teigti, kad *Lüth* bylos sprendimas apjungė tris idėjas, fundamentaliai pasitarnavusias tolesniam Vokietijos konstitucinės teisės vystymuisi. Pirma, kad konstitucinė individualių teisių garantija nėra tik paprasta žmogaus teisių ginties nuo valstybės garantija. Anot teismo, žmogaus teisės įkūnija objektyvią vertybių sistemą, tvarką. Antra, vertybės ir principai, išreikšti konstitucinėmis teisėmis taikomi ne vien piliečio ir valstybės santykiams, jie aprėpia visas teisės sritis. Iš to seka, kad konstitucinės teisės yra visur. Trečioji idėja yra susijusi su vertybių ir principų sąranga. Vertybės ir principai linkę susidurti, susikirsti. Jų kolizija išsprendžiama tik balansavimu. Pati svarbiausia pamoka, kurią *Lüth* byla davė kasdienei teisinei veiklai, skamba taip: „interesų balansavimas, jų pusiausvyros paieška tampa būtina"[272].

Kiek vėliau, 1975 m. abortų byloje[273] – *Schwangerschaftsabbruch I* – Konstitucinis teismas pagrindines teises įvardija kaip vertybes ir objektyvius principus, kurie saugo individualias laisves tiek nuo grėsmių, kylančių iš valstybės, tiek nuo pavojų, gręsiančių iš kitų piliečių ir visuomeninių jėgų. Teisės turinys suponuoja valstybės pareigą nedelsiant įsikišti, jeigu

---

270 Grimm, D. The Basic Law at 60 – Identity and Change. *German Law Journal*. 2010, 01(11): 33–46.

271 BVerfGE 7, 198 [interaktyvus]. 1958 [žiūrėta 2013-03-07]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv007198.html>.

272 Alexy, R. Constitutional Rights and Legal System. *Constitutionalism: New Challenges*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2008, p. 5–6.

273 BVerfGE 39, 1 [interaktyvus]. 1975 [žiūrėta 2013-03-12]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv039001.html>.

pagrindinės teisės garantuojamai laisvei kyla grėsmė iš trečiosios šalies. Valstybės pareiga gerbti pagrindines teises yra vykdoma, jei valstybė nepriima jas pažeidžiančių teisės aktų. Kita valstybės pareiga – apsaugoti teises – įvykdoma tada, kai valstybė imasi veiksmų, kad laisvė, kuriai gręsia pavojus, būtų apginta. Tokia oficialios konstitucinės doktrinos nuostata reiškė, kad įstatymų leidėjas nebėra laisvas spręsti, ar priimti teisės aktą, ar jo nepriimti. Ši doktrininė nuostata suponavo įstatymų leidėjo pareigą priimti teisės aktą pavojuje atsidūrusios pagrindinės teisės apsaugojimui. Iš viso to seka, kad ordinarinė teisė pažeidžia konstituciją ir tada, kai per daug apriboja teisę, ir tada, kai per mažai ją saugo. Įstatymų leidėjo pareigos vykdymas yra užtikrinamas Konstitucinio teismo galia įpareigoti jį priimti pagrindinių teisių apsaugai būtinus teisės aktus.

Vokietijos Federalinio Konstitucinio teismo jurisprudencija liudija, kad teismas atsiribojo nuo teisinio pozityvizmo interpretavimo metodo, dominavusio Imperijos ir Veimaro Respublikos laikais. Pozityvizmui, kaip metodologijai, būdingas vienmatis, t. y. vienos dimensijos teisės normų suvokimas. Teisinė norma šioje paradigmoje yra identiška tekstui, o tekstas – vienintelis interpretavimo objektas. Todėl nenuostabu, kad įstatymo prasmės nustatymo instrumentais čia laikomi tik gramatika ir logika. Tačiau kaip matyti Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas taiko kitokią metodologiją. Atsižvelgiant į tai, kad teismas konstitucines teises traktuoja kaip teisiškai išreikštas vertybes, būtent jos yra kelrodis teisės normos prasmės determinacijai. Šios vertybės orientuoja interpretatorių į konstitucinės normos tikslą ir funkciją, kurią ji turi įvykdyti. O tai jau yra dvimatis (dviejų dimensijų) teisės normos suvokimas. Privalu nepamiršti, kad normos tikslas turi būti pasiektas realiame pasaulyje. Pasaulyje, kuris nuolat keičiasi. Todėl interpretavimo užduotis – kiek įmanoma pasiekti normos tikslą besikeičiančiomis sąlygomis. Vadinasi, socialinės tikrovės kontekstas, kuriame konstitucinė norma turi atlikti savo misiją, taip pat labai svarbus. Socialinės tikrovės, kuriai norma taikoma, analizė yra viena iš normos prasmės determinacijos užduočių. Apibendrinant galima akcentuoti, kad konstitucinių normų suvokimas tampa trimačiu, t. y. apimančiu tris dimensijas: tekstą + tikslą + kontekstą. Visa tai konstitucinei interpretacijai suteikia dinamišką pobūdį. Trimatis konstitucinių normų suvokimas leidžia teismui reaguoti į besikeičiančias teisių įgyvendinimo salygas, o šią galimybę teismas *inter alia* išnaudoja naujų pagrindinių teisių kūrimui[274].

Konstituciniai pokyčiai (*Verfassungwandel*) per Pagrindinio įstatymo interpretaciją reiškėsi ne tik žmogaus teisių ir laisvių srityje. Vokietijos konstitucinėje praktikoje yra pavyzdžių, kai jurisprudencinė konstitucinio akto kaita lietė ir valstybės valdžios funkcionavimo principus. Antai, Pagrindinio įstatymo nuostatos, susijusios su „balsavimu dėl pasitikėjimo" Federaliniu kancleriu (68 str.) du kartus buvo interpretuotos kitokia prasme nei ta, kurią turėjo omenyje Pagrindinio įstatymo rengėjai, siekdami apsaugoti politinį stabilumą ir išvengti pirmalaikių Bundestago rinkimų.

Pirmąjį kartą Pagrindinio įstatymo 68 straipsnio esmė buvo aiškinama 1982 m., po to, kai „konstruktyviuoju nepasitikėjimo votumu" socialdemokratą Helmut Schmidt Federalinio kanclerio poste pakeitė krikščionis demokratas Helmut Kohl. Naujojo Federalinio kanclerio paskyrimas įvyko taip, kaip buvo numatyta Pagrindiniame įstatyme. Tačiau su teisiniais sunkumais buvo susidurta tuomet, kai naujoji koalicija nusprendė dėl įvykusių pokyčių gauti tautos pritarimą naujuose rinkimuose. Esminė problema buvo ta, kad eiliniai Bundestago rinkimai turėjo vykti tik po dviejų metų. Todėl buvo nuspręsta, kad paprasčiausias būdas „paankstinti" rinkimus – pralaimėti balsavimą dėl pasitikėjimo remiantis Pagrindinio įstatymo 68 straipsniu. „Pralaimėjęs" balsavimą Federalinis kancleris Helmut Kohl

[274] Grimm, D. The Basic Law at 60 – Identity and Change. *German Law Journal*. 2010, 01(11): 33–46.

kreipėsi į Federalinį prezidentą, kad Bundestagas būtų paleistas. Prezidentas, pasinaudodamas Pagrindinio įstatymo suteikta teise, tai ir padarė, tačiau tokio sprendimo konstituciniam teisėtumui įvertinti buvo kreiptasi į Vokietijos Federalinį Konstitucinį teismą. Susiklosčiusią situaciją vertinant „paraidžiui" Pagrindinis įstatymas nebuvo pažeistas, nes kaip jame ir numatyta – „Kancleris pralaimėjo balsavimą dėl pasitikėjimo". Tačiau Federalinis Konstitucinis teismas aptariamoje *Bundestagsauflösung I* byloje[275] pažymėjo, kad vien tik šios sąlygos išpildymo nepakanka. Jis nurodė Pagrindiniame įstatyme *expressis verbis* neįtvirtintą aplinkybę (substantyvinę prielaidą), kuri yra būtina norint paleisti Bundestagą. Konstitucinis teismas išaiškino, kad net jeigu Kancleris, Bundestagas ir Prezidentas dėl to sutaria, Pagrindinio įstatymo 68 straipsnis suteikia teisę paleisti Bundestagą tik tada, kai dėl Bundestage susiklosčiusios politinės situacijos Kanclerio „gebėjimas valdyti nebėra reikiamai užtikrintas".

Nors Konstitucinis teismas šioje byloje pripažino, kad Bundestago paleidimas buvo teisėtas, du teisėjai pasinaudojo *Sondervotum* teise ir pareiškė, kad jų nuomone, parlamento paleidimas konkrečiu atveju buvo antikonstitucinis, nes Bundestago balsavimas dėl nepasitikėjimo nebuvo tikras (nuoširdus)[276].

Kita panaši situacija Vokietijos politinėje arenoje susiklostė 2005 m., kuomet socialdemokratų partijai pralaimėjus svarbius regioninius rinkimus, Federalinis kancleris Gerhard Schröder kreipėsi į parlamentą prašydamas balsuoti dėl pasitikėjimo juo. Nors Kanclerio šalininkai turėjo daugumą Bundestage, balsavimą dėl pasitikėjimo jis pralaimėjo. Federaliniam prezidentui paleidus Bundestagą, Vokietijos Federalinį Konstitucinį teismą pasiekė dviejų parlamentarų kreipimasis, kuriuo jie ginčijo Bundestago paleidimo konstitucingumą.

2005 m. rugpjūčio 25 d. Federalinis Konstitucinis teismas paskelbė sprendimą[277], kuriuo konstatavo, kad nagrinėjamu atveju Bundestago paleidimas nepažeidė Pagrindinio įstatymo. Pakartodamas 1983 m. byloje suformuotos oficialios konstitucinės doktrinos nuostatas Konstitucinis teismas šiame sprendime pažymėjo, kad balsavimas dėl pasitikėjimo, kai siekiama paleisti Bundestagą, yra konstituciškas tik tada, kai neskaitant formalių reikalavimų, jis tenkina Pagrindinio įstatymo 68 straipsnio tikslą. Pagrindinis įstatymas siekia sukurti gyvybingą vyriausybę. Todėl balsavimas dėl pasitikėjimo yra pateisinamas tik tuomet, kai netekusi parlamento palaikymo Federalinė vyriausybė praranda gyvybingumą. Gyvybingumas reiškia tai, kad Federalinis kancleris vykdo politinę valią ir nustato bendrąsias politikos gaires, žinodamas, jog dauguma Bundestago narių remia jo veiksmus ir sprendimus. Federalinis kancleris yra konstituciškai įpareigotas neatsistatydinti, taip pat nesiimti jokių kitų priemonių, kurios atskleistų politinius nesutarimus vyriausybę remiančioje politinėje daugumoje, ypač tada, kai ši dauguma – abejotina. Federalinio Konstitucinio teismo teisė vertinti, ar Pagrindinio įstatymo 68 straipsnis buvo taikytas tinkamai, yra ribojama konstitucijos. Teismo vertinimą įtakoja trys aspektai: a) ar vyriausybė vis dar politiškai gyvybinga, priklauso nuo to, kokių tikslų ji siekia ir kokio pasipriešinimo gali sulaukti iš parlamento; b) pagal savo pobūdį, pasitikėjimo erozija ar visiškas jo praradimas negali būti lengvai identifikuoti teisminio proceso metu; c) kiekviena iš šių konstitucinių institucijų – Federalinis kancleris, Bundestagas ir Federalinis prezidentas – vadovaudamasi savo laisvu

[275] BVerfGE 62, 1 [interaktyvus]. 1983 [žiūrėta 2013-03-22]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv062001.html>.

[276] Currie, D. P. Republication – Separation of Powers in the Federal Republic of Germany – Part IV. *German Law Journal*. 2008, 09(12): 2113–2178.

[277] BVerfG, 2 BvE 4/05 [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2013-03-22]. <http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/es20050825_2bve000405en.html>.

politiniu vertinimu gali užkirsti kelią Bundestago paleidimui. Tuo būtų paneigta prezumpcija, kad Federalinė vyriausybė prarado parlamento parama grindžiamą jos gyvybingumą.

Vokietijos konstitucinio akto formaliosios ir jurisprudencinės kaitos apibendrinimui labai tinka mokslo šaltiniuose reiškiama mintis, kad šios šalies pasirinktas konstitucinės raidos kelias, kuriame dera konstitucinis stabilumas ir evoliucija, susiveda į principą – „pozityvūs ribojimai ir ribotas pozityvizmas“[278].

[278] Woelk, J. Germany. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011, p. 166.

V. 1992 m. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS POKYČIAI

5.1. Konstitucijos formaliosios pataisos

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos keitimo tvarkos pagrindinės taisyklės yra įtvirtintos pačioje Konstitucijoje, atskirame XIV skirsnyje „Konstitucijos keitimas“[279]. Nors šį skirsnį sudaro tik trys straipsniai, jame pakankamai aiškiai suformuluoti esminiai Konstitucijos pataisų proceso teisiniai imperatyvai. Bendrai kalbant, konstitucijos keitimo tvarkos teisinio reglamentavimo apibrėžtumas (aiškumas, tikslumas, pakankamumas) yra vienas iš šio akto stabilumo užtikrinimo priemonių. „Nors apskritai konstitucinė teisė geriausiai tarnauja, kai nėra ištikima formalizmui, tačiau *lex fundamentalis* keitimo procesas yra šios taisyklės išimtis“[280].

Lyginant šiame skirsnyje nustatytus reikalavimus Konstitucijos formalioms pataisoms priimti ir kituose skirsniuose įtvirtintas ordinarinių įstatymų priėmimo proceso taisykles nesunku įsitikinti, kad Konstitucijos keitimo procedūra įvairiais atžvilgiais yra ypatinga, aiškiai sudėtingesnė, besiskirianti nuo ordinarinių įstatymų leidybos proceso. Tokia Konstitucijos keitimo specifika atspindi tiek pasaulinę konstitucijų formalių pataisų darymo praktiką, tiek ir Lietuvos Respublikos konstitucinę patirtį. Jau tarpukario Lietuvos pirmosios nuolatinės Konstitucijos tyrimas aiškiai parodo, kad Steigiamajame Seime rengiant 1922 m. Konstitucijos projektą, jos XIV skyriuje, pavadintame „Konstitucijos keitimas ir papildymas“, išdėstyti straipsniai reglamentavo ypatingą, lyginant su kitų teisės aktų priėmimo procedūra, tvarką Konstitucijai peržiūrėti. Šis faktas ne tik eilinį kartą liudijo teisinį Konstitucijos prioritetą teisės aktų sistemoje, bet ir akivaizdžiai bylojo, jog steigiamąją Tautos galią išreiškęs Steigiamasis Seimas nepageidavo, kad jo konstitucinis kūrinys galėtų būti be ypatingo reikalo įtakingų politinių jėgų kaitaliojamas, ir siekė, kad būsimi Konstitucijos pakeitimai ir papildymai pajėgtų maksimaliai atspindėti suverenios Tautos valią, būtų rimtai apgalvoti ir pagrįsti. Dėl Konstitucijos tvirtumo ir stabilumo būtinybės įvairiuose Lietuvos socialiniuose sluoksniuose bei jiems atstovaujančiose politinėse jėgose nebuvo abejojama[281].

Toks pat nusistatymas buvo pastebimas ir 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo metu. Teigta, kad Konstitucija turėtų būti pakankamai stabili, ji neturėtų būti

---

[279] Siekiant išsamiai atskleisti Konstitucijos keitimo tvarką ir aiškinant ją kaip vientisą teisės aktą svarbu paminėti, kad 1992 m. Konstitucijoje buvo numatyta galimybė supaprastinta tvarka priimti kai kurių jos nuostatų pataisas. Konstitucijos „Baigiamuosiuose nuostatuose“ įtvirtinta, kad kai ši Lietuvos Respublikos Konstitucija bus priimta referendumu, Lietuvos Respublikos Seimas iki 1993 m. spalio 25 d. 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma gali pakeisti Konstitucijos nuostatas, kurios yra 47, 55, 56 straipsniuose, 58 straipsnio antrosios dalies 2 punkte, 65, 68, 69 straipsniuose, 84 straipsnio 11 ir 12 punktuose, 87 straipsnio pirmojoje dalyje, 96, 103, 118 straipsniuose, 119 straipsnio ketvirtojoje dalyje (Konstitucijos 153 straipsnis). Toks Konstitucijos rengėjų sumanymas padėjo pasiekti kompromisą dėl didžiausius nesutarimus kėlusių Konstitucijos nuostatų, konstituciškai įteisino galimybę tam tikrą laiką jas lanksčiau koreguoti. Tačiau po Konstitucijos priėmimo susiklosčiusi politinė situacija lėmė tai, kad suteiktąja teise paprasčiau pakeisti konkrečias Konstitucijos nuostatas Seimas nepasinaudojo.

[280] Dellinger, W. The Legitimacy of Constitutional Change: Rethinking the Amendment Process. *Harward Law Review.* 1983, No. 97, p. 386.

[281] Maksimaitis, M. Konstitucijos peržiūrėjimo institutas Lietuvos Steigiamajame Seime. *Jurisprudencija.* 2006, 12(90): 61–65.

keičiama bet kurios politinės grupuotės įgeidžiu ir nestebintų savo lankstumu Lietuvos žmonių, kad po kurio laiko iš tos Konstitucijos galbūt ir nieko nebeliktų, kas buvo pradžioje[282].

Kokiais konstituciniais „saugikliais" yra laiduojamas 1992 m. Konstitucijos stabilumas ribojant galimybes keisti jos tekstą? Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo, kad „Tauta Konstituciją keičia tiesiogiai arba per savo demokratiškai išrinktus atstovus ir tik pagal pačioje Konstitucijoje nustatytas taisykles"[283]. Ši konstitucinės jurisprudencijos nuostata atskleidžia Konstitucijos, kaip aukščiausiosios teisės, keitimo konstitucinio legitimumo pagrindus: pirma, suverenas Tauta Konstituciją keičia tiesiogiai (naudodamasi tiesioginės demokratijos institutu referendumu) arba per savo atstovus, kurie privalo būti išrinkti demokratiškai, ir, antra, kad ir kuris iš subjektų (Tauta ar jos atstovai) įgyvendina teisę keisti Konstituciją, turi būti besąlygiškai laikomasi pačioje Konstitucijoje nustatytų jos keitimo taisyklių.

Šiuose konstitucinės jurisprudencijos teiginiuose galima įžvelgti pirmapradės ir išvestinės steigiamosios valdžios skirties aspektą. Pirmapradė steigiamoji galia buvo įgyvendinta 1992 m. spalio 25 d., kai Tauta referendumu priėmė atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės Konstituciją. Priėmus Konstituciją, pirminė steigiamoji galia nustojo veikusi, nes Konstitucijos kūrimas buvo užbaigtas. Nuo šio momento Konstitucijos pagrindu ėmė veikti išvestinė (įsteigtoji) steigiamoji galia – Konstitucijos taisymo galia. Ji gali veikti tik taip, kaip nustato Konstitucija, nes „Konstitucijoje atsispindi visuomenės sutartis – visų Lietuvos Respublikos piliečių demokratiškai prisiimtas įsipareigojimas jų dabartinei ir būsimosioms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatines taisykles ir joms paklusti, idant būtų užtikrintas valdžios legitimumas, jos sprendimų teisėtumas, žmogaus teisės ir laisvės, idant visuomenėje būtų santarvė. Priėmusi Konstituciją pilietinė Tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį"[284].

Minėta, kad mokslinėje doktrinoje nurodomas toks esminis pirmapradės ir išvestinės steigiamosios galios skirtumas: pirmoji visada įtvirtina naują konstitucinę santvarką, o antroji ją tik tobulina, taiso, koreguoja, laikydamasi pirmosios nustatytų sąlygų ir tvarkos. Taigi antrosios valdžios įgyvendinimas yra susaistytas pirmosios[285].

Konstitucijos keitimo tvarkos specifiką ir ypatumus geriausiai atskleidžia Konstitucijos pataisų ir ordinarinių įstatymų leidybos procedūrų lyginamoji analizė. Šių procedūrų konstitucinių pagrindų lyginamojo tyrimo kriterijai gali būti tokie: keitimo draudimai; iniciatyvos teisės subjektai; pataisų priėmimo būdas; kiekybiniai balsavimų skaičiaus ir balsavimų rezultatų reikalavimai; galimybė taikyti Respublikos Prezidento veto; priimtų pataisų pasirašymo, oficialaus jų paskelbimo ir įsigaliojimo terminai.

Keitimo draudimai. Nagrinėjant 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos tekstą galima rasti du *expressis verbis* išreikštus draudimus, kada Konstitucija negali būti keičiama.

---

[282] Žilys, J. 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucija Lietuvos konstitucinio paveldo politiniuose teisiniuose kontekstuose. *Teisės raida: retrospektyva ir perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 330.

[283] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

[284] *Ibid*.

[285] Jarašiūnas, E. Konstitucijos stabilumas: kelios mintys apie konstitucijos pataisas. *Tarptautinės konferencijos „Konstituciniai valdžių sandaros principai" medžiaga*. Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios", 2008, p. 66.

Konstitucijos 147 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad Konstitucija negali būti taisoma nepaprastosios padėties ar karo padėties metu, o 148 straipsnio 4 dalis nustato, kad nepriimta Konstitucijos pataisa Seimui iš naujo svarstyti gali būti teikiama ne anksčiau kaip po metų. Pirmasis ribojimas numatytu laikotarpiu saugo viso Konstitucijos teksto nekintamumą, antrasis – tik nuo pasiūlymo keisti Konstituciją, kurio priėmimo procedūra baigėsi nerezultatyviai.

Ar galima teigti, kad šie draudimai yra vieninteliai, kurie riboja galimybę keisti Konstituciją? Gal Konstitucijoje yra nuostatų, kurių keitimas apskritai negalimas? Kadangi oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje kol kas nėra pateikta autentiško ir visą teisinę sistemą susaistančio atsakymo (nes iki šiol tokie Konstitucijos turinio aspektai konstitucinės justicijos bylose dar nebuvo tirti), atsakymas *a priori* galėtų būti toks: minėti eksplicitiniai Konstitucijos draudimai nėra vieninteliai. Argumentų tokiam požiūriui pagrįsti galima rasti konstitucinėje jurisprudencijoje. Konstitucinis Teismas, kurį Konstitucija įpareigoja vykdyti konstitucinį teisingumą (*inter alia* aiškinti Konstituciją), savo nutarimuose yra konstatavęs, kad Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis: suvereniteto priklausymu Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei gerbimu, pagarba teisei ir teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu[286].

Atsižvelgiant į paminėtas konstitucines nuostatas pagrįstai galima daryti išvadą, kad Konstitucijoje implicitiškai yra įtvirtintas absoliutus draudimas priimti tokias jos pataisas, kuriomis būtų varžomas Tautos suverenitetas, pažeidžiama konstitucinė demokratija, ribojamos ar paneigiamos žmogaus teisės ir laisvės, nepaisoma Konstitucijos viršenybės, tiesioginio jos taikymo, silpninama Konstitucijos apsaugos (ypač konstitucinės justicijos) sistema, absoliutinamos įsteigtosios valdžios galios, kvestionuojama valdžios įstaigų priedermė tarnauti žmonėms, panaikinama jų atsakomybė visuomenei, nukrypstama nuo Konstitucijos preambulėje įtvirtintų siekių. Kitaip tariant, Konstitucija netoleruoja tokių išvestinės steigiamosios galios įgyvendinimo iniciatyvų, kuriomis kėsinamasi į visuminio konstitucinio reguliavimo pagrindines vertybines maksimas. Šiuo požiūriu Konstitucija turi būti ortodoksiška, nes, pažeidus bent vieną iš minėtų svarbiausių principų, pažeidžiama Konstitucijos šerdis, griaunama visos konstitucinės sistemos dermė.

Kaip jau buvo minėta, keičiant ar papildant Konstituciją negalima nepaisyti *inter alia* to, kaip Konstitucijos pataisos dera su Konstitucijoje įtvirtintu teisiniu reguliavimu. Konstitucijos pataisomis nevalia sukurti tokios teisinės situacijos, kad viena Konstitucijos nuostata paneigtų (ir teksto, ir prasmės požiūriu) kurią nors kitą Konstitucijos nuostatą arba įtvirtintų tarpusavyje konkuruojantį teisinį reguliavimą. Priešingu atveju būtų labai sunku, o gal ir apskritai neįmanoma racionaliai aiškinti Konstituciją, dėl ko ji nebegalėtų atlikti savo funkcijų.

Besąlygiškai pripažintina, kad negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, kurios pažeistų minėtas universalias konstitucionalizmo maksimas, griautų Konstitucijos vertybinę sistemą ar jos darną, taip pat pataisos, kurias priimant nebūtų laikomasi nustatytų Konstitucijos pataisų priėmimo sąlygų. Vis dėlto, jeigu susiklostytų teisinė situacija, kad Konstitucijos pataisa būtų priimta pažeidžiant Konstitucijos keitimo tvarką arba turėtų turinio konstitucingumo ydų, Konstitucinis Teismas būtų priverstas formuluoti „antikonstitucinių konstitucijos pataisų" doktriną. Tokiai galimai oficialios konstitucinės doktrinos

[286] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

raidai Konstitucijoje eksplicitiškai įtvirtintų kliūčių nėra. Konstitucinė jurisprudencija, kuri iki šiol sukurta nagrinėjant įvairias konstitucines bylas, dėl oficialios „antikonstitucinių konstitucijos pataisų" doktrinos formulavimo taip pat nepatirtų labai ryškių svyravimų ar radikalių pokyčių. Tvirtą pagrindą tokios novelos atsiradimui, plėtojant jau egzistuojančią konstitucinę doktriną, suteiktų jos nuostatos, skelbiančios, kad Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalies („Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – Konstitucijai ir įstatymams.") negalima aiškinti vien taikant lingvistinį metodą, pažodžiui, kaip esą pateikiančios išsamų, baigtinį teisės aktų, kurių atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, tyrimas ir atitinkamų sprendimų priėmimas Konstitucijoje yra priskirtas Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, sąrašą. Pažodinis (juolab siaurinamasis) Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalies aiškinimas būtų visiškai nepagrįstas, nes paneigtų Konstitucijos viršenybės principą, konstitucinį teisinės valstybės principą, iš Konstitucijos kylančią visų teisės aktų hierarchiją (suponuojančią *inter alia* poįstatyminių teisės aktų atitiktį įstatymams), Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad negalioja joks įstatymas ar kitas teisės aktas, priešingas Konstitucijai, Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatą, kad valdžios galias riboja Konstitucija, taip pat Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija. Jeigu būtų vadovaujamasi tokiu vien pažodiniu Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalies aiškinimu, būtų sudarytos prielaidos pažeisti ir kitas Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes, *inter alia* asmens konstitucines teises[287]. Remdamasis šiais bei kitais motyvais Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją jis turi išimtinę kompetenciją tirti ir spręsti ne tik Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės, tačiau ir bet kurio *referendumu* priimto akto konstitucingumo klausimą.

Oficialaus Konstitucijos aiškintojo sprendimas formuluoti „antikonstitucinių konstitucijos pataisų doktriną" padėtų išvengti eklektiško Konstitucijos interpretavimo, varžančio Konstitucijos, kaip teisinio instrumento, veiksmingumą. Todėl, jei pataisomis tikrai būtų siekiama nustatyti iš esmės kitokias konstitucines taisykles, sukuriančias vertybines ar sistemines sankirtas su esama aukščiausia teisine tvarka, derėtų pasirinkti ne Konstitucijos taisymo, bet naujos Konstitucijos priėmimo kelią.

Tęsiant Konstitucijos ir ordinarinių įstatymų pataisų priėmimo procedūros palyginamąjį tyrimą būtina pažymėti, kad Konstitucija eksplicitiškai nenustato jokių situacijų, kada ordinarinių įstatymų pakeitimai ar papildymai negalėtų būti priimami. Todėl Konstitucijos požiūriu įstatymų leidėjas tokių įstatymų pakeitimus gali priimti ir esant nepaprastajai, ir karo padėčiai, taip pat jis gali svarstyti ir priimti teikiamus įstatymų projektus, kuriems nebuvo pritarta per ankstesnį jų svarstymą.

Tiesa, įstatymų leidėjas Lietuvos Respublikos Seimo statuto (toliau – Seimo statutas)[288] 161 straipsnyje yra įtvirtinęs ribojimą, kad jeigu įstatymo projektas bet kurioje svarstymo stadijoje atmetamas, jis gali būti vėl siūlomas ne anksčiau kaip po 6 mėnesių nuo projekto atmetimo dienos. Vertinant Konstitucijos požiūriu nėra pagrindo teigti, kad ši nuostata neatitinka konstitucinių normų ir principų, todėl vargu ar būtų galima kvestionuoti Seimo diskreciją Seimo statute nustatyti tokią įstatymų leidybos procedūros taisyklę, įtvirtinančią laikiną suvaržymą pakartotinai teikti atmesto įstatymo projektą. Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo nustatytos procedūros".

---

[287] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

[288] Lietuvos Respublikos Seimo statutas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 5-97.

Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalis yra susijusi su Konstitucijos 76 straipsniu, kuriame nustatyta, kad Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas; Seimo statutas turi įstatymo galią. Seimo darbo tvarkos nustatymas apima ir įstatymų leidybos procedūros reglamentavimą[289]. Todėl jeigu Seimas Seimo statute nustato tokią įstatymų leidybos proceso sąlygą, jam pačiam tampa privaloma laikytis šio reikalavimo, kadangi pagal Konstituciją įstatymų leidėją saisto jo paties išleisti įstatymai. Tai yra vienas iš esminių konstitucinio teisinės valstybės principo elementų.

Iniciatyvos teisės subjektai. Konstitucijos 68 straipsnyje nustatyta, kad įstatymų leidybos iniciatyvos teisė Seime priklauso Seimo nariams, Respublikos Prezidentui ir Vyriausybei. Įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi taip pat Lietuvos Respublikos piliečiai: 50 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, gali teikti Seimui įstatymo projektą, ir jį Seimas privalo svarstyti. Iš šių Konstitucijos nuostatų darytina išvada, kad ordinarinių įstatymų leidybos iniciatyvos teisės subjektais laikomi: Tautos atstovai (tiek vienas Seimo narys, tiek Seimo narių grupė), vykdomosios valdžios institucijos (Respublikos Prezidentas vienasmeniškai; Vyriausybė kaip kolegiali institucija) ir pilietinės Tautos dalis.

Subjektų, galinčių inicijuoti Konstitucijos pataisas, sąrašas dar trumpesnis. Sumanymą keisti ar papildyti Konstituciją turi teisę pateikti Seimui ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupė (t. y. ne mažiau kaip 36 Seimo nariai) arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų (Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalis). Palyginti su ordinarinių įstatymų leidybos procesu, Konstitucijos pataisų iniciatyvos teisė nėra suteikta Respublikos Prezidentui ir Vyriausybei, o kitiems subjektams nustatytas reikalavimas, kad iniciatyvą turi palaikyti daugiau asmenų.

Pataisų priėmimo būdas. Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad įstatymai priimami Seime laikantis įstatymo nustatytos procedūros; šio straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatos gali būti priimamos ir referendumu. Ordinarinių įstatymų priėmimas referendumu yra dispozityvus šių įstatymų priėmimo būdas. Sprendimą dėl įstatymo priėmimo tokiu būdu gali priimti Seimas arba 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę (Konstitucijos 9 straipsnio 2 ir 3 dalys). Tačiau šiuo atveju galima pažymėti, kad įstatymo nuostatos referendumu yra priimamos labai retai.

Tuo tarpu Konstitucijos pataisų priėmimui (jo būdo aspektu) numatytos kitokios konstitucinės taisyklės. Konstitucijoje yra imperatyviai nurodoma, kurios jos nuostatos gali būti pakeistos tik referendumu: I skirsnio „Lietuvos valstybė“ ir XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos. Toks konstitucinis reguliavimas liudija, kad Tauta savo atstovams suteikia teisę keisti ne visas Konstitucijos nuostatas. Kodėl Konstitucija nustato skirtingą kai kurių savo nuostatų keitimo būdą? Gal tai reiškia, kad Konstitucijos nuostatos, kurios gali būti keičiamos tik referendumu, turi aukštesnę teisinę galią? Ne, Konstitucijoje nėra ir negali būti skirtingos teisinės galios principų ar normų. Visų Konstituciją sudarančių elementų (principų, normų, oficialiosios konstitucinės doktrinos) teisinė galia yra vienoda – aukščiausia. Tik taip Konstitucija gali būti tas matas, pagal kurį vertinamas visų kitų teisės aktų teisiškumas. Tai, kad kai kurios Konstitucijos nuostatos keičiamos kitokiu būdu, gali būti paaiškinama tam tikrų Konstitucijos principų ir normų ypatingu reikšmingumu bei svarba valstybingumui, demokratijai, visai konstitucinei sistemai ir jos stabilumui. Dėl to neatsitiktinai Konstitucijoje nustatyta, kad tik referendumu ir itin kvalifikuota balsų dauguma gali būti

[289] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 88-2724.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr.5-186.; ir kt.

keičiama nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, nes pačioje Konstitucijoje ji apibūdinama kaip Lietuvos Respublikos konstitucinė norma ir pamatinis valstybės principas (Lietuvos Respublikos Konstitucijos sudedamosios dalies – Lietuvos Respublikos konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnis). Kitų tik referendumu keičiamų Konstitucijos nuostatų (I ir XIV skirsnių) ypatinga svarba taip pat akivaizdi: I skirsnyje įtvirtinti konstituciniai suvereniteto, valstybės formos, valstybės valdžių funkcionavimo, teisinės sistemos, pilietybės, valstybinės kalbos principai ir pagrindiniai valstybės simboliai; XIV skirsnyje įtvirtinta Konstitucijos keitimo tvarka, kurios laikantis yra saugomas Konstitucijos stabilumas ir kartu sukuriamos valstybės stabilumo prielaidos.

Kitų Konstitucijos skirsnių pataisos turi būti svarstomos ir dėl jų balsuojama Seime. Be abejo, ir šios pataisos gali būti priimtos referendumu, tačiau toks pataisų priėmimo būdas priklauso nuo referendumo iniciatyvos teisę turinčių subjektų apsisprendimo.

Balsavimų skaičius priimant pataisas Seime. Dar vienas Konstitucijos stabilumą saugančio teisinio mechanizmo sisteminis elementas – dvigubo votumo su privaloma pertrauka reikalavimas. Konstitucija nustato, kad jos pataisos, kurioms priimti nėra būtinas referendumas, Seime turi būti svarstomos ir dėl jų balsuojama du kartus. Tarp šių balsavimų turi būti daroma ne mažesnė kaip trijų mėnesių pertrauka (Konstitucijos 148 straipsnio 3 dalis). Dėl tokio konstitucinio imperatyvo sulėtėja svarbiausio valstybės teisės akto pataisų procesas, suteikiama galimybė ilgiau pamąstyti, ar Konstitucijos pakeitimai reikalingi, apsaugoma nuo spontaniškų, nepakankamai apgalvotų konstitucinės Seimo daugumos sprendimų. Laikotarpiu prieš antrąjį balsavimą galima dar kartą pasvarstyti, ar Konstitucijos pataisa išties būtina, ar ji nesugriaus konstitucinių vertybių sistemos, Konstitucijos vientisumo ir suderinamumo, įsitikinti, ar pirmąjį kartą svarstant Konstitucijos pataisą ir balsuojant dėl jos Seime nebuvo padaryta Konstitucijos pataisų proceso pažeidimų.

Kitaip negu priimant Konstitucijos pataisas, leidžiant ordinarinius įstatymus dvigubo balsavimo reikalavimas nėra taikomas. Konstitucijoje nenustatyta, kad paprastiesiems įstatymams priimti būtų privalu juos svarstyti ir jiems pritarti daugiau negu vieną kartą.

Sprendimui priimti būtinas balsų skaičius. Tai, kad Konstitucijos nuostatų keitimo teisinė apsauga yra diferencijuota, rodo ne tik skirtingi Konstitucijos pataisų priėmimo būdai. Skirtingą tam tikrų nuostatų teisinės apsaugos lygį patvirtina ir nevienodo balsų skaičiaus, kuris būtinas Konstitucijos pataisai priimti, reikalavimas. Pavyzdžiui, Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad Konstitucijos 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ gali būti pakeista tik referendumu, jeigu už tai pasisakytų ne mažiau kaip 3/4 Lietuvos piliečių, turinčių rinkimų teisę.

Atkreiptinas dėmesys, kad įstatymų leidėjas analogišką teisinę apsaugą yra nustatęs 1992 m. birželio 8 d. Lietuvos Respublikos konstituciniam aktui „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“. Nors vadovaujantis Konstitucijos XIV skirsnio nuostatomis šis konstitucinis aktas, kaip Konstitucijos sudedamoji dalis (150 straipsnis), gali būti keičiamas Seime (referendumas nėra privalomas), Lietuvos Respublikos referendumo įstatymo[290] 7 straipsnio 2 dalyje buvo įtvirtinta, kad sprendimas dėl Konstitucijos 1 straipsnio nuostatos „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, taip pat dėl konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ pakeitimo yra laikomas priimtu, jeigu tam pritarė ne mažiau kaip 3/4 piliečių, turinčių

[290] Lietuvos Respublikos referendumo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 64-2570.

rinkimų teisę ir įrašytų į rinkėjų sąrašus. Taigi šiam konstituciniam aktui paprastuoju[291] įstatymu buvo suteikta aukščiausia teisinė apsauga, kokią pagal Konstitucijoje *expressis verbis* nustatytą teisinį reguliavimą turi tik Konstitucijos 1 straipsnio nuostata.

Nagrinėjant kitų Konstitucijos nuostatų keitimo tvarką būtina paminėti, kad ne visais atvejais pačioje Konstitucijoje yra nurodyta, koks balsų skaičius būtinas jos pataisai priimti. Be jau minėtos Konstitucijos 1 straipsnio nuostatos keitimo tvarkos, kvalifikuotosios balsų daugumos reikalavimas Konstitucijoje nustatytas ir tam atvejui, kai Seime svarstomas įstatymo dėl Konstitucijos keitimo projektas. Konstitucijos 148 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad įstatymo projektas dėl Konstitucijos keitimo laikomas Seimo priimtu, jeigu kiekvieno balsavimo metu už jį balsavo ne mažiau kaip 2/3 visų Seimo narių. Tačiau šiuo aspektu analizuodami Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė" (išskyrus Konstitucijos 1 straipsnį) ir XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas" pataisų priėmimo taisykles Konstitucijoje nerasime eksplicitiškai įtvirtinto reikalavimo, kiek balsų reikia minėtų skirsnių nuostatų pakeitimams priimti. Dėl šios aplinkybės galima teigti, kad pareiga nustatyti balsų skaičių tenka įstatymų leidėjui. Įgyvendindamas šią pareigą įstatymų leidėjas neturi absoliučios diskrecijos, kadangi nustatydamas balsų skaičių Seimas privalo paisyti iš Konstitucijos, kaip aukščiausiosios teisės, statuso kylančio ypatingos jos teisinės apsaugos imperatyvo. Imperatyvo, suponuojančio sudėtingesnę Konstitucijos keitimo tvarką siekiant išlaikyti jos stabilumą. Šiuo metu galiojančios ordinarinės teisės nuostatos patvirtina, kad Seimas tokio reikalavimo laikėsi. Referendumo įstatyme yra nustatyta, kad sprendimas dėl Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė" ir XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas" nuostatų pakeitimo yra laikomas priimtu, jeigu tam pritarė daugiau kaip pusė piliečių, turinčių rinkimų teisę ir įrašytų į rinkėjų sąrašus (7 straipsnio 3 dalis). Toks Seimo priimtu įstatymu nustatytas reguliavimas, kurį taikant minėtų Konstitucijos skirsnių pakeitimams turi pritarti ne santykinė referendume dalyvavusių piliečių dauguma, bet absoliuti visų rinkimų teisę turinčių piliečių dauguma, laikytinas konstituciškai pagrįstu.

Sprendimui priimti keičiant Konstituciją ir leidžiant ordinarinius įstatymus reikalingo balsų skaičiaus kriterijaus lyginamoji analizė taip pat atskleidžia, kad skiriasi aukščiausiosios teisės ir ordinarinės teisės keitimo sąlygos. Ordinarinei teisei priskiriamų įstatymų leidybą reglamentuojančiame Konstitucijos 69 straipsnyje nustatyta, kad įstatymai laikomi priimtais, jeigu už juos balsavo dauguma Seimo narių, dalyvaujančių posėdyje (2 dalis), konstituciniai įstatymai priimami, jeigu už juos balsuoja daugiau kaip pusė visų Seimo narių, o keičiami ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma (3 dalis).

Būtina atkreipti dėmesį, kad Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nurodyti konstituciniai įstatymai nėra skirti pačiai Konstitucijai ar įstatymams, kuriais Konstitucija keičiama, įvardyti. Šie įstatymai neturi Konstitucijos galios. Konstitucinis Teismas 2001 m. balandžio 2 d. nutarime[292] konstatavo, kad pagal Konstituciją konstituciniai yra tie įstatymai, kurie tiesiogiai nurodyti Konstitucijoje ir yra priimti Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka, taip pat įstatymai, įrašyti į konstitucinių įstatymų sąrašą ir priimti Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka. Konstituciniai įstatymai nuo kitų įstatymų skiriasi priėmimo ir keitimo tvarka. Ypatingą konstitucinių įstatymų vietą teisės aktų sistemoje lemia pati Konstitucija. Konstituciniai įstatymai negali būti keičiami ar panaikinami įstatymais.

---

[291] Atkreiptinas dėmesys, kad 2012-03-27 įsigaliojus Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų sąrašo konstituciniam įstatymui (*Valstybės žinios*. 2012, Nr. 36-1772) Lietuvos Respublikos referendumo įstatymas tapo konstituciniu įstatymu.

[292] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 29-938.

Taip užtikrinama, kad konstituciniais įstatymais sureguliuoti visuomeniniai santykiai įstatymais nebus reguliuojami kitaip, kad bus garantuojamas didesnis konstituciniais įstatymais reguliuojamų visuomeninių santykių stabilumas. Kartu pažymėtina, kad konstituciniai įstatymai turi neprieštarauti Konstitucijai, o įstatymai turi neprieštarauti Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams. Ar konstitucinis įstatymas neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymas – konstituciniam įstatymui, pagal Konstituciją sprendžia Konstitucinis Teismas.

Ši oficialiosios konstitucinės doktrinos ištrauka atskleidžia netrumpą laiką ordinarinėje teisėje galiojusio teisinio reguliavimo netobulumus. Iki to momento, kai įsigaliojo 2012 m. kovo 15 d. Seimo priimti Seimo statuto dvidešimt šeštojo skirsnio pakeitimai[293], Statuto 168 straipsnyje konstituciniais įstatymais *inter alia* buvo vadinami Konstitucijos 150 straipsnyje nurodyti įstatymai, taip pat Konstitucijos pataisos.

Viena vertus, tokia Seimo statuto nuostata akivaizdžiai prieštaravo Konstitucijoje įtvirtintai konstitucinių įstatymų sampratai, kita vertus, ji nepagrįstai „koregavo" Lietuvos Respublikos teisinės sistemos hierarchinę struktūrą, nes Konstitucijos 150 straipsnyje nurodytiems teisės aktams, taip pat Konstitucijos pataisoms „suteikė" žemesnę teisinę galią.

Negalima pamiršti, kad Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis). Jos nuostatos yra susijusios ir sudaro vientisą, darnią sistemą. Visas be išimties Konstitucijos tekstas, visi Konstitucijos principai, visos jos normos turi vienodą teisinę galią. Ta teisinė galia yra aukščiausia, t. y. Konstitucijos galia. Todėl teisės aktai, kurie pačioje Konstitucijoje (Konstitucijos 150 straipsnis) nurodomi kaip jos sudedamosios dalys, taip pat priimtos Konstitucijos pataisos (kurios tampa Konstitucijos nuostatomis) negali būti laikomi konstituciniais įstatymais, nes visi jie sudaro aukščiausiąją teisę – Konstituciją.

Galimybė taikyti Respublikos Prezidento veto. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra konstatavęs, kad Respublikos Prezidentas pasirašo ir oficialiai paskelbia (promulguoja) Seimo priimtus įstatymus ir turi atidedamojo (santykinio) veto teisę – įgaliojimus motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti jo priimtą įstatymą. Tai yra svarbus konstitucinio valdžių padalijimo principo aspektas ir papildoma Seimo priimtų įstatymų konstitucingumo garantija. Nagrinėjant šiuos Konstitucinio Teismo išaiškinimus būtina atkreipti dėmesį, kad šios konstitucinės jurisprudencijos nuostatos yra susijusios tik su Seime įgyvendinama ordinarinių įstatymų leidyba. Jos nėra ir negali būti taikomos priimant Konstitucijos pataisas. Konstitucijos keitimo tvarką reglamentuojančiame jos XIV skirsnyje nenumatyta, kad Respublikos Prezidentas turi teisę įstatymą dėl Konstitucijos keitimo motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti. Vadovaujantis Konstitucijos 149 straipsnio 1 dalies nuostata galima konstatuoti, kad pasirašyti priimtą įstatymą dėl Konstitucijos keitimo ir oficialiai jį paskelbti yra konstitucinė Respublikos Prezidento pareiga. Jos vykdymas negali būti suspenduotas pasinaudojant atidedamuoju veto, nes Konstitucijos keitimo procese Respublikos Prezidentas tokios teisės neturi. Pažymėtina, kad pagal Konstituciją tokia teisė valstybės vadovui nesuteikta ir tuo atveju, kai jam įteikiamas pasirašyti ir paskelbti referendumu priimtas įstatymas ar kitas aktas (Konstitucijos 71 straipsnio 3 dalis). Oficialią konstitucinę doktriną šiuo klausimu Konstitucinis Teismas suformulavo 2002 m. birželio 19 d. nutarime[294]. Jame konstatuota, kad „Konstitucijoje nėra nustatyta, kad Respublikos Prezidentas turėtų atidedamojo veto teisę referendumu priimtų įstatymų atžvilgiu, taip pat įstatymų dėl Konstitucijos

[293] Lietuvos Respublikos Seimo statutas dėl Seimo statuto dvidešimt šeštojo skirsnio pakeitimo ir Statuto papildymo dvidešimt šeštuoju1 skirsniu. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 34-1626.

[294] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 62-2515.

keitimo atžvilgiu. Pagal Konstituciją tokią teisę Respublikos Prezidentas turi tik Seimo priimtų įstatymų atžvilgiu, išskyrus įstatymus dėl Konstitucijos keitimo".

Negalėjimą atidedamojo veto teisės taikyti Konstitucijos keitimo procese būtų galima paaiškinti tuo, kad keičiant Konstituciją yra įgyvendinama ne ordinarinių įstatymų leidybos, bet išvestinė steigiamoji (Konstitucijos taisymo) galia. Jeigu Respublikos Prezidentas suspensyvinio veto teise galėtų neleisti įsigalioti Konstitucijos pataisai, vienu atveju (jei pataisa priimta referendume) tai galėtų reikšti, kad ribojamos Tautos suverenios galios, kitu atveju (kai pataisa priimta Seime) – kad Respublikos Prezidentui suteikiama nepagrįstai didelė galia vienasmeniškai blokuoti net ir teisiškai būtinus bei per kuo trumpiausią laiką atliktinus Konstitucijos pakeitimus. Nagrinėjant galimybę Respublikos Prezidentui naudotis veto teise, kai yra keičiama Konstitucija, teisinę diskusiją provokuotų dar vienas tokios teisės pagrįstumo aspektas. Pirmiausia paminėtina, kad pagal Konstituciją Respublikos Prezidentas Seimo priimtą įstatymą ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo arba pasirašo ir oficialiai paskelbia, arba motyvuotai grąžina Seimui pakartotinai svarstyti (71 straipsnio 1 dalis). Respublikos Prezidento grąžintą įstatymą Seimas gali iš naujo svarstyti ir priimti (72 straipsnio 1 dalis). Pakartotinai Seimo apsvarstytas įstatymas laikomas priimtu, jeigu buvo priimtos Respublikos Prezidento teikiamos pataisos ir papildymai arba jeigu už įstatymą balsavo daugiau kaip 1/2, o už konstitucinį įstatymą – ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių (72 straipsnio 2 dalis). Tokius įstatymus Respublikos Prezidentas privalo ne vėliau kaip per tris dienas pasirašyti ir nedelsdamas oficialiai paskelbti (72 straipsnio 3 dalis). Taigi pagal Konstituciją Respublikos Prezidento veto teisė gali būti įveikta Seimui pakartotinai priėmus tokį pat įstatymą daugiau kaip pusės Seimo narių balsų dauguma, o jei buvo vetuotas konstitucinis įstatymas – 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma. Nagrinėjamu atveju reikėtų išskirti dvi aplinkybes: a) pakartotinį (antrą) balsavimą ir b) kitokios (didesnės) nei ta, kurios pakanka svarstant įstatymą pirmą kartą (69 straipsnio 2 dalis), balsų daugumos reikalavimą. Nagrinėjant šias Respublikos Prezidento veto įveikimo, kai leidžiami ordinariniai įstatymai, sąlygas Konstitucijos pataisų proceso kontekste galima pažymėti, kad priimant Konstitucijos pataisas Seime tokios sąlygos kiekvienąkart yra tenkinamos laikantis Konstitucijoje nustatytos jos keitimo tvarkos, nes dėl Konstitucijos pataisos Seimas visuomet balsuoja du kartus, o pataisai priimti yra būtina, kad per kiekvieną balsavimą jai pritartų ne mažiau kaip 2/3 visų Seimo narių. Atsižvelgiant ir į šiuos Konstitucijos keitimo tvarkos reikalavimus, galima Respublikos Prezidento veto teisė Konstitucijos pataisų procese stokotų konstitucinio pagrįstumo.

Pasirašymo ir oficialaus paskelbimo terminai. Konstitucija nustato skirtingus įstatymo dėl Konstitucijos keitimo ir ordinarinių įstatymų (išskyrus priimtų referendumu) pasirašymo ir paskelbimo terminus. Joje nurodyta, kad priimtą įstatymą dėl Konstitucijos keitimo pasirašo Respublikos Prezidentas ir ne vėliau kaip per 5 dienas oficialiai paskelbia (149 straipsnio 1 dalis). Jeigu nurodytu laiku tokio įstatymo Respublikos Prezidentas nepasirašo ir nepaskelbia, šis įstatymas įsigalioja, kai jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas (149 straipsnio 2 dalis). Analogiški terminai ir paskelbimo tvarka yra numatyta ir referendumu priimtiems įstatymams ar kitiems aktams (71 straipsnio 3 dalis).

Priimant ordinarinius įstatymus taikomi ilgesni jų pasirašymo ir paskelbimo terminai. Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad Respublikos Prezidentas Seimo priimtą įstatymą ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo arba pasirašo ir oficialiai paskelbia, arba motyvuotai grąžina Seimui pakartotinai svarstyti. Jeigu nurodytu laiku Seimo priimto

įstatymo Respublikos Prezidentas negrąžina ir nepasirašo, toks įstatymas įsigalioja po to, kai jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas (71 straipsnio 2 dalis).

Tai, kad yra numatyti ilgesni ordinarinių įstatymų (išskyrus įstatymus, kurie priimti referendume) pasirašymo ir paskelbimo terminai, iš esmės nulėmė galimybė jiems taikyti Respublikos Prezidento veto teisę. Pagal Konstituciją Respublikos Prezidento sprendimas grąžinti Seimui įstatymą pakartotinai svarstyti turi būti motyvuotas. Respublikos Prezidentas atitinkamame dekrete gali nurodyti įvairius motyvus: ne tik teisinius, bet ir ekonominius, politinius, moralinius, tikslingumo, susijusius su Lietuvos valstybės tarptautiniais įsipareigojimais ir kt. Respublikos Prezidento motyvai, kuriais remiantis Seimo priimtas įstatymas grąžinamas jam pakartotinai svarstyti, turi būti racionalūs, aiškūs, suprantami. Respublikos Prezidentas, motyvuotai grąžindamas įstatymą Seimui pakartotinai svarstyti, privalo vadovautis Tautos gerovės, atsakingo valdymo, pilietiškumo, socialinės darnos, teisingumo, teisės viešpatavimo imperatyvais, kitomis Konstitucijoje įtvirtintomis, jos ginamomis ir saugomomis vertybėmis[295]. Visi šie Respublikos Prezidento veto teisei taikomi konstituciniai imperatyvai suponuoja būtinybę nustatyti konstituciškai motyvuotus šios teisės įgyvendinimo terminus, suteikiančius valstybės vadovui galimybę atlikti ne formalią, bet visavertę neteisminę Seimo priimtų įstatymų konstitucingumo kontrolę.

Įsigaliojimo terminai. Įstatymas dėl Konstitucijos keitimo įsigalioja ne anksčiau kaip po vieno mėnesio nuo jo priėmimo (Konstitucijos 149 straipsnio 3 dalis). Aiškindamas šią nuostatą Konstitucinis Teismas 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime suformulavo tokią konstitucinę doktriną: „pagal Konstitucijos 149 straipsnio 3 dalį įstatymas dėl Konstitucijos keitimo įsigalioja ne anksčiau kaip po vieno mėnesio nuo jo priėmimo. Taigi pagal Konstitucijos 149 straipsnio 3 dalį Seimas gali įstatymo dėl Konstitucijos keitimo įsigaliojimo datą nustatyti įstatyme dėl Konstitucijos keitimo, tačiau šios datos negalima nustatyti ankstesnės negu vienas mėnuo nuo įstatymo dėl Konstitucijos keitimo priėmimo. Seimas, priimdamas įstatymą dėl Konstitucijos keitimo, jo įsigaliojimo datą gali nustatyti tik vėlesnę negu vienas mėnuo nuo tokio įstatymo dėl Konstitucijos keitimo priėmimo. Jeigu įstatymo dėl Konstitucijos keitimo įsigaliojimo data nėra nustatyta įstatyme dėl Konstitucijos keitimo, pagal Konstituciją toks įstatymas dėl Konstitucijos keitimo įsigalioja praėjus vienam mėnesiui nuo jo priėmimo. Norma, kurioje nustatoma įstatymo dėl Konstitucijos keitimo įsigaliojimo data, turi turėti konstitucinę galią ir negali nebūti pačios Konstitucijos norma; pagal Konstituciją įstatymo dėl Konstitucijos keitimo įsigaliojimo datos negalima nustatyti žemesnės galios teisės aktu. Pažymėtina, kad teisės akto įsigaliojimo ir jo atskirų nuostatų taikymo pradžios datos gali nesutapti: gali būti nustatyta, kad tam tikros to teisės akto nuostatos taikomos nuo kitos (vėlesnės) datos. To negalima nustatyti žemesnės nei Konstitucija galios teisės aktu, nes taip būtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta teisės aktų hierarchija ir Konstitucijos viršenybė. Taigi tai, kad tam tikros įstatymo dėl Konstitucijos keitimo nuostatos yra taikomos ne nuo jo įsigaliojimo, o nuo kitos (vėlesnės) datos, turi būti *expressis verbis* nustatyta įstatyme dėl Konstitucijos keitimo. Vadinasi, jeigu įstatyme dėl Konstitucijos keitimo nėra nustatyta kita (vėlesnė) tam tikrų jo nuostatų taikymo pradžios data, šis įstatymas dėl Konstitucijos keitimo (visos jo nuostatos) turi būti taikomas nuo jo įsigaliojimo dienos. Tai reiškia, kad nuo tos dienos turi būti taikoma atitinkama Konstitucijos pataisa (visos jos nuostatos)“[296].

---

[295] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 23-853.

[296] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 19-828.

Konstitucijos pataisos įsigaliojimo atidėjimą įtvirtinanti konstitucinė nuostata prasminga tuo, kad nustato laikotarpį, per kurį teisinė sistema gali būti priderinta prie konstitucinių pokyčių. Negalima pamiršti, kad hierarchinėje teisės sistemoje teisės šaltiniai yra subordinuoti ir joje Konstitucijai yra pripažinta *jus supremum* galia. Tokioje sistemoje Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, lemia kitų teisės normų galiojimą, jų teisinę galią, legitimumą. Keičiantis Konstitucijai prireikia revizuoti ordinarinę teisę, suderinti jos nuostatas su besikeičiančia konstitucine teisine tikrove. Vadovaujantis iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančiu teisės darnos imperatyvu negali būti toleruojamas net ir trumpalaikis galiojančių teisės normų prieštaringumas. Juo labiau tada, kai įsigaliosiantys Konstitucijos pakeitimai yra žinomi *ex ante*.

Konstitucija nenustato privalomo reikalavimo, kad ordinarinis įstatymas įsigaliotų tik praėjus tam tikram terminui nuo jo priėmimo. Pagal Konstituciją Seimo priimti įstatymai įsigalioja po to, kai juos pasirašo ir oficialiai paskelbia Lietuvos Respublikos Prezidentas, jeigu pačiais įstatymais nenustatoma vėlesnė įsigaliojimo diena (70 straipsnio 1 dalis).

1992 m. Konstitucijos keitimo tvarką galima laikyti optimalia. Dėl Konstitucijos koregavimo sąlygų ir pataisų proceso reikalavimų nustatytoji Konstitucijos keitimo imperatyvų sistema yra pakankama ir efektyvi. Pusiausvyrą tarp Konstitucijos teksto saugumo ir teisiškai būtinų konstitucinių permainų įgyvendinimo sukuria šie teisiniai instrumentai: nedaug pataisų iniciatyvos teisę turinčių subjektų; nevienasmenis Konstitucijos keitimo inicijavimas; diferencijuota Konstitucijos nuostatų teisinė apsauga (suteikiama galimybė tik referendumu keisti Konstitucijos nuostatas, turinčias ypatingą reikšmę valstybingumui ir konstitucinės sistemos tvarumui); dvigubo balsavimo su tam tikro laikotarpio pertrauka taisyklė pataisoms Seime priimti (tačiau įtvirtinamas ne sudėtingo, bet paprasto dvigubo votumo reikalavimas, *i.e.* nėra privaloma, kad pataisas svarstytų skirtingų kadencijų parlamentai); terminai; pataisų priėmimas kvalifikuotąja visų Seimo narių balsų dauguma; negalimumas veto teisės taikyti priimtoms Konstitucijos pataisoms; pataisos įsigaliojimo atidėjimas; pataisų svarstymo draudimas esant karo ar nepaprastajai padėčiai; draudimas tam tikrą laiką teikti iš naujo svarstyti nepriimtas Konstitucijos pataisas; Konstitucijos keitimo tvarkos nustatymas pačioje Konstitucijoje ir teisės ją keisti suteikimas tik Tautai (referendumu).

Kaip per pirmuosius du galiojimo dešimtmečius formaliąja prasme pakito 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija? Nors šiuo laikotarpiu iniciatyvų keisti Konstituciją būta išties nemažai (tame tarpe ir nebūtinų, ir visiškai nepamatuotų), tačiau buvo priimti tik devyni įstatymai dėl Konstitucijos keitimo. Jais pakoreguoti (pataisyti ar papildyti) septyni Konstitucijos straipsniai.

Didžioji pataisų dalis vienaip arba kitaip susijusi su Lietuvos siekiais tapti Europos Sąjungos nare ir naryste šioje bendrijoje.

1995 m. birželio 12 d. Lietuva pasirašė Europos (Asociacijos) sutartį, o tų pačių metų gruodžio 8 d. pateikė oficialią paraišką tapti Europos Sąjungos nare. Prieš ratifikuodama Europos sutartį Lietuva *inter alia* turėjo suderinti nacionalinę teisę su Sutarties nuostatomis dėl žemės pardavimo užsienio subjektams. Seimas 1996 m. birželio 20 d. priėmė Konstitucijos papildymo įstatymą[297], kuriuo Konstitucijos 47 straipsnį papildė antrąja dalimi. Joje buvo įtvirtinta, kad „savivaldybėms, kitiems nacionaliniams subjektams, taip pat tiems ūkinę veiklą Lietuvoje vykdantiems užsienio subjektams, kurie nustatyti konstitucinio įstatymo pagal Lietuvos Respublikos pasirinktos europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus, gali būti leidžiama įsigyti nuosavybėn ne žemės ūkio paskirties žemės sklypus, reikalingus

[297] Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 64-1501.

jų tiesioginei veiklai skirtiems pastatams bei įrenginiams statyti ir eksploatuoti. Tokio sklypo įsigijimo nuosavybėn tvarką, sąlygas ir apribojimus nustato konstitucinis įstatymas".

Praėjus keletui metų Seimui vėl teko koreguoti Konstitucijos 47 straipsnį, nes reikėjo pašalinti kai kurių nuostatų netikslumus, surandant lakoniškesnį ir korektiškesnį jų raiškos būdą. 2003 m. sausio 23 d. Seime priimtu Konstitucijos 47 straipsnio pakeitimo įstatymu[298] be kita ko buvo nustatyta, kad „žemę, vidaus vandenis ir miškus įsigyti nuosavybėn Lietuvos Respublikoje užsienio subjektai gali pagal konstitucinį įstatymą".

Du taisymus išgyveno ir dar vienas Konstitucijos straipsnis. Pradiniame Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalies tekste buvo nurodyta, kad savivaldybių tarybų narius dvejiems metams renka administracinio vieneto gyventojai – Lietuvos Respublikos piliečiai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu. 1996 m. gruodžio 12 d. Seimo priimtu Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymu[299] savivaldybių tarybų narių įgaliojimų laikas buvo pailgintas iki trejų metų. Vėlesnę Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalies korekciją inspiravo Lietuvos integraciniai procesai ir tarptautiniai įsipareigojimai. Seimas 2002 m. birželio 20 d. Konstitucijos keitimo įstatymu[300] jos 119 straipsnio 2 dalį išdėstė taip: „savivaldybių tarybų nariais Lietuvos Respublikos piliečius ir kitus nuolatinius administracinio vieneto gyventojus pagal įstatymą ketveriems metams renka Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu". Šias nuostatas lyginant su ankstesne Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalies redakcija matyti, kad buvo padaryti tokie pakeitimai: 1) savivaldybių tarybų nariai renkami nebe trejiems, o ketveriems metams; 2) aktyviąją rinkimų teisę renkant savivaldybių tarybų narius turi ne tik Lietuvos Respublikos piliečiai, bet ir kiti asmenys – kitų valstybių piliečiai bei asmenys be pilietybės; 3) aktyviosios rinkimų teisės renkant savivaldybių tarybų narius turėjimas siejamas su teisiniu faktu – asmens nuolatiniu gyvenimu atitinkamame administraciniame vienete; 4) pasyviąją rinkimų teisę renkant savivaldybių tarybų narius turi ne tik Lietuvos Respublikos piliečiai, bet ir kiti asmenys – kitų valstybių piliečiai bei asmenys be pilietybės; 5) pasyviosios rinkimų teisės renkant savivaldybių tarybų narius turėjimas siejamas su teisiniu faktu – asmens nuolatiniu gyvenimu atitinkamame administraciniame vienete.

Įdomi detalė. Priėmus šią Konstitucijos pataisą ir suteikus teisę savivaldos institucijų rinkimuose dalyvauti asmenims, kurie nėra Lietuvos Respublikos piliečiai, atsirado erdvė teisinėms spekuliacijoms dėl Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje vartojamo žodžio „rinkėjų" prasmės. Šiame straipsnyje nustatyta, kad Konstitucijos keitimo iniciatyvos teisę turi ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupė ir ne mažiau kaip 300 tūkstančių *rinkėjų*. Taigi antrą kartą pakeitus Konstitucijos 119 straipsnį *rinkėjais* yra nebe tik piliečiai, bet ir Lietuvos Respublikos pilietybės neturintys asmenys, nes pastarieji įgijo teisę dalyvauti renkant (ir būti renkami) savivaldybių tarybų narius. Ar tai reiškia, kad nuolatiniai savivaldybių gyventojai taip pat įgijo teisę būti Konstitucijos pataisų (bent jau dėl tų Konstitucijos nuostatų, kurios reglamentuoja vietos savivaldos institutą, keitimo) iniciatoriais? Atsakyti į šį klausimą reikėtų neigiamai, nes kaip Konstitucija yra pilietinės Tautos aktas, taip ir jos keitimo galia tegali priklausyti Lietuvos Respublikos piliečiams.

---

[298] Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 14-540.

[299] Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 122-2863.

[300] Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 65-2629.

Seimas 2003 m. rugsėjo 16 d. ratifikavo Lietuvos Respublikos stojimo į Europos Sąjungą sutartį. Pagal ją Lietuva 2004 m. gegužės 1 d. tapo Europos Sąjungos valstybe nare.

Seimas 2004 m. liepos 13 d. priėmė Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymo konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje" ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnio papildymo įstatymą[301], kuriuo Konstitucija buvo papildyta nauja sudedamąja dalimi – konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje" (Konstitucijos 150 straipsnis). Šis konstitucinis aktas įsigaliojo 2004 m. rugpjūčio 14 d. Juo konstituciškai patvirtinta Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje, nustatytas nacionalinės ir Europos Sąjungos teisės santykis ir kt. Reikia pastebėti, kad ši pataisa priimta kiek pavėluotai, nes, kaip minėta, ji įsigaliojo tik 2004 m. rugpjūčio 14 d., t. y. praėjus daugiau nei trims mėnesiams nuo Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pradžios (2004 m. gegužės 1 d.).

Kita su Lietuvos naryste Europos Sąjungoje susijusi pataisa[302] buvo priimta 2006 m. balandžio 25 d. Šią dieną Seimas pakoregavo Konstitucijos 125 straipsnį, pripažindamas jo 2 dalį („Pinigų emisijos teisę turi tik Lietuvos bankas.") netekusia galios, o buvusią 3 dalį, papildęs nuostatomis apie Lietuvos banko valdybos pirmininko teisinio statuso bei jo atleidimo pagrindų reguliavimą įstatymu, nusprendė laikyti 2 dalimi. Konstitucijos 125 straipsnio 2 dalies nuostatos dėl išimtinės Lietuvos banko pinigų emisijos teisės panaikinimas buvo būtinas todėl, kad ji prieštaravo Europos Sąjungos teisės, reguliuojančios vieningos valiutos apyvartą ir pinigų emisiją, nuostatoms.

Be minėtų eurointegracinio pobūdžio pataisų Konstitucijoje buvo padaryti pakeitimai prokuratūros statuso ir Seimo rinkimų datos klausimais.

Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymu[303] naujai reglamentuota prokuroro teisinė padėtis, jo funkcijos, įtvirtinti prokurorų skyrimo ir atleidimo tvarkos pagrindai, apibrėžta Lietuvos Respublikos prokuratūros sistema, nustatyta, kad generalinį prokurorą skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu. Dėl generalinio prokuroro skyrimo ir atleidimo tvarkos konstitucinio įtvirtinimo buvo pakeistas ir Konstitucijos 84 straipsnio, reguliuojančio Respublikos Prezidento įgaliojimus, 11 punktas[304].

Seimo rinkimų laiką nustatančio Konstitucijos 57 straipsnio pakeitimus lėmė tai, kad pirminiame Konstitucijos tekste buvusią nuostatą – „Eiliniai Seimo rinkimai rengiami ne anksčiau kaip prieš du mėnesius ir ne vėliau kaip prieš mėnesį iki pasibaigiant Seimo narių įgaliojimams" – įgyvendinant praktikoje ėmė aiškėti, jog gali būti neužtikrinamas Konstitucijoje nustatytas Seimo narių įgaliojimų ketverių metų trukmės principas. Respublikos Prezidento dekretais skelbiant Seimo rinkimus, jų data vis ankstėjo. 1996 m. Seimo rinkimai įvyko spalio 20 d., Seimas į pirmąjį posėdį susirinko 1996 m. lapkričio 25 d. Vadinasi, nauji Seimo rinkimai turėjo įvykti ne anksčiau kaip 2000 m. rugsėjo 25 d. ir ne vėliau kaip 2000 m. spalio 25 d. Vadovaudamasis Konstitucijos 57 bei 84 straipsnių nuostatomis Respublikos Prezidentas Seimo rinkimų datą nustatė 2000 m. spalio 8 d. 2000–2004 metų kadencijos Seimas į pirmą

---

[301] Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymo konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje" ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 111-4123.

[302] Lietuvos Respublikos Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 48-1701.

[303] Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1316.

[304] Lietuvos Respublikos Konstitucijos 84 straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1315.

posėdį susirinko 2000 m. spalio 19 d. Tad 2004 m. Seimo rinkimai turėjo įvykti ne vėliau kaip 2004 m. rugsėjo 19 d., o 2004–2008 metų kadencijos Seimo rinkimų data turėjo būti dar ankstesnė – rugpjūčio mėnesį. Dėl šios priežasties rinkimų kampanija turėjo prasidėti rinkėjams nepalankiu metu (vasarą, kai dauguma atostogauja), todėl baimintasi neefektyvios rinkimų kampanijos ir menko rinkėjų aktyvumo. Be to, buvo diskutuojama ir apie tai, kaip būtų skaičiuojama Seimo narių įgaliojimų trukmė, jeigu įvyktų pirmalaikiai Seimo rinkimai. Todėl artėjant eiliniams rinkimams, 2004 m. liepos 13 d. Seimas pakeitė Konstitucijos 57 straipsnį[305] nustatydamas, kad „eiliniai Seimo rinkimai rengiami Seimo narių įgaliojimų pabaigos metais spalio mėnesio antrą sekmadienį“ (57 straipsnio 1 dalis), o „eiliniai Seimo rinkimai, einantys po pirmalaikių Seimo rinkimų, rengiami šio straipsnio pirmojoje dalyje nurodytu laiku (57 straipsnio 2 dalis).

Analizuojant priimtas Konstitucijos pataisas mokslinėje doktrinoje teigiama, kad trys (Konstitucijos 119 straipsnio (2002 m. pataisa), Konstitucijos 57 straipsnio, Konstitucijos 150 straipsnio) iš devynių nuo Konstitucijos įsigaliojimo padarytų jos pataisų gali būti kritikuojamos remiantis objektyviais, neutraliais, grynai teisiniais kriterijais. Tokius teisinius kriterijus sufleruoja nuo politikos autonomiška teisinė logika, bendra (ne iš teisės kildinama) nuoseklumo samprata ir tikslingumo sumetimai. Pavyzdžiui, Konstitucijos 57 straipsnyje nustatant „tvirtą“ eilinių Seimo rinkimų datą negalima nematyti, kad toks teisinis reguliavimas kartu su nuostatomis, reglamentuojančiomis valstybės biudžeto procesą, sukuria realių problemų. O Konstitucija neturėtų kurti problemų – ji turėtų padėti jų išvengti, o atsiradusias – išspręsti[306].

Pabaigai aptartini ir kai kurie nesėkmingi bandymai keisti Konstituciją. Pradėkime nuo tų atvejų, kurie buvo sprendžiami referendumuose. Vieną pirmųjų tokį sumanymą pateikė Seimo narių grupė artėjant 1996 m. Seimo rinkimams. Siūlyta pakeisti Konstitucijos 55 straipsnį įtvirtinant mažesnį Seimo narių skaičių (111 vietoj 141), o 57 straipsnyje nustatyti tvirtą eilinių Seimo rinkimų datą (kas ketveri metai balandžio mėnesio antrąjį sekmadienį). Drauge su šiais pasiūlymais reikšta iniciatyva papildyti Konstitucijos 131 straipsnį ir nustatyti jame taisyklę, kad „ne mažiau kaip pusė nacionalinio biudžeto pajamų turi būti skiriama socialinei apsaugai, medicinai, švietimui, mokslui, kultūrai ir kitoms piliečių socialinėms reikmėms“. Referendumui pateikti Konstitucijos keitimo pasiūlymai nebuvo priimti, nes už juos balsavo tik 33,86 % visų rinkėjų.

Netrukus buvo paskelbtas dar vienas Seimo narių grupės inicijuotas referendumas dėl Konstitucijos keitimo. Jame Tauta sprendė, ar papildyti Konstitucijos 47 straipsnį nauja trečiąja dalimi, nustatančia, kad „juridinio asmens teises turintys Lietuvos Respublikos nacionaliniai subjektai įstatymų nustatyta tvarka ir sąlygomis gali įsigyti nuosavybėn žemės ūkio paskirties žemę“. 1996 m. lapkričio 10 d. šiuo klausimu organizuotas referendumas neįvyko, nes jame dalyvavo tik kiek daugiau nei trečdalis visų rinkėjų (39,73 %).

Vyriausiojoje rinkimų komisijoje taip pat buvo registruojama įvairių iniciatyvinių grupių, kurios siekė surengti referendumus dėl Konstitucijos pataisų. Pavyzdžiui, 1995 m. lapkričio 15 d. buvo įregistruota[307] iniciatyvinė grupė, kuri teikė priimti referendumu *inter alia*

---

[305] Lietuvos Respublikos Konstitucijos 57 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 111-4124.

[306] Kūris, E. Konstitucija, teisėkūra ir konstitucinė kontrolė: retrospekciniai ir metodologiniai svarstymai. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Vilnius: UAB „Druka“, 2012, p. 72.

[307] Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos 1995 m. lapkričio 15 d. sprendimas „Dėl iniciatyvinės grupės referendumui paskelbti įregistravimo“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 95-2137.

„tokias svarbiausias valstybės ir tautos gyvenimo nuostatas“: rinkimai į Lietuvos Respublikos Seimą ir savivaldybes vykdomi balsuojant už asmenis, bet ne už partijų teikiamus sąrašus; į Lietuvos Respublikos Seimą renkamas 91 Seimo narys; sumažinti esamą valstybės ir savivaldybių tarnautojų bei ministerijų skaičių ne mažiau kaip per pusę; tiesioginiais rinkimais rinkti Valstybės Tribunolą ir suteikti jam reikalingus įgaliojimus kovai su organizuotu nusikalstamumu ir korupcija. 1996 m. kovo 28 d. įregistruota[308] iniciatyvinė grupė, siekusi surengti referendumą, kad Konstitucijoje būtų įtvirtinta nuostata, jog „Lietuvos Respublikos žemė nuosavybės teise gali priklausyti ir užsienio valstybių piliečiams, tarptautinėms organizacijoms bei užsienio valstybių juridiniams asmenims“. 1998 m. birželio 10 d. Vyriausioji rinkimų komisija įregistravo[309] piliečių iniciatyvinę grupę, kuri siūlė surengti referendumą dėl to, kad savivaldybių merus tiesiogiai rinktų savivaldybės gyventojai, o seniūnijų seniūnus tokiu pat būdu rinktų seniūnijos gyventojai. Dar viena iniciatyvinė grupė (įregistruota 1999 m. spalio 20 d.) organizavo parašų rinkimą, kad Seimo nariai būtų renkami tik vienmandatinėse apygardose, o ne pagal partijų sąrašus. Ji taip pat siūlė nustatyti, kad Seimo nario įgaliojimai nutrūktų pirma laiko, jeigu už tai pasisakytų daugiau nei pusė jį rinkusios apygardos rinkėjų. Kita piliečių iniciatyvinė grupė (2000 m. gegužės 9 d.) vėl siekė surengti referendumą dėl Seimo narių skaičiaus sumažinimo (iki 71) ir apskričių institucijos panaikinimo. Sekančiu sumanymu teikti siūlymai dėl tokių nuostatų įteisinimo: referendumas skelbiamas piliečių iniciatyva, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 100 tūkstančių rinkimų teisę turinčių Lietuvos Respublikos piliečių; Seimas privalo svarstyti įstatymo projektą, jeigu jį siūlo 20 tūkstančių rinkimų teisę turinčių Lietuvos Respublikos piliečių; Seimas gali atmesti Lietuvos Respublikos piliečių pasiūlytą įstatymo projektą, jeigu prieš projektą balsavo 2/3 visų Seimo narių (2002 m. rugpjūčio 1 d. iniciatyvinė grupė). 2003 m. vasario 12 d. įregistruota iniciatyvinė grupė pateikė du siūlymus dėl referendumo surengimo. Vienu siūlymu buvo inicijuojamas konsultacinis (patariamasis) referendumas dėl tiesioginių merų rinkimų įvedimo, kitu – teiktas sumanymas surengti privalomąjį referendumą sprendimui dėl Konstitucijos 55, 58, 59 ir 148 straipsnių pataisų priimti. Pastaruoju siūlymu siekta sumažinti Seimo narių skaičių (iki 131), nustatyti, kad visi Seimo nariai renkami vienmandatinėse rinkimų apygardose, pašalinti iš Konstitucijos Seimo nario „laisvojo mandato“ principą ir pakeisti jį „imperatyviuoju“ (t. y. suteikti rinkimų apygardos rinkėjams galimybę inicijuoti pirmalaikius jų išrinkto Seimo nario rinkimus, išbraukti iš Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalies nuostatą, kad Seimo nariai „negali būti varžomi jokių mandatų“ ir nustatyti, kad Seimo nariai „už savo veiklą privalo atsiskaityti savo rinkėjams“), taip pat Konstitucijos 148 straipsnyje įtvirtinti, kad referendumu būtų keičiamos ne tik Konstitucijos I ir XIV skirsnių, bet ir V skirsnio 55, 58 ir 59 straipsnių nuostatos.

Politiniame gyvenime ilgainiui iškildavo ir kitokių konstitucinio reguliavimo pokyčių iniciatyvų. Viena iniciatyvinė grupė (įregistruota 2004 m. rugpjūčio 10 d.) ėmėsi rinkti parašus, kad Konstitucijos 52 straipsnyje būtų įrašyta, jog „Lietuvos Respublikos piliečio senatvės pensija negali būti mažesnė kaip 4/5 įstatymu nustatyto minimalaus darbo užmokesčio dydžio“. Ji taip pat siekė Konstitucijos 9 straipsnį papildyti norma, kad referendumas skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 100 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę. Kita iniciatyvinė grupė (2008 m. kovo 3 d.) teikė pasiūlymą papildyti Konstitucijos 58 straipsnį nauja dalimi, pagal kurią pirmalaikiai Seimo rinkimai būtų skelbiami, jei to referendumu

[308] Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos 1996 m. kovo 28 d. sprendimas „Dėl iniciatyvinės grupės referendumui paskelbti įregistravimo“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 30-759.

[309] Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos 1998 m. birželio 10 d. sprendimas „Dėl iniciatyvinės grupės referendumui paskelbti įregistravimo“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 54-1516.

pareikalautų Lietuvos Respublikos piliečiai. Dar po beveik dvejų metų, 2010 m. sausio 20 d. buvo įkurta iniciatyvinė grupė, siūliusi Konstitucijos pataisą, kad Respublikos Prezidentas galėtų skelbti pirmalaikius Seimo rinkimus ne tik tais atvejais, kurie jau yra numatyti Konstitucijoje, bet ir tuomet, kai to reikalautų 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę. 2012 m. gegužės 14 d. Vyriausioji rinkimų komisija įregistravo iniciatyvinę grupę, vėl kėlusią klausimą dėl Seimo narių skaičiaus sumažinimo (iki 101) bei pastovios Seimo rinkimų datos nustatymo, o kartu ir Konstitucijos 56 straipsnio papildymo nuostata, kad tas pats asmuo Seimo nariu gali būti renkamas ne daugiau kaip du kartus iš eilės. Paskesne iniciatyva siūlyta, kad: referendumas būtų skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 100 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę; referendumas galėtų būti skelbiamas kiekviename Lietuvos valstybės teritorijos administraciniame vienete spręsti to administracinio vieneto svarbiausius klausimus, jei to reikalauja ne mažiau kaip dešimt procentų to administracinio vieneto teritorijoje nuolat gyvenančių piliečių, turinčių rinkimų teisę; pirmalaikiai Seimo rinkimai būtų skelbiami, jei to referendumu pareikalauja Lietuvos Respublikos piliečiai (2012 m. birželio 12 d. iniciatyvinė grupė).

Visos šios iniciatyvos nepasiekė tikslo. Referendumai nebuvo organizuojami, nes jų iniciatoriams įstatyme nustatytu terminu nepavyko surinkti referendumo surengimui būtino piliečių parašų skaičiaus. Apibendrintai galima teigti, kad tikriausiai referendumų iniciatoriams nepasisekė įtikinti piliečių dėl jų siūlytų Konstitucijos pataisų reikalingumo, racionalumo, aktualumo.

Vertinant 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos teksto tvarumą galima konstatuoti, kad apskritai jis išliko stabilus, o dalinės pataisos iš esmės nepakeitė Konstitucijos politinės, teisinės filosofijos, kuria vadovaujantis ji buvo kuriama ir kuriai pritarė Tauta. Taigi galima sakyti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos keitimo tvarka visiškai pasiteisino.

Tačiau negalima nepaminėti, kad viešojoje erdvėje gana dažnai diskutuojama apie naujas Konstitucijos pataisas ar netgi visiškai naujos Konstitucijos prielaidas. Politinių partijų iniciatyva buvo rengti vientisi konstituciniai tekstai, skatinta polemika dėl dvejų rūmų parlamento, Respublikos Prezidento konstitucinių galių išplėtimo, teismų sistemos reformos, dvigubos pilietybės galimybių ir kt. Nekvestionuojant to, kad įvairių nuomonių reiškimas ir veikiančios konstitucinės sistemos nuolatinis vertinimas yra natūralus demokratinės visuomenės būvis, vis dėlto reikėtų suvokti, kad iniciatyvos rekonstruoti Konstituciją turėtų būti įtikinamai motyvuotos ir pagrįstos realiais politinės, teisinės raidos poreikiais, o ne trumpalaikiais politiniais interesais[310].

Kokias Konstitucijos pataisas siūlytų priimti disertacijos autorius? Atsižvelgdamas į 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatytą konstitucinį reguliavimą, šiandieninę politinę bei teisinę tikrovę, taip pat Konstitucijos esmę išreiškiančius principus disertacijos autorius siūlytų koreguoti Seimo nario teisinio statuso ir konstitucinės justicijos institutus (pažymėtina, kad įvertinant Konstitucijos sistemiškumą ir jos turinio darnos imperatyvą šie pakeitimai gali pareikalauti ir kitų, su minėtais institutais koreliuojančių, Konstitucijos nuostatų pataisų).

Pirmasis siūlymas yra susijęs su Seimo nario imuniteto apimtimi. Teigtina, kad Konstitucija nustato pernelyg platų Seimo nario imunitetą. Konstitucijos 62 straipsnyje įtvirtinta, kad Seimo nario asmuo neliečiamas (1 dalis); Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma

[310] Birmontienė, T. *et al. Lietuvos konstitucinė teisė. Vadovėlis.*Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 223–231.

jo laisvė (2 dalis). Gyvenimo realijos parodė, kad, viena vertus, prisidengiant Seimo nario imuniteto garantija yra siekiama išvengti baudžiamosios atsakomybės, vilkinti baudžiamųjų bylų nagrinėjimą, kita vertus, Seimo nario teisinės neliečiamybės panaikinimo klausimo svarstymas tampa politinio šantažo, įvairių politinių sandėrių objektu. Taip pat neatmestina, kad Seimo nariui taikomas imunitetas yra paskata asmenims, kuriems gresia baudžiamoji atsakomybė už jų padarytas nusikalstamas veikas, kandidatuoti į Seimą. Bendrai kalbant, politinė realybė aiškiai liudija, kad Seimo nario teisiniu imunitetu siekiama pasinaudoti ne tuo tikslu, kuriuo jis yra suteikiamas. Be to, Seimo nario imunitetas, net ir esant viešai deklaruojamai atitinkamai politinei valiai, gali būti nepanaikintas dėl paprasčiausių procedūrinių dalykų (pavyzdžiui, balsavime dėl imuniteto panaikinimo dalyvavus nepakankamam Seimo narių skaičiui; Seimui nutarus dėl imuniteto panaikinimo balsuoti slaptu balsavimu). Neatrodo pagrįsta ir tai, kad Seimo narių teisinės neliečiamybės panaikinimo procedūros *inter alia* turi būti atliekamos tuomet, kai, pavyzdžiui, Seimo narį teisinėn atsakomybėn siekiama patraukti už teisės pažeidimus, susijusius su transporto priemonių vairavimu, smurtinius, korupcinius nusikaltimus, ar netgi už tas veikas, kurias asmuo padarė iki tapdamas Seimo nariu. Seimo nario teisinė neliečiamybė nėra teisinė privilegija ar priedanga nuo teisinės atsakomybės, ji neturi sukurti skirtingo teisingumo standarto (vienokio Seimo nariams, kitokio – kitiems piliečiams), ji neturi trikdyti įprasto teisingumo vykdymo proceso, ji neturi būti įvairių valstybės institucijų (Seimo, teismo, prokuratūros) užduotimi, tampančia papildoma našta, kuri apsunkina šių institucijų pagrindinių funkcijų vykdymą. Visa tai suteikia pagrindą rimtai svarstyti klausimą dėl Seimo nariui taikomo teisinio imuniteto susiaurinimo, atsisakant konstitucinio reikalavimo gauti Seimo sutikimą, kai norima patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn, suimti, ar kitaip suvaržyti jo laisvę. Siūlytina, kad Seimo nariui taikomas teisinis imunitetas apimtų tik draudimą patraukti Seimo narį baudžiamojon ar kitokion teisinėn atsakomybėn už balsavimus ar nuomonės išreiškimą vykdant Seimo nario pareigas. Pasaulio valstybių konstitucijose galima rasti įvairių parlamento nario imuniteto modelių, jo garantijų, tačiau kaip geros praktikos pavyzdys dažnai pateikiamas Nyderlandų konstitucinis reguliavimas. Nuo 1884 m. Nyderlandų įstatymų leidybos institucijos narių teisinis statusas baudžiamosios atsakomybės ar kitokio teisinio proceso požiūriu yra suvienodintas su eilinių piliečių teisiniu statusu. Nyderlandų Karalystės konstitucijos 71 straipsnyje numatyta, kad parlamento nariai negali būti traukiami baudžiamojon ar kitokion teisinėn atsakomybėn už išreikštą nuomonę parlamente, jo komitetuose, taip pat už visa tai, ką jie pateikia parlamentui ar jo komitetams raštu. Taigi Nyderlandų parlamentarų imunitetas apima tik tuos veiksmus, kurie yra tiesiogiai susiję su parlamento nario mandatu. Kiti parlamento nario veiksmai į imuniteto taikymo sritį nepatenka. Teigtina, kad pagal tokį pat modelį susiaurinant Seimo nario imuniteto apimtį būtų subalansuota parlamento nario veiklos laisvė vykdant Tautos atstovo pareigas ir vienas iš svarbiausių demokratinės teisinės sistemos principų – lygybė prieš įstatymą. Apsisprendus dėl siūlomų konstitucinio reguliavimo pataisų, susiaurinančių Seimo nariui taikomo imuniteto apimtį, pagal tuos pačius principus derėtų peržiūrėti ir Vyriausybės nariams taikomo teisinio imuniteto garantijas (jų ribas).

Antrasis pasiūlymas liečia konstitucinės justicijos instituto pataisas, kurios leistų sustiprinti Konstitucijos apsaugą, apginti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, garantuoti jos viršenybę ir konstitucinį teisingumą. Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas teikia išvadas: 1) ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; 2) ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas; 3) ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai; 4) ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla,

konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai; o Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nurodoma, jog remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas. Teigtina, kad toks teisinis reguliavimas, kai Konstituciniam Teismui pateikus išvadą egzistuoja galimybė Seimui „galutinai" nuspręsti kitaip, nei turėtų būti pagal atitinkamą Konstitucinio Teismo išvadą, nelabai dera su Konstitucijos viršenybe, jos vertybių apsauga, konstituciniu teisingumu. Lietuvos politinėje praktikoje jau yra buvę atvejų, kuomet Seimas priėmė Konstitucinio Teismo išvadai prieštaraujantį sprendimą. Pavyzdžiui, apkaltos proceso tvarka Seimas panaikino Seimo nario Lino Karaliaus mandatą, tačiau nepanaikino Seimo nario Aleksandro Sacharuko mandato, nors Konstitucinis Teismas 2010 m. spalio 27 d. pateikė išvadą[311], kad Lietuvos Respublikos Seimo nario Aleksandro Sacharuko veiksmai – naudojimasis Lietuvos Respublikos Seimo nario Lino Karaliaus Seimo nario pažymėjimu Lietuvos Respublikos Seimo plenariniuose posėdžiuose ir sąmoningas balsavimas už jį 8 kartus prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai; šiais veiksmais Lietuvos Respublikos Seimo narys Aleksandras Sacharukas šiurkščiai pažeidė Lietuvos Respublikos Konstituciją ir sulaužė priesaiką; Lietuvos Respublikos Seimo nario Lino Karaliaus veiksmai – išvykimas į užsienio kelionę ir dėl to nedalyvavimas be pateisinamos priežasties 2010 m. sausio 13, 14, 19, 20, 21 d. vykusiuose Lietuvos Respublikos Seimo plenariniuose posėdžiuose, 2010 m. sausio 15, 20 d. vykusiuose Lietuvos Respublikos Seimo Sveikatos reikalų komiteto posėdžiuose prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai; šiais veiksmais Lietuvos Respublikos Seimo narys Linas Karalius sulaužė priesaiką ir šiurkščiai pažeidė Lietuvos Respublikos Konstituciją. Taigi Konstituciniam Teismui pateikus išvadą, kad abu Seimo nariai šiurkščiai pažeidė Lietuvos Respublikos Konstituciją ir sulaužė priesaiką, Seimas priėmė skirtingus sprendimus dėl Seimo nario mandato panaikinimo. Šiame kontekste konstatuotina, kad jeigu Tauta Konstituciniam Teismui pavedė užtikrinti Konstitucijos viršenybę ir jos apsaugą, o apkalta yra viena iš pilietinės Tautos savisaugos priemonių, Tautos gynimosi nuo aukščiausių valstybės valdžios pareigūnų, nepaisančių Konstitucijos ir teisės, būdas, tuomet Konstitucija neturi sukurti prielaidų tokiai, kaip minėta, situacijai (kad šiurkščiai pažeidęs Konstituciją ir sulaužęs priesaiką asmuo nebūtų pašalintas iš užimamų pareigų ar nebūtų panaikintas jo, kaip Seimo nario, mandatas) atsirasti. Todėl Konstitucinio Teismo išvada turėtų būti tuo galutiniu (kurio negalima nepaisyti, negalima įveikti, apeiti ar kitaip ignoruoti) sprendimu, sukeliančiu tokias teisines pasekmes, kokios pagal atitinkamą Konstitucinio Teismo išvadą privalo kilti. Konstitucinė „galimybė" Seimui galutinai spręsti klausimus, kuriais Konstitucinis Teismas pateikė išvadą, gali atvesti ir iki tokių logiškai nepaaiškinamų Seimo sprendimų, kai vienos kadencijos Seimui, atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo išvadą, patvirtinus galutinius Seimo rinkimų rezultatus, naujos kadencijos Seimas pakeičia ankstesnį Seimo nutarimą ir patvirtina tokius Seimo rinkimų rezultatus, kurie Konstitucinio Teismo išvadai akivaizdžiai prieštarauja. Antai, 2012 m. lapkričio 10 d. Konstitucinis Teismas pateikė išvadą[312], kad Vyriausiosios rinkimų komisijos 2012 m. lapkričio 4 d. sprendimu, kuriuo nustatyti galutiniai Seimo rinkimų rezultatai, tiek, kiek, nustatant daugiamandatėje rinkimų apygardoje galutines kandidatų į Seimo narius sąrašų eiles, nuspręsta galutinėje Darbo partijos kandidatų sąrašo eilėje įrašyti Živilę Pinskuvienę, Jolantą Gaudutienę, Joną Pinskų, Vytautą Gricių, Viačeslavą Ždanovičių, taip pat tiek, kiek nustatyta, kad Jolanta Gaudutienė, Jonas Pinskus,

[311] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 128-6545.

[312] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607.

Živilė Pinskuvienė išrinkti į Seimą daugiamandatėje rinkimų apygardoje pagal Darbo partijos kandidatų sąrašą, buvo pažeistos Seimo rinkimų įstatymo nuostatos, kuriose įtvirtintas draudimas papirkti rinkėjus, reguliuojamas kandidatų reitingo skaičiavimas ir sąrašų galutinės eilės nustatymas. Remdamasis šia Konstitucinio Teismo išvada Seimas 2012 m. lapkričio 14 d. priėmė nutarimą, kuriuo nustatė, kad tvirtinant Lietuvos Respublikos Seimo rinkimuose daugiamandatėje rinkimų apygardoje galutines kandidatų į Seimo narius sąrašų eiles, į galutinę Darbo partijos kandidatų į Seimo narius sąrašo eilę Živilė Pinskuvienė (Nr. 10), Jolanta Gaudutienė (Nr. 17), Jonas Pinskus (Nr. 22), Vytautas Gricius (Nr. 35), Viačeslav Ždanovič (Nr. 48) įrašyti pažeidžiant Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 51 straipsnio 1 dalį ir 90 straipsnį, todėl nutarė išbraukti Živilę Pinskuvienę (Nr. 10), Jolantą Gaudutienę (Nr. 17), Joną Pinskų (Nr. 22), Vytautą Gricių (Nr. 35), Viačeslav Ždanovič (Nr. 48) iš Darbo partijos kandidatų sąrašo ir patvirtinti galutinę Darbo partijos kandidatų į Seimo narius sąrašo eilę. Seimo nutarimo 2 straipsnyje buvo nustatyta, kad Živilė Pinskuvienė, Jolanta Gaudutienė, Jonas Pinskus nėra išrinkti Lietuvos Respublikos Seimo nariais daugiamandatėje rinkimų apygardoje, o pagal šio nutarimo 1 straipsnio 2 dalimi patvirtintą galutinę Darbo partijos kandidatų į Seimo narius sąrašo eilę vietoj šių asmenų Lietuvos Respublikos Seimo nariais yra išrinkti Vilija Filipovičienė, Gediminas Jakavonis, Larisa Dmitrijeva. Nežiūrint į tai, kad šiuo Seimo nutarimu *inter alia* buvo nustatyti 2012 m. spalio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų galutiniai rezultatai daugiamandatėje rinkimų apygardoje ir patvirtintas galutinis Lietuvos Respublikos Seimo narių, išrinktų daugiamandatėje rinkimų apygardoje, sąrašas, naujos kadencijos Seimas 2013 m. liepos 2 d. priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl 2012 m. spalio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų galutinių rezultatų daugiamandatėje rinkimų apygardoje nustatymo“ 1 ir 2 straipsnių pakeitimo“. Šiuo nutarimu Seimas nustatė, kad Živilė Pinskuvienė, Jolanta Gaudutienė, Jonas Pinskus, Vytautas Gricius nepažeidė Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 51 straipsnio 1 dalies ir 90 straipsnio, bei nutarė įrašyti Živilę Pinskuvienę, Jolantą Gaudutienę, Joną Pinskų, Vytautą Gricių į Darbo partijos kandidatų sąrašą tokia eilės tvarka: Živilė Pinskuvienė (Nr. 23), Jolanta Gaudutienė (Nr. 24), Jonas Pinskus (Nr. 25), Vytautas Gricius (Nr. 35) ir patvirtinti galutinę Darbo partijos kandidatų į Seimo narius sąrašo eilę. Abu aptarti atvejai byloja, jog Konstitucijos nuostata, suteikianti galimybę Seimui galutinai spręsti Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus (taigi ir nesivadovauti konkrečia Konstitucinio Teismo išvada), nedera su Konstitucijos viršenybe, nes ji ne užkerta kelią, o sudaro prielaidas atsirasti su Konstitucijos supremumu, konstituciniu teisingumu, teisine valstybe ir Konstitucijoje įtvirtintomis vertybėmis nesuderinamoms situacijoms. O kaip minėta, Konstitucija neturi kurti problemų – ji turi padėti jų išvengti, o atsiradusias – išspręsti. Visa tai aktualu kalbant ne tik apie Konstitucinio Teismo išvadas apkaltos procese, ar išvadas dėl rinkimų įstatymų pažeidimo renkant Respublikos Prezidentą ir Seimą. Kokia teisine logika galima būtų pagrįsti ir tokią situaciją, kai Konstituciniam Teismui pateikus išvadą, jog Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam toliau eiti pareigų, arba Konstituciniam Teismui nustačius, jog Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis prieštarauja Konstitucijai, Seimas nepaisytų konstitucinio teisingumo vykdytojo išvadų ir nuspręstų kitaip? Atsižvelgiant į tai siūlytina Konstitucijoje nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad klausimai, dėl kurių Konstitucinis Teismas teikia išvadas, negalėtų būti išspręsti priešingai joms, t. y. galutinis konkrečios teisinės situacijos išsprendimas priklausytų tik nuo atitinkamos Konstitucinio Teismo išvados, o ne su Konstitucija prasilenkiančios Seimo valios.

5.2. Jurisprudencinės Konstitucijos transformacijos

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos XIV skirsnyje „Konstitucijos keitimas“ yra įtvirtinti formalieji Konstitucijos keitimo tvarkos reikalavimai. Apie kokius nors turininguosius reikalavimus Konstitucijos pataisoms nei šiame skirsnyje, nei kituose, *expressis verbis* nėra užsimenama. Konstitucijoje taip pat nėra eksplicitinių nuostatų, skirtų jos jurisprudencinei kaitai. Konstitucijos tekstas nieko aiškiai nepasako ir apie Konstitucinio Teismo vaidmenį Konstitucijos kaitos procese.

Tad Konstitucijos *expressis verbis* „tylos“ problemos sprendimo turime ieškoti oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje.

Nagrinėjant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aktuose formuojamą oficialiąją konstitucinę doktriną pastebima įvairių aspektų, kurie daugiau ar mažiau programuoja Konstitucijos kaitą per oficialų jos aiškinimą:

- Oficialios doktrinos nuostatoje: „Konstitucijoje atsispindi visuomenės sutartis – visų Lietuvos Respublikos piliečių demokratiškai prisiimtas įsipareigojimas jų dabartinei ir būsimoms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatines taisykles ir joms paklusti, idant būtų užtikrintas valdžios legitimumas, jos sprendimų teisėtumas, žmogaus teisės ir laisvės, idant visuomenėje būtų santarvė“[313], regimas sutartinis Konstitucijos pobūdis ir ilgalaikis jos galiojimo tikslas. Galima teigti, jog kuriant Konstituciją yra tikimasi, kad ji pergyvens ne vieną piliečių kartą, todėl saistys ir tuos pilietinės Tautos narius, kurie nedalyvavo ją priimant. Tačiau keičiantis kartoms besikeičiančios vertybės, mokslo ir technikos pažanga, pozityvi ar negatyvi valstybinio gyvenimo patirtis, nauji siekiai bei iššūkiai neišvengiamai reikalaus konstitucinio reguliavimo pokyčių. Visa tai koreguos visuomenės sutarties turinį, jos salygas. Konstitucinės korekcijos įsiprasmins arba per formaliąsias pataisas, arba per konstitucinės jurisprudencijos pokyčius.
- „Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas; pagal Konstituciją įstatymų leidėjas neturi teisės nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų apribota ar paneigta galimybė tiesiogiai taikyti Konstituciją“[314]; „pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti spragų ar vidinių prieštaravimų“[315]. Konstitucijos vientisumas, tiesioginis taikymas, spragų ir vidinių prieštaravimų joje nebuvimas *inter alia* suponuoja *gyvosios* konstitucijos idėją. Ši idėja tampa teisine tikrove per oficialiąją konstitucinę doktriną – Konstitucinio Teismo aktuose pateikiamus Konstitucijos išaiškinimus. Jurisprudencinis Konstitucijos dėmuo leidžia pažinti ją kaip vieną visumą, betarpiškai taikyti, eliminuoti tariamus jos nuostatų prieštaravimus, užpildyti Konstitucijos *expressis verbis* „spragas“. Aiškinant Konstituciją formuojasi jos suvokimo, jos normų bei principų reikšmių, sąsajų tarp įvairių Konstitucijos nuostatų atodangos. Ir ne tik tai. Tokiu būdu Konstitucija taip pat išgyvena prasminius pokyčius.

---

313 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

314 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 19-828.

315 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

- „Konstitucija, kaip teisės aktas, yra išreikšta tam tikra tekstine forma, turi tam tikrą kalbinę išraišką. Tačiau taip, kaip teisės negalima traktuoti vien kaip teksto, kuriame *expressis verbis* yra išdėstytos tam tikros teisinės nuostatos, elgesio taisyklės, taip ir Konstitucijos, kaip teisinės realybės, negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos, negalima suvokti Konstitucijos vien kaip eksplicitinių nuostatų visumos. Konstituciją, kaip teisinę realybę, sudaro įvairios nuostatos – konstitucinės normos ir konstituciniai principai, kurie įvairiose Konstitucijos formuluotėse yra tiesiogiai įtvirtinti arba yra iš jų išvedami. Vieni konstituciniai principai yra įtvirtinti *expressis verbis* suformuluotose konstitucinėse normose, kiti, nors ir nėra jose įtvirtinti *expressis verbis*, jose atsispindi ir yra išvedami iš konstitucinių normų, taip pat iš kitų šiose normose atsispindinčių konstitucinių principų, iš konstitucinio teisinio reguliavimo visumos, iš Konstitucijos, kaip svarbiausių valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, prasmės. Tarp konstitucinių principų ir konstitucinių normų negali būti ir nėra priešpriešos, visos konstitucinės normos ir konstituciniai principai sudaro darnią sistemą. Būtent konstituciniai principai organizuoja į darnią visumą visas Konstitucijos nuostatas, neleidžia, kad Konstitucijoje būtų vidinių prieštaravimų ar tokio jos aiškinimo, kai iškreipiama ar paneigiama kurios nors Konstitucijos nuostatos prasmė, kuri nors Konstitucijoje įtvirtinta ir jos ginama vertybė. Per konstitucinius principus atsiskleidžia ne tik Konstitucijos raidė, bet ir jos dvasia – tos vertybės ir siekiai, kuriuos Tauta Konstitucijoje įtvirtino pasirinkusi tam tikrą jos nuostatų tekstinę formą, kalbinę išraišką, nustačiusi tam tikras Konstitucijos normas, eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtinusi tam tikrą konstitucinį teisinį reguliavimą. Tad priešpriešos negali būti ir nėra ne tik tarp konstitucinių principų ir konstitucinių normų, bet ir tarp Konstitucijos dvasios ir Konstitucijos raidės: Konstitucijos raidės negalima aiškinti ar taikyti taip, kad būtų paneigiama Konstitucijos dvasia, kuri gali būti suvokta tik konstitucinį teisinį reguliavimą matant kaip visumą ir tik įvertinus Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį. Konstitucijos dvasią išreiškia konstitucinio teisinio reguliavimo visuma, visos jos nuostatos – ir Konstitucijos tekste tiesiogiai išdėstytos Konstitucijos normos, ir Konstitucijos principai, taip pat ir tie, kurie išplaukia iš konstitucinio teisinio reguliavimo visumos ir Konstitucijos, kaip svarbiausių Tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, prasmės“[316]. Iš pacituotų oficialios konstitucinės doktrinos nuostatų išskirtina keletas jurisprudencinės konstitucijos kaitos prielaidų. Pirmiausia paminėtina tai, kad Konstitucija nėra vien tekstas. Anapus teksto slypinti teisinė materija (interpretacinė erdvė) neretai suteikia daugiau nei vieną Konstitucijos nuostatų aiškinimo variantą, leidžia pasirinkti vieną iš kelių galimų interpretavimo krypčių. Kita vertus, net ir pats Konstitucijos tekstas dėl jo formulavimo ypatumų, dažnai naudojamos abstrakčios nuostatų raiškos nėra monosemiškas. Ypač didelis interpretacinis potencialas glūdi Konstitucijos principuose. Jį išplečia dar ir tai, kad kai kurie konstituciniai principai yra įtvirtinti implicitiškai (tokių principų Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje atskleis-

[316] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

ta ištie nemažai: valdžių padalijimo principas[317]; pilietiškumo[318]; atsakingo valdymo[319]; teisėtų lūkesčių apsaugos[320]; teisinio saugumo, tikrumo ir aiškumo[321]; asmens ir visuomenės interesų derinimo[322]; paveldėjimo teisės[323] principai; proporcingumo principas[324]; bendrasis teisės principas *non bis in idem*[325]; iš konstitucinio teisingumo principo išvedamas principas, kad teismas turi turėti įgaliojimus skirti mažesnę bausmę nei atitinkamos sankcijos žemutinė riba[326]; konstitucinis dvigubo mandato draudimo principas[327]; draudimas asmeniui, pašalintam iš pareigų apkaltos proceso tvarka, vėl užimti Konstitucijoje nurodytas pareigas, kurių ėjimo pradžia pagal Konstituciją yra susieta su joje numatytos priesaikos davimu[328]; ir kt). Todėl negalima nesutikti su tuo, kad konstituciniai principai „užtikrina abi Konstitucijos egzistencines sąlygas – jos stabilumą ir dinamiškumą“[329]. Priešpriešos, tarp konstitucinių normų ir principų, tarp Konstitucijos raidės ir Konstitucijos dvasios, nebūtis suponuoja būtinybę kintančio pasaulio diktuojamų sąlygų kontekste nuolat ieškoti jų pusiausvyros ir viso konstitucinio reguliavimo harmonijos. Tad kintant socialiniam kontekstui kiek įmanoma turi kisti ir Konstitucijos aiškinimas.

- „Konstitucijos (ir apskritai teisės) negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) teisės aiškinimo metodą. Suabsoliutinus pažodinį (lingvistinį, verbalinį) Konstitucijos aiškinimą, kartu yra sumenkinamas visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo turinys, ignoruojamos jeigu ir ne visos, tai bent kai kurios Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės, galimai yra sudaromos prielaidos paminti tuos siekius, kuriuos Tauta įtvirtino referendumu priimtoje Konstitucijoje. Pažymėtina, kad negalima suabsoliutinti ne tik pažodinio (lingvistinio, verbalinio), bet ir jokio kito

---

317 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 89-2007.; ir kt.

318 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 52-1917.

319 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 105-3894.; ir kt.

320 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2276.; ir kt.

321 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2276.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 113-5057.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 24-1004.; ir kt.

322 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 88-2724.; ir kt.

323 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 24-889.

324 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1-7.; ir kt.

325 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 39-1373.; ir kt.

326 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 57-2552.

327 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 19-828.

328 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

329 Kūris, E. Konstitucijos dvasia. *Jurisprudencija*. 2002, 30(22): 16–31.

Konstitucijos aiškinimo metodo. Aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt.; tik šitaip – visapusiškai – aiškinant Konstituciją galima sudaryti prielaidas realizuoti jos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį, užtikrinti, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijos prasmės, kad nebus paneigta Konstitucijos dvasia ir kad gyvenime bus įtvirtintos tos vertybės, kuriomis Tauta grindžia savo pačios priimtą Konstituciją“[330]. „Konstitucijos normų ir principų negalima aiškinti remiantis įstatymų leidėjo ir kitų teisėkūros subjektų priimtais aktais, nes taip būtų paneigta Konstitucijos viršenybė teisės sistemoje“[331]. Draudimas aiškinti Konstituciją vien pažodžiui išlaisvina ją iš tekstinio absoliutizmo. Tai leidžia Konstitucijos nuostatų prasmei laisviau fliuktuoti. Konstitucijos turinio prasmės kitimui itin reikšminga interpretacinė maksima, kad aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius aiškinimo metodus ir nevalia nė vienam iš jų suteikti išskirtinio, besąlyginio autoriteto. Tokie Konstitucijos aiškinimo imperatyvai *inter alia* leidžia atpalaiduoti tam tikrų Konstitucijos nuostatų prasmes nuo pradinės jų reikšmės. Todėl autentiškas (Konstitucijos kūrimo metu turėtas omenyje) konstitucinių normų ir principų vidinis loginis turinys tampa reliatyvus. Jis gali kisti priklausomai nuo išorinių veiksnių dinamikos. Konstitucijos nuostatų prasminei raidai ne mažiau svarbus draudimas importuoti jų definicijas per ordinarinę teisę. Šiuo aspektu Konstitucijos suvokimo autonomiškumas neleidžia siaurinti interpretavimo erdvės, susaistyti interpretuotoją už Konstitucijos ribų esančiais apibrėžimais. Teisinė aksioma, jog tik Konstitucija *per se* referuoja jos nuostatų prasmes, suvokimo orientyrus, viena vertus, atsieja Konstitucijos suvokimo kaitą nuo ordinarinės teisės kaitos, kita vertus, įgalina Konstitucijos aiškintoją savarankiškai koreguoti Konstitucijos nuostatų interpretaciją (reinterpretuoti), jeigu egzistuoja tam būtinos sąlygos.

- „Konstitucijoje nėra išsamaus ir baigtinio žmogaus teisių ir laisvių sąrašo. Tai, jog Konstitucija neįtvirtina kokių nors žmogaus teisių, laisvių ar jų garantijų arba jas kiek kitaip formuluoja, dar nereiškia, kad tokios teisės, laisvės ar jų įgyvendinimo priemonės apskritai negali būti garantuojamos Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje. Vien tik pažodinis žmogaus teisių aiškinimas yra nepriimtinas žmogaus teisių apsaugos prigimčiai“[332]. Atviri konceptai, kaip antai, išsamaus ir baigtinio žmogaus teisių ir laisvių katalogo Konstitucijoje nebuvimas, palieka atdaras duris teisių ir laisvių plėtrai. Pripažinti konstitucinį žmogaus teisių sąrašą neužbaigtu, atviru, *inter alia* reiškia pripažinti interpretuotojo teisę jį plėsti, kiekvienam visuomenės raidos etape įjungiant į šių vertybių katalogą naujas teises ir laisves. Tokia pozicija neatsiejamai susijusi ir su doktrinine

[330] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 65-2400.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

[331] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2276.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 105-3894.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 21-664.

[332] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 9-199.

nuostata, įpareigojančia žmogaus teises aiškinti taikant polimetodinį jų prasmės tyrimo būdą. Išimtinai pažodinis tyrimo metodas nelaikomas priimtinu, nes toks konstitucinių teisių pažinimas ir aiškinimas būtų pernelyg paviršutiniškas, ribotas, nepatikimas.

- „Kalba, *inter alia* teisinė terminija, nuolat vystosi. Tad reikalavimas, kad įstatymuose, kituose teisės aktuose tie patys reiškiniai visada būtų apibūdinami tik tais pačiais žodžiais ir formuluotėmis kaip Konstitucijoje, jeigu jis būtų suabsoliutintas, reikštų, jog, viena vertus, siekiama dirbtinai varžyti, netgi stabdyti tokį kalbos, *inter alia* teisinės terminijos, vystymąsi, kai įstatymuose, kituose teisės aktuose yra vartojami ne tik kiti nei Konstitucijos tekste žodžiai (formuluotės), apibūdinantys tuos pačius reiškinius, bet ir apskritai nauji terminai (formuluotės), kurių nebuvo tuo metu, kai buvo kuriamas Konstitucijos tekstas. Kita vertus, toks reikalavimas, jeigu jis būtų suabsoliutintas, galėtų provokuoti Konstitucijos teksto koregavimą pagal įstatymuose, kituose teisės aktuose įtvirtintą terminiją (žodžius, formuluotes) net tokiais atvejais, kai intervencija į Konstitucijos, kuri, kaip aukščiausioji teisė, turi būti stabilus aktas, tekstą nėra teisiškai būtina“[333]. „Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, turi būti stabilus aktas. Konstitucijos stabilumas yra tokia jos savybė, kuri kartu su kitomis (*inter alia* – ir pirmiausia – su Konstitucijos ypatinga, aukščiausia teisine galia) konstitucinį teisinį reguliavimą atskiria nuo žemesnės galios teisės aktais nustatyto (ordinarinio) teisinio reguliavimo, o Konstituciją – nuo visų kitų teisės aktų. Konstitucijos stabilumas – didžiulė teisinė vertybė. Konstitucija neturi būti keičiama, jeigu tai nėra teisiškai būtina. Tai laiduoja *inter alia* sudėtingesnė, sunkesnė, palyginti su konstituciniais ir paprastaisiais įstatymais, Konstitucijos pataisų darymo tvarka, ypač tai, kad kai kurių Konstitucijos nuostatų (1 straipsnio, I skirsnio „Lietuvos valstybė“, XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“) keitimui yra nustatyti ypatingi procesiniai reikalavimai. Konstitucijos stabilumas – viena iš prielaidų užtikrinti valstybės tęstinumą, pagarbą konstitucinei santvarkai ir teisei, Konstitucijoje deklaruotų lietuvių tautos siekių, kuriais grindžiama pati Konstitucija, įgyvendinimą. Viena iš sąlygų, užtikrinančių Konstitucijos, kaip teisinės realybės, stabilumą, yra jos teksto stabilumas. Minėta, kad Konstitucijos prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų. Tad Konstitucijos tekstas neturi būti koreguojamas, pavyzdžiui, vien pasikeitus terminijai, *inter alia* teisinei. Konstitucijos, kaip itin stabilaus teisės akto, prasmė taip pat būtų ignoruojama, jeigu intervencija į jos tekstą būtų daroma kiekvienąkart, kai pasikeičia kurie nors teisiškai reguliuotini visuomeniniai santykiai (pavyzdžiui, kai tam tikrų veiklos rūšių technologinės galimybės išsiplečia taip, kaip galbūt ir nebuvo įmanoma numatyti tuo metu, kai Konstitucijos tekstas buvo kuriamas). Šiame kontekste ypač pabrėžtina, kad oficialios konstitucinės doktrinos tolesnis aiškinimas ir plėtojimas, *inter alia* oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas, taip pat ir toks, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, naujose konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose leidžia atskleisti giluminį Konstitucijos potencialą nekeičiant jos teksto ir šiuo atžvilgiu pritaikyti Konstituciją prie socialinio gyvenimo pokyčių, nuolat kintančių visuomenės ir valstybės gyvenimo sąlygų, užtikrinti Konstitucijos, kaip visuomenės ir valstybės gyvenimo teisinio pagrindo, gyvybingumą. Oficialios konstitucinės

[333] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 90-3529.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 76-3018.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 106-4434.

doktrinos formavimas ir plėtojimas – konstitucinės justicijos funkcija. Naujose konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose toliau aiškinant ir plėtojant, *inter alia* reinterpretuojant, oficialias konstitucines doktrinines nuostatas, taip pat ir taip, kad oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, yra skatinama nedaryti intervencijos į Konstitucijos tekstą tada, kai tokia intervencija nėra teisiškai būtina. Šitaip yra prisidedama prie Konstitucijos teksto, kartu ir konstitucinės santvarkos, stabilumo užtikrinimo“[334]. Šiose oficialios konstitucinės doktrinos nuostatose esminis dėmesys skiriamas Konstitucijos stabilumui. Konstitucijos stabilumo, kaip didžiulės teisinės vertybės, prasmė suponuoja teisinį imperatyvą vengti intervencijos į Konstitucijos tekstą, kai tai nėra teisiškai būtina. Galima teigti, kad tokia pozicija tarsi sukuria teisinę Konstitucijos formaliųjų pataisų nebūtinumo prezumpciją. Kitaip tariant, kiekvienu atveju, kai yra reiškiamos iniciatyvos koreguoti Konstituciją formaliomis pataisomis, privalu įveikti šią teisinę prezumpciją. Įveikti prezumpciją – tai deramai teisiškai argumentuojant pagrįsti, kad konkrečiu atveju Konstitucijos pataisos yra neišvengiamos, būtinai reikalingos. Cituotose konstitucinės doktrinos nuostatose pateikiamos dvi faktinės situacijos, kai Konstitucijos formaliųjų pataisų nebūtinumo prezumpcija neturėtų būti įveikta. Viena jų – teisinės terminijos pokyčiai. Teisinių terminų vystymasis, keičiantis anksčiau vartotoms teisinėms sąvokoms, atsirandant naujiems pavadinimams ar formuluotėms, nėra pagrindas trikdyti Konstitucijos teksto *status quo*. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta: „Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas“. Šioje nuostatoje vartojama *moralinės* žalos sąvoka ordinarinėje teisėje įvardijama kitu – *neturtinės* žalos – terminu (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.24 str. 1 d.; 6.250 str., *etc.*; Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 54 str.; Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 24 str. 1 d.; Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo 2 str. 14 d. ir t.t.). Tačiau nepaisant fakto, kad ilgainiui ordinarinėje teisėje vietoj *moralinės* žalos pavadinimo imtas vartoti *neturtinės* žalos terminas, toks terminijos pasikeitimas negali būti pretekstas ir teisinis pagrindas daryti Konstitucijos pataisas, kuriomis Konstitucijos terminija būtų suvienodinta su ordinarinėje teisėje tiems patiems dalykams, reiškiniams apibūdinti vartojama terminologija. Reikia pastebėti, kad ir Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra konstatavęs, kad „Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje minimos žalos rūšys įstatymuose gali būti įvardijamos ir kitais terminais, jeigu tik šiais terminais nėra paneigiama (iškreipiama) šių žalos rūšių konstitucinė samprata“[335]. Antroji situacija, kuomet kišimasis į Konstitucijos *expressis verbis* paprastai neturėtų būti pateisinamas, yra susijusi su teisiškai reguliuotinų visuomeninių santykių kaita, mokslo ir technologijų plėtros pasiekimais. Tai, jog kuriant Konstituciją nebuvo įmanoma nuspėti, numatyti vienokios ar kitokios socialinės raidos krypties, naujų visuomeninių santykių atsiradimo, jų turinio ir formos kaitos, moralinio vystymosi tendencijos, mokslinės ir technologinės pažangos, *etc.*, nėra pagrįsta teigti, kad Konstitucija neįtvirti-

[334] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

[335] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 90-3529.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 39-1390.

na šių santykių teisinių principų, todėl konstatavus, jog yra įvykę minėti materialaus ar nematerialaus pasaulio pakitimai, būtinai reikia koreguoti Konstitucijos tekstinę raišką. Šiame kontekste galima pateikti keletą pavyzdžių. 2012 m. lapkričio 6 d. Seimas priėmė Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 25 ir 26 straipsnių pakeitimo įstatymą, kuriuo nustatė, kad nuo 2014 m. sausio 1 d. teisės aktai bus skelbiami nebe oficialiame leidinyje „Valstybės žinios“, o elektroniniame Teisės aktų registre, t. y. internete. Ko gero per drąsu būtų teigti, kad 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengėjai formuluodami jos 7 straipsnio 2 dalies nuostatą („Galioja tik paskelbti įstatymai.“) turėjo omenyje teisės aktų skelbimą internete, o juo labiau, numatė visišką teisės aktų skelbimo šaltinių substituciją, spausdintą oficialų leidinį pakeičiant informacinių technologijų pažangos pasiūlyta alternatyva. Informacinių technologijų evoliucijos produktai, kaip matyti, koreguoja ir teisines formas, modelius, *i.e.* lemia ordinarinės teisės pokyčius. Tačiau kai kalbame ne apie ordinarinę, o aukščiausiąją teisę – Konstituciją, tie pokyčiai (prisitaikant prie naujos gyvenimo realybės) daugeliu atvejų įvyksta jos vidinėje dimensijoje, todėl išorinės Konstitucijos dimensijos – konstitucinio teksto – korekcija nėra reikalinga. Kad teisės aktų skelbimo perkėlimas į elektroninę erdvę nereikalauja Konstitucijos pataisų vėlgi galima įsitikinti analizuojant oficialiąją konstitucinę doktriną. „Konstitucija *expressis verbis* nenustato teisės aktų oficialaus paskelbimo šaltinių ar visų galimų jų paskelbimo būdų. Tai nustatyti įstatymu turi įstatymų leidėjas“[336]. „Įstatymų leidėjas įstatymu turi nustatyti tokį su oficialiu teisės aktų paskelbimu susijusių santykių teisinį reguliavimą, kad teisės aktai būtų prieinami visiems teisės subjektams. Tai darydamas įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją: atsižvelgęs į teisės aktų turinį, ypatumus ir įvairovę, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, jis gali nustatyti įvairius oficialaus teisės aktų paskelbimo šaltinius ir būdus. Nustatydamas oficialaus teisės aktų paskelbimo šaltinius ir būdus įstatymų leidėjas turi atsižvelgti ir į technines galimybes teisės aktus paskelbti tam tikru būdu“[337]. Šiame kontekste būtina paminėti, jog Konstitucinis Teismas savo nutarimuose, be kita ko, yra konstatavęs, kad „sparti technologijų plėtra lemia ir atitinkamus visuomeninius santykius reguliuojančių teisės aktų dinamiką“[338], bei tai, kad „elektroniniai ryšiai, telekomunikacijos vystosi itin sparčiai“, todėl „nuolat didėja ir galimybės ieškoti informacijos, ją gauti ir skleisti naudojant elektronines informacines technologijas, *inter alia* internetą“, „todėl būtina, kad įstatymų leidyba neatsiliktų nuo informacinių technologijų pažangos ir jos nulemtos atitinkamų visuomeninių santykių kaitos“[339]. Šiose oficialios konstitucinės doktrinos nuostatose akivaizdžiai atsispindi technologinės pažangos konstitucinė recepcija per jurisprudenciją. Tai kelias, suteikiantis galimybę Konstitucijos tekstui išlikti stabiliam. Dar vienas technologinės pažangos pavyzdys galėtų būti internetinis balsavimas renkant valstybės valdžios, vietos savivaldos institucijas arba reiškiant rinkėjų valią svarbiausiais Valstybės ir Tautos gyvenimo klausimais referendume. Nors dėl tokio aktyviosios rinkimų teisės ar referendumo teisės įgyvendinimo būdo Lietuvoje dar tik diskutuojama, natūralu, kad apsisprendus teisiškai

[336] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 103-4611.

[337] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 72-2865.

[338] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 141-5430.

[339] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 113-4131.

įtvirtinti tokią galimybę, tam pakaks korekcijų ordinarinės teisės lygmenyje, nes Konstitucija ir šiuo aspektu bus imli aptariamai naujovei per interpretaciją. Tokiu būdu vėl būtų apsieita be formaliųjų Konstitucijos pataisų.

Dabar panagrinėkime kitą situaciją, kuri susijusi ne su technologine pažanga, o su visuomeninių santykių pasikeitimu, ir pažiūrėkime, ar tokio pobūdžio pokyčiai reikalauja Konstitucijos pataisų tam, kad pakitusios socialinio gyvenimo formos galėtų būti laikomos konstitucinėmis. Čia kalbama apie Konstitucijoje įtvirtintą šeimos koncepciją. Matyt nesudėtinga būtų įžvelgti, kad rengiant dabartinę Lietuvos Respublikos Konstituciją šeimos kūrimo pagrindu laikyta santuoka. Kita vertus, ir pati to laikmečio visuomenė (bent jau didžioji jos dalis), neskaitant giminystės ryšiu grindžiamų šeimos santykių, iš esmės nepripažino kitokių, nei iš santuokos kylančių, šeimos formų. Todėl dėsninga, kad ir pačioje Konstitucijoje *expressis verbis* yra minimos tik šeimos ir santuokos kategorijos. Tačiau laikui bėgant, keičiantis visuomenės nuostatoms šeimos sampratos klausimu, pastebimai didėjant nesusituokusių asmenų bendro gyvenimo atvejų skaičiui, ordinarinėje teisėje institucionalizuojant kitokias šeimos formas (pavyzdžiui, 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusio Lietuvos Respublikos civilinio kodekso Trečiosios knygos XV skyriuje įtvirtinta teisinė naujovė – partnerystės institutas) bei skirtinguose teisės aktuose formuluojant įvairius šeimos apibrėžimus, natūraliai kilo klausimas, ar Konstitucijoje įtvirtinta šeimos sąvoka vis dar turi tą pačią, pradinę, 1992 m. jai suteiktą, prasmę. Konstitucinė šeimos samprata, atskleista praėjus beveik devyniolikai metų nuo Konstitucijos priėmimo, buvo suformuluota taip: „konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto, įtvirtinto Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalies nuostatose. Tai, kad santuokos ir šeimos institutai yra įtvirtinti tame pačiame Konstitucijos 38 straipsnyje, rodo neatsiejamą ir neginčijamą santuokos ir šeimos ryšį. Santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų šeimos santykiams kurti. Tai yra istoriškai susiklostęs šeimos modelis, neabejotinai turintis išskirtinę vertę visuomenės gyvenime, užtikrinantis Tautos ir valstybės gyvybingumą bei istorinį išlikimą. Tačiau tai nereiškia, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 38 straipsnio 1 dalies nuostatas, nėra saugomos ir ginamos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos, *inter alia* santuokos nesudariusių vyro ir moters bendras gyvenimas, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prieraišumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, bendro vaikų auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, kurie yra konstitucinių motinystės, tėvystės ir vaikystės institutų pagrindas. Taigi konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi“[340]. Galima numanyti, kad jeigu Konstituciniam Teismui būtų tekę aiškinti konstitucinį šeimos institutą pirmaisiais metais po Konstitucijos įsigaliojimo, oficiali doktrina būtų buvusi kitokia[341]. Tačiau net ir tokiu atveju negalima būtų paneigti,

[340] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 118-5564.

[341] Paminėtina, kad ne visų Konstitucinio Teismo teisėjų nuomonė šeimos konstitucinės sampratos klausimu sutapo ir priimant 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimą. Teisėja Ramutė Ruškytė 2011 m. spalio 3 d. atskirojoje nuomonėje išsakė poziciją, kad Konstitucinis Teismas netinkamai išaiškino Konstitucijos 38 staipsnio 1 dalyje vartojamą sąvoką „šeima“. Su teisėjų daugumos nuomone nesutikusios teisėjos požiūriu „šeimą Konstitucija saugo tokią, kokia kyla iš santuokos – *laisvo* vyro ir moters sutarimo. Apie kitas šeimos formas Konstitucijoje nekalbama, t. y. vien dėl to, kad

kad pakitus socialiniam kontekstui anksčiau suformuota oficiali konstitucinė doktrina būtų išgyvenusi reinterpretaciją.

Reikia paminėti, kad 2011 m. rugsėjo 28 d. Konstitucinio Teismo nutarime pateikti išaiškinimai, ypač politinėje arenoje, buvo įvertinti labai prieštaringai. Seimas, siekdamas įveikti šiame nutarime suformuluotą konstitucinę doktriną, netgi ėmėsi svarstyti Konstitucijos 38 straipsnio pataisą, kuria Konstitucijoje norėta įtvirtinti tokias nuostatas: „šeima sukuriama sudarius santuoką"; „šeima taip pat kyla iš motinystės ir tėvystės"; „valstybė saugo ir globoja santuoką, šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę"[342]. Pataisa nebuvo priimta, nes jau pirmojo balsavimo metu jai nepritarė Konstitucijos keitimui būtina Seimo narių dauguma (už Konstitucijos pataisą balsavo 93 Seimo nariai, taigi iki reikalaujamo 2/3 Seimo narių balsų skaičiaus pritrūko vieno balso).

Nagrinėdami visuomeninių santykių raidos ir Konstitucijos stabilumo tarpusavio ryšį turime pastebėti, kad net visiškai naujų teisinių santykių atsiradimas nebūtinai suponuoja poreikį taisyti Konstituciją. Tokiu pavyzdžiu galėtų būti juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės įtvirtinimas. Seimas 2002 m. sausio 25 d. priėmė tuo metu galiojusio 1961 m. Baudžiamojo kodekso 7(1), 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11(1), 22(1), 32(1), 32(2), 302(2) straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymą[343]. Šio įstatymo pagrindu pirmą kartą Lietuvos teisinėje sistemoje ėmė veikti juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės institutas. Jis yra viena iš esminių Lietuvos baudžiamosios teisės novelų, kuri atsirado 2000 m. rugsėjo 26 d. priėmus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymą[344] (naujas Baudžiamasis kodeksas įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d.). Kaip ir galima buvo tikėtis, ši naujovė sukėlė dvejonių dėl jos atitikties Konstitucijai. Konstitucinis Teismas vien iš bendrosios kompetencijos teismų gavo šešiolika prašymų, kuriuose įvairiais aspektais buvo reiškiamos abejonės tokių teisinių santykių įtvirtinimo baudžiamajame įstatyme ir jų teisinio reguliavimo turinio konstitucingumu. Kaip antai, pareiškėjai savo prašymus dėl naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių atitikties Konstitucijai įvertinimo grindė tuo, kad, jų manymu, pagal ginčijamą teisinį reguliavimą juridinis asmuo atsako ne už savo, o už fizinio asmens nusikalstamas veikas. Toks kaltės perkėlimas juridiniam asmeniui yra nesuderinamas su Konstitucijoje įtvirtintais visų subjektų lygybės įstatymui (Konstitucijos 29 str. 1 d.), nekaltumo prezumpcijos (Konstitucijos 31 str. 1 d.), visų asmenų teisės į teisingą, nepriklausomą ir bešališką teismą (Konstitucijos 31 str. 2 d.), asmens baudžiamumo tik remiantis įstatymais (Konstitucijos 31 str. 4 d.), draudimo bausti antrą kartą už tą pačią veiką (Konstitucijos 31 str. 5 d.), teisinės valstybės principais ir t.t. Išnagrinėjęs šią konstitucinę bylą Lietuvos

---

Konstitucija nedraudžia egzistuoti ir kitoms šeimos formoms, apie kurias joje nekalbama, tiems asmenims, kurie turi teisę tuoktis, tačiau nusprendė šia teise nepasinaudoti, negali būti suteikta tokia pat (lygiavertė) apsauga, kokia numatyta Konstitucijoje iš santuokos kylančiai šeimai. Lygiavertę apsaugą Konstitucija akivaizdžiai suteikia visiems vaikams." *(Su visa teisėjos R.Ruškytės atskirąja nuomone galima susipažinti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo interneto svetainėje, šiuo adresu: http://www.lrkt.lt/dokumentai/2011/atsk_nuom_20110928_n20111003_RRuskyte.pdf).*

342 Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIP-3981(2); (Nepriimtas 2012-06-19).

343 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7(1), 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11(1), 22(1), 32(1), 32(2), 302(2) straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 15-555.

344 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000. Nr. 89-2741.

Respublikos Konstitucinis Teismas paskelbė[345], kad ginčijamas teisinis reguliavimas neprieštarauja Konstitucijai. Nutarime Teismas konstatavo: „1990 m. kovo 11 d. atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę galiojo 1961 m. birželio 26 d. priimtas Baudžiamasis kodeksas. Šiame kodekse nebuvo nuostatų, įtvirtinančių juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę. Seimas 2002 m. sausio 25 d. priėmė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7-1, 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11-1, 22-1, 32-1, 32-2, 302-2 straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymą. Šiuo įstatymu tuo metu galiojusiame Baudžiamajame kodekse (1961 m. birželio 26 d. redakcija) *inter alia* buvo įtvirtintos nuostatos, susijusios su juridinių asmenų baudžiamąja atsakomybe“; „Seimas 2002 m. spalio 29 d. priėmė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymą, kuriame *inter alia* nustatė, kad Baudžiamasis kodeksas įsigalioja 2003 m. gegužės 1 d. (1 straipsnis) ir kad įsigaliojus naujajam Baudžiamajam kodeksui netenka galios senasis Baudžiamasis kodeksas (47 straipsnio 1 dalis)“; „BK 20 straipsnyje (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), kurio nuostatos ginčijamos šioje konstitucinės justicijos byloje, įtvirtintas teisinis reguliavimas, susijęs su juridinių asmenų baudžiamąja atsakomybe“; „pažymėtina, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė nėra baudžiamosios teisės novela. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė numatyta daugelio Europos valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, pavyzdžiui, Suomijos baudžiamajame kodekse, Prancūzijos baudžiamajame kodekse, Kroatijos juridinių asmenų atsakomybės už kriminalinius pažeidimus įstatyme, Airijos korupcijos prevencijos akte, Portugalijos, Belgijos baudžiamuosiuose įstatymuose“; „juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės įtvirtinimas BK yra susijęs *inter alia* su įstatymų leidėjo siekiu BK nuostatas suderinti su iš tarptautinių dokumentų, *inter alia* ES teisės, kylančiais reikalavimais“; „Konstitucijoje *expressis verbis* nėra nustatyta, kad baudžiamosios atsakomybės subjektu gali būti tik fizinis asmuo ar kad tokios atsakomybės subjektu negali būti juridinis asmuo“. Pateiktas pavyzdys aiškiai liudija Konstitucijos pritaikomumą naujoms, iš anksto nenumatytoms, sunkiai prognozuojamoms ateities situacijoms. Nauji socialinių santykių kontekstai reikalauja novatoriško Konstitucijos aiškinimo. Žinoma, apskritai kalbant, konstitucijos pritaikomumas priklauso ne vien nuo konstitucijos interpretuotojo. Šiam procesui labai svarbi ir konstitucijos kūrėjų darbo kokybė, rengiant konstitucijos tekstą. Konstitucijos teksto glaustumas, formuluočių abstraktumas, jų reiškimas bendriausia prasme, konstitucijos neperkrovimas bereikalingomis konkretybėmis, netgi tam tikrų dalykų tekste nutylėjimas, paliekant galimybę išskaityti juos tarp eilučių (savaime suprantama, kad visų šių konstitucijos raiškos kriterijų turi būti paisoma tiek, kiek leidžia konkrečių konstituciškai reguliuojamų santykių pobūdis), leidžia išvengti formaliųjų konstitucijos korekcijų. Jei konstitucijos tekstas yra labai platus, išsamus, pernelyg smulkmeniškas, jo pritaikomumas naujoms aplinkybėms ar pakitusioms sąlygoms yra išties komplikuotas, sunkiai įgyvendinamas.

Bet grįžkime prie šios dalies pradžioje cituotų oficialios konstitucinės doktrinos nuostatų. Jose *inter alia* pasakoma tai, be ko, net ir esant atitinkamom prielaidom, jurisprudencinė Konstitucijos kaita nebūtų įmanoma. Galimybė Konstitucijai keistis be formaliųjų pataisų egzistuoja tik jos interpretacijos dėka. Ji – Konstitucijos gyvybingumo laidas. Konstitucijos aiškinimas ne tik padeda ją suprasti ir taikyti, jis paverčia Konstituciją *gyvąja* teise. Konstitucijos *gyvastis* padeda atlaikyti nenutrūkstamos ir negrįžtamos laiko tėkmės

[345] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.

diktuojamus iššūkius, pateikti atsakymus į visus valstybės konstitucinio proceso teisinius klausimus. Tada, kai visuomenės ir valstybės būklė pakinta, interpretacija daugeliu atvejų yra pajėgi užtikrinti Konstitucijos aktualizaciją – jos perėjimą iš potencialios teisinės būties į realią, iš subsistencijos į egzistenciją. Ypač svarbu, kad tokiu Konstitucijos pasikeitimu prisidedama prie jos teksto stabilumo užtikrinimo. Galima sakyti, kad sprendžiant Konstitucijos kaitos būdo dilemą pirmenybė teiktina jurisprudenciniams, o ne formaliesiems pokyčiams. „Tik tuomet, kai Konstitucija „nesileidžia" interpretuojama, ji turėtų būti keičiama ar papildoma"[346].

Konstitucijos pritaikymas prie socialinio gyvenimo pokyčių, nuolat kintančių sąlygų užtikrinamas tolesniu oficialios konstitucinės doktrinos vystymu ir plėtojimu arba jau suformuluotų konstitucinių doktrininių nuostatų pakoregavimu (reinterpretavimu) naujose konstitucinėse bylose. Konstitucijos kaita, besireiškianti pirmąja forma (tolesniu konstitucinės doktrinos vystymu ir plėtojimu), tam tikra prasme yra užslėpta, sunkiau identifikuojama, nes konstitucinio reguliavimo pokyčiai atrodo tarsi nuosekli oficialios konstitucinės doktrinos tąsa, lyg naujų jos aspektų iškėlimas aikštėn. Gi antrasis, reinterpretacijos sąlygotas, Konstitucijos kaitos vyksmas akivaizdžiai matomas dėl naujoje byloje suformuotų oficialios konstitucinės doktrinos nuostatų prasminio prieštaringumo ankstesnėms doktrininėms nuostatoms. Oficialus Konstitucijos aiškintojas, reinterpretuodamas anksčiau suformuotą doktriną, ją pakoreguoja, pataiso, patikslina. Galima teigti, kad tokiu būdu interpretuotojas nutraukia nuoseklią, nepriešta ringą ankstesnės doktrinos raidą, suteikdamas jai kitokį nei pirmiau buvusį turinį ir nubrėždamas naują konkrečių doktrininių nuostatų plėtojimosi kelią.

Prieš nagrinėjant oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimo ir reinterpretavimo problematiką verta prisiminti kai kuriuos Konstitucijos aiškinimo ir oficialios konstitucinės doktrinos kūrimo momentus. Visų pirma paminėtina, kad pagal Konstituciją įgaliojimus oficialiai aiškinti ją turi tik Konstitucinis Teismas[347]. Būtent Konstitucinis Teismas savo aktuose aiškindamas Konstitucijos nuostatas – normas bei principus – formuoja oficialią konstitucinę doktriną. Joje atskleidžiamas įvairių konstitucinių nuostatų turinys, jų tarpusavio sąsajos, konstitucinių vertybių pusiausvyra, konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vienos visumos, esmė[348]. Oficialioje konstitucinėje doktrinoje taip pat gali būti nurodoma, koks Konstitucijos nuostatų aiškinimas yra negalimas.

Tirdamas įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai Konstitucinis Teismas plėtoja savo ankstesniuose nutarimuose, kituose aktuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą, atskleidžia naujus, atitinkamos konstitucinės justicijos bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo aspektus.

Konstitucinės jurisprudencijos ir joje formuojamos oficialios konstitucinės doktrinos raidai (ypač Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje, kai dėl daugelio Konstitucijos nuostatų jokia oficiali konstitucinė doktrina apskritai dar nebuvo suformuota) būdinga tai, kad

---

346 Sinkevičius, V. Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos. *Jurisprudencija*. 2005, 67(59): 7–19.

347 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 53-2361.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 103-4611.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 81-2903.; ir kt.

348 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 105-3894.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050.

oficiali konstitucinė doktrina bet kuriuo konstitucinio teisinio reguliavimo (atitinkamų Konstitucijos nuostatų aiškinimo) klausimu yra formuojama ne „visa iškart“, bet „byla po bylos“, vienus tos doktrinos elementus (fragmentus), atskleistus ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose, papildant kitais, atskleidžiamais Konstitucinio Teismo aktuose, priimamuose naujose konstitucinės justicijos bylose.

Tai reiškia, kad oficialios konstitucinės doktrinos (ir kaip visumos, ir kiekvienu atskiru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu) formavimas yra ne vienkartinis aktas, bet laipsniškas ir nuoseklus procesas. Šis procesas yra nenutraukiamas ir niekuomet nebūna visiškai baigtas, nes Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų. Aiškinant Konstitucijos normas bei principus, eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtintus Konstitucijos tekste ir sudarančius darnią sistemą, niekuomet neišnyksta galimybė – jeigu tai būtina dėl nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos logikos – formuluoti tokias oficialias konstitucines doktrininės nuostatas (t. y. atskleisti tokius konstitucinio teisinio reguliavimo aspektus), kurios dar nebuvo suformuluotos ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose.

Dėl to apskritai nėra neįmanoma, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje tam tikru metu (ypač Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje) būtų ir tokių oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų (doktrinos fragmentų arba užuomazgų), kurios sugretintos, bet vertinamos atsietos nuo viso oficialaus konstitucinio doktrininio konteksto (ypač jeigu atitinkamu konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu nėra suformuotos išsamesnės, platesnės oficialios konstitucinės doktrinos) ir (arba) bendrųjų teisės principų gali būti traktuojamos kaip konkuruojančios. Jeigu Konstitucijos tekstas nepakinta, lieka stabilus (t. y. jeigu nėra padaromos atitinkamos Konstitucijos pataisos), minėta tikra ar tariama šių oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų konkurencija yra pašalinama toliau aiškinant (*inter alia* sistemiškai) ir plėtojant (naujose konstitucinės justicijos bylose) Konstitucijos nuostatų sampratą, šių nuostatų pagrindu jau suformuluotas oficialias konstitucines doktrinines nuostatas.

Taigi Konstituciniam Teismui pagal pareiškėjų prašymus nagrinėjant vis naujas konstitucinės justicijos bylas, ankstesniuose Konstitucinio Teismo aktuose suformuota oficiali konstitucinė doktrina (kiekvienu atskiru atitinkamoje byloje reikšmės turinčiu konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu) yra papildoma vis naujais fragmentais. Taigi formuluojant vis naujas oficialias konstitucines doktrinines nuostatas yra atskleidžiama Konstitucijoje – aukščiausiosios teisės akte – įtvirtinto teisinio reguliavimo įvairovė ir pilnatvė.

Nors, kaip buvo minėta, oficiali konstitucinė doktrina yra formuojama laipsniškai ir nuosekliai, Konstitucijos nuostatų sampratos, šių nuostatų pagrindu suformuluotų oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų tolesnis aiškinimas ir plėtojimas naujose konstitucinės justicijos bylose tam tikromis aplinkybėmis gali suponuoti ne tik naujų, toms konstitucinės justicijos byloms tirti būtinų konstitucinio teisinio reguliavimo aspektų atskleidimą ir ankstesnėse bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose pateiktos Konstitucijos nuostatų sampratos papildymą naujais elementais (fragmentais), bet ir anksčiau suformuluotų oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimą, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama.

Šiame kontekste pažymėtina, jog konstitucinis principas, kad įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas, suponuoja tai, kad toks Konstitucijos nuostatų sampratos ir oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas,

kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, yra išimtinė Konstitucinio Teismo kompetencija[349].

Tačiau akcentuotina, kad Konstitucijos interpretavimo kaita, oficialios konstitucinės doktrinos korekcijos negali būti priklausomos nuo subjektyvių veiksnių. Tokių pokyčių negali lemti vien interpretuotojo noras, intencija ir valia išspręsti konkrečią bylą vienaip arba kitaip. Teisiškai neleistina situacija, kuomet esant precedentui, vėlesnė analogiška byla išsprendžiama kitaip (juo nesivadovaujant), nors nėra jokių objektyvių faktorių, kurie pateisintų tokį veikimą. Dar kartą pabrėžtina, kad Konstitucijos interpretuotojas, spręsdamas oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo problemą, nėra absoliučiai laisvas. Pirmiausia dėl to, kad konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja jurisprudencijos tęstinumą[350]. Jurisprudencijos tęstinumo imperatyvas reiškia, kad Konstitucinį Teismą saisto jo paties sukurti precedentai ir jo paties suformuota tuos precedentus pagrindžianti oficiali konstitucinė doktrina. Naujų precedentų kūrimas ir precedentų argumentavimas (pagrindimas) negali būti racionaliai teisiškai nemotyvuoti valiniai aktai; Konstitucinis Teismas privalo užtikrinti konstitucinės jurisprudencijos tęstinumą (nuoseklumą, neprieštaringumą) ir savo sprendimų prognozuojamumą remdamasis savo jau suformuluota oficialia konstitucine doktrina bei precedentais[351].

Jurisprudencijos nuoseklumas ir neprieštaringumas, be jokios abejonės, turi didžiulę vertę. Nuosekli ir neprieštaringa jurisprudencijos plėtotė prisideda prie teisinio saugumo užtikrinimo. Teisinių santykių subjektams ji reiškia teisių ir laisvių, teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių didesnę apsaugą, o teisiniam reguliavimui – tikrumą ir stabilumą. Tačiau jurisprudencijos tęstinumo konstitucinis imperatyvas nėra absoliutus. „Konstitucinės jurisprudencijos tęstinumas nereiškia, kad konstitucinė doktrina negali būti koreguojama, jos nuostatos reinterpretuojamos“[352].

Pripažįstant Konstitucijos reinterpretavimo galimybę ir tai, kad oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo negali lemti vien subjektyvūs ar teisės atžvilgiu atsitiktiniai veiksniai, natūraliai kyla klausimas – kokiais atvejais oficialios konstitucinės doktrinos koregavimas laikytinas objektyviai būtinu, neišvengiamu, konstituciškai pagrindžiamu ir pateisinamu?

Šį tyrimą pradėkime nuo santykinai paprasčiausio kazuso. Minėtus kriterijus atitinkančią būtinybę daryti oficialios konstitucinės doktrinos korekcijas lemia Konstitucijos formaliųjų pataisų priėmimas. Kitaip tariant, reinterpretuoti oficialias konstitucines doktrininės nuostatas (koreguoti oficialią konstitucinę doktriną) yra (arba gali būti) būtina *inter alia* tais atvejais, kai yra padaromos atitinkamų Konstitucijos straipsnių (jų dalių) pataisos. Įsigaliojus Konstitucijos pataisai, kuria yra pakeičiama (arba panaikinama) kuri nors iš tų Konstitucijos nuostatų, kurių pagrindu (t. y. kurias aiškinant) buvo suformuluota ankstesnė oficiali konstitucinė doktrina (atitinkamu konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu), Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją turi išimtinius įgaliojimus konstatuoti, ar aiškinant Konstituciją dar galima remtis (ir kokiu mastu) ankstesnių Konstitucijos nuostatų pagrindu

---

349 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

350 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2276.; ir kt.

351 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 127-4849.

352 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050.

Konstitucinio Teismo suformuluota oficialia konstitucine doktrina, ar ja jau negalima remtis (ir kokiu mastu)[353].

Kaip jau buvo minėta, Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą konstatavo, kad Konstitucijos, kuri yra vientisas aktas, visos nuostatos tarpusavyje susijusios ir sudaro darnią sistemą, kad tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra, kad nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyra. Atsižvelgiant į tai, reinterpretuoti oficialius konstitucinius doktrininius teiginius (koreguoti oficialią konstitucinę doktriną) gali būti būtina ir tada, kai yra padaroma tokia Konstitucijos pataisa (pakeičiama arba panaikinama tam tikra Konstitucijos nuostata, arba Konstitucijoje įtvirtinama nauja nuostata), kuria yra iš esmės pakoreguojamas visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo turinys, nors būtent ta Konstitucijos nuostata, kurios pagrindu (t. y. kurią aiškinant) tam tikru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu buvo suformuluota ankstesnė oficiali konstitucinė doktrina, formaliai ir nėra pakeičiama. Ir tokiais atvejais išimtinius įgaliojimus konstatuoti, ar aiškinant Konstituciją dar galima remtis (ir kokiu mastu) ankstesne oficialia konstitucine doktrina (ir kaip visuma, ir atskirai kiekvienu konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu), ar ja jau negalima remtis (ir kokiu mastu), turi tik Konstitucinis Teismas[354].

Įrodant oficialios konstitucinės doktrinos koregavimą po to, kai buvo priimtos Konstitucijos pataisos, pateiktina keletas pavyzdžių. Vienas jų yra susijęs su konstitucinių įstatymų samprata. 1993 m. lapkričio 8 d., 1994 m. gruodžio 1 d., 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimuose[355] aiškindamas Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatytą teisinį reguliavimą („Lietuvos Respublikos konstituciniai įstatymai priimami, jeigu už juos balsuoja daugiau kaip pusė visų Seimo narių, o keičiami ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma. Konstitucinių įstatymų sąrašą 3/5 Seimo narių balsų dauguma nustato Seimas".) Konstitucinis Teismas konstatavo, kad tik šioje dalyje nustatyta tvarka patvirtinus konstitucinių įstatymų sąrašą jame įrašyti įstatymai galės būti traktuojami kaip konstituciniai įstatymai, tik šiems įstatymams turės būti taikoma Konstitucijoje nustatyta jų priėmimo kvalifikuota balsų dauguma taisyklė. Kol tokio konstitucinių įstatymų sąrašo nėra, minėta konstitucinių įstatymų priėmimo tvarka negali būti taikoma nė vieno įstatymo priėmimui, išskyrus įstatymą, kuriuo nustatomas konstitucinių įstatymų sąrašas. Dėl to, kad pagal Konstituciją konstituciniai įstatymai negali būti keičiami ar panaikinami ne konstituciniais (t. y. paprastais) įstatymais, taip pat dėl to, kad įstatymai turi neprieštarauti Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams, pagal Konstituciją konstitucinių įstatymų sąrašas tegali būti nustatomas konstituciniu įstatymu. Pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį toks konstitucinis įstatymas turi būti priimamas 3/5 Seimo narių balsų dauguma. Išskyrus Konstitucijos 69 straipsnyje nustatytą tvarką, kitokia konstitucinių įstatymų nustatymo procedūra Konstitucijoje nenumatyta.

---

353 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 81-2903.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 10-369.; ir kt.

354 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050.

355 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 61-1166.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 94-1852.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 101-2045.

Seimas 1996 m. birželio 20 d. priėmė Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio pataisą[356], kuria Konstitucijos 47 straipsnis buvo papildytas tokia antrąja dalimi: „Savivaldybėms, kitiems nacionaliniams subjektams, taip pat tiems ūkinę veiklą Lietuvoje vykdantiems užsienio subjektams, kurie nustatyti konstitucinio įstatymo pagal Lietuvos Respublikos pasirinktos europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus, gali būti leidžiama įsigyti nuosavybėn ne žemės ūkio paskirties žemės sklypus, reikalingus jų tiesioginei veiklai skirtiems pastatams ir įrenginiams statyti bei eksploatuoti. Tokio sklypo įsigijimo nuosavybėn tvarką, sąlygas ir apribojimus nustato konstitucinis įstatymas“. Taigi priimta pataisa Konstitucijos 47 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* buvo įtvirtinta, kad tam tikri šioje dalyje nurodyti visuomeniniai santykiai reguliuotini konstituciniu įstatymu.

Reaguodamas į Konstitucijos 47 straipsnio pataisą Konstitucinis Teismas 2001 m. balandžio 2 d. nutarime[357] reinterpretavo oficialią konstitucinę doktriną, kuria buvo suformuluota konstitucinių įstatymų samprata anksčiau nagrinėtose konstitucinės justicijos bylose. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad „pagal Konstituciją konstituciniai yra tie įstatymai, kurie tiesiogiai nurodyti Konstitucijoje ir yra priimti Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka, taip pat įstatymai, įrašyti į konstitucinių įstatymų sąrašą ir priimti Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka“. Analizuojant nutarimą matyti, kad Teismas neargumentavo konstitucinių įstatymų sampratos oficialioje konstitucinėje doktrinoje pokyčių ir apsiribojo tik pakitusios konstitucinių įstatymų koncepcijos pateikimu. Šį trūkumą Konstitucinis Teismas pašalino 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimu[358], kuriame nurodė, kad Konstitucijoje įtvirtinta konstitucinių įstatymų samprata pasikeitė 1996 m. birželio 20 d. priėmus Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio pakeitimo įstatymą.

Konstatuoti apie pakitusią konstitucinių įstatymų oficialią doktrininę sampratą Konstitucinis Teismas turėjo galimybę ir kiek anksčiau išnagrinėtoje byloje. 2000 m. spalio 18 d. nutarime[359] (atkreiptinas dėmesys, jog nutarimas priimtas praėjus kiek daugiau nei ketveriems metams po Konstitucijos 47 straipsnio pataisos) Teismas, atmesdamas pareiškėjų poziciją dėl Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo laikymo konstituciniu įstatymu, aiškino kai kuriuos konstitucinių įstatymų sampratos aspektus, pasiremdamas 1993 m. lapkričio 8 d. nutarime suformuluota oficialia konstitucine doktrina. Nors šių motyvų konstatacijai, kad Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas nėra konstitucinis, kadangi jis nėra įtrauktas į konstitucinių įstatymų sąrašą, lyg ir pakako, tačiau Konstitucinis Teismas galėjo sustiprinti argumentaciją ir tuo faktu, kad minėtas įstatymas Konstitucijoje taip pat nėra tiesiogiai nurodomas kaip konstitucinis įstatymas.

Šiame kontekste paminėtina, kad Lietuvos konstitucinėje praktikoje yra buvęs atvejis, kai konstitucinis įstatymas (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinis įstatymas) buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijos 6 straipsnio 1 daliai, 119 straipsnio 2 daliai, Konstitucijoje įtvirtintam Konstitucijos viršenybės principui, konstituciniam teisinės valstybės principui, o pagal

---

356 Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 64-1501.

357 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 29-938.

358 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 19-828.

359 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 88-2724.

priėmimo tvarką – Konstitucijos 69 straipsnio 3 daliai[360]. Tokią įstatymo teisinę diskvalifikaciją *inter alia* lemė tai, kad įstatymų leidėjas nepaisė Konstitucijoje įtvirtintos ir oficialioje konstitucinėje doktrinoje atskleistos konstitucinių įstatymų koncepcijos.

Kitas oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo pavyzdys yra susijęs su prokuratūros konstituciniu statusu. Konstitucinis Teismas 1994 m. vasario 14 d., 1995 m. gruodžio 6 d., 1997 m. spalio 1 d., 1998 m. balandžio 21 d. nutarimuose[361] aiškindamas tuo metu galiojusios Konstitucijos 118 straipsnio redakcijos nuostatas *inter alia* buvo konstatavęs, kad pagal Konstituciją prokurorai yra teisminės valdžios sudedamoji dalis.

Seimas 2003 m. kovo 20 d. priėmė Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymą[362], kuriuo Konstitucijos 118 straipsnis buvo pakeistas ir išdėstytas sekančiai:

„Ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras.

Prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus.

Prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo.

Lietuvos Respublikos prokuratūra yra Generalinė prokuratūra ir teritorinės prokuratūros.

Generalinį prokurorą skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu.

Prokurorų skyrimo ir atleidimo tvarką, jų statusą nustato įstatymas."

Atsižvelgdamas į šią Konstitucijos pataisą, Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 13 d. nutarime[363] pažymėjo, kad „įsigaliojus Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymui Konstitucinis Teismas oficialią konstitucinę doktriną formuluoja remdamasis šiame įstatyme išdėstyta nauja Konstitucijos 118 straipsnio redakcija.

Pabrėžtina, kad įsigaliojus Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymui Konstitucijos 118 straipsnyje yra nustatytas iš esmės kitoks nei pirma buvęs prokuroro konstitucinis institutas: yra įtvirtintas kitoks nei iki tol prokurorų konstitucinis statusas; yra įtvirtinta institucija, kuri anksčiau Konstitucijoje nebuvo įvardyta – Lietuvos Respublikos prokuratūra; nustatyta Lietuvos Respublikos prokuratūros sistema – ją sudaro Generalinė prokuratūra ir teritorinės prokuratūros; įtvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro pareigybė ir

---

[360] Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 19-828.

[361] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 13-221.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 101-2264.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 91-2289.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 39-1044.

[362] Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1316.

[363] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 81-2903.

nustatyta šio pareigūno skyrimo ir atleidimo iš pareigų tvarka ir kt. Todėl, nustačius iš esmės kitokį nei pirma buvęs prokuroro konstitucinį institutą ir Konstitucijoje įtvirtinus Lietuvos Respublikos prokuratūros statusą ir sistemą, aiškinant Konstitucijos 118 straipsnio nuostatas jau negalima remtis ankstesne Konstitucijos 118 straipsnio redakcija pagrįstos konstitucinės doktrinos teiginiu, kad prokurorai yra teisminės valdžios sudedamoji dalis".

Šiame nutarime bei 2006 m. sausio 16 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai" Konstitucinis Teismas jau formulavo tokią prokuratūros konstitucinę sampratą: „pagal Konstituciją Lietuvos Respublikos prokuratūra – tai centralizuota, specifinius valdingus įgaliojimus turinti valstybės institucija, ji nepriskiriama Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytoms valstybės valdžią vykdančioms institucijoms. Ji nėra teisminės valdžios sudedamoji dalis. Konstitucijos 118 straipsnyje yra įtvirtintos prokurorų funkcijos: prokuroras organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja, taip pat palaiko valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose (1 dalis); prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus (2 dalis). Konstitucijos 118 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtinta, kad prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo".

Tyrinėjant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją matyti, kad Konstitucijos pataisų priėmimas ne visuomet paskatindavo oficialios konstitucinės doktrinos koregavimą, pasireiškiantį ankstesnių doktrininių nuostatų performulavimu ar pataisymu. Tuomet, kai priimtos Konstitucijos pataisos nesukeldavo disonanso su ankstesnėse bylose suformuotos oficialios konstitucinės doktrinos nuostatomis, Konstitucinis Teismas, atkreipęs dėmesį į konstitucinio reguliavimo pokyčius, juos įvardydavo kaip vieną iš oficialios doktrinos tolesnės plėtotės veiksnių. Štai, 2006 m. sausio 24 d. nutarime[364] Konstitucinis Teismas nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėjo, kad mokesčių ir kitų privalomų mokėjimų oficiali konstitucinė doktrina, kuria remiamasi šiame Konstitucinio Teismo nutarime, buvo suformuluota tiriant, ar Konstitucijai neprieštarauja teisės aktai (jų dalys), išleisti dar iki 2004 m. rugpjūčio 14 d., t. y. dar iki tol, kol įsigaliojo Seimo 2004 m. liepos 13 d. priimtas Lietuvos Respublikos konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje", kuris pagal Konstitucijos 150 straipsnį yra Konstitucijos sudedamoji dalis.

Pastarajame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžė, kad ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose suformuluota mokesčių ir kitų privalomų mokėjimų oficiali konstitucinė doktrina, įsigaliojus Seimo 2004 m. liepos 13 d. priimtam Lietuvos Respublikos konstituciniam aktui „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje", turi būti plėtojama atsižvelgiant ir į minėtą Konstitucijos pataisą.

---

[364] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 10-369.

Vienoje konstitucinės justicijos byloje Konstituciniam Teismui yra tekę plėtoti oficialiąją konstitucinę doktriną pagal tokias Konstitucijos nuostatas, kurios nutarimo priėmimo metu jau buvo pakitę (padarius atitinkamas Konstitucijos pataisas). Ši bylos aplinkybė reikalavo oficialaus doktrininio paaiškinimo, kaip, atsižvelgiant į nutarimo priėmimo metu galiojantį jau kitokį analogiškų klausimų konstitucinį reguliavimą, vėlesnėse bylose turės būti plėtojama oficiali konstitucinė doktrina, t. y. ar ji išlaikys tęstinumą, ar turės būti pakoreguota (reinterpretuota)?

Nutarime[365] aptardamas šią situaciją ir pateikdamas atsakymą Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad teisės aktai, kuriuose nustatytas teisinis reguliavimas šioje konstitucinės justicijos byloje yra ginčijamas atitikties Konstitucijai atžvilgiu, buvo išleisti tuo metu, kai Konstitucijos 47 straipsnis buvo išdėstytas 1996 m. birželio 20 d. redakcija. Kai kurie iš šių aktų (jų dalių) tebegaliojo ir šios konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo metu, t. y. tuo metu, kai pakeistas Konstitucijos 47 straipsnis buvo išdėstytas 2003 m. sausio 23 d. redakcija. Tad šiame Konstitucinio Teismo nutarime oficialios konstitucinės doktrinos nuostatos yra formuluojamos taip, kaip jos turėjo būti formuluojamos tuo metu, kai Konstitucijos 47 straipsnis buvo išdėstytas 1996 m. birželio 20 d. redakcija, t. y. iki šio Konstitucijos straipsnio pakeitimo ir išdėstymo 2003 m. sausio 23 d. redakcija; šių oficialios konstitucinės doktrinos nuostatų turinį bei sistemines sąsajas su kitomis nuostatomis lemia Konstitucijos 47 straipsnio (1996 m. birželio 20 d. redakcija) turinys. Kita vertus, konstitucinės jurisprudencijos bei joje formuluojamos konstitucinės doktrinos tęstinumas ir Konstitucinio Teismo išimtiniai konstituciniai įgaliojimai konstatuoti, ar aiškinant Konstituciją dar galima remtis (ir kokiu mastu) ankstesnių Konstitucijos nuostatų pagrindu Konstitucinio Teismo suformuluota oficialia konstitucine doktrina, ar ja jau negalima remtis (ir kokiu mastu), suponuoja tai, kad kiekvienąkart, kai dėl tam tikrų Konstitucijos pataisų reikia reinterpretuoti kurias nors oficialias konstitucines doktrinines nuostatas (koreguoti oficialią konstitucinę doktriną), Konstitucinis Teismas tai eksplicitiškai nurodo ir deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuoja atitinkamame Konstitucinio Teismo akte. Taigi ta aplinkybė, kad šiame Konstitucinio Teismo nutarime oficialios konstitucinės doktrinos nuostatos yra formuluojamos taip, kaip jos turėjo būti formuluojamos tuo metu, kai Konstitucijos 47 straipsnis buvo išdėstytas 1996 m. birželio 20 d. redakcija, savaime nereiškia, kad oficialiai konstitucinei doktrinai atitinkamu konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu nėra būdingas tęstinumas; priešingai, jeigu apie tų nuostatų koregavimą (reinterpretavimą) nėra eksplicitiškai nurodyta šiame Konstitucinio Teismo nutarime, konstatuotina, kad tos doktrininės nuostatos išlieka – jomis privalu remtis ir Konstitucijos 47 straipsnį išdėsčius 2003 m. sausio 23 d. redakcija.

Visi minėti oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo (reinterpretavimo) pavyzdžiai turi aiškų, objektyviai egzistuojantį jurisprudencijos kaitos pagrindą – Konstitucijos teksto pasikeitimą, priėmus atitinkamas jos pataisas. Tačiau konstitucinių doktrininių nuostatų tikslinimą gali sąlygoti ir kiti šio reiškinio veiksniai. Žinoma, kai tų pačių Konstitucijos nuostatų aiškinimas pakeičiamas nepadarius pataisų jos tekste, susiduriama su įvairiomis teisinėmis ir neteisinėmis problemomis, tampančiomis rimta paskata kvestionuoti tokio vyksmo teisėtumą ir pagrįstumą.

Išties, vargu ar tokį oficialios konstitucinės doktrinos koregavimą, kai tų pačių Konstitucijos nuostatų aiškinimas pakeičiamas nepadarius pataisų jos tekste, galima laikyti privalumu. Juk jei ankstesnis Teismo sprendimas netenka doktrininio precedento galios ir juo nebesivadovauja pats Teismas, nė kiek ne mažiau pagrįstai galima kvestionuoti ir naująjį

[365] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050.

sprendimą, kuriuo anas precedentas buvo įveiktas, – ne tik jo pagrįstumą, bet ir teisinę galią („o gal jis taip pat tik laikinas?“). Vis dėlto tokie apsivertimai kartkartėmis įvyksta. Tai daro konstitucinę jurisprudenciją mažiau nuspėjamą ir mažiau patikimą, taigi silpnesnę. Dar mažiau gali įtikinti toks oficialiosios konstitucinės doktrinos koregavimas, kai ji apgręžiama net nepakitus Konstitucinio Teismo (ar kitos konstitucinės kontrolės institucijos) sudėčiai, ypač jei byla yra politiškai rezonansinė. Tokiais atvejais argumento (nesvarbu, pagrįsto faktais ar vien spekuliatyvaus), jog Teismas nebuvo atsparus politiniam spaudimui (vadinasi, nebuvo nepriklausomas ir nešališkas), atremti iš esmės neįmanoma[366].

Ir visgi, jeigu susiklosto tokia situacija, kad ankstesnių precedentų apsivertimas turi įvykti, kokios aplinkybės gali lemti būtinybę tam tikras oficialias konstitucines doktrinines nuostatas reinterpretuoti taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, ir kokie teisiniai imperatyvai tuo atveju saisto doktrinos kūrėją (koreguotoją)?

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje išaiškinta, kad jeigu nėra padaryta Konstitucijos pataisų, dėl kurių tam tikras oficialias konstitucines doktrinines nuostatas yra būtina reinterpretuoti taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, tai daryti galima tik jeigu iš Konstitucijos kyla būtinybė nukrypti nuo esamo precedento ir sukurti naują; Konstitucinis Teismas šioje srityje nėra visiškai laisvas, jį saisto jo paties sukurti precedentai ir jo paties suformuota tuos precedentus pagrindžianti oficiali konstitucinė doktrina. Naujų teismo precedentų kūrimas ir teismo precedentų argumentavimas (pagrindimas) negali būti racionaliai teisiškai nemotyvuoti valiniai aktai; Konstitucinis Teismas privalo užtikrinti konstitucinės jurisprudencijos tęstinumą (nuoseklumą, neprieštaringumą) ir savo sprendimų prognozuojamumą remdamasis savo jau suformuluota oficialia konstitucine doktrina bei precedentais. Nuo Konstitucinio Teismo precedentų, sukurtų priėmus sprendimus konstitucinės justicijos bylose, gali būti nukrypstama ir nauji precedentai gali būti kuriami tik tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama; lygiai taip pat ir Konstitucinio Teismo precedentus pagrindžiančios oficialios konstitucinės doktrininės nuostatos negali būti reinterpretuojamos taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, jeigu tai nėra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama; jokio Konstitucinio Teismo precedentų pakeitimo ar oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo negali lemti atsitiktiniai (teisės atžvilgiu) veiksniai (pavyzdžiui, vien Konstitucinio Teismo sudėties pasikeitimas).

Minėtą būtinybę tam tikras oficialias konstitucines doktrinines nuostatas reinterpretuoti taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, gali lemti tik tokios aplinkybės kaip:

- būtinybė didinti galimybes įgyvendinti asmenų prigimtines bei įgytąsias teises ir teisėtus interesus;
- būtinybė labiau apginti, apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes;
- poreikis sudaryti palankesnes sąlygas įgyvendinti Konstitucijoje deklaruotus lietuvių tautos siekius, kuriais grindžiama pati Konstitucija;
- būtinybė plėsti konstitucinės kontrolės šalyje galimybes, idant būtų garantuojamas konstitucinis teisingumas, užtikrinta, kad nė vienas teisės aktas (jo dalis), prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktams, neturėtų imuniteto pašalinimui iš teisės sistemos.

Oficialios konstitucinės doktrinos (jos nuostatų) reinterpretuoti taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, negalima, konstituciškai neleistina, jeigu tuomet būtų:

[366] Kūris, E. Apie Konstitucinio Teismo teisėjų atskirąsias nuomones: keli bihevioristiniai aspektai. *Jurisprudencija*. 2012, 19(3): 1031–1058.

- pakeista Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistema;
- sumažintos Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijos;
- paneigta Konstitucijos, kaip vientiso akto, darnios sistemos, samprata;
- sumažintos Konstitucijoje įtvirtintos asmens teisių ir laisvių garantijos;
- pakeistas Konstitucijoje įtvirtintas valdžių padalijimo modelis.

Kiekvienas oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, atvejis turi būti deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojamas atitinkamame Konstitucinio Teismo akte.

Būtina pabrėžti, kad oficialios konstitucinės doktrinos plėtotės rezultatai turi tik perspektyvinį veikimą. Jie netaikomi retrospektyviai. Šiuo atžvilgiu konstitucinėje jurisprudencijoje teigiama, kad joks oficialios konstitucinės doktrinos plėtojimas – nei ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose pateiktos Konstitucijos nuostatų sampratos papildymas naujais elementais (fragmentais), nei toks anksčiau suformuluotų oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, – pagal Konstituciją negali būti ir nėra pagrindas peržiūrėti ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtus nutarimus, išvadas, sprendimus, kuriais buvo baigta konstitucinės justicijos byla, ar jų argumentavimą (pagrindimą)[367].

Čia verta paminėti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatyme[368] (62 str. 1 d. 2 p.) ilgą laiką galiojo teisinė taisyklė, pagal kurią Konstitucinis Teismas savo paties iniciatyva galėjo peržiūrėti priimtą nutarimą, jeigu pasikeitė Konstitucijos norma, kurios pagrindu nutarimas buvo priimtas. Tačiau ši įstatymo nuostata Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ buvo pripažinta prieštaraujančia Konstitucijai.

Tirdamas ginčijamos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto normos konstitucingumą Teismas išaiškino, kad pagal Konstituciją:

Įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai;

Konstitucinis Teismas turi išimtinę kompetenciją tirti ir spręsti, ar kuris nors Seimo, Respublikos Prezidento arba Vyriausybės teisės aktas, taip pat kuris nors referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai;

Kiekvienas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis), pripažintas prieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, yra visam laikui pašalinamas iš Lietuvos teisės sistemos, jis niekada nebegalės būti taikomas;

---

[367] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 88-3475.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 127-4849.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 110-4511.

[368] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 6-120.

Konstitucinio Teismo nutarimo pripažinti teisės aktą ar jo dalį nekonstituciniu galia negali būti įveikta pakartotinai priėmus tokį pat teisės aktą ar jo dalį;

Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami;

Oficialiai paskelbus Konstitucinio Teismo nutarimą, kad kuris nors Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) prieštarauja kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, tą teisės aktą išleidęs subjektas turi pareigą pripažinti tą teisės aktą (jo dalį) netekusiu galios arba pakeisti jį taip, kad jis neprieštarautų atitinkamam aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai. Bet ir tol, kol ši konstitucinė pareiga dar nėra įvykdyta, atitinkamas teisės aktas (jo dalis) jokiomis aplinkybėmis nebegali būti taikomas;

Jokie aukštesnės galios teisės akto, net Konstitucijos, pakeitimai ar papildymai, padaryti po to, kai Konstitucinis Teismas, remdamasis ankstesnėmis Konstitucijos nuostatomis, pripažino tam tikrą Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistą arba referendumu priimtą teisės aktą (jo dalį) prieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, savaime negrąžina į Lietuvos teisės sistemą to teisės akto (jo dalies), kuris buvo pripažintas prieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai. Įgaliojimų grąžinti į Lietuvos teisės sistemą minėtus teisės aktus (jų dalis) pagal Konstituciją neturi ir Konstitucinis Teismas;

Analogiškai ir jokie aukštesnės galios teisės akto, net Konstitucijos, pakeitimai ar papildymai, padaryti po to, kai Konstitucinis Teismas, remdamasis ankstesnėmis Konstitucijos nuostatomis, pripažino tam tikrą Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistą arba referendumu priimtą teisės aktą (jo dalį) neprieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, savaime nereiškia, kad sprendimas dėl to teisės akto gali arba turi būti pakeistas „atgaline data“. Kita vertus, kai padaroma Konstitucijos pataisa, įstatymų leidėjas, kiti teisėkūros subjektai privalo suderinti savo išleistus ir tebegaliojančius teisės aktus su pasikeitusiu konstituciniu teisiniu reguliavimu, tačiau tai nesuponuoja dar ir to, kad jau išnagrinėtos konstitucinės justicijos bylos dėl ankstesnio teisinio reguliavimo atitikties aukštesnės galios teisiniam reguliavimui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, turi būti atnaujintos, o jose priimti sprendimai – peržiūrėti ir pakeisti;

Tai *mutatis mutandis* taikytina ir tiems atvejams, kai Konstitucinis Teismas, remdamasis ankstesnėmis Konstitucijos nuostatomis, pateikia išvadą kuriuo nors iš klausimų, nurodytų Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje (ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus (1 punktas); ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliu eiti pareigas (2 punktas); ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai (3 punktas); ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai (4 punktas)), – tokia išvada lieka galioti, net jeigu būtų pakeistos ar panaikintos Konstitucijos nuostatos, kuriomis remiantis atitinkama išvada buvo padaryta ir pateikta. Be to, tai *mutatis mutandis* taikytina tiems Konstitucinio Teismo sprendimams, kurie yra priimti ginčijamo teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) netyrus iš esmės, o deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuotu sprendimu atsisakius nagrinėti prašymą arba nutraukus pradėtą teiseną (bylą) (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui arba jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje).

Apibendrindamas 2006 m. kovo 28 d. nutarime referuojamas oficialios konstitucinės doktrinos nuostatas Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konstitucija nesuteikia pagrindo

„atgaline data“ grąžinti į Lietuvos teisės sistemą teisinio reguliavimo, kuris Konstitucinio Teismo buvo pripažintas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisiniam reguliavimui, *inter alia* (ir pirmiausia) nustatytam Konstitucijoje, taip pat kvestionuoti ir anuliuoti atitinkamų Konstitucinio Teismo nutarimų, išvadų, sprendimų, kurie buvo konstituciškai pagrįsti tuo metu, kai buvo priimti. Kitaip aiškinant Konstituciją būtų ne tik nepaisoma Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių konstitucinės justicijos – konstitucinės teisminės kontrolės – institutą, *inter alia* Konstitucinio Teismo sprendimų neskundžiamumą ir galutinumą, bet ir paneigiamas Konstitucijos stabilumas, Konstitucinio Teismo sprendimų prognozuojamumas, įvairių teisės subjektų teisėti lūkesčiai, kurie tokiais sprendimais yra sukuriami.

Todėl Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punktas, kuriame nustatytas vienas iš pagrindų, kuriems esant Konstitucinio Teismo iniciatyva gali būti peržiūrėtas Konstitucinio Teismo baigiamasis aktas, yra tas, kad „pasikeitė Konstitucijos norma, kurios pagrindu nutarimas buvo priimtas“, nesiderina su Konstitucijos 107 straipsnio 1, 2 dalių nuostatomis, nes tokiu teisiniu reguliavimu be konstitucinio pagrindo yra išplėsti Konstituciniam Teismui pagal Konstituciją priklausantys įgaliojimai.

Oficialią doktriną jos reinterpretavimo klausimu Konstitucinis Teismas vėliau plėtojo konstitucinės justicijos byloje Nr. 8/2012. Ši byla buvo nagrinėjama pagal Seimo narių grupės prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo[369] 2 straipsnio 5 dalis (2012 m. kovo 22 d. redakcija), kurioje nustatyta, kad Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą, jeigu nuo sprendimo pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą įsigaliojimo dienos nepraėjo ketveri metai, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 2 daliai, 6 straipsnio 1 daliai, 7 straipsnio 1 daliai, 74 straipsniui, 107 straipsnio 1, 2 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui.

Pastarosios bylos problematikos išryškinimui būtina aptarti kai kuriuos jos priešistorės momentus. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 11 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“[370], kuriame *inter alia* pripažino, kad: 1) Prezidento rinkimų įstatymo 2 straipsnio 2 dalis (2004 m. gegužės 4 d. redakcija), kurioje nustatyta, kad Respublikos Prezidentu negali būti renkamas asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų, panaikino jo Seimo nario mandatą, – išskyrus nuostatą „jeigu nuo jo pašalinimo iš užimamų pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimo praėjo mažiau kaip 5 metai“ ir nuostatą, kad Respublikos Prezidentu negali būti renkamas asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą už tokio nusikaltimo, kuriuo nėra šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, padarymą, – neprieštarauja Konstitucijai; 2) Prezidento rinkimų įstatymo 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) nuostata „jeigu nuo jo pašalinimo iš užimamų pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimo praėjo mažiau kaip 5 metai“ prieštarauja Konstitucijos 34 straipsnio 2 daliai, 59 straipsnio 2, 3 dalims, 74 straipsniui, 82 straipsnio 1 daliai, 104 straipsnio 2 daliai, 112 straipsnio 6 daliai, įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 5 straipsniui, konstituciniam teisinės valstybės principui.

2004 m. gegužės 25 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo:

---

369 Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 59-1760.

370 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

– Konstitucijoje nėra numatyta, kad praėjus kokiam nors laikui Respublikos Prezidentas, kurio veiksmai Konstitucinio Teismo buvo pripažinti šiurkščiai pažeidusiais Konstituciją, o jis pats – sulaužiusiu priesaiką, ir kuris už priesaikos sulaužymą, šiurkštų Konstitucijos pažeidimą Seimo buvo pašalintas iš užimamų pareigų, galėtų būti laikomas nesulaužiusiu priesaikos, šiurkščiai nepažeidusiu Konstitucijos;

– asmuo, kuris buvo išrinktas Respublikos Prezidentu, davė Tautai Respublikos Prezidento priesaiką, po to ją sulaužė, šitaip šiurkščiai pažeisdamas Konstituciją, ir už tai apkaltos proceso tvarka Seimo – Tautos atstovybės buvo pašalintas iš užimamų pareigų, pagal Konstituciją negali dar kartą prisiekti Tautai, nes visada kiltų ir niekada neišnyktų pagrįsta abejonė dėl jo vėl duodamos priesaikos tikrumo ir patikimumo, taigi ir dėl to, ar priesaiką duodantis asmuo Respublikos Prezidento pareigas tikrai vykdys taip, kaip jas vykdyti įpareigoja priesaika Tautai, ar šis asmuo vėl nesulaužys Tautai duotos priesaikos, kitaip tariant, ar šio asmens vėl duodama priesaika Tautai nebus fiktyvi.

Atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstituciją prisiekti turi ne tik Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas, bet ir Seimo nariai, Vyriausybės nariai, Konstitucinio Teismo teisėjai, kitų teismų teisėjai, valstybės kontrolierius, 2004 m. gegužės 25 d. Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota, kad „Konstitucijoje yra įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kai asmuo, kurio Seimo nario mandatas už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo panaikintas apkaltos proceso tvarka, taip pat asmuo, kuris už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjo pareigų, pagal Konstituciją niekada negali būti renkamas Respublikos Prezidentu, Seimo nariu, negali užimti Konstitucinio Teismo teisėjo, Aukščiausiojo Teismo teisėjo, Apeliacinio teismo teisėjo, kito teismo teisėjo, Vyriausybės nario, valstybės kontrolieriaus pareigų, t. y. negali užimti tokių Konstitucijoje nurodytų pareigų, kurių ėjimo pradžia pagal Konstituciją yra susieta su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas padarytų teisiškai beprasmį, betikslį patį konstitucinį apkaltos už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą institutą, būtų nesuderinamas su konstitucinės atsakomybės už priesaikos sulaužymą, šiurkštų Konstitucijos pažeidimą esme ir paskirtimi, su Konstitucijoje numatytos priesaikos, kaip konstitucinės vertybės, esme ir paskirtimi, su iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo kylančiu reikalavimu, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos, taip pat kitos valstybės institucijos būtų sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie, eidami savo pareigas, besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas būtų nesuderinamas ir su konstituciniu teisinės valstybės principu, su konstituciniu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvu“.

Konstitucinis Teismas minėtame nutarime, be kita ko, pažymėjo, kad Respublikos Prezidento, kaip ir bet kurio kito Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyto asmens, sulaužiusio priesaiką, šiurkščiai pažeidusio Konstituciją, pašalinimas iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka nėra savitikslis; apkaltos instituto konstitucinė paskirtis yra ne tik vienkartinis tokių asmenų pašalinimas iš užimamų pareigų, bet ir daug platesnė – užkirsti kelią asmenims, šiurkščiai pažeidusiems Konstituciją, sulaužiusiems priesaiką, užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurių ėjimo pradžia yra susijusi su Konstitucijoje nurodytos priesaikos davimu; apkaltos proceso tvarka pritaikytos konstitucinės sankcijos (konstitucinės atsakomybės) turinį sudaro ir asmens, šiurkščiai pažeidusio Konstituciją, sulaužiusio priesaiką, pašalinimas iš užimamų pareigų, ir iš to išplaukiantis draudimas tokiam asmeniui

ateityje užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką.

Atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime atskleistą konstitucinio reguliavimo turinį, Seimas 2004 m. liepos 15 d. priėmė Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2, 88 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymą[371] (jis įsigaliojo 2004 m. rugpjūčio 3 d.). Šio įstatymo 1 straipsnio 1 dalimi Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnis buvo papildytas nauja 5 dalimi, kurioje nustatyta: „Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą".

Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžioji kolegija 2011 m. sausio 6 d. sprendimu byloje *Paksas prieš Lietuvą*[372] (pareiškimo Nr. 34932/04) nuolatinį ir negrįžtamą draudimą asmeniui, apkaltos proceso tvarka pašalintam iš pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, būti renkamam į Seimą pripažino neproporcingu ir pažeidžiančiu Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintą teisę kandidatuoti į įstatymų leidybos instituciją.

2011 m. sausio 10 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas išplatino pareiškimą[373], kuriame nurodė, jog „Europos Žmogaus Teisių Teismui konstatavus, kad Lietuvos teisėje įtvirtintas „nuolatinis ir negrįžtamas draudimas" asmeniui, pašalintam iš pareigų apkaltos proceso tvarka, užimti parlamento nario pareigas yra neproporcingas ir todėl neatitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio (teisė į laisvus rinkimus) turinio, atsirado nesuderinamumas tarp Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir šios konvencijos.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kuri yra aukščiausioji Lietuvos Respublikos teisė, ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, pagal kurią prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus Lietuvos Respublika privalo vykdyti, yra skirtingai reguliuojami santykiai, susiję su apkaltos proceso tvarka iš pareigų pašalinto asmens teise užimti parlamento nario pareigas, kyla nesuderinamumo tarp minėtų aktų problema.

Įgyvendinant minėtą Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą – siekiant sukurti teisines prielaidas asmeniui, apkaltos proceso tvarka pašalintam iš pareigų, po tam tikro laiko kelti savo kandidatūrą rinkimuose į Seimą ir užimti parlamento nario pareigas ir taip pašalinti nesuderinamumą tarp Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, turi būti daromos atitinkamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos pataisos".

Nepaisydamas šiame Konstitucinio Teismo pranešime nurodyto Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimo įgyvendinimo būdo, sprendžiant Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinimo klausimą, Seimas 2012 m. kovo 22 d. priėmė Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio

---

371 Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2, 88 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 120-4430.

372 European Court of Human Rights. *Paksas v. Lithuania* [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2011-01-07]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-102617>.

373 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pareiškimas dėl Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimo įgyvendinimo [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://www.lrkt.lt/Pranesimai/txt_2011/L20110110c.htm>.

pakeitimo įstatymą[374]. Šiuo, 2012 m. balandžio 7 d. įsigaliojusiu, įstatymu Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies nuostata buvo išdėstyta taip: „Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą, jeigu nuo sprendimo pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą įsigaliojimo dienos nepraėjo ketveri metai".

Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamajame rašte teigiama, kad jis buvo parengtas reaguojant į Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2011 m. sausio 6 d. sprendimą byloje *Paksas prieš Lietuvą*, ir siekiant suderinti Seimo rinkimų įstatymo nuostatas su Lietuvos tarptautiniais įsipareigojimais pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją.

Pažymėtina, jog dar prieš priimant Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio pakeitimo įstatymą mokslinėje doktrinoje buvo teigiama, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas pats savaime nepakeičia ir negali pakeisti Konstitucijos, taip pat tokios Konstitucijos nuostatų sampratos, kokią pateikė Konstitucinis Teismas, negali lemti Konstitucijos normų galiojimo ar negaliojimo. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas pats savaime nepakeičia ir negali pakeisti Konstitucinio Teismo nutarimo, jame suformuotos oficialios konstitucinės doktrinos, negali lemti Seimo rinkimų ar kurio nors kito įstatymo normų galiojimo ar negaliojimo. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimas gali būti įvykdytas tik pakeitus Konstituciją, o vėliau, remiantis padarytomis Konstitucijos pataisomis, atitinkamai pakeitus Seimo rinkimų įstatymą. Nepriėmus Konstitucijos pataisų bet kokie Seimo rinkimų įstatymo pakeitimo projektai, kuriais ignoruojama oficiali Konstitucijos nuostatų, susijusių su apkaltos teisiniais padariniais, samprata, vertintini kaip antikonstitucinis mėginimas įveikti Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimą[375].

Seimo bandymas ordinarinės teisės pataisomis suderinti Konstitucijoje ir Konvencijoje įtvirtintą teisinį reguliavimą (pasyviosios rinkimų teisės į įstatymų leidybos instituciją aspektu) galimai buvo grįstas viltimi, kad Konstitucinis Teismas, atsižvelgdamas į Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą, reinterpretuos 2004 m. gegužės 25 d. nutarime suformuluotą oficialią konstitucinę doktriną ir pašalins iš jos apkaltos proceso tvarka pareigų (mandato) netekusiam asmeniui taikomą neterminuotą draudimą vėl užimti tokias Konstitucijoje nurodytas pareigas, kurių ėjimo pradžia yra susijusi su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu.

Tačiau Konstitucinis Teismas 2012 rugsėjo 5 d. nutarime[376], priimtame konstitucinės justicijos byloje Nr. 8/2012, konstatavo, kad Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalyje nustatęs teisinį reguliavimą, kuriuo ignoruojama Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime atskleista konstitucinės atsakomybės už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą samprata ir nepaisoma to, kad pagal Konstituciją *inter alia* Seimo nariu niekada negali būti renkamas asmuo, kuris šiurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką ir dėl to apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš užimamų pareigų ar buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas, įstatymų leidėjas mėgino įveikti Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimo galią ir pažeidė iš Konstitucijos 107 straipsnio 1, 2 dalių kylantį draudimą

---

374 Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 42-2042.

375 Sinkevičius, V. Byla *Paksas prieš Lietuvą* arba mėginimas įveikti Konstitucinio Teismo nutarimą. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(1): 193–213.

376 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 105-5330.

vėliau priimtais įstatymais ir kitais teisės aktais vėl nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris nesiderina su Konstitucinio Teismo nutarime išdėstyta Konstitucijos nuostatų samprata, Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą Konstitucijos vientisumo principą, 7 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą Konstitucijos viršenybės principą, viršijo Konstitucijoje nustatytus savo įgaliojimus ir pažeidė konstitucinius valdžių padalijimo, teisinės valstybės principus.

Nutarime taip pat buvo konstatuota, kad byloje *Paksas prieš Lietuvą* priimtas Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas reiškia, jog Konvencijos Protokolo Nr. 1 3 straipsnio nuostatos tiek, kiek jos suponuoja Lietuvos Respublikos tarptautinį įsipareigojimą garantuoti asmens, kurio Seimo nario mandatas už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo panaikintas apkaltos proceso tvarka, taip pat asmens, kuris už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjo pareigų, teisę būti išrinktam Seimo nariu, yra nesuderinamos su Konstitucijos, *inter alia* jos 59 straipsnio 2 dalies ir 74 straipsnio, nuostatomis.

Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas atlieka papildomą vaidmenį įgyvendinant Konvenciją ir jos protokolus; jis nepakeičia nacionalinių teismų kompetencijos ir jurisdikcijos, nėra apeliacinė ar kasacinė instancija jų sprendimų atžvilgiu. Nors Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui, jo jurisdikcija nepakeičia Konstitucinio Teismo įgaliojimų oficialiai aiškinti Konstituciją.

Atskleisdamas Konstitucijos ir Konvencijos santykį nacionalinėje teisėje Konstitucinis Teismas nurodė, kad tais atvejais, kai Seimo ratifikuotoje įsigaliojusioje tarptautinėje sutartyje įtvirtintas teisinis reguliavimas konkuruoja su nustatytuoju Konstitucijoje, tokios tarptautinės sutarties nuostatos taikymo atžvilgiu neturi pirmumo. Vidaus teisėje įgyvendinant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus būtina atsižvelgti į Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą Konstitucijos viršenybės principą. Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama tuo, kad Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, nes Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai“. Ši konstitucinė nuostata pati savaime negali padaryti negaliojančiu įstatymo ar tarptautinės sutarties, bet ji reikalauja, kad jų nuostatos neprieštarautų Konstitucijos nuostatoms; priešingu atveju Lietuvos Respublika negalėtų užtikrinti tarptautinių sutarčių šalių teisių, kylančių iš sutarčių, teisinės gynybos, o tai savo ruožtu trukdytų įgyvendinti įsipareigojimus pagal sudarytas tarptautines sutartis. Tai taikytina ir Konvencijai (bei jos protokolams); priešingu atveju Lietuvos Respublika negalėtų užtikrinti Konvencijoje pripažįstamų teisių ir laisvių teisinės gynybos.

Inter alia akcentavęs tai, jog konstituciniai apkaltos, priesaikos ir rinkimų teisės institutai yra glaudžiai tarpusavyje susiję ir integruoti; pakeitus bet kurį šių institutų elementą būtų pakeistas ir kitų susijusių institutų turinys, t. y. visuose minėtuose konstituciniuose institutuose įtvirtintų vertybių sistema, Konstitucinis Teismas išaiškino, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas pats savaime negali būti konstituciniu pagrindu reinterpretuoti (koreguoti) oficialiąją konstitucinę doktriną (jos nuostatas), jeigu tokia reinterpretacija, kai nėra atitinkamų Konstitucijos pataisų, iš esmės pakeistų visuminį konstitucinį teisinį reguliavimą (*inter alia* konstitucinių institutų – apkaltos, priesaikos ir rinkimų teisės – integruotumą), taip pat pažeistų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistemą, sumažintų Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijas.

Nagrinėtos konstitucinės justicijos bylos kontekste Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad iš Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalies Lietuvos Respublikai kyla pareiga pašalinti minėtą Konvencijos Protokolo Nr. 1 3 straipsnio nuostatų nesuderinamumą su Konstitucijos, *inter alia* jos 59 straipsnio 2 dalies ir 74 straipsnio, nuostatomis. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos teisinė sistema grindžiama Konstitucijos viršenybės principu, vienintelis būdas pašalinti šį nesuderinamumą – priimti atitinkamą (-as) Konstitucijos pataisą (-as)[377].

[377] Paminėtina, kad Konstitucinio Teismo teisėjai Gediminas Mesonis ir Egidijus Šileikis dėl 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimo pareiškė atskirąsias nuomones. Teisėjo G. Mesonio *votum separatum* teigiama, kad konstitucinės jurisprudencijos vientisumas ir stabilumas, konstitucinės justicijos institucijų sprendimų nuspėjamas pobūdis yra neabejotina vertybė, kuri lemia visos teisės aktų sistemos stabilumą ir kartu garantuoja ne tik evoliucinę teisinio reguliavimo raidą, bet ir visuomeninių santykių kaitos prognozuojamą, taikingą pobūdį. Todėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo priimtas nutarimas ir jame išdėstytų motyvų logika, kuria vadovaujantis sprendžiant konstitucinės justicijos problemą remiamasi formaliąja teisės aktų hierarchija, kurioje Konstitucija turi aukščiausią teisinę galią, bei siekiu užtikrinti konstitucinės jurisprudencijos tęstinumą, gali būti vertinama kaip konstituciškai pagrįsta. Tačiau konstitucinės jurisprudencijos tęstinumo vertingumas nepanaikina konstitucinės justicijos institucijos teisės ne tik kurti, plėtoti, bet ir keisti jurisprudenciją. Pasaulio šalių konstitucinės justicijos institucijų raidos istorija rodo, kad tokia jurisprudencijos kaita yra galima ir reikšmingų aplinkybių kontekste pateisinama. Tokiai galimybei neužkerta kelio ir Lietuvos Respublikos Konstitucija. Konstitucinės jurisprudencijos kaitos (reinterpretacijos) galimybę yra pripažinęs ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Pabrėžtina, kad tokia galimybė yra reali tik išskirtiniais atvejais. Istorijos raidoje būna situacijų, kai konstitucinės justicijos institucijoms neišvengiamai tenka rinktis iš dviejų galimų alternatyvų – spręsti konstitucinės justicijos problemą jau esančios jurisprudencijos kontekste arba, pripažinus reikšmingų aplinkybių buvimą, keisti jurisprudenciją. Būtent šioje konstitucinės justicijos byloje Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui teko nacionalinę konstitucinės justicijos problemą analizuoti Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos kontekste. Egzistuojanti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijų takoskyra dėl žmogaus teisių ir laisvių turinio yra ne tik teisinės technikos problema, nes toks nesutapimas kelia įtampą visuomenėje, trikdo nuosaikią teisinės valstybės raidą. Jurisprudencijų takoskyros problemą galima spręsti keičiant arba papildant Lietuvos Respublikos Konstitucijos gramatinį tekstą. Šis būdas yra galimas, nors gana sudėtingas ne tik todėl, kad Konstitucijos teksto kaita priklauso nuo daugelio teisinių barjerų, bet ir todėl, kad vyksta nuolatinė Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos raida ir plėtra. O tai sudaro prielaidas manyti, kad pasirinkus tokį sprendimo būdą neišvengiamai gali tekti nuolatos daryti Konstitucijos gramatinio teksto pakeitimus. Jei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos nevertinsime kaip šaltinio, į kurį yra prasminga ir tikslinga atsižvelgti vykstant konstitucinės jurisprudencijos raidai ir galimai jos kaitai, tuomet apskritai tampa sudėtinga įsivaizduoti aplinkybes, kurios taptų pagrindu konstitucinės jurisprudencijos kaitai (reinterpretacijai). Atsižvelgiant į tai, kad konstitucinės jurisprudencijos kaitos galimybė yra viena iš konstitucinės justicijos institucijų veiklos raiškos formų, manytina, kad šioje byloje Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, net ir pabrėždamas Konstitucijos viršenybės principą ir konstitucinės jurisprudencijos tęstinumo vertę, turėjo teisinę galimybę atsižvelgti į Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją ir apsispręsti dėl konstitucinės jurisprudencijos kaitos siekiant darnos ypatingu klausimu – dėl žmogaus teisių ir laisvių sampratos turinio. Pasiryžęs jurisprudencijos kaitai Konstitucinis Teismas nebūtų pažeidęs Lietuvos Respublikos Konstitucijos viršenybės principo, nes tokia jurisprudencijos kaita būtų daroma ne vykdant teisinę pareigą, o Konstitucinio Teismo valia, kuri išreikštų teismų abipusį palankumą bei suvoktą būtinybę spręsti dėl jurisprudencijose atsiradusio žmogaus teisių ir laisvių turinio suvokimo netapatumo. Toks Konstitucinio Teismo apsisprendimas nebūtų pažeidęs ir konstitucinės jurisprudencijos raidos bei jos tęstinumo, nes jurisprudencijos raida ir tęstinumas tam tikrais atvejais nepaneigia jos kaitos galimybės. O tokia jurisprudencijos kaita nei teisiškai, nei moraliai nemenkintų buvusių, savo laiką

atspindėjusių, konstitucinės justicijos institucijos sprendimų ir tuomet kilusių pasekmių teisėtumo. Toks Konstitucinio Teismo apsisprendimas būtų sukūręs prasmingą teisinį precedentą, kuris sudarytų galimybę ateityje, siekiant darnos dėl žmogaus teisių ir laisvių turinio, ją pasiekti ir jurisprudencijos kaitos būdu. (*Su visa teisėjo G. Mesonio atskirąja nuomone galima susipažinti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo interneto svetainėje, šiuo adresu: http://www.lrkt.lt/dokumentai/2012/atsk_nuom_20120905_n20120905_GMesonis.pdf*). Teisėjo E. Šileikio atskirojoje nuomonėje be kita ko pažymėta, kad jis: iš principo pripažįsta nutarime suformuluotos Konstitucinio Teismo pozicijos juridinę galią, nes Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime galima rasti argumentų, kuriais pakankamai pagrindžiama pozicija dėl (a) atitinkamų teisės nuostatų, kylančių iš tarptautinės teisės, žemesnės juridinės galios ir doktrininio potencialo subordinacijos nacionalinės Konstitucijos tekstui bei jos potekstės esamam oficialiam išaiškinimui, ir (b) tuo nulemto vertintų Seimo rinkimų įstatymų nuostatų prieštaravimo Konstitucijai; tačiau nesutinka su esmine nutarimo nuostata, kad Konstitucijos pataisa (ar net kelios pataisos) yra „vienintelis būdas" įgyvendinti Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimą. Teisėjo E. Šileikio manymu, šioje nutarimo nuostatoje ir ją nulėmusiuose argumentuose atsispindi perdėtos „ambicijos" Europos Žmogaus Teisių Teismo atžvilgiu, perdėtas „aktyvizmas" Seimo atžvilgiu, juolab (svarbiausia!) abejingumas Konstitucijos teksto stabilumo principui (vertybei). Lietuvos Konstitucijos teksto stabilumo principas (vertybė) net nepaminėtas (-a) nutarime, tarsi dėl jo (jos) ypatingos reikšmės nebūtų garbių teisės mokslininkų (tarp jų – esamų ir buvusių Konstitucinio Teismo teisėjų) publikacijose suformuluotų teiginių, juolab ankstesnės itin aiškios oficialios doktrinos, pirmiausia – tos, kuri suformuluota Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarime. Nutarime be jokių išsamių argumentų ne tik neįvertinta (nenurodyta) ankstesnė doktrina apie formaliam Konstitucijos keitimui/papildymui esančią alternatyvą (oficialios Konstitucijos potekstės sampratos ir kartu „jurisprudencinės Konstitucijos" pakoregavimą), bet ir atsisakyta galimybės išvengti Konstitucijos pataisos (pataisų) ir su tuo susijusių grėsmių Konstitucijos teksto stabilumui. Atskirojoje nuomonėje akcentuojama, kad jos kritiški teiginiai nereiškia, jog pagal šių teiginių autorių esą reikėjo pakoreguoti visą apkaltos oficialią doktriną. Anaiptol. Nekeičiant nei tautos savigynos aspekto, nei traukimo konstitucinėn atsakomybėn ar konstitucinės sankcijos, taip pat kitų esminių (pvz., tikslo, prasmės) apkaltos instituto elementų sampratos, teisėjo manymu, reikėjo (derėjo) tik: a) atskaitos (išeities) pagrindu pasirinkti paties Konstitucinio Teismo ankstesnės doktrinos žodžius: „būtinybę [...] reinterpretuoti [...] gali lemti [...] būtinybė didinti galimybes įgyvendinti asmenų prigimtines bei įgytąsias teises [...]". Juk akivaizdu, kaip Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas didina galimybes įgyvendinti asmens teisę būti nacionalinio parlamento nariu; b) koreguoti (švelninti) tik tokius kategoriškus – su apkaltos padariniu – susijusius žodžius, kaip „niekada negali būti"; c) pritaikyti ankstesnę oficialią doktriną dėl konstituciškai tinkamo (nei pernelyg mažo, nei pernelyg didelio) apkaltos iniciatorių skaičiaus, kuris – vienas iš esminių apkaltos konstitucinio lygmens aspektų – gali būti įtvirtintas (reglamentuotas) Seimo statute (ordinarinėje teisėje!), doktriną (taip pat konstituciškai tinkamo Seimo narių frakcijos steigėjų skaičiaus, kuris taip pat gali būti nustatytas ir keičiamas Seimo statute, doktriną), t. y. išryškinti Seimo galimybes (ir jų ribas) nustatyti teisės būti Seimo nariu laikino ribojimo terminą, kuris pagal Konstituciją negali būti neproporcingai mažas ar didelis; d) vertinti, ar Seimo nustatytas 4 metų terminas (laikinas apribojimas būti Seimo nariu), įtvirtintas ginčijamame reglamentavime, pagal Konstituciją yra proporcingas tikslui pasiekti ir konstitucinės atsakomybės specifikai atspindėti. Visa tai padarius nutarimas galėjo būti ne mažiau suverenios ir kūrybingos institucijos priimto akto pavyzdžiu tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo, tiek Seimo atžvilgiu, kadangi labai norint (juolab jau ne kartą rodžius teisinį „aktyvizmą") nesunku rasti pakankamų teisinių argumentų, jog: (a) 4 metų ribojimo terminas yra neproporcingas Lietuvos Konstitucijos (specifinio apkaltos instituto elementų visumos) požiūriu; ir (b) Seimo priimtu įstatymu gali būti susietas su, pvz., ne mažiau kaip dviejų Seimo nario kadencijų trukme (ne mažiau 8 metų terminu). Tokia pozicija (kontrolės technika) būtų leidusi Seimui rinktis konkretų terminą (pvz., 8 ar 10 metų). Žinoma, pastarasis teiginys (jei jis būtų įterptas į nutarimą) dėl ne mažesnio kaip 8 metų termino, išvesto iš Konstitucijos potekstės (apkaltos specifikos), sukeltų abejonių ir diskusijų bangą. Tačiau ši banga būtų mažesnė

Paskiausias oficialios konstitucinės doktrinos plėtotės Konstitucijos kaitos klausimu atvejis yra susijęs su pilietybės konstituciniu institutu. Respublikos Prezidentė 2013 m. sausio 14 d. dekretu Nr. 1K-1333[378] kreipėsi į Konstitucinį Teismą prašydama išaiškinti , ar: 1) ar Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 4 punkto ir Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 34.3 punkto, II skyriaus 10 punkto nuostatos: „Nustatydamas Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo pagrindus ir reguliuodamas pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką, įstatymų leidėjas turi diskreciją. Tačiau tai darydamas įstatymų leidėjas negali paneigti pilietybės instituto prigimties ir prasmės, jis turi paisyti konstitucinio reikalavimo, kad Lietuvos Respublikos pilietis kartu gali būti ir kitos valstybės piliečiu tik atskirais įstatymo nustatytais atvejais. Pabrėžtina, kad Konstitucijos 12 straipsnio nuostata, jog asmuo gali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiu tik atskirais įstatymo nustatytais atvejais, reiškia, kad tokie įstatymo nustatyti atvejai gali būti tik labai reti (atskiri), kad dvigubos pilietybės atvejai turi būti ypač reti – išimtiniai, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį dvigubos pilietybės atvejai būtų ne ypač retos išimtys, bet paplitęs reiškinys. Pagal Konstituciją negalimas ir toks Pilietybės įstatymo nuostatų, įtvirtinančių galimybę tuo pat metu būti Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiu, plečiamasis aiškinimas, pagal kurį dviguba pilietybė būtų ne atskiros, ypač retos išimtys, bet paplitęs reiškinys“ gali būti suprantamos taip, kad įstatymų leidėjas gali vadovautis nuostata, jog dvigubos pilietybės atvejų nereikia riboti, kad galima plėsti įstatymines galimybes Lietuvos Respublikos piliečiams turėti dar ir kitos valstybės pilietybę, ir įstatyme, nedarant Konstitucijos pataisų joje nurodyta tvarka, nustatyti, jog Lietuvos Respublikos piliečiai, po Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. išvykę iš Lietuvos Respublikos gyventi į kitas valstybes ir įgiję tų valstybių pilietybę, gali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiais, nepaisant to, kad toks teisinis reguliavimas sudarytų prielaidas didžiulei daliai Lietuvos Respublikos piliečių tuo pačiu metu būti ir kitų valstybių piliečiais; 2) ar Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 68.2.1 punkto nuostatos: „Suteikiant Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka asmens nuopelnai Lietuvos valstybei turi būti tokie ir taip pagrįsti, kad dėl jų buvimo nekiltų abejonių, kad net tais atvejais, kai užsienio valstybės pilietis turi nuopelnų Lietuvos Respublikai ir yra susijęs su Lietuvos valstybe nuolatiniais faktiniais ryšiais, integravęsis į Lietuvos visuomenę, sprendžiant, ar tokiam asmeniui suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka, turi būti įvertinamos visos tokį asmenį apibūdinančios aplinkybės, turi būti vadovaujamasi Tautos ir Lietuvos valstybės interesais“, taip pat <...> 34.3 punkto nuostatos „Konstitucinis Teismas, aiškindamas Pilietybės įstatymo 16 straipsnio (1995 m. spalio 3 d. redakcija) 1 dalį (1993 m. liepos 16 d. redakcija), yra konstatavęs, kad Pilietybės įstatymo prasme nuopelnais Lietuvos Respublikai laikytina tik tokia asmens veikla, kuria asmuo ypač reikšmingai prisideda prie Lietuvos valstybingumo stiprinimo, Lietuvos galios ir jos autoriteto tarptautinėje bendruomenėje didinimo, kai akivaizdu, jog asmuo jau yra integravęsis į

palyginti su ta, kurią Lietuvos ir kitų valstybių teisininkų ir politikų (ypač mokslininkų) bendruomenėje gali sukelti minėta „vienintelio būdo“ koncepcija ir ypač unikali doktrininė nuostata: „Vadinasi, Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas pats savaime negali būti konstituciniu pagrindu reinterpretuoti (koreguoti) [...]“. *(Su visa teisėjo E. Šileikio atskirąja nuomone galima susipažinti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo interneto svetainėje, šiuo adresu: http://www.lrkt.lt/dokumentai/2012/atsk_nuom_20120905_n20120908_ESileikis.pdf).*

[378] Lietuvos Respublikos Prezidento 2013 m. sausio 14 d. dekretas Nr. 1K-1333. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 6-213.

Lietuvos visuomenę“; kad „tik tokiais atvejais gali atsirasti prielaidos svarstyti ir spręsti, ar užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės yra nusipelnęs Lietuvos Respublikai, kaip to reikalauja Pilietybės įstatymas“; kad „sprendžiant, ar užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės turi nuopelnų Lietuvos Respublikai, pagal Pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 dalį turi būti vertinama tik ta jo pačiai Lietuvos valstybei ypač reikšminga veikla, kurią jis padarė būdamas užsienio valstybės piliečiu ar asmeniu be pilietybės“ (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas). Tik šitaip aiškinant Pilietybės įstatymo 16 straipsnyje (1993 m. liepos 16 d. redakcija) nustatytą teisinį reguliavimą jis yra suderinamas su Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies nuostata, kad, išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis“ gali būti suprantamos taip, kad įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka atvejus ir sąlygas, turi diskreciją nustatyti ne tik tai, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka gali būti suteikta užsienio valstybės piliečiui, asmeniui be pilietybės, kai toks asmuo turi ypatingų nuopelnų Lietuvos valstybei ir yra integravęsis į Lietuvos visuomenę, susijęs su Lietuvos valstybe nuolatiniais faktiniais ryšiais, bet turi diskreciją įstatymu, nedarant Konstitucijos pataisų joje nurodyta tvarka, plėsti atvejų ir sąlygų, kada Lietuvos Respublikos pilietybė užsienio valstybės piliečiui, asmeniui be pilietybės gali būti suteikta išimties tvarka, sąrašą bei nustatyti ir kitus atvejus ir sąlygas, kada Lietuvos Respublikos pilietybė gali būti suteikta išimties tvarka“.

Galima spręsti, kad Respublikos Prezidentės kreipimąsi dėl minėtų nutarimų kai kurių nuostatų išaiškinimo sąlygojo keletas veiksnių: konkretūs atvejai dėl pilietybės nesuteikimo sportininkams išimties tvarka; po Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. svetur gyventi išvykusių Lietuvos Respublikos piliečių dvigubos pilietybės problematika; siekis gauti galutinius, aiškius atsakymus, kurie užbaigtų politinėje erdvėje girdimas diskusijas, jog Konstitucinis Teismas galėtų reinterpretuoti ankstesnėse bylose suformuotą pilietybės oficialiąją konstitucinę doktriną.

Svarbiausias klausimas, kuris buvo keliamas Respublikos Prezidentės kreipimesi į Konstitucinį Teismą – *ar Konstitucijoje nustatyta tvarka nepadarius jos pataisų*, Seimas gali įstatymu (t. y. ordinarinės teisės lygmenyje) plėsti Lietuvos Respublikos piliečių galimybes turėti dvigubą pilietybę bei tokiu pat būdu plėsti atvejų ir sąlygų, kada Lietuvos Respublikos pilietybė užsienio valstybės piliečiui, asmeniui be pilietybės gali būti suteikta išimties tvarka, sąrašą?

2013 m. kovo 13 d. sprendimu[379] aiškindamas aktualias 2003 m. gruodžio 30 d. ir 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimų nuostatas Konstitucinis Teismas *inter alia* nurodė, kad jo nutarimų, kitų baigiamųjų aktų aiškinimo instituto paskirtis – plačiau, išsamiau atskleisti atitinkamo Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatų turinį, prasmę, jeigu to reikia, kad būtų užtikrintas deramas to Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto vykdymas, kad tuo Konstitucinio Teismo nutarimu, kitu baigiamuoju aktu būtų vadovaujamasi. Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto aiškinimas galėtų būti reikšmingas siekiant užtikrinti ne tik tai, kad būtų tinkamai įgyvendintas to akto rezoliucinėje dalyje įtvirtintas sprendimas, bet ir tai, kad teisėkūros procese būtų deramai atsižvelgiama į Konstitucinio Teismo formuojamą oficialiąją konstitucinę doktriną.

Nagrinėjamame sprendime taipogi pažymėta, kad pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 61 straipsnio 3 dalį Konstitucinis Teismas privalo aiškinti savo nutarimą nekeisdamas jo turinio. Tai reiškia, kad aiškindamas savo nutarimą Konstitucinis

[379] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 28-1333.

Teismas yra saistomas tiek nutarimo nutariamosios, tiek motyvuojamosios dalies turinio, t. y. Konstitucinis Teismas negali jo turinio aiškinti taip, kad būtų pakeista nutarimo nuostatų prasmė, *inter alia* prasminė elementų, sudarančių nutarimo turinį, visuma, argumentai, motyvai, kuriais grindžiamas tas Konstitucinio Teismo nutarimas. Konstitucinis Teismas negali aiškinti to, ko jis toje konstitucinės justicijos byloje, kurioje buvo priimtas prašomas išaiškinti nutarimas, netyrė. Prašymo išaiškinti Konstitucinio Teismo nutarimą, kitą baigiamąjį aktą nagrinėjimas nesuponuoja naujos konstitucinės justicijos bylos.

Pakartodamas ankstesnes doktrinines nuostatas[380] šiame sprendime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad oficialiai aiškinant jo nutarimus, kitus baigiamuosius aktus oficialioji konstitucinė doktrina nėra koreguojama; oficialiosios konstitucinės doktrinos koregavimas (kuris, be abejo, visada turi būti konstituciškai pagrindžiamas ir eksplicitiškai motyvuojamas atitinkamame Konstitucinio Teismo akte) sietinas su naujų konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimu ir naujų Konstitucinio Teismo precedentų sukūrimu jose, bet ne su Konstitucinio Teismo nutarimų, kitų baigiamųjų aktų nuostatų oficialiu aiškinimu.

Taigi aiškindamas savo baigiamuosius aktus Konstitucinis Teismas jų neperžiūri, taip pat jis negali remtis kitokiais motyvais nei išdėstytieji aiškinamo baigiamojo akto motyvuojamojoje dalyje ir išaiškinti baigiamojo akto kitaip, nei nuspręsta jo rezoliucinėje dalyje.

Konstitucinis Teismas yra teisinė, o ne politinė institucija. Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją jo kompetencijai priskirtus teisinius klausimus sprendžia remdamasis tik teisiniais argumentais, *inter alia* savo jau suformuota oficialiąja konstitucine doktrina ir precedentais. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų aiškinimo negali lemti atsitiktiniai (teisės atžvilgiu) veiksniai (pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo sudėties pasikeitimas); Konstitucinis Teismas savo baigiamųjų aktų negali aiškinti remdamasis *inter alia* politinio tikslingumo argumentais, politinių partijų ar kitokių visuomenės organizacijų dokumentais, politikų nuomonėmis ar vertinimais, politologiniais ar sociologiniais tyrimais, visuomenės apklausų rezultatais. Priešingu atveju atsirastų prielaidų abejoti Konstitucinio Teismo nešališkumu, kiltų grėsmė jo nepriklausomumui, pačios Konstitucijos, *inter alia* oficialiosios konstitucinės doktrinos, stabilumui.

Atsakydamas į Respublikos Prezidentės dekrete pateiktus klausimus Konstitucinis Teismas 2013 m. kovo 13 d. sprendime išaiškino, jog nutarimų nuostatos, kurių išaiškinimo buvo prašoma, reiškia tai, kad: 1) nepadarius Lietuvos Respublikos Konstitucijos pataisų jos nustatyta tvarka, įstatymu negalima nustatyti, jog Lietuvos Respublikos piliečiai, po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. išvykę iš Lietuvos Respublikos gyventi į kitas valstybes ir įgiję tų valstybių pilietybę, gali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiai; 2) jos negali būti aiškinamos kaip reiškiančios, kad, nepadarius Lietuvos Respublikos Konstitucijos pataisų jos nustatyta tvarka, įstatymų leidėjas gali įstatymu nustatyti kitus pilietybės suteikimo išimties tvarka pagrindus, nei tą pagrindą, kad pilietybė išimties tvarka gali būti suteikiama ypatingų nuopelnų Lietuvos valstybei turinčiam

[380] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 129-5246.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 1 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 15-520.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. liepos 4 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 78-3080.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 6-170.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 58-2251.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. spalio 28 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 130-5652.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 6 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 134-5859.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 18 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 151-6798.

užsienio valstybės piliečiui ar asmeniui be pilietybės, ir kitas sąlygas, kurios paneigtų reikalavimą, kad ypatingų nuopelnų Lietuvos valstybei turintis užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės turi būti susijęs su Lietuvos valstybe nuolatiniais faktiniais ryšiais, integravęsis į Lietuvos visuomenę.

Analizuojant 2013 m. kovo 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimą būtina atkreipti dėmesį į jame pateiktą užuominą, kad Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalis yra susijusi su kitomis Konstitucijos nuostatomis, *inter alia* Konstitucijos 56 straipsnio 1 dalies nuostata, jog „Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei", kuri, be ko kita, reiškia, kad Seimo nariu negali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris kartu yra ir kitos valstybės pilietis. Šiame kontekste primintina, kad 1998 m. lapkričio 11 d. nutarime[381] aiškindamas Konstitucijos 56 straipsnio 1 dalies nuostatos prasmę Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog bet kokie politinio pobūdžio įsipareigojimai užsienio valstybei – tiek kylantys iš formaliai duotos priesaikos ar pasižadėjimo, tiek atsirandantys kaip politinė pareiga ar politinio lojalumo reikalavimas, susijęs su kitos valstybės pilietybės turėjimu, turėtų būti traktuojami kaip pasižadėjimas užsienio valstybei; o svarbiausias būdas įvykdyti konstitucinę sąlygą – būti „nesusijusiam priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei" – yra užsienio valstybės pilietybės atsisakymas.

Kaip reikėtų suprasti Konstitucinio Teismo užsiminimą (2013 m. kovo 13 d. sprendime) apie Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies sąsajas su kitomis Konstitucijos nuostatomis? Užuominos prasmė, matyt, tokia: pakeitus Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalį, turės būti daromos ir kitų, su ja susijusių Konstitucijos nuostatų, pataisos. Kitaip tariant, išplėtus dvigubos pilietybės konstitucines galimybes, atsirastų tokio teisinio reguliavimo nesuderinamumas su kitomis Konstitucijos nuostatomis, o pirmiausia – su Konstitucijos 56 straipsnio 1 dalies nuostata, įtvirtinančia reikalavimus asmeniui, kuris gali būti renkamas Seimo nariu. Svarstant apie dvigubos pilietybės atvejų gausinimą būtina nepamiršti, kad pilietybė – tai asmens teisinės narystės valstybėje sąlyga, jo priklausomybės pilietinei Tautai (ypatingam subjektui – suvereniteto turėtojui) pagrindas. Pilietybė lemia asmens teisinį statusą, pilietybės turėjimas – prielaida turėti visas, Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintas, teises ir laisves, o taip pat vykdyti juose nustatytas pareigas. Konstitucijoje yra įtvirtinta daug su piliečio statusu susijusių teisių, laisvių ir pareigų. Kaip antai: Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsinasi į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką (3 straipsnio 2 dalis); svarbiausi Valstybės ir Tautos klausimai sprendžiami referendumu, kuris skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę (9 straipsnio 1, 3 dalys); Lietuvos valstybė globoja savo piliečius užsienyje (13 straipsnio 1 dalis); draudžiama išduoti Lietuvos Respublikos pilietį kitai valstybei, jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nenustato kitaip (13 straipsnio 2 dalis); Lietuvos Respublikos pilietis gali laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, gali laisvai išvykti iš Lietuvos (32 straipsnio 1 dalis); negalima drausti piliečiui grįžti į Lietuvą (32 straipsnio 3 dalis); piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą (33 straipsnio 1 dalis); piliečiai turi teisę rinkti ir būti renkami į Seimą (34 straipsnio 1 dalis, 56 straipsnis); teisę rinkti ir būti renkami Respublikos Prezidentu (34 straipsnio 1 dalis, 56 straipsnis, 78 straipsnio 1 ir 2 dalys); teisę būti teisėjais (112 straipsnio 1 dalis); Lietuvos Respublikos piliečiai turi įstatymų leidybos iniciatyvos teisę – 50 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, gali teikti Seimui įstatymo

[381] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 100-2791.

projektą, ir jį Seimas privalo svarstyti (68 straipsnio 2 dalis); kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga – Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo (139 straipsnio 1 dalis); piliečiai privalo atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą (139 straipsnio 2 dalis); sumanymą keisti ar papildyti Konstituciją turi teisę pateikti Seimui ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų (147 straipsnio 1 dalis); ir kt.

Dabar hipotetiškai panagrinėkime situaciją, kad Tauta referendume pritaria Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies pataisoms, dėl kurių dviguba pilietybė (kai Lietuvos Respublikos pilietis kartu yra ir kitos valstybės pilietis) tampa ne išimtiniu, bet paplitusiu reiškiniu. Po to, dvigubą pilietybę turintis asmuo nusprendžia tapti Seimo nariu. Tačiau įgyvendinti tokius ketinimus jam sutrukdo šiuo metu galiojanti Konstitucijos 56 straipsnio 1 dalies nuostata, kuri *inter alia* imperatyviai nurodo, kad Seimo nariu gali būti renkamas asmuo, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei. Jeigu tuomet būtų reikalaujama, kad Seimo nariu norintis tapti asmuo atsisakytų kitos valstybės pilietybės, jis teigtų, kad toks reikalavimas yra nepagrįstas, nes Konstitucija nedraudžia tuo pat metu būti Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiu. O tuo atveju, jeigu galiojant dabartinei Konstitucijos 56 straipsnio 1 dalies nuostatai, dvigubą pilietybę turintis asmuo taptų Seimo nariu, akivaizdu, jog tai būtų antikonstituciška.

Svarbu paminėti, kad panašią teisinę problematiką, susijusią su dvigubos pilietybės įteisinimu (paverčiant ją didelio masto reiškiniu), ir jo sąlygotais teisės būti renkamam į parlamentą apribojimais (pavyzdžiui, draudimu dvigubą pilietybę turintiems asmenims būti renkamiems į įstatymų leidybos instituciją; reikalavimu atsisakyti kitos valstybės pilietybės iki išrinkto parlamento nario mandato patvirtinimo Konstituciniame teisme), yra nagrinėjęs Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. balandžio 27 d. sprendimu byloje *Tănase v. Moldova*[382] šio Teismo Didžioji kolegija vienbalsiai nutarė, kad dvigubą pilietybę turinčių asmenų teisės būti išrinktiems į įstatymų leidybos instituciją ribojimai, nustatyti Moldovos įstatymuose, yra neproporcingi ir pažeidžia Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, garantuojantį teisę į laisvus rinkimus.

Šios problemos aptarimo pabaigai – keletas techninių detalių. Jeigu būtų apsispręsta keisti Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalį, drauge turėtų būti keičiamos ir kitos, su ja susijusios Konstitucijos nuostatos, *inter alia* Konstitucijos 56 straipsnio 1 dalies nuostata, reikalaujanti, kad Seimo nariu renkamas pilietis nebūtų susijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei. Priešingu atveju, t. y. jei referendume dėl Konstitucijos keitimo bus sprendžiama tik dėl jos 12 straipsnio 2 dalies pataisos, neišvengiamai susidarys situacija, kad priėmus dvigubos pilietybės galimybes išplečiantį Konstitucijos pakeitimą, juo bent laikinai (iki Seimas priims kitus Konstitucijos pakeitimus) bus sukurtas prieštaravimas tarp Konstitucijos nuostatų, ir sudarytos prielaidos pažeisti piliečių teises ir laisves, kitas Konstitucijos saugomas vertybes. Tokia situacija (net ir laikina), kai Konstitucijos pataisomis sutrikdomas jos vientisumas, darna, joje įtvirtintų vertybių pusiausvyra, konstituciniu požiūriu yra nepateisinama ir netoleruotina.

Atskleidus įvairius oficialios konstitucinės doktrinos kaitos (reinterpretavimo) aspektus, privalu aptarti ir praktinę šio klausimo pusę. Oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretavimą po to, kai priimamos Konstitucijos pataisos, dabar palikime nuošalyje, nes tai susiję su Konstitucijos interpretavimo pokyčiais, pakitus interpretacijos objektui – Konstitucijos tekstui. Minėta, kad šiuo atveju reinterpretaciją lemia objektyvus veiksnys – priimta Konstitucijos pataisa. Tačiau moksliniam tyrimui yra *įdomesnis* oficialios konstitucinės

[382] European Court of Human Rights. *Tănase v. Moldova* [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2013-04-07]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=001-98428>.

doktrinos reinterpretavimas, kai Konstitucijos aiškintojas vėlesnėje byloje formuluoja kitokią Konstitucijos nuostatų prasmę, nors jos tekstas, lyginant su tuo, kuris buvo aiškinamas ankstesnėje byloje, nėra pakitęs. Kokia šiuo atžvilgiu Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo patirtis? Ar jo jurisprudencijoje būta atvejų, kuomet oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretavimas nebuvo Konstitucijos pataisų pasekmė? Kaip, ko gero, nė vienoje valstybėje, turinčioje bent kiek ilgiau galiojančią konstituciją, oficialaus jos aiškintojo formuluojama konstitucinė doktrina, taip ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika neišvengė tokio pobūdžio pokyčių. Priežastys, kurios lemia šią kaitą gali būti įvairios: socialinių santykių kaita, vertybinės transformacijos, mokslo ir technologijų pažanga, galiausiai ir interpretavimo „klaidos". „Klaidos" sąvoka šiuo atveju vartojama ne paneigiant tokios interpretacijos rezultato teisinę reikšmę, galią ir privalomumą, bet siekiant pabrėžti tam tikrą aiškinimo netikslumą, aiškinimu konstitucinei nuostatai suteiktos konkrečios prasmės suabsoliutinimą, platesnio požiūrio, kuris oficialiai konstitucinei doktrinai leistų vystytis jos plėtotės, o ne reinterpretacijos būdu, stoką ir pan.

Taigi kokias Konstitucijos interpretavimo deviacijas aptinkame Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo formuojamoje oficialioje konstitucinėje doktrinoje? Bene ryškiausi tokių reinterpretacijų pavyzdžiai yra susiję su asmenų lygiateisiškumo principu, konstitucinių įstatymų samprata, Konstitucinio Teismo įgaliojimais tirti teisės spragų konstitucingumą bei vertinti nebegaliojančio teisės akto atitiktį Konstitucijai.

Asmenų lygiateisiškumo principas. Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas bylą dėl Seimo rinkimų įstatymo pataisų, kuriomis atsisakyta jame buvusio visų rinkimuose dalyvaujančių politinių partijų ir visuomeninių politinių judėjimų vienodo atstovavimo visose rinkimų komisijose principo, atitikties Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintam visų asmenų lygybės prieš įstatymą principui, 1993 m. lapkričio 8 d. nutarime[383] konstatavo, kad „Konstitucijos 29 straipsnis yra Konstitucijos II skirsnyje, kuris pavadintas „Žmogus ir valstybė", todėl sąvoka „asmuo" šiuo atveju tegali būti „žmogaus" sinonimas. Šiame Konstitucijos skirsnyje, kartu ir 29 straipsnyje kalbama tik apie žmogaus ir piliečio teises, laisves bei pareigas, todėl nėra juridinio pagrindo plačiau traktuoti sąvoką „asmuo". Kolektyviniams teisės subjektams (organizacijoms, institucijoms) būdinga teisinės padėties įvairovė, todėl tik teisės subjektų tipologijos pagrindu gali būti išskiriamos vienodą specialųjį teisnumą turinčios subjektų grupės, tik jos gali būti tarpusavyje lyginamos". Vadovaudamasis šiais motyvais Konstitucinis Teismas nutarė, kad 1993 m. kovo 16 d. įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo"[384] neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsniui.

Šioje konstitucinės justicijos byloje aiškindamas Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintą asmenų lygiateisiškumo principą, Konstitucinis Teismas padarė dvi metodologines klaidas.

Pirma, jis suabsoliutino gramatinį teisės aiškinimo metodą, nes apsiribodamas pažodiniu skirsnio pavadinimo interpretavimu sąvokai „asmuo" suteikė siauresnę prasmę. Prasmę, pagal kurią „asmuo" yra tik „žmogus". Tačiau Konstitucijos II skirsnyje yra kalbama ir apie asmens teisę kreiptis į teismą; asmeniui padarytos materialinės žalos atlyginimą (30 straipsnis). Ar šiame kontekste galima teigti, kad sąvokai „asmuo" Konstitucinio Teismo nutarimu suteikta prasmė adekvati? Be abejo ne, nes teigiant priešingai, tektų konstatuoti, kad

[383] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 61-1166.

[384] Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo". *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 10-234.

juridiniai asmenys neturi konstitucinės teisės kreiptis į teismą ar teisės reikalauti jiems padarytos žalos atlyginimo. Interpretacinė pozicija, anot kurios, Konstitucijos II skirsnyje kalbama tik apie žmogaus ir piliečio teises, laisves bei pareigas, gali vesti link dar paradoksalesnių išvadų. Pavyzdžiui teiginio, kad juridiniai asmenys neprivalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių, nes Konstitucijos 28 straipsnyje tokia pareiga nustatyta tik „žmogui".

Pastebėtina, kad jeigu aiškinant Konstitucijos II skirsnio nuostatas naudotume vien tik pažodinį, gramatinį Konstitucijos aiškinimo metodą, iš žmonių nepagrįstai „atimtume" kai kurias konstitucines teises. Čia turima omenyje sąvoka „pilietis". Jei šiai sąvokai priskirtume tik Lietuvos Respublikos piliečius, kitų valstybių piliečiai ar asmenys be pilietybės „netektų" konstitucinės teisės laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, laisvai išvykti iš Lietuvos; teisės kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus; teisės vienytis į bendrijas, asociacijas ar rinktis į taikius susirinkimus. Konstitucinio Teismo jurisprudencija byloja, kad aiškindamas „piliečio" sąvoką jis nebekartojo ankstesnių interpretavimo klaidų. Žodžiui „pilietis" oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje Konstitucinis Teismas suteikė platesnę prasmę. 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime jis aiškiai pabrėžė, kad „ne visos Konstitucijos nuostatos, kurių tekste yra vartojama sąvoka „pilietis", gali būti aiškinamos adekvačiai, t. y. kaip apimančios vien Lietuvos Respublikos piliečius ir neapimančios užsieniečių bei asmenų be pilietybės". Mokslinėje doktrinoje todėl pagrįstai teigiama, kad nors kuriant 1992 m. Konstituciją įvairių teksto netikslumų nebuvo išvengta, svarbiausia yra tai, jog Konstitucija sukūrė savo nuostatų nuolatinio tobulinimo ne vien per Konstitucijos pataisas, bet ir per galiojančių nuostatų nuolatinį aiškinimą vykdant teisės aktų konstitucingumo kontrolę, institucines ir procesines prielaidas. Kai kurie Konstitucijos teksto neapibrėžtumai ir klauzulių nesuderinamumai jau yra pašalinti sistemiškai ir teleologiškai aiškinant jos nuostatas, o kai kurie dar turės būti pašalinti oficialiai aiškinant Konstituciją[385].

Antra, 1993 m. lapkričio 8 d. nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad lygiateisiškumo principo požiūriu tarpusavyje gali būti lyginamos tik vienodą specialųjį teisnumą turinčios subjektų grupės. Tokia interpretacinė pozicija taipogi vertintina kaip nepakankamai įžvalgi. Atsižvelgiant į teisinių santykių įvairovę, jų turinį, dinamiką, galima teigti, jog šių santykių subjektų teisinės padėties vertinimas lygiateisiškumo požiūriu neturi apsiriboti tik vienodo teisnumo asmenų teisinės būklės sugretinimu ir palyginimu. Juk asmenų lygiateisiškumo principas yra vienas pagrindinių konstitucinių principų, jis glaudžiai susijęs su kitais konstituciniais principais bei Konstitucijos nuostatomis. Dėl to nėra neįmanoma, kad ant lygiateisiškumo svarstyklių gali būti padėta skirtingų subjektų teisinė padėtis. Nederėtų ignoruoti ir to, kad Konstitucijos *expressis verbis* kalba apie *visų asmenų* lygybę (29 straipsnis). Taigi Konstitucijos tekstas leidžia konstruoti įvairias lygiateisiškumo patikros kombinacijas: tarp fizinių asmenų; tarp juridinių asmenų; o taip pat tarp fizinio ir juridinio asmens.

Dėl paminėtų trūkumų asmenų lygiateisiškumo oficiali konstitucinė doktrina anksčiau ar vėliau turėjo būti reinterpretuota. Šios doktrinos transformacija prasidėjo 1996 m., Konstituciniam Teismui išnagrinėjus bylą „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. rugpjūčio 30 d. nutarimo Nr. 1164 „Dėl dalies žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo" atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos biudžetinės sandaros įstatymo 13 straipsniui, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 9 straipsniui ir Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių

[385] Kūris, E. Vienos fikcijos klausimu. *Teisės raida: retrospektyva ir perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 403.

įstatymo 43 straipsnio 1 daliai". 1996 m. vasario 28 d. nutarime[386] Konstitucinis Teismas ėmė pamažu koreguoti asmenų lygiateisiškumo principo taikymą subjektų atžvilgiu. Šio principo taikymas buvo išplėstas ir jau apėmė tiek fizinius, tiek juridinius asmenis. Nutarime konstatuota, jog „konstitucinis asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu. Tai taikytina ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims, nes jie paprastai yra fizinių asmenų susivienijimai". Šias doktrinines nuostatas Konstitucinis Teismas pakartojo 1996 m. kovo 15 d., 1996 m. balandžio 18 d. nutarimuose[387].

Dar kiek vėliau, 2000 m. vasario 23 d. nutarime[388], Konstitucinis Teismas vienareikšmiškai pasisakė, kad konstitucinis asmenų lygybės principas taikytinas ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims. Šios pozicijos Teismas nuosekliai laikėsi ir paskesnėse bylose[389].

Kita 1993 m. lapkričio 8 d. Konstitucinio Teismo nutarime išsakyta klaidinga pozicija, anot kurios, lygiateisiškumo principo požiūriu tarpusavyje gali būti lyginamos tik vienodą specialųjį teisnumą turinčios subjektų grupės, buvo pakoreguota 2006 m. kovo 30 d. nutarimu[390] suformuota oficialia konstitucine doktrina. Šioje byloje Konstitucinio Teismo *inter alia* buvo paprašyta įvertinti, ar Lietuvos Respublikos žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo laikinojo įstatymo[391] 4 straipsnio 1 dalyje nustatyti skirtingi fiziniams ir juridiniams asmenims leidžiamos įsigyti nuosavybės teise žemės ūkio paskirties žemės plotų maksimalūs dydžiai (fiziniams asmenims – 300 ha, juridiniams asmenims – 2000 ha) neprieštarauja Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai. Konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo požiūriu įvertinęs įstatyme įtvirtintą skirtingą fizinių ir juridinių asmenų teisinę padėtį, įsigyjant nuosavybės teise žemės ūkio paskirties žemę, Konstitucinis Teismas pripažino, kad Žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo laikinojo įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1 punktas ta apimtimi, kuria nustatyta, kad fiziniams asmenims leidžiamos įsigyti nuosavybės teise žemės ūkio paskirties žemės plotų maksimalus dydis yra ne 2000 ha, bet 300 ha, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, 46 straipsnio 4 dalies nuostatai „įstatymas <...> saugo sąžiningos konkurencijos laisvę", 48 straipsnio 1 dalies nuostatai „kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti <...> verslą".

Tokį sprendimą Konstitucinis Teismas motyvavo tuo, kad pagal Konstituciją apskritai nėra neleistina skirtingiems subjektams nustatyti (įstatymu) skirtingų leistinos įsigyti nuosavybės teise žemės ūkio paskirties žemės sklypų maksimalių dydžių, tačiau negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kai leistinos įsigyti nuosavybės teise žemės ūkio paskirties

---

386 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 20-537.

387 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 25-630.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 36-915.

388 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 17-419.

389 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 105-3318.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 109-4887.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 15-465.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.

390 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 37-1319.

391 Lietuvos Respublikos žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo laikinasis įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 124-4490.

žemės sklypų maksimalūs dydžiai skirtingiems subjektams būtų nustatyti ne pagal konstituciškai pagrįstus kriterijus, nes tuomet būtų sudarytos prielaidos pažeisti kai kurių iš tų subjektų konstitucines teises, *inter alia* teisę laisvai pasirinkti verslą, konstitucinį asmenų lygiateisiškumo principą, kitas Konstitucijos nuostatas, būtų leista iškreipti sąžiningą konkurenciją žemės ūkio rinkoje. Šiuo atveju tarp juridinių asmenų ir fizinių asmenų, siekiančių pagal Žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo laikinąjį įstatymą įsigyti žemės ūkio paskirties žemės, kuri būtų naudojama žemės ūkio veiklai, nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kurie pateisintų leidžiamos įsigyti nuosavybės teise žemės ūkio paskirties žemės plotų maksimalų dydį fiziniams asmenims – 300 ha, kai juridiniams asmenims šis dydis yra nustatytas gerokai didesnis – 2000 ha. Tokiu teisiniu reguliavimu fiziniai asmenys yra diskriminuojami juridinių asmenų atžvilgiu, yra ribojamos jų galimybės konkuruoti žemės ūkio rinkoje, neproporcingai suvaržoma jų verslo laisvė.

Taigi galima skirti tris lygiateisiškumo principo formavimo konstitucinėje jurisprudencijoje etapus, kai šio principo samprata buvo iš esmės koreguojama. Pagal 1993 m. suformuluotą konstitucinę doktriną: 1) Konstitucijos 29 straipsnis taikomas tik fiziniams asmenims, jis netaikomas juridiniams asmenims; 2) kolektyviniai teisės subjektai gali būti lyginami tik su analogiškais kitais kolektyviniais teisės subjektais; 3) fiziniai asmenys gali būti lyginami tik su fiziniais asmenimis, o juridiniai asmenys – tik su juridiniais asmenimis. 1996 m. pradžioje buvo suformuluota tokia nauja Konstitucijos 29 straipsnio nuostatos samprata: 1) Konstitucijos 29 straipsnis taikytinas ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims; 2) tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas; 3) fiziniai asmenys gali būti lyginami tik su fiziniais, o juridiniai – tik su juridiniais asmenimis. Ir galiausiai, nuo 2006 m. oficiali konstitucinė doktrina tapo tokia: 1) Konstitucijos 29 straipsnis taikomas ir fiziniams, ir juridiniams asmenims; 2) pagal šį straipsnį fiziniai asmenys gali būti lyginami ne tik su kitais fiziniais asmenimis, bet ir su juridiniais asmenimis, o juridiniai asmenys taip pat gali būti lyginami tarpusavyje bei su fiziniais asmenimis[392].

Konstitucinių įstatymų samprata. Oficiali konstitucinė doktrina konstitucinių įstatymų sampratos klausimu jurisprudencines transformacijas išgyveno vėlgi dėl nekorektiško Konstitucijos nuostatų aiškinimo užuomazgų Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje. Jau minėtame 1993 m. lapkričio 8 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. kovo 16 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ Konstitucinis Teismas nurodė, kad Lietuvos Respublikos Konstitucija nustato nevienodą balsų daugumą įstatymams priimti. Pagal Konstitucijos 69 straipsnio antrąją dalį, įstatymai laikomi priimtais, jeigu už juos balsavo dauguma posėdyje dalyvaujančių Seimo narių. Konstitucinių įstatymų priėmimo tvarka yra apibrėžta minėto straipsnio trečiojoje dalyje: jie priimami, jeigu už juos balsuoja daugiau kaip pusė visų Seimo narių, o keičiami ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma. Dėl minėtų įstatymų priėmimo tvarkos skirtumų turi reikšmę įstatymų klasifikavimas, kurį reguliuoja konstitucinės normos. Prie konstitucinių įstatymų Konstitucijoje pirmiausia priskirti 150 straipsnyje nurodyti įstatymai. Išvardyti kitus konstitucinius įstatymus pavedama tik Seimui. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 69 straipsnio trečiojoje dalyje nustatyta: „Konstitucinių įstatymų sąrašą 3/5 Seimo narių balsų dauguma nustato Seimas“. Vadinasi, tik šia tvarka patvirtinus konstitucinių įstatymų sąrašą jame įrašyti įstatymai galės būti traktuojami kaip konstituciniai įstatymai, tik šiems įstatymams turės būti taikoma Konstitucijoje

[392] Sinkevičius, V. Konstitucinio lygiateisiškumo principo raida: aiškinimo teorija ir praktika. *Teisės raida: retrospektyva ir perspektyva.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 539-549.

nustatyta jų priėmimo ir keitimo kvalifikuota balsų dauguma taisyklė. Kol tokio konstitucinių įstatymų sąrašo nėra, minėta konstitucinių įstatymų priėmimo tvarka negali būti taikoma nė vieno įstatymo priėmimui, išskyrus įstatymą, kuriuo nustatomas konstitucinių įstatymų sąrašas. Minėta įstatymų priėmimo ir keitimo tvarka netaikoma Konstitucijos pataisoms, kurios taip pat gali būti vadinamos konstituciniais įstatymais. Jų pateikimo, svarstymo ir priėmimo procedūros reglamentuojamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos XIV skirsnyje „Konstitucijos keitimas".

Iš pateiktų Konstitucinio Teismo nutarimo teiginių reikėtų išskirti dvi kritikuotinas doktrinines nuostatas: 1) „Prie konstitucinių įstatymų Konstitucijoje pirmiausia priskirti 150 straipsnyje nurodyti įstatymai"; 2) „Konstitucijos pataisos taip pat gali būti vadinamos konstituciniais įstatymais".

Vertinant pirmąją nuostatą galima teigti, kad Konstitucinis Teismas prie konstitucinių įstatymų nepagrįstai priskyrė Konstitucijos 150 straipsnyje nurodytus teisės aktus. Šis straipsnis aiškiai sako, kad jame minimi aktai yra sudedamoji Konstitucijos dalis. Todėl tai, iš ko susideda Konstitucija (vientisas aktas), negali būti traktuojama kaip kažkas atskiro, nelygiaverčio, neprilygstančio jai. Konstitucijos sudedamųjų dalių įvardijimas konstituciniais įstatymais, iš esmės „nuleidžia" šiuos aktus teisės aktų hierarchinėje sistemoje laipteliu žemiau, nei iš tiesų jiems priklauso būti. Teisės aktai, nurodyti Konstitucijos 150 straipsnyje, yra ne konstitucinių įstatymų, bet Konstitucijos lygmens. Tik toks šių aktų atitikmuo gali būti laikomas konstituciškai pagrįstu.

Kalbant apie konstitucinių įstatymų sampratą būtina pažymėti, kad nors *konstitucinio įstatymo* sąvoka yra vartojama ir Konstitucijos 150 straipsnyje, ir Konstitucijos 47, 69, 72 straipsniuose, tačiau vien dėl to, kad juose nurodytiems įstatymams apibūdinti vartojama vienoda sąvoka, t. y. *konstitucinio įstatymo* sąvoka, šie konstituciniai įstatymai negali būti tapatinami. Pagrindinis kriterijus, leidžiantis atskirti konstitucinius įstatymus (konstitucinius aktus), kurie yra Konstitucijos sudedamoji dalis, nuo konstitucinių įstatymų, kurie nėra Konstitucijos sudedamoji dalis – atitinkamų konstitucinių įstatymų teisinė galia ir jų priėmimo tvarka. Konstitucijos 150 straipsnyje nurodyti konstituciniai įstatymai yra Konstitucijos sudedamoji dalis, todėl jie turi Konstitucijos galią, ir gali būti priimami bei keičiami tik ta tvarka, kuria gali būti daromos Konstitucijos pataisos. Konstitucijos 47 straipsnio 3 dalyje, 69 straipsnio 3 dalyje, 72 straipsnio 2 dalyje minimų konstitucinių įstatymų teisinė galia yra kitokia – jie yra mažesnės galios, nei Konstitucija. Šiems įstatymams priimti ar pakeisti taikoma ne Konstitucijos nuostatų priėmimo, keitimo tvarka, o tvarka, įtvirtinta Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje. Taigi klasifikuojant konstitucinius įstatymus, nėra jokio teisinio pagrindo konstitucinius įstatymus, esančius Konstitucijos sudedamąja dalimi, jungti (grupuoti) su tais konstituciniais įstatymais, kurie nėra Konstitucijos sudedamąja dalimi[393].

Sprendžiant dėl antros doktrininės nuostatos, skelbiančios, jog „Konstitucijos pataisos taip pat gali būti vadinamos konstituciniais įstatymais", pagrįstumo, tenka pripažinti, kad šis doktrininis teiginys mažų mažiausiai stokoja tikslumo. Tačiau ir tikslumo trūkumu šiuo atveju galima pasiteisinti tik laikantis pozicijos, kad „vartoti konstitucinių įstatymų sąvoką apibūdinant Konstitucijos pataisas galima tik viena prasme – parodant, kad įstatymas, kuriuo keičiama Konstitucija (padaryta Konstitucijos pataisa), turi pačios Konstitucijos galią (taigi – sąlygiškai yra „konstitucinis įstatymas"). Būtent tokia yra Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d. nutarime esančio teiginio, kad „Konstitucijos pataisos gali būti vadinamos

[393] Sinkevičius, V. Konstitucinių įstatymų samprata: teoriniai aspektai. *Jurisprudencija*. 2008, 2(104): 28–38.

konstituciniais įstatymais“ prasmė“[394]. Vis dėlto reikia pripažinti, kad toks Konstitucinio Teismo nutarimo doktrininio teiginio prasmės paaiškinimas yra sąlygiškas. Nekorektišką Konstitucijos interpretavimą, formuluojant atitinkamą oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatą, jis reabilituoja tik iš dalies. Netiksli, klaidinanti oficialioji interpretacija nėra tas etalonas, kuris brėžia sektinas Konstitucijos aiškinimo gaires. Teisiniu požiūriu kalbant preciziškai ir aiškiai – Konstitucijos pataisos nėra konstituciniai įstatymai ir neturi būti su jais gretinamos. Tad „tegul neklaidina terminija: konstituciniai įstatymai – tai ne Konstitucijos pataisos, bet tolimas organinių įstatymų giminaitis“[395].

Suvokimą, kad aptartos 1993 m. lapkričio 8 d. Konstitucinio Teismo nutarimo doktrininės nuostatos turi trūkumų iliustruoja faktas, jog vėlesnėse bylose[396], kuriose buvo plėtojama oficiali konstitucinė doktrina konstitucinių įstatymų sampratos (1994 m. gruodžio 22 d., 2000 m. spalio 18 d., 2001 m. balandžio 2 d., 2002 m. gruodžio 24 d. ir kt. nutarimai), Konstitucijos pataisų (2002 m. gruodžio 24 d., 2004 m. gegužės 13 d., ir kt. nutarimai) bei Konstitucijos sudedamųjų dalių (2003 m. spalio 29 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai) tematika, Konstitucinis Teismas jų necitavo ir jomis nesirėmė. Toks vienkartinis, vėlesnėje konstitucinėje jurisprudencijoje iš esmės nebeatsikartojantis šių nuostatų paminėjimas gali būti laikomas oficialios konstitucinės doktrinos *tylios* reinterpretacijos indikatoriumi.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti teisės spragų konstitucingumą. 1994 m. balandžio 21 d. Konstitucinio Teismo nutarime[397] „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 6 straipsnio antrosios dalies, 11 straipsnio ir 12 straipsnio antrosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ konstatuota, kad „Konstitucinis Teismas nesprendžia teisės spragų klausimų. Tai yra įstatymų leidėjo prerogatyva“. Ši pozicija pakartota 1994 m. liepos 11 d. sprendime[398].

Mokslinėje literatūroje šiuo klausimu taip pat buvo išsakoma nuomonė, kad Konstitucijos ir Konstitucinio Teismo įstatymo normų analizė sudaro prielaidas teigti, jog Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, priešingai negu kitų Europos valstybių konstituciniai teismai, neturi konstitucinių galimybių įvertinti, kad teisės spraga, konkrečių visuomeninių santykių teisinis nesureguliavimas prieštarauja Konstitucijai. Susidūręs su akivaizdžia teisės spraga, Konstitucinis Teismas konstatuoja savo teisinio statuso ypatybes, pabrėžia, kad pašalinti teisės spragą yra įstatymų leidėjo prerogatyva, ir tuo remdamasis priima atitinkamą sprendimą. Atsižvelgiant į teisės spragų keliamą konstitucinę problematiką siūlyta tobulinti teisinį reguliavimą, pasisakoma, jog tikslinga Konstituciniam Teismui suteikti galią

---

394 Sinkevičius, V. Konstitucinių įstatymų samprata. *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, p. 335.

395 Kūris, E. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Justitia*. 2003, 3-4(45-46):2–12.

396 Vieną doktrininį teiginį, kuris sietinas su 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimo nuostata, jog „Konstitucijos pataisos gali būti vadinamos konstituciniais įstatymais“ randame tik 1994 m. gruodžio 1 d. nutarimo konstatuojamojoje dalyje. Ten nurodoma, kad „Konstitucijos 69 straipsnyje įtvirtinta: „Konstitucinių įstatymų sąrašą 3/5 Seimo narių balsų dauguma nustato Seimas“. Išskyrus šią tvarką bei Konstitucijos pataisų darymo tvarką, kitokia konstitucinių įstatymų nustatymo procedūra Konstitucijoje nenumatyta“.

397 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 31-562.

398 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 11 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 54-1033.

nuspręsti, kad atitinkamų visuomeninių santykių teisinis nesureguliavimas yra prielaida pripažinti šią padėtį neatitinkančia Konstitucijos[399].

Todėl neatsitiktinai ilgą laiką teisės spraga Konstitucinio Teismo praktikoje buvo pagrindas nutraukti bylą arba argumentas, grindžiantis teisės akto konstitucingumą.

Viena paskutinių bylų, kurioje Konstitucinis Teismas laikėsi tokios pozicijos buvo nagrinėjama 2001 m. Nutarimu[400], priimtu byloje „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 23 straipsnio, 38 straipsnio 2 dalies, 41 straipsnio 5 dalies, 152 straipsnio 5 dalies, 155 straipsnio 4 dalies, 156 straipsnio 5 dalies, 180 straipsnio, 208 straipsnio 4 bei 11 dalių ir 231 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" Konstitucinis Teismas *inter alia* nutarė bylą dalyje dėl prašymo ištirti, ar tai, kad Lietuvos Respublikos Seimo statuto 23 straipsnyje nėra įtvirtinta, jog, gavus Seimo sutikimą patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn, jis negali būti suimtas Seimo rūmuose, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 8 ir 62 straipsniams, nutraukti. Šį sprendimą Konstitucinis Teismas grindė aplinkybe, jog pareiškėjas ginčijo tai, kad Seimo statuto 23 straipsnyje nenustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, todėl byloje dėl šio prašymo nėra tyrimo dalyko.

Suformuotos oficialios konstitucinės doktrinos dėl Konstitucinio Teismo įgaliojimų tirti teisės spragų konstitucingumą pokyčių pradžia sietina su 2003 m. gegužės 6 d. sprendimu[401]. Nors Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatyme pakeitimų šiuo klausimu nebuvo padaryta, 2003 m. gegužės 6 d. sprendime Konstitucinis Teismas jau kiek kitaip formulavo poziciją dėl teisės spragų konstitucingumo patikros. Jame teigiama, kad „jeigu įstatymuose (jų dalyse) nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus tirti tų įstatymų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai tais atvejais, kai tuo, kad tas teisinis reguliavimas nėra nustatytas būtent tuose įstatymuose (jų dalyse), gali būti pažeidžiami Konstitucijos principai ir (arba) normos.

Konstitucinis Teismas taip pat turi konstitucinius įgaliojimus tirti tų Seimo, Vyriausybės, Respublikos Prezidento poįstatyminių aktų (jų dalių), kuriuose nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, atitiktį Konstitucijai ir (arba) įstatymams tais atvejais, kai tuo, kad tas teisinis reguliavimas nėra nustatytas būtent tuose poįstatyminiuose teisės aktuose (jų dalyse), gali būti pažeidžiami Konstitucija ir (arba) įstatymai.

Tais atvejais, kai pareiškėjas ginčija tai, kad pareiškėjo nurodytame įstatyme ar kitame ginčijamame teisės akte (jo dalyje) nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, bet tas teisinis reguliavimas pagal Konstituciją (o jeigu yra ginčijamas Seimo, Vyriausybės, Respublikos Prezidento poįstatyminis teisės aktas (jo dalis) – ir pagal įstatymus) neprivalo būti nustatytas būtent tame ginčijamame teisės akte (jo dalyje), Konstitucinis Teismas konstatuoja, kad byloje dėl pareiškėjo prašymo nėra tyrimo dalyko; tai yra pagrindas bylą nutraukti".

---

399 Žilys, J. Kai kurios Lietuvos teisės kūrimo problemos ir Konstitucinis Teismas. *Jurisprudencija*. 1999, 12(4): 58–68.

400 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 10-295.

401 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 6 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 45-2031.

2003 m. gegužės 13 d. sprendime[402], 2004 m. balandžio 16 d. sprendime[403], 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime[404] Konstitucinis Teismas pakartojo šias doktrinines nuostatas.

Vėlesniu laikotarpiu ryški teisės spragų oficialios konstitucinės doktrinos plėtotė stebima 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimo[405] konstatuojamojoje dalyje. Čia išaiškinta, kad eksplicitinių teisės nuostatų, reguliuojančių tam tikrus visuomeninius santykius, nebuvimas teisės akte (jo dalyje), jeigu atitinkamas teisinis reguliavimas nėra eksplicitiškai arba implicitiškai nustatytas ir kituose teisės aktuose (kitose to paties teisės akto dalyse), yra traktuotinas kaip teisės spraga – *lacuna legis*. Ištyręs Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės teisės akto (jo dalies) arba referendumu priimto teisės akto (jo dalies) atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, Konstitucinis Teismas gali konstatuoti ir tai, kad atitinkamame žemesnės galios teisės akte (jo dalyje) yra teisės spraga. Tokios teisės spragos gali atsirasti dėl įvairių priežasčių, *inter alia* dėl teisėkūros klaidų, taip pat dėl to, kad atitinkamas teisėkūros subjektas tų visuomeninių santykių nesureguliavo sąmoningai. Jos – didesnės ar mažesnės – gali atsirasti ir dėl to, kad tam tikrame teisės akte eksplicitiškai arba implicitiškai nustatytas teisinis reguliavimas (teisės aktų straipsniai (jų dalys)) Konstitucinio Teismo nutarimu buvo pripažintas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai; tačiau pabrėžtina, kad teisės spragų atsiranda įsigaliojus toli gražu ne kiekvienam Konstitucinio Teismo nutarimui, kuriuo tam tikras žemesnės galios teisės aktas (jo dalis) yra pripažįstamas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai: yra įmanomos ir tokios teisinės situacijos, kai nuostatų, prieštaraujančių aukštesnės galios teisės aktų nuostatoms, *inter alia* Konstitucijai, pašalinimas Konstitucinio Teismo nutarimu iš teisės sistemos teisės taikymo atžvilgiu iš esmės prilygsta visuminio teisinio reguliavimo pakeitimui – kitokio nei iki tol visuminio teisinio reguliavimo, kuris neturi spragų, nustatymui.

Kartu pažymėtina, kad bet kuri teisės spraga, kad ir kokiu būdu ji būtų atsiradusi, reiškia, kad nors tam tikri visuomeniniai santykiai turi būti teisiškai reguliuojami (yra poreikis juos teisiškai sureguliuoti), jie nėra teisiškai sureguliuoti. Jos visos vertintinos kaip teisinio reguliavimo neapibrėžtys, trūkumai, teisinės sistemos ydos, kurios turi būti pašalintos. Kai yra nesureguliuota visa visuomeninių santykių sritis, yra pagrindo konstatuoti net vadinamąjį teisinio reguliavimo vakuumą.

Teisės spraga, *inter alia* legislatyvinė omisija, kaip viena iš eksplicitinio teisinio reguliavimo nenustatymo atmainų, iš esmės skiriasi nuo tokio eksplicitinio teisinio reguliavimo nenustatymo, kuris reiškia, kad teisės akte (jo dalyje) yra implicitiškai nustatytas eksplicitinį teisinį reguliavimą papildantis ir pratęsiantis teisinis reguliavimas (*inter alia* teisinis reguliavimas, įtvirtinantis elgesį, priešingą eksplicitiškai nustatytajam), kaip minėta, galintis prieštarauti tam tikram aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai. Tais atvejais, kai tam tikras teisės akte (jo dalyje) implicitiškai įtvirtintas teisinis reguliavimas nustato tam tikrą elgesį ir šitaip papildo bei pratęsia eksplicitinį teisinį reguliavimą, nėra pagrindo teigti, esą tas teisės aktas (jo dalis) atitinkamų visuomeninių santykių apskritai nereguliuoja, nes tie

---

402 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 48-2133.

403 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 16 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 57-2006.

404 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708.

405 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 88-3475.

visuomeniniai santykiai iš tikrųjų yra teisiškai sureguliuoti, tačiau tas teisinis reguliavimas atitinkamuose teisės aktuose (jų dalyse) yra įtvirtintas ne eksplicitiškai, *expressis verbis*, o implicitiškai ir aiškinant teisę yra išvedamas iš eksplicitinių teisės nuostatų. Tuo tarpu teisės spraga, *inter alia* legislatyvinė omisija, visuomet reiškia, kad atitinkamų visuomeninių santykių teisinis reguliavimas apskritai nei eksplicitiškai, nei implicitiškai nėra nustatytas nei tame teisės akte (jo dalyje), nei kuriuose nors kituose teisės aktuose, tačiau poreikis tuos visuomeninius santykius teisiškai sureguliuoti yra, o legislatyvinės omisijos atveju tas teisinis reguliavimas, paisant iš Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaringumo imperatyvų ir atsižvelgiant į tų visuomeninių santykių turinį, turi būti nustatytas būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje), nes to reikalauja kuris nors aukštesnės galios teisės aktas, *inter alia* pati Konstitucija.

Vienos teisės spragos, kurių buvimas tiriamajame teisės akte (jo dalyje) gali būti konstatuojamas Konstitucinio Teismo aktuose, gali būti vertinamos kaip tokios teisinio reguliavimo neapibrėžtys, kurios nekonkuruoja su aukštesnės galios teisės aktuose nustatytu teisiniu reguliavimu ir savaime nesudaro prielaidų jį pažeisti. Tokių teisės spragų konstatavimas savaime nesuteikia pagrindo pripažinti tiriamąjį teisės aktą (jo dalį) prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* Konstitucijai. Konstitucinio Teismo aktuose tokio pobūdžio teisės spragos gali ir nebūti įvertinamos kaip pažeidžiančios Konstitucijos (ar kitų aukštesnės galios teisės aktų) nuostatas (Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas, 1994 m. liepos 11 d. sprendimas, 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas).

Kitais atvejais eksplicitinių teisės nuostatų, reguliuojančių tam tikrus visuomeninius santykius, nebuvimas tiriamajame žemesnės galios teisės akte (jo dalyje), jeigu atitinkamas teisinis reguliavimas nėra eksplicitiškai arba implicitiškai nustatytas ir kituose teisės aktuose (kitose to paties teisės akto dalyse) ir jeigu to eksplicitinio teisinio reguliavimo nenustatymo tiriamajame teisės akte (jo dalyje) negalima traktuoti kaip aptartojo implicitinio teisinio reguliavimo, papildančio ir pratęsiančio eksplicitiškai nustatytą teisinį reguliavimą, yra traktuotinas kaip tokia teisės spraga, kurią draudžia Konstitucija (arba kuris nors kitas aukštesnės galios teisės aktas), – legislatyvinė omisija. Legislatyvinė omisija reiškia, kad tame teisės akte (jo dalyje) atitinkamas teisinis reguliavimas nėra nustatytas, nors pagal Konstituciją (arba kurį nors kitą aukštesnės galios teisės aktą, kurio atžvilgiu vertinama tiriamojo žemesnės galios teisės akto (jo dalis) atitiktis) privalo būti nustatytas būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje). Ypač pabrėžtina, kad legislatyvinė omisija nuo kitų teisės spragų skiriasi dar ir tuo, kad ji visuomet yra atitinkamą teisės aktą išleidusio subjekto teisėkūros veiksmo, o ne jo neveikimo padarinys, taip pat ne kurio nors kito subjekto veiksmo (juo labiau teisėto) ar neveikimo padarinys; antai legislatyvine omisija yra nelaikytina tokia teisės spraga, kai tam tikri visuomeniniai santykiai nė nebuvo pradėti reguliuoti kokiais nors teisės aktais, nors yra poreikis juos teisiškai sureguliuoti; lygiai taip pat legislatyvinė omisija negali atsirasti ir Konstituciniam Teismui konstitucinės justicijos byloje nutarimu pripažinus, kad tam tikras teisės aktas (jo dalis) prieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai.

Taigi legislatyvinę omisiją, kaip atitinkamą teisės aktą išleidusio subjekto teisėkūros veiksmo padarinį, būtina skirti nuo teisės spragų, atsiradusių dėl to, kad reikalingų teisėkūros veiksmų apskritai nebuvo imtasi – nei tas, nei koks nors kitas teisėkūros subjektas apskritai neišleido tam tikriems visuomeniniams santykiams reguliuoti skirto teisės akto ir dėl to tie visuomeniniai santykiai liko teisiškai nesureguliuoti. Tam tikromis aplinkybėmis, būtent tada, kai Konstitucija reikalauja, kad tie visuomeniniai santykiai būtų teisiškai sureguliuoti (o kai kada ir eksplicitiškai nurodo, kad jie turi būti sureguliuoti ne bet kokiu teisės aktu, o konstituciniu įstatymu arba įstatymu), toks teisėkūros veiksmų nebuvimas iš tikrųjų gali

sudaryti prielaidas susidaryti antikonstitucinei situacijai – tokiai visuomeninių santykių būklei, kai šie santykiai klostosi ne teisės pagrindu, nors, kaip minėta, Konstitucija reikalauja, kad jie būtų teisiškai reguliuojami. Tačiau toks teisinis reguliavimas, tiksliau, jo nebuvimas, nėra legislatyvinė omisija.

Legislatyvinės omisijos *par excellence* „aptikimas" žemesnės galios teisės akte (jo dalyje), jeigu tai būtina dėl nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos logikos, yra pakankamas pagrindas tą teisės aktą (jo dalį) pripažinti prieštaraujančiu (atitinkama apimtimi, t. y. ta apimtimi, kuria tame teisės akte (jo dalyje) nėra įtvirtintas aukštesnės galios teisės aktų, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijos, reikalaujamas teisinis reguliavimas) Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui).

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje vadovaujamasi nuostata, kad Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus ne tik konstatuoti, kad tiriamame žemesnės galios teisės akte (jo dalyje) esama teisės spragos, *inter alia* legislatyvinės omisijos, bet ir savo nutarimu, priimtu konstitucinės justicijos byloje, pripažinti tokį teisinį reguliavimą prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* Konstitucijai. Tačiau kad Konstitucinis Teismas priimtų nagrinėti prašymą, kuriame ginčijama tam tikrame teisės akte (jo dalyje) iš tikrųjų ar tariamai esanti teisės spraga, *inter alia* legislatyvinė omisija, juo labiau kad Konstitucinis Teismas galėtų savo nutarimu pripažinti atitinkamą teisinį reguliavimą prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktams, inter alia Konstitucijai, būtina laikytis tam tikrų sąlygų, kurios yra apibrėžtos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje (*inter alia* nurodytuose Konstitucinio Teismo nutarimuose ir sprendimuose), būtent: jeigu įstatymuose ar kituose žemesnės galios teisės aktuose (jų dalyse) nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus pripažinti tuos įstatymus ar kitus teisės aktus (jų dalis) prieštaraujančiais Konstitucijai ar kitiems aukštesnės galios teisės aktams tais atvejais, kai dėl to, kad tas teisinis reguliavimas nėra nustatytas būtent tiriamuosiuose įstatymuose ar kituose teisės aktuose (būtent tiriamosiose jų dalyse), gali būti pažeidžiami Konstitucijos principai ir (arba) normos, kitų aukštesnės galios teisės aktų nuostatos; tuo tarpu tais atvejais, kai pareiškėjo ginčijamame (Konstitucinio Teismo tiriamame) įstatyme ar kitame teisės akte (jo dalyje) nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, kuris pagal Konstituciją (o jeigu yra ginčijamas Seimo poįstatyminis teisės aktas (jo dalis), Vyriausybės, Respublikos Prezidento aktas (jo dalis) – ir pagal įstatymus) neprivalo būti nustatytas būtent tame ginčijamame teisės akte (būtent toje jo dalyje), Konstitucinis Teismas konstatuoja, kad byloje dėl pareiškėjo prašymo nėra tyrimo dalyko – tai yra pagrindas nutraukti pradėtą teiseną (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui) arba nutraukti bylą (jeigu konstitucinės justicijos byla jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad sprendžiant, ar Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją turi įgaliojimus pripažinti žemesnės galios teisės akte esančią teisės spragą (ar kitokį eksplicitinių teisės nuostatų nebuvimą tame teisės akte) prieštaraujančia Konstitucijai arba kitam aukštesnės galios teisės aktui, negalima apsiriboti vien Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 6 d. sprendimo doktrinine nuostata (teiginiu), kad „jeigu įstatymuose (jų dalyse) nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus tirti tų įstatymų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai tais atvejais, kai tuo, kad tas teisinis reguliavimas nėra nustatytas būtent tuose įstatymuose (jų dalyse), gali būti pažeidžiami Konstitucijos principai ir (arba) normos". Būtina atsižvelgti ir į tai, kaip atsirado minėta teisės spraga: ar ji yra legislatyvinė omisija, sukurta atitinkamą teisės aktą išleidusio subjekto teisėkūros veiksmu (t. y. dėl to, kad išleidžiant tą teisės aktą tie santykiai, kurie turėjo būti sureguliuoti būtent

tame teisės akte (būtent toje jo dalyje), kaip tik šiame teisės akte (šioje jo dalyje) nebuvo sureguliuoti), ar ši teisės spraga atsirado dėl kitų aplinkybių, pavyzdžiui, dėl to, kad Konstitucinis Teismas tam tikrą žemesnės galios teisės akte (jo dalyje) nustatytą teisinį reguliavimą savo nutarimu pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai ar kitam aukštesnės galios teisės aktui. Antruoju atveju, kaip minėta, nėra pagrindo konstatuoti, kad esama legislatyvinės omisijos; priešingai, šiuo atveju atitinkamas teisėkūros subjektas (jeigu atitinkami visuomeniniai santykiai turi būti teisiškai reguliuojami) pagal Konstituciją turi pareigą pakeisti galios netekusį teisinį reguliavimą taip, kad naujai nustatytas teisinis reguliavimas neprieštarautų atitinkamam aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai vertinti nebegaliojančio teisės akto atitiktį Konstitucijai. Nagrinėjant Konstitucinio Teismo aktus, kuriuose reinterpretuojama oficiali konstitucinė doktrina, susijusi su asmenų lygiateisiškumo principu, konstitucinių įstatymų samprata (dėl Konstitucijos sudedamųjų dalių ir Konstitucijos pataisų), Konstitucinio Teismo įgaliojimais tirti teisės spragų konstitucingumą, pastebima, kad juose Konstitucinis Teismas iš esmės tai darė *tyliai*, t. y. tiesiogiai to nepasakydamas ir neargumentuodamas, kas lemia būtinybę reinterpretuoti anksčiau nagrinėtose konstitucinės justicijos bylose suformuluotą doktriną[406]. Jei teigtume, kad *tylią* reinterpretaciją lėmė aplinkybė, jog doktrininė nuostata – „kiekvienas oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo, kai oficiali

[406] Palyginimui paminėtina, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje neretai pasitaiko atvejų, kuomet yra keičiama ankstesnėse kasacinio teismo bylose suformuota teisės aiškinimo bei taikymo praktika, nors teisinis reguliavimas aktualiais klausimais nebūna pakitęs. Vienais atvejais kasacinės instancijos teismas apskritai nemini praktikos koregavimo fakto ir nenurodo motyvų, kodėl ankstesnę praktiką reikia koreguoti, kitais – akcentuoja būtinybę pakeisti iki tol egzistavusią teisės aiškinimo ir taikymo praktiką, bei pateikia argumentus, kurie, anot Aukščiausiojo Teismo, lemia tokio veiksmo objektyvią būtinybę, tačiau iš esmės Teismo argumentai parodo, kad ankstesnė teisės aiškinimo ir taikymo praktika buvo klaidinga (pavyzdžiui, *dėl teisinių santykių, susiklostančių socialinio draudimo įstaigoms pareiškiant subrogacinius reikalavimus žalą padariusio asmens draudikui, kvalifikavimo:* 2012 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-368/2012, 2010 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-83/2010, 2007 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-73/2007 ir kt.; *dėl Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo 11 straipsnio 7 dalies normos taikymo:* 2013 m. kovo 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-123/2013, 2012 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-314/2012 ir kt.; *dėl asmenų pasikeitimo prievolėje ir senaties terminų skaičiavimo:* 2009 m. vasario 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-46/2009, 2006 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-456/2006, 2005 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinė byloje Nr. 3K-3-636/2005, 2004 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-394/2004 ir kt.; *dėl Civilinio kodekso normų, reglamentuojančių draudimo išmokas išmokėjusių socialinio draudimo įstaigų regreso teisę į žalą padariusį asmenį, taikymo:* 2007 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-400/2007, 2005 m. sausio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-2/2005, 2002 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1331/2002 ir kt.; *dėl draudiko prievolės atlyginti neturtinę žalą pagal Transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymą:* 2005 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-482/2005, 2005 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-174/2005, 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-633/2004, 2004 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-475/2004, 2004 m. liepos 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-367/2004 ir kt.; *dėl valstybės atsakomybės už laukinių gyvūnų padarytą žalą:* 2011 m. liepos 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-338/2011, 2009 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-509/2009 ir kt.; *dėl termino pretenzijai pareikšti trukmės ir jo praleidimo teisinių pasekmių:* 2012 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-496/2012, 2008 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-76/2008, *etc*).

konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, atvejis turi būti deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojamas atitinkamame Konstitucinio Teismo akte“ – buvo suformuluota tik 2006 m. kovo 28 d. nutarime, t. y. vėliau, nei oficiali konstitucinė doktrina minėtais klausimais buvo reinterpretuota, turėtume pripažinti, kad sulig 2006 m. kovo 28 d. išnagrinėta konstitucinės justicijos byla Konstitucija pakito, nes anksčiau tokio reikalavimo joje nebuvo. Tai būtų dar vienas Konstitucijos jurisprudencinės kaitos pavyzdys.

Oficialios konstitucinės doktrinos, susijusios su Konstitucinio Teismo įgaliojimais tirti nebegaliojančių teisės aktų konstitucingumą, raidos tyrimas atskleidžia, kad lygiai kaip ir prieš tai nagrinėtos teisės spragų konstitucinės patikros problemos atveju, šiuo kompetenciniu klausimu Konstitucinis Teismas taip pat pirmiausiai išreiškė savo negatyvų nusistatymą.

Konstitucinio Teismo pozicija, kad jis tiria tik galiojančius teisės aktus pirmą kartą netiesiogiai formuluojama 1993 m. spalio 13 d. sprendime[407]. Juo Konstitucinis Teismas nusprendė nutraukti pradėtą teiseną byloje pagal pareiškėjo – Seimo narių grupės – prašymą ištirti Seimo statuto nuostatos atitiktį Konstitucijai. Savo sprendimą Konstitucinis Teismas motyvavo tuo, kad „Seimas 1993 m. spalio 12 d. priėmė teisės aktą „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 137 straipsnio pakeitimo“. Šiuo teisės aktu Seimas faktiškai panaikino ginčijamą teisės normą, o tai yra pagrindas pradėtai teisenai byloje nutraukti“.

Dėl tokio paties pagrindo (ginčijamas teisės aktas neteko galios) Konstitucinis Teismas nutraukė teiseną ir kitoje byloje, kurioje teisės akto konstitucingumo įvertinimo prašė civilinę bylą nagrinėjęs teismas[408].

1995 m. sausio 25 d. sprendime[409] Nr. 38/94 Konstitucinis Teismas jau tiesiogiai formulavo nuostatą, kad „Konstitucinis Teismas kompetentingas nagrinėti tik bylas dėl galiojančių teisės aktų atitikimo Konstitucijai ir įstatymams“. Šią poziciją Teismas pakartojo tos pačios dienos sprendime[410] Nr. 1/95, vėliau – 1995 m. kovo 14 d. ir 1997 m. lapkričio 13 d. priimtuose sprendimuose[411].

Teigtina, kad vadovaujantis tokiu principiniu nusistatymu, Konstitucinis Teismas turėjo nutraukti teiseną ir byloje dėl 1998 m. valstybės biudžeto įstatymo kai kurių nuostatų atitikties Konstitucijai, nes šis įstatymas, jo konstitucingumo tyrimo metu, nebegaliojo (byla buvo nagrinėjama 1999 m. birželio 28 d., t. y. jau galiojant naujam – 1999 m. valstybės biudžeto įstatymui). Tačiau Konstitucinis Teismas, nepateikdamas jokių argumentų, bylą dėl nebegaliojančio 1998 m. valstybės biudžeto įstatymo atitikties Konstitucijai išnagrinėjo ir nustatė, kad kai kurios jo nuostatos prieštarauja Konstitucijai[412].

---

407 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. spalio 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 54-1060.

408 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 21 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 72-1364.

409 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 25 d. sprendimas Nr. 38/94. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1995/s5l0125a.htm>.

410 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 25 d. sprendimas Nr. 1/95. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1995/s5l0125b.htm>.

411 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. kovo 14 d. sprendimas. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1995/s5l0314a.htm>.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 104-2645.

412 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. liepos 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 61-2015.

Tai, kad buvo išnagrinėta nebegaliojančio įstatymo atitiktis Konstitucijai, sudarė prielaidas modifikuoti Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 punkto nuostatos, jog ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas nutraukti pradėtą teiseną, sampratą[413].

Oficialiojoje doktrinoje Konstitucinio Teismo pozicija šiuo klausimu pakito 2000 m., kuomet buvo priimtas nutarimas[414] „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. rugsėjo 30 d. nutarimu Nr. 731-19 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemos operatyvinės veiklos nuostatų patvirtinimo" patvirtintų „Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemos operatyvinės veiklos nuostatų" 4.7 papunkčio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 7 straipsnio 3 dalies 7 punktui". Šiame nutarime Teismas konstatavo, kad pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalį, ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas priimti sprendimą pradėtai teisenai nutraukti. Formuluotė „yra pagrindas pradėtai teisenai nutraukti" aiškintina kaip nustatanti Konstitucinio Teismo teisę, atsižvelgiant į nagrinėjamos bylos aplinkybes, nutraukti pradėtą teiseną, bet ne kaip nustatanti, jog kiekvienu atveju, kai ginčijamas teisės aktas yra panaikintas, pradėta teisena turi būti nutraukta. Teismui kreipusis su prašymu ištirti, ar teisės norma (kuri nebegalioja) neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymui, o Konstituciniam Teismui neišsprendus šio klausimo iš esmės, nebūtų pašalintos teismui kilusios abejonės dėl teisės akto konstitucingumo. Nepašalinus abejonių dėl byloje taikytino teisės akto konstitucingumo ir pritaikius tokį aktą sprendžiant bylą galėtų būti pažeistos asmens konstitucinės teisės bei laisvės.

2002 m. kovo 4 d., 2002 m. gegužės 10 d., 2002 m. birželio 3 d. nutarimuose[415] nebegaliojančių teisės normų konstitucingumo tyrimo būtinumą Konstitucinis Tesmas motyvavo identiškai, pasiremdamas 2000 m. balandžio 5 d. nutarime suformuluotomis doktrininėmis nuostatomis, o 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarime[416] ėmė toliau plėtoti šią doktriną, išreikšdamas naują jos nuostatą, kurioje aiškiai pabrėžiamas nebegaliojančio teisės akto konstitucingumo patikros privalomumas, jeigu dėl to į Konstitucinį Teismą kreipiasi bylą nagrinėjantis teismas. Pastarajame nutarime sakoma, kad „tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi bylą nagrinėjantis teismas, kuriam kyla abejonės dėl toje byloje taikytino įstatymo atitikties Konstitucijai, taip pat dėl kito Seimo priimto akto, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės akto atitikties Konstitucijai ar įstatymams, Konstitucinis Teismas turi pareigą išnagrinėti teismo prašymą nepriklausomai nuo to, ar ginčijamas įstatymas arba kitas teisės aktas galioja, ar ne".

2003 m. kovo 4 d. nutarimu[417] Konstitucinis Teismas toliau įvedinėjo naujas nuostatas į nebegaliojančių teisės aktų konstitucingumo tyrimo oficialiąją doktriną, konstatuodamas, kad tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi ne teismai, bet kiti Konstitucijos 106

---

413 Sinkevičius, V. Lietuvos Respublikos Seimo biudžetinė kompetencija Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*. 2002, 31(23): 25–35.

414 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-840.

415 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 24-889.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gegužės 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 48-1867.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 55-2199.

416 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 82-3529.

417 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 24-1004.

straipsnyje nurodyti subjektai, Konstitucinis Teismas teiseną nutraukia atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, tačiau neprivalo kiekvienu atveju, kai ginčijamas teisės aktas yra panaikintas, nutraukti pradėtos teisenos. Tai apima ir tuos atvejus, kai ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebuvo panaikintas, tačiau buvo pakeistas jame nustatytas teisinis reguliavimas.

Kokios aplinkybės lėmė radikalius nagrinėtos oficialios konstitucinės doktrinos pasikeitimus? To laikotarpio mokslo darbuose teigiama, jog priežasčių šiems pokyčiams galėjo būti ne viena. Pirma, Konstitucinio Teismo nuostata, kad jis nagrinėja tik galiojančių teisės aktų atitiktį Konstitucijai, buvo suformuluota Teismo veiklos pradžioje ir vadinamosiose politiškai bei visuomeniškai „jautriose" bylose. Galima daryti prielaidą, jog ką tik pradėjęs savo veiklą Konstitucinis Teismas kartais tiesiog vengė iš esmės nagrinėti kai kurias bylas, nenorėdamas kištis į Konstitucijos požiūriu abejotiną teisinį reguliavimą, nes jeigu Teismo sprendimais ginčijami teisės aktai būtų pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai, tai galėtų sukelti didelį neigiamą politinį ir visuomeninį rezonansą, galėtų neigiamai atsiliepti Konstitucinio Teismo autoritetui, kurį dar reikėjo išsikovoti ir įtvirtinti.

Kita aplinkybė, lėmusi Konstitucinio Teismo doktrinos pasikeitimą, galėjo būti tokia: buvo pastebėta, kad artėjant bylos nagrinėjimui Konstituciniame Teisme, ginčijamą teisės aktą išleidę subjektai neretai pakeisdavo ar panaikindavo šį aktą, ginčijamo akto nuostatas perkeldavo į kitus ar tuos pačius – tik jau naujos redakcijos aktus, taip išvengdami teisės akto konstitucingumo tyrimo. Ypač akivaizdžiai tai buvo padaryta, kai Konstitucinio Teismo posėdžiui buvo rengiama byla, kurioje prašyta ištirti, ar Vyriausybės 1993 m. rugsėjo 30 d. nutarimu patvirtintų „Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemos operatyvinės veiklos nuostatų" 4.7 papunktis neprieštarauja Konstitucijai. Teismo posėdis šioje byloje buvo paskirtas 2000 m. balandžio 4 d., Vyriausybės atstovams apie tai buvo pranešta prieš 7 dienas, o jau kovo 31 d., t. y. likus kelioms dienoms iki Teismo posėdžio, ginčijamas Nuostatų papunktis Vyriausybės nutarimu buvo pakeistas.

Galbūt prie aplinkybių, lėmusių doktrinos pasikeitimą, galima būtų priskirti ir tai, jog laikui bėgant, ir pamažu kaupiantis Konstitucinio Teismo jurisprudencijai, brendo ir pats Konstitucinis Teismas, atrasdamas naujus savo įgaliojimų konstitucinio įtvirtinimo aspektus.

Apie tai liudija ir Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarime[418] išdėstytas naujas Konstitucinio Teismo įgaliojimų aspektas: interpretuodamas Konstitucijos 105 straipsnio 1 dalies nuostatą, jog Konstitucinis Teismas nagrinėja, ar Konstitucijai neprieštarauja įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad jis turi įgaliojimus tirti Seimo priimtų ir oficialiai paskelbtų įstatymų ir kitų aktų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai nepriklausomai nuo to, kokia yra nustatyta šių įstatymų ar kitų aktų (jų dalių) taikymo pradžios data. Kitaip tariant, Konstitucinis Teismas išaiškino, jog pagal Konstituciją jis turi įgaliojimus tirti ir dar neįsigaliojusių įstatymų, kitų Seimo priimtų aktų atitiktį Konstitucijai. Svarbu, kad minėti teisės aktai būtų priimti ir oficialiai paskelbti. Galima daryti prielaidą, kad formuluodamas tokią savo įgaliojimų sampratą, Konstitucinis Teismas rėmėsi tiek sąvokos „Seimo priimti" lingvistiniu aiškinimu, tiek ir tuo, jog Konstitucijoje nėra nuostatų, kad Konstitucinis Teismas tiria tik įsigaliojusius įstatymus ir kitus Seimo aktus[419].

Nors vėliau konstitucinėje jurisprudencijoje nebegaliojančių teisės aktų konstitucingumo tyrimo klausimas buvo iškilęs ne vieną kartą (Žr. 2003 m. kovo 24 d., 2003 m. birželio 10 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2004 m. rugsėjo 29 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2004 m.

---

418 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 93-4000.

419 Sinkevičius, V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos. *Jurisprudencija*. 2002, 30(22): 132–147.

gruodžio 29 d., 2005 m. sausio 19 d., 2005 m. sausio 27 d., 2005 m. vasario 7 d. nutarimus, 2006 m. kovo 14 d. sprendimą), tačiau daug apimančią ir detalią šios problemos doktrininę analizę Konstitucinis Teismas pateikė tik 2006 m. kovo 28 d. nutarime[420]. Tarsi grąžindamas oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo argumentacijos „skolą", Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarime, be kita ko, nurodė aiškius motyvus, dėl kurių buvo būtina padaryti jurisprudencines Konstitucijos pataisas (esmingai pakoreguoti oficialią konstitucinę doktriną). Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konstitucinio Teismo pateikti motyvai tiesiogiai ir netiesiogiai patvirtina anksčiau pristatytose mokslinėse pažiūrose nurodytas priežastis, lėmusias nagrinėjamos doktrinos pasikeitimus.

Aptariamame nutarime konstatuota, jog oficiali konstitucinė doktrina, kad Konstituciniam Teismui pagal pareiškėjo – teismo prašymą ginčijamo įstatymo ar kito teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) klausimo neišsprendus iš esmės dėl to, kad tas įstatymas ar kitas teisės aktas (jo dalis) atitinkamos konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo (numatomo nagrinėjimo) metu nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, nebūtų pašalintos nagrinėjančiam bylą teismui kilusios abejonės dėl to įstatymo ar kito teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) ir, pritaikius tą įstatymą ar kitą teisės aktą (jo dalį), galėtų būti pažeistos Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės, *inter alia* asmens konstitucinės teisės, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje buvo suformuluota ne Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje, o laipsniškai, Konstituciniam Teismui sukaupus atitinkamą konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimo patirtį ir aiškinant vis naujus, atitinkamų konstitucinės justicijos bylų tyrimui būtinus, Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo aspektus.

Taip pat laipsniškai, t. y. Konstituciniam Teismui sukaupus atitinkamą konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimo patirtį, konstitucinėje jurisprudencijoje susiklostė ir toks Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalies nuostatos – „Ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas priimti sprendimą pradėtai teisenai nutraukti" – aiškinimas, kad tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi ne teismai, bet kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, o ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus, atsižvelgęs į nagrinėjamos bylos aplinkybes, nutraukti pradėtą teiseną, tačiau neprivalo kiekvienu atveju, kai ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, nutraukti pradėtą teiseną, taip pat kad tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi bylą nagrinėjantis teismas, kuriam kilo abejonių dėl toje byloje taikytino įstatymo ar kito teisės akto atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), Konstitucinis Teismas turi pareigą išnagrinėti teismo prašymą nepriklausomai nuo to, ar ginčijamas įstatymas arba kitas teisės aktas galioja, ar ne.

Savo veiklos pradžioje ir šiek tiek vėliau Konstitucinis Teismas yra priėmęs sprendimų nutraukti pradėtą teiseną (o kai konstitucinės justicijos byla jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje – nutraukti bylą) tokiose konstitucinės justicijos bylose, kuriose pareiškėjų (*inter alia* teismų) ginčijami įstatymai ar kiti teisės aktai (jų dalys) atitinkamų konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimo (numatomo nagrinėjimo) metu nebegaliojo – jie buvo pripažinti netekusiais galios (panaikinti arba pakeisti) arba jų galiojimas buvo pasibaigęs. Jeigu ginčijamas teisės aktas (jo dalis) būdavo pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas)

[420] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

arba jų galiojimas būdavo pasibaigęs dar iki Konstituciniame Teisme nusprendžiant dėl atitinkamo prašymo priėmimo nagrinėti ir bylos rengimo Konstitucinio Teismo teisminiam posėdžiui, būdavo priimamas sprendimas atsisakyti nagrinėti prašymą.

Paminėtina ir tai, kad Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje ir šiek tiek vėliau buvo priimta ir tokių Konstitucinio Teismo sprendimų, kuriais tam tikrus prašymus buvo atsisakyta nagrinėti dėl to, kad atitinkamos konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo (numatomo nagrinėjimo) metu nebegaliojo aukštesnės galios teisės aktai (jų dalys), kurių atžvilgiu buvo ginčijama tam tikrų žemesnės galios teisės aktų (jų dalių) atitiktis (jie buvo pripažinti netekusiais galios (panaikinti arba pakeisti) arba jų galiojimas buvo pasibaigęs).

Minėti Konstitucinio Teismo sprendimai nutraukti pradėtą teiseną ar bylą bei sprendimai atsisakyti nagrinėti prašymą buvo motyvuojami tuo (arba *inter alia* tuo), kad ginčijamas teisės aktas (jo dalis) ir (arba) aukštesnės galios teisės aktas (jo dalis), kurio atžvilgiu buvo ginčijama tam tikro žemesnės galios teisės akto (jo dalies) atitiktis, atitinkamos konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo (numatomo nagrinėjimo) metu nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs.

Kartu pabrėžtina, kad minėti Konstitucinio Teismo sprendimai nutraukti pradėtą teiseną ar bylą bei sprendimai atsisakyti nagrinėti prašymą buvo priimti atsižvelgiant į įvairias atitinkamos bylos (o atsisakant nagrinėti prašymą – su atitinkamo prašymo dalyku susijusias) aplinkybes.

Tai, kad kai kuriais Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje ir šiek tiek vėliau priimtais sprendimais pradėta teisena būdavo nutraukiama ir tokiose konstitucinės justicijos bylose, kuriose pagal pareiškėjų prašymus buvo tiriama, ar Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams) neprieštarauja tam tikri žemesnės galios teisės aktai (jų dalys), kurie atitinkamų konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimo metu nors ir formaliai galiojo – jie formaliai nebuvo pripažinti netekusiais galios (panaikinti arba pakeisti) arba jų galiojimas formaliai nebuvo pasibaigęs, tačiau tuo metu jie nebegalėjo būti taikomi dėl to, kad turėjo būti taikomi vėliau išleisti ir (arba) aukštesnės teisinės galios teisės aktai (jų dalys), atitinkamus santykius sureguliavę kitaip, negu ginčijami teisės aktai (jų dalys). Šiuo atžvilgiu ginčijami teisės aktai (jų dalys), kurie atitinkamų konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimo metu nebegalėjo būti taikomi dėl to, kad turėjo būti taikomi vėliau išleisti ir (arba) aukštesnės teisinės galios teisės aktai (jų dalys), atitinkamus teisinius santykius sureguliavę kitaip, negu tie ginčijami teisės aktai (jų dalys), Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje buvo prilyginti negaliojantiems teisės aktams (jų dalims).

Būta ir tokių Konstitucinio Teismo sprendimų, kuriuose Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalies nuostata, jog ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas priimti sprendimą pradėtai teisenai nutraukti, Konstitucinis Teismas rėmėsi konstatuodamas, kad nagrinėjamoje byloje iš esmės nebeliko ginčo dalyko (nes jau buvo taikomas naujas, o ne ginčijamas teisinis reguliavimas).

Minėti Konstitucinio Teismo sprendimai nutraukti pradėtą teiseną arba atsisakyti nagrinėti prašymą, kai ginčijami teisės aktai (jų dalys) ir (arba) aukštesnės galios teisės aktai (jų dalys), kurių atžvilgiu buvo ginčijama tam tikrų žemesnės galios teisės aktų (jų dalių) atitiktis, nebegaliojo, taip pat kai ginčijami formaliai dar galiojantys teisės aktai (jų dalys) buvo prilyginti negaliojantiems teisės aktams (jų dalims), buvo grindžiami kurį laiką (ypač Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje ir šiek tiek vėliau) dominavusia tokia Konstitucinio Teismo įgaliojimų samprata, kad Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti tik galiojančių žemesnės galios teisės aktų atitiktį tik galiojantiems aukštesnės galios teisės aktams (*inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai). Vadovaudamasis tokia Konstitucinio Teismo įgaliojimų

samprata Konstitucinis Teismas netyrė, ar Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams) neprieštarauja nebegaliojantys ar jiems prilyginti teisės aktai.

Pažymėtina, jog kurį laiką (ypač Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje ir šiek tiek vėliau) dominavusi tokia Konstitucinio Teismo įgaliojimų samprata, kad Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti tik galiojančių žemesnės galios teisės aktų atitiktį tik galiojantiems aukštesnės galios teisės aktams (*inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai) ir netiria, ar Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams) neprieštarauja nebegaliojantys arba jiems prilyginti teisės aktai, buvo grindžiama ne tik ir ne tiek Konstitucijos nuostatų (*inter alia* tų, kuriose įtvirtinti Konstitucinio Teismo įgaliojimai) sisteminiu, loginiu, teleologiniu ar kitais metodais grindžiamu aiškinimu, bet pirmiausia Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 nuostatos – „Ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas priimti sprendimą pradėtai teisenai nutraukti" – lingvistiniu (pažodiniu) aiškinimu.

Pabrėžtina, kad lingvistinio teisės aiškinimo metodo taikymas, kaip ir apskritai griežtas įstatymo raidės laikymasis taikant teisę, dažniausiai yra pagrįstas; šio teisės aiškinimo metodo svarbos negalima paneigti; taikant lingvistinį teisės aiškinimo metodą (kartu su kitais) yra užtikrinamas formalių teisės reikalavimų paisymas ir atitinkamo teisinio reguliavimo turinio vienodas supratimas.

Kita vertus, lingvistinis teisės aiškinimo metodas nėra vienintelis ar universalus, jo reikšmė neturi būti perdedama. Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip savo aktuose ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą, kad aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt. Konstatuota ir tai, kad tas pats pasakytina ir apie visų žemesnės galios teisės aktų aiškinimą. Be to, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos normų ir principų negalima aiškinti remiantis įstatymų leidėjo ir kitų teisėkūros subjektų priimtais aktais, nes taip būtų paneigta Konstitucijos viršenybė teisės sistemoje.

Minėta, kad savo veiklos pradžioje ir šiek tiek vėliau Konstitucinis Teismas, atsižvelgęs į įvairias bylos (su prašymo dalyku susijusias) aplinkybes, yra priėmęs sprendimų nutraukti pradėtą teiseną tam tikrose konstitucinės justicijos bylose (o jeigu konstitucinės justicijos byla jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje – nutraukti bylą), kuriose pareiškėjų (*inter alia* teismų) ginčijami įstatymai ar kiti teisės aktai (jų dalys) atitinkamų konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimo (numatomo nagrinėjimo) metu nebegaliojo – buvo pripažinti netekusiais galios (panaikinti arba pakeisti) arba jų galiojimas buvo pasibaigęs, taip pat sprendimų atsisakyti nagrinėti prašymą, jeigu ginčijami teisės aktai (jų dalys) būdavo pripažinti netekusiais galios (panaikinti arba pakeisti) arba jų galiojimas būdavo pasibaigęs dar iki Konstituciniame Teisme nusprendžiant dėl atitinkamų prašymų priėmimo nagrinėti ir bylų rengimo Konstitucinio Teismo teisminiam posėdžiui, taip pat kad tie sprendimai buvo motyvuojami tuo (arba *inter alia* tuo), kad ginčijami teisės aktai (jų dalys) nebegalioja.

Tačiau kartu pažymėtina, kad aptariamuoju laikotarpiu buvo ir tokių konstitucinės justicijos bylų, kuriose buvo tiriama ir sprendžiama, ar Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) neprieštaravo tokie žemesnės galios teisės aktai (jų dalys), kurie tos konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo metu nebegaliojo arba, nors atitinkamų konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimo metu formaliai ir galiojo, tuo metu jie nebegalėjo būti taikomi dėl to, kad turėjo būti taikomi vėliau išleisti ir (arba) aukštesnės teisinės galios teisės aktai (jų dalys), atitinkamus santykius sureguliavę kitaip, negu ginčijami teisės aktai (jų dalys). Tose konstitucinės justicijos bylose, atsižvelgus į įvairias bylos aplinkybes, buvo priimti atitinkami

nutarimai, kuriais bylos buvo išsprendžiamos iš esmės. Šiame kontekste paminėtina, kad tokiose konstitucinės justicijos bylose buvo tiriama, ar Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) neprieštarauja *inter alia* tokie žemesnės galios teisės aktai (jų dalys), kurie tuo metu, kai Konstituciniame Teisme buvo sprendžiama dėl atitinkamo prašymo priėmimo nagrinėti ir bylos rengimo Konstitucinio Teismo teisminiam posėdžiui, galiojo, tačiau nustojo galios iki atitinkamos konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo Konstitucinio Teismo teisminiame posėdyje, taip pat tokie vienkartinio (*ad hoc*) taikymo žemesnės galios teisės aktai (jų dalys), kurie tos konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo metu jau buvo įvykdyti.

Apibendrinant konstatuotina, kad oficiali prašymų priimtinumo Konstituciniame Teisme doktrina Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje kurį laiką nebuvo galutinai suformuota; ši doktrina „byla po bylos" buvo formuojama dviem kryptimis: viena, dominavo tokia Konstitucinio Teismo įgaliojimų samprata, kad Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti tik galiojančių žemesnės galios teisės aktų atitiktį tik galiojantiems aukštesnės galios teisės aktams (*inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai) ir netiria, ar Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams) neprieštarauja nebegaliojantys arba jiems prilyginti teisės aktai; kita (rečiau), buvo tiriama ir sprendžiama, ar Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) neprieštaravo tokie žemesnės galios teisės aktai (jų dalys), kurie tos konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo metu nebegaliojo arba, nors atitinkamų konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimo metu formaliai ir galiojo, tuo metu jie nebegalėjo būti taikomi dėl to, kad turėjo būti taikomi vėliau išleisti ir (arba) aukštesnės teisinės galios teisės aktai (jų dalys), atitinkamus santykius sureguliavę kitaip, negu ginčijami teisės aktai (jų dalys).

Konstituciniam Teismui sukaupus atitinkamą konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimo patirtį pastebėta, kad minėta Konstitucinio Teismo įgaliojimų samprata, esą Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti tik galiojančių žemesnės galios teisės aktų atitiktį tik galiojantiems aukštesnės galios teisės aktams (*inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai) ir netiria, ar Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams) neprieštarauja nebegaliojantys arba jiems prilyginti teisės aktai, sudarė prielaidas susidaryti ir tokioms teisinėms situacijoms, kai atitinkamą bylą nagrinėjantis teismas, suabejojęs nagrinėjamose byloje taikytino Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleisto arba referendumu priimto teisės akto (jo dalies) atitiktimi aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir dėl to su prašymu kreipęsis į Konstitucinį Teismą, negalėdavo būti tikras, kad šios jam kilusios abejonės bus pašalintos gavus atitinkamą Konstitucinio Teismo atsakymą, nes Konstitucinis Teismas, vadovaudamasis minėta Konstitucinio Teismo įgaliojimų samprata, galėdavo, atsižvelgęs į turinčias reikšmės aplinkybes, atsisakyti priimti nagrinėti teismo prašymą ištirti atitinkamų įstatymų (jų dalių), kitų teisės aktų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai būtent dėl to, kad ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, arba galėdavo pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalį nutraukti pradėtą teiseną konstitucinės justicijos byloje (nutraukti bylą). Vadinasi, tas teismas turėjo taikyti tokį įstatymą (jo dalį), kitą teisės aktą (jo dalį), kurio atitiktimi Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams) buvo suabejojęs. Be abejo, tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleisto arba referendumu priimto teisės akto (jo dalies) atitiktį aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, kreipdavosi ne teismai, o kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, pradėtos teisenos (bylos) nutraukimas būtent dėl to, kad ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, nesukeldavo minėtų nepageidaujamų teisinių padarinių.

Minėta Konstitucinio Teismo įgaliojimų samprata, esą Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti tik galiojančių žemesnės galios teisės aktų atitiktį tik galiojantiems aukštesnės galios teisės aktams (*inter alia*, ir pirmiausiai, Konstitucijai) ir netiria, ar Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams) neprieštarauja nebegaliojantys arba jiems prilyginti teisės aktai, sudarė prielaidas susidaryti ir tokioms teisinėms situacijoms, kai valstybės valdžios institucijos, leidžiančios įstatymus ir kitus teisės aktus, kurių konstitucingumo patikra priskirta Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, siekdamos, kad pradėta teisena konstitucinės justicijos byloje būtų nutraukta vadovaujantis Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalies nuostata, kad ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas priimti sprendimą pradėtai teisenai nutraukti, galėjo dar iki atitinkamos konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo Konstitucinio Teismo posėdyje ginčijamą įstatymą (jo dalį), kitą teisės aktą (jo dalį) pripažinti netekusiu galios (jį panaikinti ar pakeisti) ir priimti naują – ginčijamą teisės aktą pakeičiantį – teisės aktą, kuriame būtų nustatytas iš esmės toks pat teisinis reguliavimas, kaip ir tas, kuris buvo ginčijamas toje konstitucinės justicijos byloje, kurioje teisena buvo nutraukta būtent dėl to, kad ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs. Taigi minėta Konstitucinio Teismo įgaliojimų samprata, esą Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti tik galiojančių žemesnės galios teisės aktų atitiktį tik galiojantiems aukštesnės galios teisės aktams (*inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai) ir netiria, ar Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams) neprieštarauja nebegaliojantys arba jiems prilyginti teisės aktai, sudarė prielaidas susidaryti ir tokioms teisinėms situacijoms, kai tam tikros valstybės valdžios institucijos, leidžiančios įstatymus ir kitus teisės aktus, kurių konstitucingumo patikra priskirta Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, galėjo veikti ir taip, kad įstatymuose (jų dalyse), kituose teisės aktuose (jų dalyse) nustatytas ginčijamas teisinis reguliavimas – jį perkėlus į naujus teisės aktus – būtų taikomas ir toliau, t. y. tol, kol būtų panaikintas, pakeistas ar (jeigu dėl to būtų inicijuota nauja konstitucinės justicijos byla Konstituciniame Teisme) pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai.

Buvo pastebėta ir tai, kad Konstitucinio Teismo įgaliojimų samprata, esą Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti tik galiojančių žemesnės galios teisės aktų atitiktį tik galiojantiems aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir netiria, ar Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams) neprieštarauja nebegaliojantys arba jiems prilyginti teisės aktai, neleidžia tirti ir – jeigu žemesnės galios teisės aktai būtų pripažinti prieštaraujančiais aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, – pašalinti iš teisės sistemos dar neįsigaliojusių teisės aktų.

Dėl šių ir kitų priežasčių aptartosios dvi laipsniškai išryškėjusios prašymų priimtinumo Konstituciniame Teisme oficialios konstitucinės doktrinos formavimo kryptys imtos derinti diferencijavus Konstitucijos 106 straipsnyje nurodytus subjektus, turinčius įgaliojimus kreiptis į Konstitucinį Teismą: oficialioje konstitucinėje doktrinoje ilgainiui buvo įtvirtinta nuostata, kad tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipiasi teismai, kuriems abejonių dėl žemesnės galios teisės akto atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, kyla vykdant teisingumą, Konstitucinis Teismas pagal Konstitucinio Teismo įstatymą (*inter alia* 69 straipsnio 4 dalį) neturi įgaliojimų nutraukti pradėtos teisenos (bylos) ir privalo nagrinėti bylą, o kai į Konstitucinį Teismą kreipiasi kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, Konstitucinis Teismas, atsižvelgęs į nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos aplinkybes, gali nutraukti pradėtą teiseną (bylą) arba jos nenutraukti.

Tam tikras oficialias konstitucines doktrinines nuostatas reinterpretuoti taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, gali lemti tik tokios aplinkybės kaip būtinumas

didinti galimybes įgyvendinti asmenų prigimtines bei įgytąsias teises ir teisėtus interesus, būtinumas labiau apginti, apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, poreikis sudaryti palankesnes sąlygas įgyvendinti Konstitucijoje deklaruotus lietuvių tautos siekius, kuriais grindžiama pati Konstitucija, būtinumas plėsti konstitucinės kontrolės šalyje galimybes, idant būtų garantuojamas konstitucinis teisingumas, užtikrinta, kad nė vienas teisės aktas (jo dalis), prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktams, neturėtų imuniteto pašalinimui iš teisės sistemos.

Prašymų priimtinumo Konstituciniame Teisme oficialios konstitucinės doktrinos, įtvirtinančios Konstitucinio Teismo įgaliojimus tirti ir negaliojančių įstatymų, kitų teisės aktų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams) plėtojimas, *inter alia* diferencijavus Konstitucijos 106 straipsnyje nurodytus subjektus, turinčius įgaliojimus kreiptis į Konstitucinį Teismą, – tai ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose suformuotos atitinkamos konstitucinės doktrinos papildymas tokiais naujais elementais, kurie yra būtini naujas konstitucinės justicijos bylas sprendžiant taip, kad būtų siekiama nurodytų konstituciškai svarbių tikslų, ir Konstitucijoje – aukščiausiojoje teisėje įtvirtinto teisinio reguliavimo įvairovės ir pilnatvės vieno iš aspektų aiškesnis atskleidimas daugelyje Konstitucinio Teismo aktų („byla po bylos“) racionaliai argumentavus atitinkamus oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų pokyčius (reinterpretavimą, pakoregavimą).

Ką derėtų pastebėti kalbant apie Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimo turinį? Pirmiausia tai, kad jame pateikiama išsami konstitucinės doktrinos, susijusios su Konstitucinio Teismo įgaliojimais tirti nebegaliojančių teisės aktų konstitucingumą, genezės ir raidos panorama: išryškinamos aktualių doktrininių nuostatų deviacijos kryptys, atskleidžiamos priežastys (*inter alia* politinių institucijų bandymai „apeiti“ jų priimtų aktų konstitucingumo patikrą; teisingumo vykdymas tik pagal tokius teisės aktus, kurių konstitucingumas nekelia abejonių), skatinusios ieškoti praktikoje kylančių problemų sprendimo oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretacijos būdu. Nutarimo nuostatose galima įžvelgti ir tam tikrą pripažinimą, kad ankstyvoji konstitucinė doktrina šiuo klausimu buvo formuluojama netinkamai taikant interpretavimo metodologiją, o taip pat savo įgaliojimų sampratą Konstituciniam Teismui nepamatuotai grindžiant ne Konstitucijos nuostatomis, o iš esmės vienos Konstitucinio Teismo įstatymo nuostatos pažodiniu aiškinimu. Reikia pripažinti, kad aptariamame Konstitucinio Teismo nutarime pateikti argumentai nepalieka abejonių tiek dėl ankstesnės doktrinos koregavimo būtinumo, tiek ir dėl reinterpretacija nubrėžtos doktrininių nuostatų plėtotės krypties ateityje.

Oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo apžvalgos pabaigoje turime konstatuoti, kad fragmentiškas oficialios konstitucinės doktrinos formavimas visada susijęs su rizika, kad gali kilti atskirose bylose (neretai laiko atžvilgiu viena nuo kitos „nutolusių“ keletu ar net keliolika metų) generuojamų šios doktrinos elementų suderinamumo problemų: jie gali būti prieštaringi ir formuluočių požiūriu, ir (tai didesnė problema) teisinio turinio požiūriu. Todėl toks „platesnės“ konstitucinės doktrinos generavimas, kai jos atskiri fragmentai yra „inventorizuojami“ ir „apibendrinami“ tam tikrame Konstitucinio Teismo akte, ne tik padeda „išlyginti“ teksto netapatumus (neišvengiamai atsirandančius besikeičiančioms Teismo sudėtims per ilgą laiką konstruojant doktriną bylose, kuriose reikia atskleisti skirtingus tų pačių Konstitucijos nuostatų aspektus), bet ir atlieka kitą svarbią funkciją – padeda pamatus „panašiems“ sprendimams kitose bylose[421].

[421] Kūris, E. Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra Tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras). *Jurisprudencija*. 2005, 64(56): 56–73.

Aptarti oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo pavyzdžiai liudija Konstitucijos jurisprudencinės kaitos, kaip objektyvios tikrovės, faktą. Juose labai aiškiai regimos Konstitucijos prasmės (teisinio turinio) jurisprudencinės transformacijos, nes vėlesni Konstitucinio Teismo sprendimai pakeičia ankstesniuose jo aktuose atskleistą konstitucinio reguliavimo sampratą ir daro tai ne oficialios doktrinos nuoseklios plėtotės forma, bet visiškai ar iš dalies atmetant ankstesnėse bylose suformuluotas konstitucines doktrinines nuostatas.

Tačiau Konstitucinio Teismo praktikoje stebimi ir ne tokie ryškūs oficialios konstitucinės doktrinos pokyčiai. Kartais jie labiau panašėja į doktrinos plėtotę, nei į reinterpretaciją, tačiau vienaip arba kitaip atspindi pakitusią Konstitucijos aiškintojo poziciją, nulemtą sąmoningo konkrečių aspektų nutylėjimo ankstesnėse bylose ar tiesiog iš anksto nenumatytos tam tikros doktrinos vystymosi perspektyvos. Pavyzdžiu pateiktina Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalies nuostatos, jog niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą, aiškinimo transformacija, pereinant nuo jos siaurinamojo aiškinimo, t. y. kaip nuostatos, skirtos teisingumo principų įgyvendinimui baudžiamojoje teisenoje užtikrinti, prie principo *non bis in idem*, kaip konstitucinio principo, konstatavimo[422].

Panašią jurisprudencinę kaitą patyrė ir Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalies nuostata: „Draudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius". 2000 m. vasario 10 d. nutarime konstatavęs, kad „Konstitucijos 31 straipsnio normos skirtos teisingumo principų įgyvendinimui baudžiamojoje teisenoje užtikrinti", 2005 m. lapkričio 3 d. nutarime[423] Konstitucinis Teismas jau teigė, kad „Konstitucijos 31 straipsnio nuostatos negali būti aiškinamos kaip skirtos tik asmenims, traukiamiems baudžiamojon atsakomybėn". Kiek vėliau, 2008 m. gegužės 28 d. nutarime[424], Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad „iš Konstitucijos normų ir principų baudžiamųjų bylų nagrinėjimui teisme kylantys reikalavimai *mutatis mutandis* taikytini ir teisme nagrinėjant administracinių teisės pažeidimų bylas". Šiame kontekste paminėtina, kad išnagrinėjęs bylą „Dėl Lietuvos Respublikos saugaus eismo automobilių keliais įstatymo 20 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 276 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai"[425], kurioje buvo keliamas klausimas dėl Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalies nuostatos taikymo administracinių teisės pažeidimų tyrimo procese, Konstitucinis Teismas nutarė, jog Saugaus eismo automobilių keliais įstatymo 20 straipsnio 2 dalis tiek, kiek joje nenustatyta transporto priemonės savininko (valdytojo) teisė nenurodyti policijos pareigūnui, siekiančiam išaiškinti teisės pažeidimą, duomenų apie savo šeimos narį (vardo, pavardės ir gyvenamosios vietos), kuris tam tikru metu valdė transporto priemonės savininkui (valdytojui) priklausančią transporto priemonę ar naudojosi ja, neprieštaravo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

---

422 Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimą. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 14-370.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d. nutarimą. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 39-1373.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimą. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 68-3094.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimą. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 134-4819.; ir kt.

423 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 131-4743.

424 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 62-2353.

425 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 40-1950.

„Netikėta“, „revoliucine“, „teisinio mąstymo stereotipus griaunančia“ (taigi ir iš esmės keičiančia nusistovėjusią teisinę tvarką) konstitucine jurisprudencija neretai įvardijama ir oficiali konstitucinė doktrina, kurioje atskleidžiami Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse buvusios mirties bausmės antikonstitucingumo, konstitucinės justicijos, apkaltos proceso tvarka pritaikytos konstitucinės sankcijos (konstitucinės atsakomybės) turinio, teismo precedentų kaip teisės šaltinių, šeimos konstitucinės sampratos aspektai.

Kalbant apie 1998 m. gruodžio 9 d. Konstitucinio Teismo nutarimą[426] teigiama, kad socialinio gyvenimo dinamika (permainos) veikia ne tik teisės normų turinį, bet ir jų aiškinimą bei taikymą. „Pavyzdžiui, mirties bausmė, kuri ilgai atrodė deranti su naująja Lietuvos Konstitucija, nuo 1998 m. jau laikoma prieštaraujančia tai pačiai Konstitucijai“[427].

Jurisprudenciškai revoliucine mokslo darbuose vadinama 2001 m. liepos 12 d. Konstitucinio Teismo nutarime[428] suformuluota oficiali konstitucinė doktrina, pagal kurią ne Konstituciją reikia aiškinti remiantis įstatymais, o įstatymus – remiantis Konstitucija. „Tai rodo konstitucingumo kontrolės jurisprudencinius pokyčius, nulemtus tiek Konstitucinio Teismo sudėties reguliaraus atnaujinimo, tiek paties Konstitucinio Teismo ryžto jurisprudenciškai plėsti savo galias, redukuojant teisinį pozityvizmą ir nelaukiant reikiamų Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo novelų“[429].

2004 m. gegužės 25 d. nutarime[430] Konstitucinio Teismo suformuluotos doktrininės nuostatos, kad „apkaltos proceso tvarka pritaikytos konstitucinės sankcijos (konstitucinės atsakomybės) turinį sudaro ir asmens, šiurkščiai pažeidusio Konstituciją, sulaužiusio priesaiką, pašalinimas iš užimamų pareigų, ir iš to išplaukiantis draudimas tokiam asmeniui ateityje užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką. Nurodytas draudimas užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką, yra ne asmens, šiurkščiai pažeidusio Konstituciją, sulaužiusio priesaiką, pakartotinis nubaudimas, ne antra „bausmė“, skirta asmeniui už tą patį Konstitucijos pažeidimą, bet konstitucinės sankcijos – pašalinimo iš užimamų pareigų sudedamoji dalis ir apkaltos, kaip valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonės, konstitucinės atsakomybės giluminė prasmė, jos paskirtis ir tikslas – užtikrinti, kad asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką ir dėl to Seimo pašalintas iš užimamų pareigų, niekada neitų tokių pareigų, kurių ėjimo pradžia yra susijusi su Konstitucijoje nurodytos priesaikos davimu“, teisiniame diskurse apibūdinamos taip, jog „Konstitucinis Teismas sankciją sugriežtindamas iki „visiems laikams“, ignoravo Lietuvos Respublikos Konstituciją, kuri savo imperatyviu tekstu nenustato jokių kitų papildomų sankcijų asmeniui, pažeidusiam Konstituciją ir sulaužiusiam priesaiką, kaip tik nušalinimą nuo Seimo nario ar Respublikos Prezidento pareigų (86, 88 str.). Minėtą normą Konstitucinis Teismas sukūrė aiškindamas Konstitucijos tekstą, nors Konstitucija paveda Konstituciniam Teismui ne kurti naujas konstitucines normas, o tik aiškinti esamas, t. y. daryti jose formuluojamas elgesio taisykles aiškiau suvokiamas taikomos situacijos atžvilgiu. Dėl to Konstitucinio Teismo nutarimai laikomi

---

426 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-3004.

427 Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 362.

428 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2276.

429 Šileikis, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 105.

430 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

Konstitucijos aiškinimo ir taikymo, o ne Konstitucijos kūrimo aktais. Bet jei Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstituciją, pernelyg atitrūksta nuo Konstitucijos rašytinio teksto ir remdamasis tik jam vienam žinoma „Konstitucijos dvasia“, sukuria visiškai naują savarankišką Konstitucijos normą, tai toks Konstitucijos aiškinimas virsta Konstitucijos kūrimu. Jis pažeidžia konstitucinį valdžių padalijimo principą, kuris leidžia kurti naujas savarankiškas Konstitucijos normas tik dviem subjektams: Tautai ir Seimui“; „be to, Konstitucinis Teismas, aiškinimu sukurdamas konstitucinę normą visiems laikams atimti iš apkaltos būdu nušalinto asmens teisę būti renkamam, sukūrė papildomą sankciją, net žymiai sunkesnę už Konstitucijos nustatytą vienintelę sankciją – nušalinimą nuo pareigų. Tai savo sprendime yra konstatavęs ir EŽTT. Papildoma sankcija jokioje teisėje nėra ir negali būti sunkesnė už pagrindinę. Todėl Konstitucinio Teismo sukurta konstitucinė norma, kaip viršijanti šios institucijos kompetenciją ir prieštaraujanti tiek Konstitucijos tekstui, tiek ir „Konstitucijos dvasiai“, neturi ne tik konstitucinės, bet ir apskritai teisinės normos galios ir todėl eliminuotina iš teisės sistemos“[431].

Teisinio mąstymo stereotipus griaunanti oficiali teismo precedento konstitucinė doktrina pirmąkart buvo suformuluota 2006 m. kovo 28 d. Konstitucinio Teismo nutarime[432]. Šiek tiek vėliau šio nutarimo doktrininės nuostatos buvo pakartotos ir išplėtotos 2006 m. gegužės 9 d. nutarime[433], 2006 m. rugpjūčio 8 d. ir 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimuose[434], o ypač – 2007 m. spalio 24 d. nutarime[435]. Mokslo darbuose teigiama, kad „Lietuvoje teismo precedento kaip teisės šaltinio „statusas“ buvo „aprobuotas“ oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje“; „aptariamoje doktrinoje precedentas teisės šaltinių sistemoje įkurdinamas kaip visavertis teisės šaltinių šeimos narys“; „teismo sprendimas laikomas ne vien teisės taikymo aktu, bet autoritetingu teisės šaltiniu, įpareigojančiu, taigi susaistančiu, ne tik kitus analogiškas bylas nagrinėsiančius teismus, bet ir patį precedento kūrėją (kol aukštesnės instancijos teismas nepriėmė sprendimo, paneigiančio tą sukurtą precedentą). Taigi teismo precedentas yra teisės šaltinis tiek vertikaliu, tiek horizontaliu aspektu. Jei priimtume kaip neginčijamą kai kurių teisės teorijų postulatą, kad teisės šaltinius privalu skirstyti į pirminius (arba privalomuosius) ir antrinius (arba fakultatyvinius), tai Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarime teismo precedentas buvo tarsi perkeltas iš antrinių šaltinių klasės į pirminių šaltinių klasę“; „teismo precedento reikšmės pabrėžimas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje dalies teisinės bendruomenės buvo suprastas kaip jo iškėlimas virš norminio akto ar net suabsoliutinimas. Tokia reakcija sietina ir su keliais inertiškais teisinio mąstymo stereotipais, kuriems ši doktrina prieštarauja“[436].

---

431 Vaišvila, A. Jau laikas keisti Konstitucija? *Lietuvos aidas* [interaktyvus]. Vilnius, 2011, [žiūrėta 2011-01-22]. <http://www.aidas.lt/lt/teise-ir-teisingumo-vykdymas/article/598-jau-laikas-keisti-konstitucija>.

432 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

433 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 51-1894.

434 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 88-3475.; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 127-4849.

435 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 111-4549.

436 Kūris, E. Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai. *Jurisprudencija*. 2009, 2(116): 131–149.

Vienas pastarųjų nemenką atgarsį visuomenėje sukėlusių Konstitucinio Teismo nutarimų yra susijęs su jau minėta šeimos konstitucine samprata. 2011 m. rugsėjo 28 d. priimtu nutarimu[437] Konstitucinis Teismas pripažino, kad Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo" tiek, kiek juo patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos 1.6 punkto nuostatose yra įtvirtintos tik santuokos pagrindu sukurtos (buvusios sukurtos) darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, išplėstinės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, nepilnos šeimos, socialinės rizikos šeimos ir šeimos sąvokos, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalims, o tiek, kiek juo patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos 5.8 punkte yra nustatyta, kad Seimas ir Vyriausybė, rengdami teisės aktus šeimos politikos srityje, atsižvelgia ir derina juos su šios koncepcijos nuostatomis, prieštarauja konstituciniam teisinės valstybės principui. Šį nutarimą Konstitucinis Teismas *inter alia* grindė tuo, kad: „konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto, įtvirtinto Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalies nuostatose"; „konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi". Teisės mokslinėje doktrinoje Konstitucinio Teismo pozicija šeimos sampratos klausimu kritikuojama išsakant nuomonę, kad konkreti Konstitucinio Teismo praktika pateikia pavyzdžių, kai ši ideali tvarka – toli nuo savo idealo, ir kad pats Konstitucinis Teismas ne visada yra skrupulingas tos pačios Konstitucijos imperatyvų vykdytojas. „2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime Konstitucijos vardu legalizavęs „kitas šeimos formas" nesant jų atsiradimo teisinio pagrindo, Konstitucinis Teismas panaikino ribą tarp asmeninių ir teisinių šeimos santykių ir tuo sukėlė visuomenėje diskusiją, kuri palietė ne tik kai kuriuos vertybinius, bet ir grynai teisinius klausimus dėl pačios teisinės formos vaidmens teisiniams santykiams atsirasti, dėl kriterijų, skiriančių teisinius santykius nuo neteisinių, taip pat ir dėl santuokinės šeimos teisinio statuso, pripažinus, kad „kitos šeimos formos" sukelia tas pačias teisines pasekmes kaip ir santuoka"; „Konstituciniam Teismui pavertus konstitucinę šeimos sampratą individualistine, pavedus kiekvienam asmeniui savo nuožiūra spręsti, kokius santykius laikyti šeima, tuo tarsi pripažįstama, kad Konstitucija nuo to momento atsisako žymia dalimi šeimos santykių teisinio reguliavimo ir ta dalimi pereina prie šeimos instituto „privatizavimo""; „Konstitucinis Teismas sukūrė ir Konstitucijos vardu legalizavo du šeimos modelius, pagrįstus skirtingais principais"[438].

Jeigu atsiribodami nuo kritinio požiūrio į Konstitucinio Teismo nutarime suformuluotą oficialią šeimos konstitucinės sampratos doktriną pabandytume užduoti sau klausimą, ar šeimos konstitucinė samprata yra fiksuotas, nekintantis dalykas, atsakydami į jį turėsime pripažinti, kad šeima ir kaip socialinis, ir kaip teisinis institutas yra nepastovus. Todėl skirtingų istorijos laikmečių šeimos samprata gali būti netapati (neidentiška). *De facto* susiklostantys šeimos santykiai, jų percepcija įsiprasmina ir teisėje. Tai vyksta ne tik formaliai, bet ir teisei absorbuojant naujus šeimos sampratos konceptus. Pakitęs prasminis teisės turinys eksplikuojamas per teisės aiškinimą ir taikymą. Šiame kontekste analizuojant 2011 m. rugsėjo 28 d. Konstitucinio Teismo nutarimą, ko gero, reikėtų sutikti, kad ne tik Konstitucijos tekstas, bet ir nutarimo priėmimo metu *de facto* egzistuojantis šeimos institutas lėmė

[437] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 118-5564.

[438] Vaišvila, A. „Kitos šeimos formos", arba bandymas priderinti šeimos sąvoką prie atskiro asmens subjektyvumo. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(3): 953–972.

konkretų Konstitucinio Teismo išaiškinimą. Galbūt tokią bylą nagrinėjant iš karto po Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo 1992 m., Konstitucinio Teismo išaiškinimas būtų buvęs kitoks, tačiau nuo to laiko praėjus beveik 20 metų, šiandieninė oficiali doktrina šeimos sampratos klausimu yra būtent tokia, kokia pateikta 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime.

Šeimos, kaip kintančios socialinės ir teisinės kategorijos, esmę liudija įvairių šalių nacionalinių teismų ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kurią apibendrindamas Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pagrįstai konstatuoja, kad „šeimos sampratos aiškinimas minėtų teismų jurisprudencijoje nėra vienareikšmis, šeima apibrėžiama atsižvelgiant į visuomenėje tam tikru laikotarpiu vyraujančią šeimos gyvenimo formų įvairovę, demografinius, ekonominius ir socialinius visuomenės gyvenimo pokyčius“.

Italų rašytojas Giuseppe Tomasi di Lampedusa savo novelėje „Il Gattopardo“ vieno iš jos herojų Tancredi Falconeri lūpomis teigė: „Jeigu mes norime, kad dalykai išliktų tokie, kokie yra – jie turės pasikeisti“. Tęsdami šią mintį ir taikydami ją konstitucijos *gyvenimui* neretai turėsime sakyti, kad jeigu mes norime, jog konstitucijos prasmė visada išliktų tokia, kokia buvo vienu ar kitu laikmečiu, mes turėsime ją pakeisti, nes naujas pasaulis diktuos vis kitokias seno konstitucijos teksto prasmes.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Išskirtinę konstitucijos padėtį valstybės teisinėje sistemoje (*inter alia*, ir pirmiausia, aukščiausią teisinę galią bei sudėtingą keitimo tvarką) lemia jos prigimtis, t. y. ypatingas konstituciją suteikusios galios autoritetas. Konstitucija – politiškai organizuotos bendruomenės (tautos) sutartis, kuria steigiama valstybės valdžia ir institucionalizuojama pati valstybė. Šiame akte materializuojasi tautos suverenitetas, nes konstitucija nustatoma sąmoningu, laisvu tautos (kaip visumos) sprendimu, kuriame *suprema potestas* reiškiasi steigiamosios galios pavidalu. Suvereniteto ir steigiamosios galios subjektas visuomet yra tik tauta. Ji vienintelė suvereni. Steigiamosios galios veikimu įtvirtinama konstitucinė tvarka, nubrėžiama steigiamosios ir įsteigtosios valdžių distinkcija. Konstitucija, kaip imperatyvus, steigiamojo pobūdžio aktas, konstituoja aukščiausią teisinę tvarką: įtvirtina valstybės formą, apibrėžia įsteigtųjų valstybės valdžių galias, nustato asmens, visuomenės ir valstybės teisinių santykių pagrindus. Kartu ji ženklina steigiamosios ir įsteigtosios valdžių skirtį, kadangi kiekviena iš konstitucijos kylanti ir jos nustatytų kompetencijų rėmuose veikianti valstybės valdžia (įsteigtoji valdžia) yra subordinuota steigiamąjai valdžiai, absoliučiai nuo jos priklausoma. Steigiamoji valdžia visada yra įsteigtosios valdžios priežastis, o įsteigtoji valdžia – steigiamosios galios veikimo rezultatas. Per konstituciją steigiamoji galia legitimuoja valstybės valdžią ir fiksuoja šios teisėto veikimo ribas.
2. Steigiamoji galia (valdžia) turi dvi formas: pirmapradę ir išvestinę. Pirmapradė steigiamoji galia yra absoliuti, neribota, nesuvaržyta jokiomis konstitucinės teisės sąlygomis, ji yra aukščiau konstitucijos. Ši galia reiškiasi tuomet, kai priimama nauja konstitucija *in toto*, įtvirtinama iš esmės kitokia konstitucinė santvarka. Išvestinė steigiamoji galia – tai galiojančią konstituciją tobulinanti, taisanti, koreguojanti galia. Ji kyla iš konstitucijos, galiojanti konstitucija teisiškai apibrėžia jos įgyvendinimą. Taigi šios galios įgyvendinimas yra susaistytas pirmapradės steigiamosios galios nustatytomis sąlygomis ir tvarka, todėl ji vadinama išvestine.
3. Konstitucijos paskirtis, prasmė bei ilgalaikiai tikslai suponuoja joje įtvirtinto teisinio reguliavimo stabilumo poreikį. Atsižvelgiant į tai, kad tik stabili konstitucija gali lemti nuoseklią valstybės raidą, būti politinio stabilumo, individualių laisvių, ekonominio vystymosi ir socialinio progreso pagrindu, konstitucijos stabilumas tampa nekvestionuojama teisine vertybe. Garantuoti aukščiausią teisinę tvarką valstybėje nustatančio teisės akto *status quo* pirmiausia siekiama apsaugant formaliosios konstitucijos teksto, jame išdėstytų nuostatų pastovumą. Šis tikslas implikuoja būtinybę esmines konstitucijos keitimo taisykles, įprasminančias pataisų proceso ekstraordinarinį pobūdį, įtvirtinti konstituciniu lygmeniu ir kartu suteikti joms ypatingą teisinę apsaugą. Nustatant konstitucijos keitimo tvarką būtina išlaikyti pusiausvyrą tarp konstituciškai nevaržomos jos kaitaliojimo galimybės ir konstitucijos tapsmo teisiniu anachronizmu perspektyvos.
4. Konstitucijos teksto stabilumas nereiškia visiško jos sąstingio, nekintamumo, teisinio sustabarėjimo. Nėra pagrįsta teigti, kad nekintant konstitucijos tekstui, ji visada išlieka tokia pat, t. y. nepakinta jos nuostatų prasmė. Konstitucijos nuostatų prasmės kitimas nesikeičiant jos tekstui išreiškia dinaminį šio teisės akto aspektą. Konstitucijai (kaip ir teisei apskritai) dinamiškumas reikalingas taip pat, kaip ir stabilumas. Konstitucijos stabilumas ir dinamiškumas – tai dvi konstitucijos egzistencinės

sąlygos. Jos viena kitą papildo ir sėkmingai sugyvena, nes stabilumas be kaitos būtų degeneracija, o kaita be stabilumo – anarchija. Konstitucijos dinamiškumas – tai imanentinė jos kaita, sąlyginė *savikaita*. Šios tikrovės prielaidos: konstitucijos teksto bei formos ypatumai (konstitucijos glaustumas, trumpumas; eksplicitinių nuostatų abstraktumas ir dviprasmiškumas; atviri konceptai; implicitinės konstitucijos nuostatos), konstitucinių principų prasminis talpumas, sisteminis konstitucijos pobūdis, jos teisinis universalizmas, konstitucijos formaliosios kaitos sudėtingumas, ilgalaikis konstitucijos galiojimas, nuolatinė sociumo kaita, *gyvosios* konstitucijos koncepcija, oficialus konstitucijos aiškinimas, *etc*.

5. Pasaulio valstybių konstitucijose yra įtvirtinti substantyviniai ir procedūriniai konstitucijų keitimo ribojimai. Substantyviniais ribojimais nustatomi konstitucijos pataisų turiniui keliami reikalavimai. Skirtingų šalių konstitucinio reguliavimo tyrimas leidžia konstatuoti, kad substantyviniai ribojimai aukščiausioje teisėje įtvirtinami ir *expressis verbis*, ir implicitiškai. Konstitucijos pataisų turinį determinuojančiais imperatyvais yra sukuriamos taip vadinamos „amžinos konstitucinės nuostatos". Tokia teisinio galiojimo permanencija dažniausiai suteikiama fundamentaliems konstitucinės sistemos principams: teisės viešpatavimui, demokratijai, žmogaus teisių ir laisvių apsaugai; taip pat konstitucijos nuostatoms, įtvirtinančioms valstybės valdymo arba sandaros formą, valstybės suverenitetą, nepriklausomybę, teritorijos integralumą.
6. Procedūriniais konstitucijų keitimo ribojimais yra apsunkinama, komplikuojama konstitucijos pataisų priėmimo tvarka. Teisinį instrumentarijų, sukuriantį specialią, nuo ordinarinių įstatymų leidybos besiskiriančią, legislatyvinę procedūrą sudaro tokie eksplicitiškai konstitucijose įtvirtinami elementai: 1) tam tikros aplinkybės, kurioms esant konstitucija ar konkrečios jos nuostatos negali būti taisomos; 2) pataisų priėmimo būdas; 3) kvalifikuotos balsų daugumos reikalavimas; 4) dvigubo votumo taisyklė; 5) konstitucijoje nurodytų subjektų teisė dėl jos pataisų inicijuoti referendumą; 6) konstitucinės justicijos institucijos dalyvavimas konstitucijos pataisų procese; 7) federacijos subjektų įstatymų leidžiamųjų susirinkimų pritarimas federalinės konstitucijos pataisoms; 8) terminai. Nustatant konstitucijos keitimo tvarką į ją yra integruojamas vienoks arba kitoks išvardytų teisinių instrumentų derinys.
7. Konstitucijos, kaip pilietinės tautos akto, esmė suponuoja tai, kad jos pataisas gali lemti tik tautos ir valstybės, bet ne partikuliariniai interesai, o kiekvienai konstitucijos keitimo iniciatyvai yra privalomas platus valstybinės bendruomenės palaikymas. Sprendžiant, ar daryti tam tikrą konstitucijos pataisą, vadovautinasi pataisos nebūtinumo prezumpcija. Ši prezumpcija galėtų būti paneigiama remiantis aiškia ir racionalia argumentacija, pagrindžiančia konstitucijos pataisos objektyvų būtinumą, neišvengiamumą. Konstitucijos pataisos reikalingumas, priimtinumas *inter alia* vertintinas konkretaus teisinio reguliavimo įtvirtinimo alternatyvų (pavyzdžiui, ordinarinėje teisėje), suformuotos oficialios konstitucinės doktrinos, galiojančios konstitucijos nuostatų ir siūlomos pataisos darnumo, konstitucijos turinio specifikos bei siekiamų pokyčių ilgalaikės perspektyvos kontekste. Tuomet, kai konstitucijos pataisa iš tiesų būtina, ją reikia priimti laiku.
8. Konstitucijos pataisos gali būti antikonstitucinės. Teisės akto, kuriuo keičiama konstitucija, konstitucingumas vertintinas pagal du kriterijus: 1) konstitucijoje nustatytą jos keitimo tvarką; 2) turinį. Tiriant, ar konstituciją keičiantis teisės aktas neprieštarauja konstitucijai pagal joje įtvirtintą konstitucijos keitimo tvarką, nustatinėtina:

a) ar konstitucijos keitimo metu neegzistavo aplinkybės, dėl kurių konstitucija (arba tam tikra jos nuostata) negalėjo būti taisoma; b) ar nebuvo pažeista konstitucijos pataisų inicijavimo, svarstymo, priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ir įsigaliojimo tvarka; c) ar priimant konkrečią konstitucijos pataisą nebandyta išvengti sudėtingesnės tam tikrų konstitucijos nuostatų keitimo tvarkos; d) ar konstitucijos pataisa priimta tokios formos teisės aktu, kokios reikalauja konstitucija. Tiriant konstituciją keičiančio teisės akto atitikimą konstitucijai pagal turinį vertintina: a) ar pataisa nėra keičiama tokia konstitucijos nuostata, kurią keisti konstitucija draudžia; b) ar pataisa nėra pažeidžiami (paneigiami) konstitucijos esmę išreiškiantys principai; c) ar priimant tam tikrą pataisą nėra ardoma vidinė konstitucijos darna, nėra sukuriamas konstitucijos nuostatų prieštaringumas arba išbalansuojama konstitucinių vertybių sistema. Teisminę konstitucijos pataisų konstitucingumo kontrolę turi vykdyti konstitucinis teismas (arba kita konstitucinį teisingumą valstybėje vykdanti teisminė institucija). Konstitucijos pataisų konstitucingumo vertinimo konstituciniai pagrindai yra eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtinti konstitucijoje ir atskleidžiami oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje.

9. Konstitucija – tiesiogiai taikomas teisės aktas. Ši konstitucijos ypatybė lemia nuolatinį jos interpretavimo poreikį, nes konstitucijos taikymas įmanomas tik suvokiant jos prasmę ir panaudojant hermeneutinius rezultatus konkrečių teisinių problemų sprendimui. Konstitucijos aiškinimui būdingas savitumas. Jį sąlygoja ne išskirtinių interpretavimo metodų taikymas, bet tai, kad šie metodai yra taikomi ypatingam (paskirtimi, padėtimi teisinėje sistemoje, universalumu, *etc*), specifinės tekstinės raiškos teisės aktui. Oficialaus aiškinimo dėka konstitucija tampa *gyva* (realia, veikiančia) teise. Pirminis konstitucijos aiškinimo atramos taškas – jos tekstas. Tačiau konstitucijos tekstas tėra tik interpretacinė matrica (aiškinimo schema), nubrėžianti esmines konstitucijos aiškinimo gaires, kontūrus, suvokimo orientyrus. Gi konstitucijos teksto prasmė eventualiai užpildoma konstitucine jurisprudencija. Konstitucijos interpretavime veikia du jos nuostatų prasmės nustatymo elementai: atkūrimo ir kūrimo. Interpretacinė šių dviejų dėmenų simbiozė leidžia įveikti konstitucijos prasmės sąstingį, inerciją. Tuo sukuriamos prielaidos konstitucijos turinio raidumui, savikaitai, jurisprudenciniam konstitucijos sumoderninimui. Taigi interpretacijoje reiškiasi nuolatinis konstitucijos prasmės kūrimas, jos kaita. Oficialaus aiškinimo dėka konstitucija tampa jurisprudencine, per jį įsiprasmina *gyvosios* konstitucijos idėja.
10. Demokratinėje konstitucinėje sistemoje nuolatos egzistuoja atsvara nepriimtiniems oficialaus konstitucijos aiškinimo rezultatams. Nekvestionuotina, kad oficialus konstitucijos aiškintojas turi diskreciją nustatyti galutinę (sprendimo priėmimo laikmečiu) konstitucijos nuostatų prasmę. Tačiau jeigu ta prasmė suverenui (konstitucijos kūrėjui) yra nepriimtina, tokio interpretacinio rezultato taikymo ateityje gali būti išvengiama priimant formalias konstitucijos pataisas. Pataisomis konstitucijos tekstas turi būti pakoreguojamas taip, kad ankstesnė oficiali konstitucinė doktrina konkrečiu klausimu prarastų savo aktualumą ir neišvengiamai reikalautų modifikacijos. Kol tai nepadaryta, oficialiojoje doktrinoje konstitucijos aiškintojo nurodyta jos nuostatų prasmė yra visiems privaloma. Nes jei kas nors galėtų ignoruoti nepatinkančias konstitucijos interpretacijas – pastangos sukurti veikiančią konstitucinę demokratiją būtų bevaisės.
11. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija per pirmuosius du galiojimo dešimtmečius kito ir formaliai, ir jurisprudenciškai. Formaliomis pataisomis Konstitucija

taisyta devynis kartus. Įstatymais dėl Konstitucijos keitimo buvo pakoreguoti (pataisyti ar papildyti) septyni Konstitucijos straipsniai. Didžioji Konstitucijos pataisų dalis yra susijusi su Lietuvos siekiais tapti Europos Sąjungos nare, o vėliau – naryste šioje bendrijoje. Be šių pataisų Konstitucijoje buvo padaryti pakeitimai prokuratūros statuso, Seimo rinkimų datos, savivaldybių tarybų kadencijos trukmės klausimais. Teisiškai vertinant paminėtus intervencijos į Konstitucijos tekstą atvejus, kaip ydingos konstitucinio akto keitimo praktikos pavyzdį galima išskirti savivaldybių tarybų kadencijos trukmę apibrėžiančios Konstitucijos 119 straipsnio nuostatos keitimą du kartus: pirmąja Konstitucijos 119 straipsnio pataisa pailginant vietos savivaldos atstovaujamosios institucijos įgaliojimų laiką iki trejų, o kiek vėliau priimta kita pataisa – iki ketverių metų. Pastarąjį rezultatą buvo galima pasiekti ir viena Konstitucijos pataisa, kuria iš karto būtų buvęs nustatytas ketverių metų savivaldybių tarybų kadencijos terminas. Šiek tiek pavėluotai priimta pataisa galima įvardyti Konstitucijos pataisą, kuria Lietuvos Respublikos Konstitucija buvo papildyta nauja sudedamąja dalimi – konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“. Ši pataisa įsigaliojo 2004 m. rugpjūčio 14 d., nors Lietuva Europos Sąjungos nare tapo 2004 m. gegužės 1 d.

12. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos keitimo tvarką galima laikyti optimalia. Dėl Konstitucijos koregavimo sąlygų ir pataisų proceso reikalavimų nustatytoji Konstitucijos keitimo imperatyvų sistema yra pakankama ir efektyvi. Pusiausvyrą tarp Konstitucijos teksto saugumo ir teisiškai būtinų konstitucinių permainų įgyvendinimo sukuria šie teisiniai instrumentai: nedaug pataisų iniciatyvos teisę turinčių subjektų; nevienasmenis Konstitucijos keitimo inicijavimas; diferencijuota Konstitucijos nuostatų teisinė apsauga (suteikiama galimybė tik referendumu keisti Konstitucijos nuostatas, turinčias ypatingą reikšmę valstybingumui ir konstitucinės sistemos tvarumui); dvigubo balsavimo su tam tikro laikotarpio pertrauka taisyklė pataisoms Seime priimti (tačiau įtvirtinamas ne sudėtingo, bet paprasto dvigubo votumo reikalavimas, *i.e.* nėra privaloma, kad pataisas svarstytų skirtingų kadencijų parlamentai); terminai; pataisų priėmimas kvalifikuotąja visų Seimo narių balsų dauguma; negalimumas veto teisės taikyti priimtoms Konstitucijos pataisoms; pataisos įsigaliojimo atidėjimas; pataisų svarstymo draudimas esant karo ar nepaprastajai padėčiai; draudimas tam tikrą laiką teikti iš naujo svarstyti nepriimtas Konstitucijos pataisas; Konstitucijos keitimo tvarkos nustatymas pačioje Konstitucijoje ir teisės ją keisti suteikimas tik Tautai (referendumu).

13. *A priori* darytina išvada, kad dabartinėje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra implicitiškai įtvirtintų substantyvinių jos keitimo ribojimų. Teigtina, kad Konstitucija nustato absoliutų draudimą priimti tokias jos pataisas, kuriomis būtų varžomas Tautos suverenitetas, pažeidžiama konstitucinė demokratija, ribojamos ar paneigiamos žmogaus teisės ir laisvės, nepaisoma Konstitucijos viršenybės, tiesioginio jos taikymo, silpninama Konstitucijos apsaugos (ypač konstitucinės justicijos) sistema, absoliutinamos įsteigtosios valdžios galios, kvestionuojama valdžios įstaigų priedermė tarnauti žmonėms, panaikinama jų atsakomybė visuomenei, nukrypstama nuo Konstitucijos preambulėje įtvirtintų siekių. Keičiant Konstituciją *inter alia* negalima nepaisyti ir to, kaip Konstitucijos pataisos dera su Konstitucijoje įtvirtintu teisiniu reguliavimu. Konstitucijos pataisomis nevalia sukurti tokios teisinės situacijos, kad viena Konstitucijos nuostata paneigtų (ir teksto, ir prasmės požiūriu) kurią nors kitą Konstitucijos nuostatą arba įtvirtintų tarpusavyje konkuruojantį teisinį reguliavimą.

14. Jeigu susiklostytų teisinė situacija, kad Konstitucijos pataisa būtų priimta pažeidžiant Konstitucijos keitimo tvarką arba turėtų turinio konstitucingumo ydų (pažeistų minėtas konstitucines maksimas, griautų Konstitucijos vertybinę sistemą, jos darną), Konstitucinis Teismas būtų priverstas formuluoti „antikonstitucinių konstitucijos pataisų" doktriną. Tokiai galimai oficialios konstitucinės doktrinos raidai Konstitucijoje eksplicitiškai įtvirtintų kliūčių nėra. Konstitucinė jurisprudencija, kuri iki šiol sukurta nagrinėjant įvairias konstitucines bylas, dėl oficialios „antikonstitucinių konstitucijos pataisų" doktrinos formulavimo taip pat nepatirtų labai ryškių svyravimų ar radikalių pokyčių. Oficialaus Konstitucijos aiškintojo sprendimas formuluoti „antikonstitucinių konstitucijos pataisų doktriną" užtikrintų Konstitucijos apsaugą bei padėtų išvengti eklektiško jos interpretavimo, varžančio Konstitucijos, kaip teisinio instrumento, veiksmingumą.
15. Ryškiausi jurisprudenciniai 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos pokyčiai yra susiję su asmenų lygiateisiškumo principu, konstitucinių įstatymų samprata (priskiriant prie jų Konstitucijos 150 straipsnyje nurodytus įstatymus, taip pat Konstitucijos pataisas), Konstitucinio Teismo įgaliojimais tirti teisės spragų konstitucingumą bei vertinti nebegaliojančio teisės akto atitiktį Konstitucijai. Oficialios konstitucinės doktrinos kaitą šiais klausimais sąlygojo ne Konstitucijos teksto pokyčiai (priėmus formalias šio teisės akto pataisas), ne socialinių santykių kaita, vertybinės transformacijos, mokslo ir technologijų pažanga, bet tam tikri Konstitucijos aiškinimo netikslumai, aiškinimu konstitucinei nuostatai suteiktos konkrečios prasmės suabsoliutinimas, platesnio požiūrio, kuris oficialiai konstitucinei doktrinai leistų vystytis jos plėtotės, o ne reinterpretacijos būdu, stoka. Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje pasireiškę šie Konstitucijos aiškinimo trūkumai buvo atitaisyti vėliau išnagrinėtose relevantiškose konstitucinės justicijos bylose. Būtinumą reinterpretuoti aktualias konstitucines doktrinines nuostatas lėmė iš Konstitucijos kylantys jurisprudencinės Konstitucijos kaitos pagrindai: būtinybė didinti galimybes įgyvendinti asmenų prigimtines bei įgytąsias teises ir teisėtus interesus; būtinybė labiau apginti, apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes; poreikis sudaryti palankesnes sąlygas įgyvendinti Konstitucijoje deklaruotus lietuvių tautos siekius, kuriais grindžiama Konstitucija; būtinybė plėsti konstitucinės kontrolės šalyje galimybes, idant būtų garantuojamas konstitucinis teisingumas, užtikrinta, kad nė vienas teisės aktas (jo dalis), prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktams, neturėtų imuniteto pašalinimui iš teisės sistemos.
16. Atsižvelgdamas į 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintą konstitucinį reguliavimą, šiandieninę politinę bei teisinę tikrovę, taip pat Konstitucijos esmę išreiškiančius principus disertacijos autorius siūlo koreguoti Seimo nario teisinio statuso ir konstitucinės justicijos institutus. *Pirma*, susiaurinti Konstitucijoje įtvirtintą Seimo nario teisinį imunitetą, atsisakant konstitucinio reikalavimo gauti Seimo sutikimą, kai norima patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn, suimti, ar kitaip suvaržyti jo laisvę, ir nustatyti, kad Seimo nariui taikomas teisinis imunitetas apima tik draudimą patraukti Seimo narį baudžiamojon ar kitokion teisinėn atsakomybėn už balsavimus ar nuomonės išreiškimą vykdant Seimo nario pareigas. *Antra*, Konstitucijoje nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad klausimai, dėl kurių Konstitucinis Teismas teikia išvadas (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalis), negalėtų būti išspręsti priešingai joms, t. y. galutinis konkrečios teisinės situacijos išsprendimas priklausytų tik nuo atitinkamos Konstitucinio Teismo išvados.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Monografijos ir straipsnių rinkiniai

Allen, J. W. *A History of Political Thought in the Sixteenth Century*. London: Methuen & Co. Ltd, 1964.

Althusius, J. *The Politics of Johannes Althusius*. Boston: Beacon Press, 1964.

Andenas, M. *The Creation and Amendment of Constitutional Norms*. London: British Institute of International and Comparative Law, 2000.

Aristotle. *Politics*. Kansas: Digireads, 2005.

Barak, A. *The Judge in a Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2006.

Barak, A. *Judicial Discretion*. New Haven: Yale University Press, 1989.

Barak, A. *Purposive Interpretation in Law*. Princeton: Princeton University Press, 2005.

Barber, S. A.; Fleming, J. E. *Constitutional Interpretation: the Basic Questions*. New York: Oxford University Press, 2007.

Beilenson, N. *Thomas Jefferson: His Words and Vision*. New York: Peter Pauper Press Inc., 1998.

Bell, J. *French Constitutional Law*. Oxford: Oxford University Press, 1992.

Berman, H. J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999.

Birmontienė, T.; *et al*. *Lietuvos konstitucinė teisė. Vadovėlis*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.

Birmontienė, T., *et al*. *Lietuvos konstitucinė teisė. Vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

Bongiovanni, G.; Sartor, G.; Valentini, Ch. *Reasonableness and Law*. Netherlands: Springer, 2009.

Borgeaud, Ch. *Adoption and amendment of constitutions in Europe and America*. New York: Macmillan and Co, 1895.

Boutmy, E. *Studies in Constitutional Law: France, England, United States*. London: Macmillan and Co., 1891.

Böckenförde, E.-W. *Staat, Verfassung, Demokratie. Studien zur Verfassungstheorie und zum Verfassungsrecht*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1991.

Breyer, S. *Active Liberty. Interpreting Our Democratic Constitution*. New York: Knopf Publisher, 2005.

Breyer, S. *Making Our Democracy Work*. New York: Alfred Knopf, 2010.

Bryce, J. *Studies in History and Jurisprudence* [interaktyvus]. 1901 [žiūrėta 2009-09-25]. <http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=2003&chapter=138243&layout=html&Itemid=27>.

Cardozo, B. N. *The Paradoxes of Legal Science*. New York: Columbia University Press, 1928.

Chantebout, B. *Droit constitutionnel*. Paris: Dalloz, 2010.

Colon-Rios, I. J. *Weak Constitutionalism: Democratic Legitimacy and the Question of Constituent Power*. New York: Routledge, 2012.

Cooley, T. M. *The Influence of Habits of Thought upon Our Institutions* [interaktyvus]. Columbia, S.C. (Dec. 2, 1886) [žiūrėta 2011-04-02]. <http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015071637891>.

Corrias, L. *The Passivity of Law*. Dordrecht: Springer Science+Bussines Media B.V., 2011.

Curren, R. *Aristotle on the necessity of public education*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2000.

Da Silva, J. A. *Direito Constitucional Positivo Brasileiro*. São Paulo: Malheiros, 1996.

Dyzenhaus, D. *Law as Politics: Carl Schmitt's Critique of Liberalism*. Durham: Duke University Press, 1998.

Dworkin, R. *Rimtas požiūris į teises*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.

Dworkin, R. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.

Eisenmann, C. *La justice constitutionnelle et la Haute Cour constitutionnelle d'Autriche*. Paris: Librairie Générale de Droit & de Jurisprudence, 1928.

Esmein, A. *Konstitucinės teisės principai. I t. I d*. Kaunas: Teisininkų draugijos leidinys, 1932.

Esmein, A. *Konstitucinės teisės principai. I t. II d*. Kaunas: Teisininkų draugijos leidinys, 1932.

Fabre, M. H. *Principes républicains de droit constitutionnel*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1977.

Glendon, M. A.; Gordon, M. W.; Osakwe, C. *Vakarų teisės tradicija*. Vilnius: Pradai, 1993.

Gray, C. B. *The Philosophy of Law: An Encyclopedia*. New York: Garland Publishing, 1999.

Haines, Ch. G. *The Role of the Supreme Court in American Government and Politics: 1789-1835*. California: University of California Press, 1944.

Hinsley, F. H. *Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.

Kommers, D. P. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. Durham: Duke University Press, 1989.

Kommers, D., P. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Respublic of Germany*. Durham: Duke University Press, 1997.

Kühn, Z. *The Judiciary in Central and Eastern Europe: Mechanical Jurisprudence in Transformation?* Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011.

Lane, J. E. *Konstitucija ir politikos teorija*. Kaunas: Naujasis lankas, 2003.

Lawson, G. *Politica Sacra et Civilis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Leonas, P. *Teisės filosofijos istorija*. Vilnius: Mintis, 1995.

Letsas, G. *A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights*. New York: Oxford University Press, 2007.

Locke, J. *The Second Treatise of Civil Government* [interaktyvus]. Adelaide: University of Adelaide Library, 2012 [žiūrėta 2012-11-15]. <http://ebooks.adelaide.edu.au/l/locke/john/l81s/complete.html>.

Meese, E.; Forte D. F.; Spalding, M. *The Heritage Guide to the Constitution*. Washington: The Heritage Foundation, 2005.

Mesonis, G. *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.

Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.

Negri, A. *Insurgencies: Constituent Power and the Modern State*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999.

Paine, T. *Žmogaus teisės*. Vilnius: Naujoji Rosma, 2003.

Posner, R. A. *The Problems of Jurisprudence.* Cambridge: Harvard University Press, 1993.

Pound, R. *Interpretations of Legal History*. Gloucester: Peter Smith, 1967.

Prélot, M.; Boulouis, J. *Institutions Politiques et Droit Constitutionnel*. Paris: Dalloz, 1980.

Reiss, H. *Kant's Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970.

Romeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. I dalis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1937.

Romeris, M. *Konstitucinės institucijos. I t.: Suverenitetas*. Vilnius: Pradai, 1995.

Romeris, M. *Valstybė. I t*. Vilnius: Pradai, 1995.

Rousseau, J.J. *The Basic Political Writings*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1987.

Ruso, Ž. Ž. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1979.

Sartori, G. *Lyginamoji konstitucinė inžinerija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001.

Scalia, A. *A Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law.* Princeton: Princeton University Press, 1997.

Schmitt, C. *Constitutional Theory.* Durham: Duke University Press, 2008.

Schmitt, C. *Verfassungslehre*. Berlin: Duncker&Humblot, 2003.

Schmitt, C. *Political Theology, Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Chicago: University of Chicago Press, 1985.

Sieyès, E. J. *Political writings: including the debate between Sieyès and Tom Paine in 1791*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2003.

Sieyès, E. J. *Qu'est-ce que le Tiers-État?* Paris, 1789.

Sinkevičius, V. *Parlamento teisės studijos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.

Stone, J. *Legal system and lawyers' reasonings*. Sydney: Nothern Line Printing Co, 1964.

Story, J. *Commentaries on the Constitution of the United States*. Boston: Hilliard, Gray and Co., 1833.

Strong, C. F. *Modern Political Constitutions*. London: Sidgwick & Jackson Ltd., 1970.

Suber, P. *The Paradox of Self-Amendment: A Study of Logic, Omnipotence and Change*. New York: Peter Lang Publishing, 1990.

Šileikis, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004.

Wheare, K. C. *Modern Constitutions*. London: Oxford University Press, 1967.

Straipsniai iš knygų, mokslo darbų rinkinių ir konferencijų medžiagos

Alexy, R. Constitutional Rights and Legal System. *Constitutionalism: New Challenges*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2008.

Ascensión, E. Spain. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011.

Bethge, H. Deutsche Bundesstaatlichkeit und Europäische Union. *Staat-Wirtschaft-Steuern: Festschrift für Karl Heinrich Friauf*. Heidelberg: C. F. Müller, 1996.

Birmontienė, T. Konstitucinės teisės šaltinių doktrinos raidos bruožai. *Teisės raida: retrospektyva ir perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

Birmontienė, T. „Strict“ or „liberal“ Interpretation? Comments on Lithuania. *The Constitution as an Instrument of Change*. Stockholm: SNS Förlag, 2003.

Boyron, S. France. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011.

Freund, E. Constitutional law. *Encyclopaedia of the Social Sciences*. New York: Macmillan, 1937.

Fusaro, C.; Oliver, D. Towards a Theory of Constitutional Change. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011.

Jankauskas, K. Konstitucijos aiškinimas ir teisminė teisėkūra kaip konstitucinių vertybių įgyvendinimo prielaida. *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2008.

Jarašiūnas, E. Konstitucijos stabilumas: kelios mintys apie konstitucijos pataisas. *Tarptautinės konferencijos „Konstituciniai valdžių sandaros principai“ medžiaga*. Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008.

Jarašiūnas, E. Prancūzijos Respublikos konstitucinė sistema. *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

Kahana, T. Canada. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011.

Karpen, U. Application of the Basic Law. *Main principles of the German Basic Law: the contributions of the Federal Republic of Germany to the First World Congress of the International Association of Constitutional Law*. Baden-Baden: Nomos, 1983.

Kūris, E. Konstitucija, konstitucinė doktrina ir Konstitucinio Teismo diskrecija. *Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos „Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas“ medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002.

Kūris, E. Konstitucija, teisėkūra ir konstitucinė kontrolė: retrospekciniai ir metodologiniai svarstymai. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Vilnius: UAB „Druka“, 2012.

Kūris, E. Vienos fikcijos klausimu. *Teisės raida: retrospektyva ir perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

Loughlin, M. Constituent Power Subverted: from English Constitutional Argument to British Constitutional Practice. *The Paradox of Constitutionalism: Constituent Power and Constitutional Form*. New York: Oxford University Press, 2007.

Radbruch, G. Legal Philosophy. *The Legal Philosophies of Lask, Radbruch and Dabin*. Cambridge: Harward University Press, 1950.

Rosenfeld, M. Constitutional Adjudication in Europe and the United States: Paradoxes and Contrasts. *European and US Constitutionalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Sinkevičius, V. Konstitucinių įstatymų samprata. *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008.

Sinkevičius, V. Konstitucinio lygiateisiškumo principo raida: aiškinimo teorija ir praktika. *Teisės raida: retrospektyva ir perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

Tamoszek, M. The Czech Republic. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011.

Vainiutė, M. Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucinė sistema. *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

Woelk, J. Germany. *How Constitutions Change*. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2011.

Žilys, J. Kai kurie istorinio konstitucijos aiškinimo aspektai. *Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos „Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas“ medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002.

Žilys, J. Konstitucijos stabilumas teisinės kultūros kontekste. *Konferencijos „Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė“, skirtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos penkerių metų sukakčiai, medžiaga.* Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998.

Žilys, J. 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucija Lietuvos konstitucinio paveldo politiniuose teisiniuose kontekstuose. *Teisės raida: retrospektyva ir perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

Moksliniai straipsniai

Barak, A. Unconstitutional Constitutional Amendments. *Israel Law Review*. 2011, 44: 321–341.

Baranger, D. The language of eternity. Constitutional review of the amending power in France (or the absence thereof) [interaktyvus]. *Jus Politicum* [žiūrėta 2012-04-26]. <http://www.juspoliticum.com/The-language-of-eternity,319.html?artpage=4-6>.

Currie, D. P. Republication – Separation of Powers in the Federal Republic of Germany – Part IV. *German Law Journal*. 2008, 09(12): 2113–2178.

Dellinger, W. The Legitimacy of Constitutional Change: Rethinking the Amendment Process. *Harward Law Review*. 1983.

Dunning, Wm. A. The Monarchomachs. *Political Science Quarterly.* 1904, 2(19): 277–301.

Grimm, D. The Basic Law at 60 – Identity and Change. *German Law Journal*. 2010, 01(11): 33–46.

Holmberg, T. *The Civil Code: an Overview* [interaktyvus]. 2002 [žiūrėta 2010-03-25]. <http://www.napoleonseries.org/research/government/code/c_code2.html#bibliography>.

Jarašiūnas, E. Apie pirmąsias konstitucijas ir jų reikšmę. *Jurisprudencija*. 2010, 2(120): 23–52.

Jarašiūnas, E. Jurisprudencinė konstitucija. *Jurisprudencija*. 2006, 12(90): 24–33.

Jarašiūnas, E. Konstitucionalizmo priešistorė: ištakos ar pirmavaizdis? *Jurisprudencija*. 2009, 4(118): 21–46.

Kūris, E. Apie Konstitucinio Teismo teisėjų atskirąsias nuomones: keli bihevioristiniai aspektai. *Jurisprudencija*. 2012, 19(3): 1031–1058.

Kūris, E. Konstitucijos dvasia. *Jurisprudencija*. 2002, 30 (22): 16–31.

Kūris, E. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Justitia*. 2003, 3-4(45-46):2–12.

Kūris, E. Konstitucija kaip teisė be spragų. *Jurisprudencija*. 2006, 12(90): 7–14.

Kūris, E. Konstitucija, teismai ir demokratija. *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis.* 2008, 4(12): 254–267.

Kūris, E. Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai. *Jurisprudencija*. 2009, 2(116): 131–149.

Kūris, E. Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra Tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras). *Jurisprudencija*. 2005, 64(56): 56–73.

Madison, J. *The Federalist Papers. No. 43* [interaktyvus]. 1788 [žiūrėta 2009-08-20]. <http://thomas.loc.gov/home/histdox/fed_43.html>.

Maksimaitis, M. Konstitucijos peržiūrėjimo institutas Lietuvos Steigiamajame Seime. *Jurisprudencija*. 2006, 12(90): 61–65.

Rogoff, M. A. Fifty years of constitutional evolution in France: the 2008 amendments and beyond [interaktyvus]. *Jus Politicum* [žiūrėta 2012-04-26]. <http://www.juspoliticum.com/Fifty-years-of-constitutional,391.html#nb35>.

Romeris, M. Įstatymų konstitucingumas. *Teisė*. 1925, Nr. 7.

Safjan, M. Tarp demokratijos ir teisėjų valdžios: atspindžiai konstitucijoje ir konstitucinių teismų vaidmuo. *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*. 2006, Nr. 4.: 298–309.

Sinkevičius, V. Byla *Paksas prieš Lietuvą* arba mėginimas įveikti Konstitucinio Teismo nutarimą. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(1): 193–213.

Sinkevičius, V. Dviguba pilietybė: pasiūlymo papildyti Konstitucijos 32 straipsnį analizė. *Jurisprudencija*. 2008, 3(105): 16–26.

Sinkevičius, V. Konstitucijos aiškinimas ir jo ribos. *Justitia*. 2004, 3(51): 2–11.

Sinkevičius, V. Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos. *Jurisprudencija*. 2005, 67(59): 7–19.

Sinkevičius, V. Konstitucinių įstatymų samprata: teoriniai aspektai. *Jurisprudencija*. 2008, 2(104): 28–38.

Sinkevičius, V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos. *Jurisprudencija*. 2002, 30(22): 132–147.

Sinkevičius, V. Lietuvos Respublikos Seimo biudžetinė kompetencija Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*. 2002, 31(23): 25–35.

Vaišvila, A. „Kitos šeimos formos", arba bandymas priderinti šeimos sąvoką prie atskiro asmens subjektyvumo. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(3): 953–972.

Voermans, W. Covert Constitutions triggered by Constitutional Reserves [interaktyvus]. *Montesquieu research papers No. 2* [žiūrėta 2009-09-28]. <http://www.montesquieu-institute.eu/9353000/1/j9vvhfxcd6p0lcl/vhxzde5a00vx>.

Žilys, J. Kai kurios Lietuvos teisės kūrimo problemos ir Konstitucinis Teismas. *Jurisprudencija*. 1999, 12(4): 58–68.

Žilys, J. Konstitucijos socialinės prasmės. *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*. 2006, Nr. 4.: 310–324.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 64-1501.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 122-2863.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 65-2629.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 14-540.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 84 straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1315.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1316.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymo konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 111-4123.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 57 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 111-4124.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 48-1701.

Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinis įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 36-1772.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000. Nr. 89-2741.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7(1), 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11(1), 22(1), 32(1), 32(2), 302(2) straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 15-555.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 6-120.

Lietuvos Respublikos Prezidento 2013 m. sausio 14 d. dekretas Nr. 1K-1333. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 6-213.

Lietuvos Respublikos referendumo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 64-2570.

Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo“. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 10-234.

Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 59-1760.

Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2, 88 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 120-4430.

Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 42-2042.

Lietuvos Respublikos Seimo statutas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 5-97.

Lietuvos Respublikos Seimo statutas dėl Seimo statuto dvidešimt šeštojo skirsnio pakeitimo ir Statuto papildymo dvidešimt šeštuoju1 skirsniu. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 34-1626.

Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos 1995 m. lapkričio 15 d. sprendimas „Dėl iniciatyvinės grupės referendumui paskelbti įregistravimo“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 95-2137.

Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos 1996 m. kovo 28 d. sprendimas „Dėl iniciatyvinės grupės referendumui paskelbti įregistravimo“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 30-759.

Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos 1998 m. birželio 10 d. sprendimas „Dėl iniciatyvinės grupės referendumui paskelbti įregistravimo“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 54-1516.

Lietuvos Respublikos žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo laikinasis įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 124-4490.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIP-3981(2); (Nepriimtas 2012-06-19).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. spalio 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 54-1060.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 61-1166.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 21 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 72-1364.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 13-221.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 31-562.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 11 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 54-1033.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 94-1852.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 101-2045.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 9-199.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 25 d. sprendimas Nr. 38/94. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1995/s5l0125a.htm>.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 25 d. sprendimas Nr. 1/95. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1995/s5l0125b.htm>.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. kovo 14 d. sprendimas. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1995/s5l0314a.htm>.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 89-2007.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 101-2264.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 20-537.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 25-630.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 36-915.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 91-2289.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 104-2645.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 39-1044.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 100-2791.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-3004.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. liepos 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 61-2015.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 14-370.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 17-419.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-840.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 88-2724.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 105-3318.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 10-295.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 29-938.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 39-1373.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2276.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr.5-186.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 24-889.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gegužės 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 48-1867.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 55-2199.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 62-2515.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 82-3529.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 93-4000.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 113-5057.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 19-828.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 24-1004.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 6 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 45-2031.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 48-2133.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 53-2361.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 57-2552.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 68-3094.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 103-4611.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 109-4887.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 15-465.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 16 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 57-2006.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 81-2903.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios.* 2004, Nr. 85-3094.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 105-3894.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1-7.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 21-664.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 113-4131.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 131-4743.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 134-4819.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 10-369.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 37-1319.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 51-1894.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 52-1917.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 65-2400.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 88-3475.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 90-3529.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 127-4849.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 141-5430.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 72-2865.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 76-3018.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 110-4511.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 111-4549.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 129-5246.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 1 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 15-520.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 23-853.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 62-2353.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. liepos 4 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 78-3080.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 6-170.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 39-1390.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 58-2251.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 106-4434.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. spalio 28 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 130-5652.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 6 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 134-5859.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 18 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 151-6798.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 128-6545.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pareiškimas dėl Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimo įgyvendinimo [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://www.lrkt.lt/Pranesimai/txt_2011/L20110110c.htm>.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 118-5564.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjos Ramutės Ruškytės atskiroji nuomonė dėl 2011 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimo. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2011/atsk_nuom_20110928_n20111003_RRuskyte.pdf>.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 105-5330.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Gedimino Mesonio atskiroji nuomonė dėl 2012 m. rugsėjo 5 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimo. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2012/atsk_nuom_20120905_n20120905_GMesonis.pdf>.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio atskiroji nuomonė dėl 2012 m. rugsėjo 5 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimo. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2012/atsk_nuom_20120905_n20120908_ESileikis.pdf>.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 131-6607.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 28-1333.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 40-1950.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1331/2002.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-394/2004.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. liepos 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-367/2004.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-475/2004.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-633/2004.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-2/2005.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-174/2005.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-482/2005.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinė byloje Nr. 3K-3-636/2005.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-456/2006.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-73/2007.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-400/2007.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-76/2008.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-46/2009.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-509/2009.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-83/2010.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. liepos 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-338/2011.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-314/2012.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-368/2012.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-496/2012.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-123/2013.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

European Court of Human Rights. *Golder v. United Kingdom* [interaktyvus]. 1975 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=00157496#{„itemid“:[„001-57496“]}>.

European Court of Human Rights. *Tyrer v. United Kingdom* [interaktyvus]. 1978 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=00157587#{„itemid“:[„001-57587“]}>.

European Court of Human Rights. *Airey v. Ireland* [interaktyvus]. 1979 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=00157420#{„itemid“:[„001-57420“]}>.

European Court of Human Rights. *Marckx v. Belgium* [interaktyvus]. 1979 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{„dmdocnumber“:[„695411“],“itemid“:[„001-57534“]}>.

European Court of Human Rights. *Young, James and Webster v. United Kingdom* [interaktyvus]. 1981 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=00157608#{„itemid“:[„001-57608“]}>.

European Court of Human Rights. *Matthews v. United Kingdom* [interaktyvus]. 1999 [žiūrėta 2011-01-10]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=00158910#{„itemid“:[„001-58910“]}>.

European Court of Human Rights. *Tănase v. Moldova* [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2013-04-07]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=00198428>.

European Court of Human Rights. *Paksas v. Lithuania* [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2011-01-07]. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001102617>.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika

Court of Justice of the European Union. *Judgement in case C-285/98* [interaktyvus]. 2000 [žiūrėta 2013-03-04]. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=44931&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=565796>.

Užsienio valstybių konstituciniai aktai ir kiti dokumentai

Declaration of Independence [interaktyvus]. 1776 [žiūrėta 2009-08-17]. <http://usgovinfo.about.com/bldecind.htm>.

Articles of Confederation and Perpetual Union [interaktyvus]. 1778 [žiūrėta 2009-08-26]. <http://supreme.lp.findlaw.com/documents/aofc.html>.

Constitution of the United States [interaktyvus]. 1787 [žiūrėta 2009-08-29]. <http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#a5>.

Constitution of May 3, 1791 [interaktyvus]. 1791 [žiūrėta 2009-09-09]. <http://www3.lrs.lt/pdf/konstitucijaangliska_1.pdf>.

Constitution of 3 September, 1791 [interaktyvus]. 1791 [žiūrėta 2009-09-12]. <http://sourcebook.fsc.edu/history/constitutionof1791.html>.

Constitution of the Kingdom of Norway [interaktyvus]. 1814 [žiūrėta 2009-08-25]. <http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/>.

Constitution of Luxembourg [interaktyvus]. 1868 [žiūrėta 2009-07-19]. <http://www.servat.unibe.ch/law/icl/lu00000_.html>.

Commonwealth of Australia Constitution Act [interaktyvus]. 1900 [žiūrėta 2009-08-14]. <http://www.aph.gov.au/SEnate/general/constitution/index.htm>.

Costituzione della Repubblica Italiana [interaktyvus]. 1947 [žiūrėta 2009-09-05]. <http://legxven.camera.it/cost_reg_funz/345/348/446/listaArticoliDueLivelli.asp>.

Basic Law for the Federal Republic of Germany [interaktyvus]. 1949 [žiūrėta 2009-07-29]. <https://www.btg-bestellservice.de/index.php?sid=973ac4bc5ae22924f6d506223993ca97&navi=1&subnavi=68&anr=80201000>.

Constitution of India [interaktyvus]. 1949 [žiūrėta 2009-08-28]. <http://india.gov.in/govt/constitutions_of_india.php>.

Constitution of October 4, 1958 [interaktyvus]. 1958 [žiūrėta 2009-10-02]. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/constitution-of-4-october-1958.25742.html>.

Constitution of Kuwait [interaktyvus]. 1962 [žiūrėta 2009-08-28]. <http://www.servat.unibe.ch/icl/ku00000_.html>.

Constitution of Greece [interaktyvus]. 1975 [žiūrėta 2009-07-29]. <http://www.hri.org/docs/syntagma/>.

Constitution of the Portuguese Republic [interaktyvus]. 1976 [žiūrėta 2009-08-03]. <http://legislationline.org/download/action/download/id/1696/file/5b9c1103a855967f0d5979c86a02.htm/preview>.

Spanish Constitution [interaktyvus]. 1978 [žiūrėta 2009-07-19]. <http://www.senado.es/constitu_i/index.html>.

Constitution of the Republic of Bulgaria [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2009-07-20]. <http://www.parliament.bg/?page=const&lng=en>.

Constitution of Romania [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2009-09-07].<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=371>.

Constitution of the Republic of Slovenia [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2009-07-19]. <http://www.dzrs.si/index.php?id=351&docid=25&showdoc=1>.

Constitution of the Czech Republic [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2009-07-28]. <http://angl.concourt.cz/angl_verze/constitution.php>.

Constitution of the Republic of Estonia [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2009-09-02]. <http://www.president.ee/en/estonia/constitution.php>.

Constitution of the Kingdom of Cambodia [interaktyvus]. 1993 [žiūrėta 2009-08-15]. <http://www.cambodia.gov.kh/unisql1/egov/english/organ.constitution.html#chapter15>.

Конституция Российской Федерации [Constitution of the Russian Federation] [interaktyvus]. 1993 [žiūrėta 2009-08-29]. <http://www.constitution.kremlin.ru/>.

Constitution of the Republic of Belarus [interaktyvus]. 1994 [žiūrėta 2009-09-05]. <http://www.president.gov.by/en/press19336.html#doc>.

Constitution of the Kingdom of Belgium [interaktyvus]. 1994 [žiūrėta 2009-06-28]. <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1744/file/b249d2a58a8d0b9a5630012da8a3.pdf>.

Constitution of the Republic of Moldova [interaktyvus]. 1994 [žiūrėta 2009-07-26]. <http://www.presedinte.md/const.php?lang=eng>.

Constitution of the Republic of Armenia [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2009-08-27]. <http://www.parliament.am/parliament.php?id=constitution&lang=eng>.

Constitution of the Azerbaijan Republic [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2009-09-15]. <http://www.constcourt.gov.az/en/download/legislation/constitution_of_AR.doc>.

Constitution of Georgia [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2009-07-30]. <http://www.parliament.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_>.

Constitution of Ukraine [interaktyvus]. 1996 [žiūrėta 2009-09-07]. <http://www.rada.gov.ua/const/conengl.htm#r13>.

Constitution of Montenegro [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2009-09-15]. <http://www.unhcr.org/refworld/docid/47e11b0c2.html>.

Constitution of the Republic of Poland [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2009-07-29]. <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>.

Constitution of Albania [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2009-07-26]. <http://www.km.gov.al/skedaret/1231927768-Constitution%20of%20the%20Republic%20of%20Albania.pdf>.

Constitution of the Republic of Serbia [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2009-07-26]. <http://www.parlament.gov.rs/content/eng/akta/ustav/ustav_ceo.asp>.

Конституция Кыргызской Республики [Constitution of the Kyrgyz Republic] [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2009-08-29].<http://www.kenesh.kg/about/constitution/>.

Swiss Civil Code (translated by Shick, R. P.). Boston: Boston Book Company, 1915.

Užsienio valstybių teismų praktika

BVerfGE 7, 198 [interaktyvus]. 1958 [žiūrėta 2013-03-07]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv007198.html>.

BVerfGE 30, 1 [interaktyvus]. 1970 [žiūrėta 2013-03-10]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv030001.html>.

BVerfGE 37, 271 [interaktyvus]. 1974 [žiūrėta 2013-03-04]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv037271.html>.

BVerfGE 39, 1 [interaktyvus]. 1975 [žiūrėta 2013-03-12]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv039001.html>.

BVerfGE 62, 1 [interaktyvus]. 1983 [žiūrėta 2013-03-22]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv062001.html>.

BVerfGE 73, 339 [interaktyvus]. 1986 [žiūrėta 2013-03-04]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv073339.html>.

BVerfGE 84, 90 [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2013-03-04]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv084090.html>.

BVerfGE 89, 155 [interaktyvus]. 1993 [žiūrėta 2013-03-05]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv089155.html>.

BVerfGE 94, 49 [interaktyvus]. 1996 [žiūrėta 2013-03-10]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv094049.html>.

BVerfGE 102, 147 [interaktyvus]. 2000 [žiūrėta 2013-03-05]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv102147.html>.

BVerfGE 109, 279 [interaktyvus]. 2004 [žiūrėta 2013-03-10]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv109279.html>.

BVerfG, 2 BvE 4/05 [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2013-03-22]. <http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/es20050825_2bve000405en.html>.

BVerfG, 2 BvE 2/08 [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2013-03-10]. <http://www.bverfg.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208en.html>.

Circuit Court of Appeals of the United States. *Helvering v. Gregory* [interaktyvus]. 1934 [žiūrėta 2013-03-01]. <http://www.leagle.com/xmlResult.aspx?xmldoc=193487869F2d809_1591.xml&docbase=CSLWAR1-1950-1985>.

Conseil Constitutionnel. *Décision n° 62-20 DC du 06 novembre 1962* [interaktyvus]. 1962 [žiūrėta 2012-04-26]. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/lesdecisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/1962/62-20-dc/decision-n-62-20-dc-du-06-novembre-1962.6398.html>.

Conseil Constitutionnel. *Décision n° 71-44 DC du 16 juillet 1971* [interaktyvus]. 1971 [žiūrėta 2012-04-25]. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/depuis-1958/decisions-par-date/1971/71-44-dc/decision-n-71-44-dc-du-16-juillet-1971.7217.html>.

Conseil Constitutionnel. *Décision n° 92-308 DC du 09 avril 1992* [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2012-04-26]. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/depuis-1958/decisions-par-date/1992/92-308-dc/decision-n-92-308-dc-du09-avril-1992.8798.html>.

Conseil Constitutionnel. *Décision n° 92-312 DC du 02 septembre 1992* [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2012-04-26]. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/1992/92-312-dc/decision-n-92-312-dc-du-02-septembre-1992.8800.html>.

Czech Republic Constitutional Court. *Judgement 2002/06/25 - PL. ÚS 36/01: BANKRUPTCY TRUSTEE* [interaktyvus]. 2002 [žiūrėta 2013-03-01]. <http://www.concourt.cz/clanek/pl-36-01>.

Czech Republic Constitutional Court. *Judgement 2009/09/10 - PL. ÚS 27/09: CONSTITUTIONAL ACT ON SHORTENING THE TERM OF OFFICE OF THE CHAMBER OF DEPUTIES* [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2013-03-01]. <http://www.concourt.cz/clanek/pl-27-09>.

High Court of Australia. *Commonwealth v Kreglinger & Fernau Ltd* [interaktyvus]. 1926 [žiūrėta 2011-05-25]. <http://www.austlii.edu.au/au/cases/cth/HCA/1926/8.html>.

High Court of Australia. *Re Professional Engineers' Association* [interaktyvus]. 1959 [žiūrėta 2011-05-25]. <http://www.austlii.edu.au/au/cases/cth/HCA/1959/47.html>.

Judicial Committee of the Privy Council. *Edwards v. A.G. of Canada* [interaktyvus]. 1930 [žiūrėta 2011-05-15]. <http://canadachannel.ca/HCO/index.php/Persons_Case_-_Judicial_Committee_of_the_Privy_Council_Decision>.

Рішення № 8-рп/98 Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України). [Decision No 8-rp/98 of the Constitutional Court of Ukraine on constitutional petition of the President of Ukraine concerning official interpretation of the second part of article 158 and article 159 of the Constitution of Ukraine (case on amendments to the Constitution of Ukraine)] [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2009-07-15]. <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=8831>.

Рішення № 20-рп/2010 Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року № 2222–IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України). [Decision No 20-rp/2010 in the case upon the constitutional petition of 252 People's Deputies of Ukraine concerning the conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine "On Introducing Amendments to the Constitution of Ukraine" No. 2222-IV dated December 8, 2004 (case on observance of the procedure of introducing amendments the Constitution of Ukraine)] [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2012-06-07]. <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=122407>.

Schweizerisches Bundesgericht. *Urteile vom 14. Dezember 2009 (1C_527/2009, 1C_529/2009)* [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2013-02-10]. <http://www.bger.ch/mm_1c_527_2009.pdf>.

Supreme Court of Canada. *Re B.C. Motor Vehicle Act* [interaktyvus]. 1985 [žiūrėta 2011-05-15]. <http://scc.lexum.org/en/1985/1985scr2-486/1985scr2-486.html>.

Supreme Court of Canada. *Ref re Remuneration of Judges of the Prov. Court of P.E.I.* [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2013-03-01]. <http://scc.lexum.org/decisia-scc-csc/scc-csc/scc-csc/en/item/1541/index.do>.

Supreme Court of Canada. *Reference re Secession of Quebec* [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2013-03-01]. <http://scc.lexum.org/decisia-scc-csc/scc-csc/scc-csc/en/item/1643/index.do>.

Supreme Court of Canada. *Reference re Same-Sex Marriage* [interaktyvus]. 2004 [žiūrėta 2011-05-15]. <http://scc.lexum.org/en/2004/2004scc79/2004scc79.html>.

Supreme Court of Ireland. *State (Ryan) v. Lennon* [interaktyvus]. 1934 [žiūrėta 2009-08-14]. <http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/(WebFiles)/4BDC71672260E0218025765E0036A4F4/$FILE/State%20(Ryan)%20v%20Lennon_1934.rtf>.

Supreme Court of Ireland. *McGee v. The Attorney General* [interaktyvus]. 1974 [žiūrėta 2012-04-27]. <http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/(WebFiles)/0286CA9AA1EF1DE28025765E0038230B/$FILE/McGee%20v%20AG_1973.rtf>.

Supreme Court of Ireland. *State (Healy) v. Donoghue* [interaktyvus]. 1976 [žiūrėta 2012-04-30]. <http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/(WebFiles)/859DDC0EA676E1358025765E003AB825/$FILE/State%20(Healy)%20v%20Donoghue_1976.rtf>.

Supreme Court of Ireland. *Norris v. Attorney General* [interaktyvus]. 1984 [žiūrėta]. <http://www.bailii.org/ie/cases/IESC/1983/3.html>.

Supreme Court of Ireland. *Sinnott v. Minister for Education* [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2012-04-30]. <http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/(WebFiles)/23576DF2D43D7E348025765E003D4162/$FILE/Sinnott%20v%20Min%20Education_2001.rtf>.

Supreme Court of Ireland. *A. v. Governor of Arbour Hill Primon* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2012-04-30]. <http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/(WebFiles)/35E89BD09608E3828025765E004327AB/$FILE/A%20v%20Gov%20Arbour%20Hill%20Prsn_2006.rtf>.

Supreme Court of the United States. *Hollingsworth v. Virginia* [interaktyvus]. 1798 [žiūrėta 2012-11-10]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?navby=case&court=us&vol=3&invol=378>.

Supreme Court of the United States. *Marbury v. Madison* [interaktyvus]. 1803 [žiūrėta 2010-03-15]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=5&invol=137>.

Supreme Court of the United States. *M'Culloch v. State of Maryland* [interaktyvus]. 1819 [žiūrėta 2009-08-10]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=17&invol=316>.

Supreme Court of the United States. *Lochner v. People of State of New York (Justice Holmes dissenting)* [interaktyvus]. 1905 [žiūrėta 2010-04-06]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=198&invol=45>.

Supreme Court of the United States. *Weems v. U.S.* [interaktyvus]. 1910 [žiūrėta 2011-04-15]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/cgibin/getcase.pl?court=US&vol=217&invol=349>.

Supreme Court of the United States. *Gompers v. United States* [interaktyvus]. 1914 [žiūrėta 2012-06-16]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=233&invol=604>.

Supreme Court of the United States. *State of Missouri v. Holland* [interaktyvus]. 1920 [žiūrėta 2011-04-15]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=252&invol=416>.

Supreme Court of the United States. *Village of Euclid, Ohio v. Ambler Realty Co.* [interaktyvus]. 1926 [žiūrėta 2011-04-27]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/cgibin/getcase.pl?friend=%3C%20riend%3E&navby=case&court=us&vol=272&invol=365&pageno=393>.

Supreme Court of the United States. *Terminiello v. Chicago* (Jackson, J., dissenting) [interaktyvus]. 1949 [žiūrėta 2013-01-15]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=337&invol=1>.

Supreme Court of the United States. *Brown v. Allen* (Jackson, J. concurring) [interaktyvus]. 1953 [žiūrėta 2013-01-18]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?navby=case&court=us&vol=344&invol=443>.

Supreme Court of the United States. *Trop v. Dulles* [interaktyvus]. 1958 [žiūrėta 2011-04-26]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=356&invol=86>.

Supreme Court of the United States. *Rummel v. Estele* [interaktyvus]. 1980 [žiūrėta 2011-05-12]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?navby=case&court=us&vol=445&invol=263>.

Supreme Court of the United States. *Bowers v. Hardvick* [interaktyvus]. 1986 [žiūrėta 2013-01-25]. <http://www.oyez.org/cases/1980-1989/1985/1985_85_140>.

Supreme Court of the United States. *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey* [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2013-01-18]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=505&invol=833>.

Supreme Court of the United States. *Lawrence v. Texas* [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2013-01-25]. <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=000&invol=02-102>.

Kiti šaltiniai

Bailyn, B. The Living Past – Commitments for the Future. *Remarks at the First Millennium Evening at the White House* [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2013-04-12]. <http://clinton4.nara.gov/Initiatives/Millennium/bbailyn.html>.

Malinverni, G. Richter sollen das letzte Wort haben. *Swissinfo.ch* [interaktyvus]. 11. November 2007 [žiūrėta 2012-09-12]. <http://www.swissinfo.ch/ger/Home/Archiv/Richter_sollen_das_letzte_Wort_haben.html?cid=6207622>.

Vaišvila, A. Jau laikas keisti Konstitucija? *Lietuvos aidas* [interaktyvus]. Vilnius, 2011, [žiūrėta 2011-01-22]. <http://www.aidas.lt/lt/teise-ir-teisingumo-vykdymas/article/598-jau-laikas-keisti-konstitucija>.

Voeux du président du Conseil Constitutionel M. Pierre Mazeaud au président de la République. Discours prononcé le 5 janvier 2006 à l'Élysée. *Les cahiers du Conseil Constitutionnel*. 2006, No. 20.

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Darius Butvilavičius

KONSTITUCIJOS PATAISOS

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2013

Disertacija rengta 2006–2013 m. Mykolo Romerio universitete.

Mokslinis vadovas:

Prof. dr. Egidijus Jarašiūnas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S), nuo 2006 m. lapkričio iki 2011 m. gegužės 11 d.

Prof. dr. Vytautas Sinkevičius (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S), nuo 2011 m. gegužės 12 d.

Mokslinis konsultantas:

Prof. dr. Gediminas Mesonis (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S), nuo 2011 m. gegužės 12 d.

Disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto Teisės mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

Prof. dr. Juozas Žilys (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Nariai:

Prof. dr. Armanas Abramavičius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Prof. dr. Arvydas Andruškevičius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Prof. dr. Jonas Juškevičius (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Prof. dr. Algimantas Urmonas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Oponentai:

Prof. dr. Toma Birmontienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Prof. dr. Dainius Žalimas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Disertacija bus ginama viešame Teisės mokslo krypties tarybos posėdyje 2013 m. gruodžio 13 d. 13 val. Mykolo Romerio universitete, I–414 auditorijoje (adresas: Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva).

Disertacijos santrauka išsiųsta 2013 m. lapkričio 13 d.

Su disertacija galima susipažinti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (adresas: Gedimino pr. 51, Vilnius, Lietuva) ir Mykolo Romerio universiteto bibliotekoje (adresas: Ateities g. 20, Vilnius, Lietuva).

Darbo aktualumas. Konstitucija sendama jaunėja. Kaip paradoksaliai beskambėtų ši dviejų nesuderinamų priešybių metafora, konstitucijos *gyvenimas* tam tikra prasme simbolizuoja jos nepavaldumą laikui. Šiuo požiūriu konstitucija „sensta" tik amžiumi, skaičiuojamu nuo jos priėmimo, vienok konstitucijos prasmė „jaunėja" prisitaikydama prie nenutrūkstamai besikeičiančios socialinio gyvenimo tikrovės.

„Konstitucijos kaitos tema yra konstitucionalizmo doktrinos šerdyje. Išties daugelyje konstitucinių sistemų procesai, kuriais keičiamos konstitucinės normos, lemia fundamentalius konstitucinės santvarkos klausimus: jos išlikimą, veiksmingumą, teisėtumą. Dar daugiau, konstitucinės sistemos raidos, jos vystymosi analizė atskleidžia šios sistemos prigimties gelmes ir charakteringumus".

Reikia pripažinti, kad kiekviena konstitucija išgyvena pokyčius, nes vieno, idealaus, kiekvieno laikmečio poreikius tenkinančio konstitucijos modelio paprasčiausiai nėra. Prisiminkime, kad kai graikai klausė Solono, kuri konstitucija buvo geriausia, jis atsakė: „pirmiausia pasakykite, kokiems žmonėms ir kokiai epochai". Sukurti tobulą, universalią konstituciją yra neįmanoma, nes žmonijos raidos scenarijus sunkiai nuspėjamas. Geriausia konstitucija, kurią dabar būtų galima sugalvoti ir kuri visiškai atitiktų šiandieninę socialinę ir valstybinę konsteliaciją, jau labai greit galėtų pasirodyti nesanti perfekcija.

Žmonijos gyvenimas nuolat keičiasi. Kartu su juo kinta ir žmonių įsitikinimai, požiūriai, nuomonės, vertinimai. Tai, kas vakar buvo įprasta, normalu, teisėta, kas buvo laikoma gyvenimo norma, šiandien tampa peiktinu, netoleruotinu, priešingu teisei elgesiu. Ir atvirkščiai. Kaip antai tam tikrame konstitucionalizmo raidos etape net vergovė, segregacija ar lyčių teisinė nelygybė nebuvo laikoma antikonstituciška. Tačiau žmonių įsitikinimai ir moralinės vertybės pakito. O kartu ir teisė. Oliver W. Holmes yra pastebėjęs, kad „teisė yra mūsų moralinio gyvenimo liudytojas, jo išorinis depozitas. Todėl teisės istorija – tautos moralinės raidos istorija". Pavyzdžiui, vergovės ar mirties bausmės panaikinimas – akivaizdi teisėje atsispindinčio moralinio progreso pasekmė.

Neginčytina, kad vergovės, segregacijos ar lyčių nelygybės teisinis panaikinimas nenuskurdino teisės. Priešingai. „Teisės" turėti žmogų kaip daiktą, „teisės" atskirti žmones nuo kitų žmonių dėl jų rasės ar „teisės" diskriminuoti žmones lyties pagrindu panaikinimas atvėrė duris naujoms teisėms.

Pažiūrų kaita daro poveikį įvairių koncepcijų, teorijų, doktrinų paradigmoms. Kintančios žmogaus nuostatos apie jį supantį pasaulį formuoja nuomonių įvairove grįstą socialinę erdvę. Išsiskiriančių, neretai konfrontuojančių nuomonių fone nusistovėjusios koncepcijos, teorijos ar doktrinos patiria spaudimą, kuriuo siekiama jų turinio pokyčių. Ilgainiui tai tampa ne tik už teisės ribų esančių, bet ir teisės reguliuojamų dalykų laipsniško kitimo priežastimi. Teisės plotmėje tokia raida reiškiasi teisės aktuose įtvirtinto teisinio reguliavimo pataisomis, senų teisės aktų panaikinimu ar naujų priėmimu, o taip pat teisės aiškinimo ir taikymo transformacijomis.

JAV Aukščiausiojo teismo teisėjas Benjamin Nathan Cardozo kitados teigė: „Mes gyvename pokyčių pasaulyje. Tad teisė, esanti adekvati šiandieninei civilizacijai, nebūtinai atitiks rytojaus civilizacijos poreikius. Visuomenė yra nepastovi, todėl ir teisėje negali būti pastovumo. Kinetinės jėgos mums yra per stiprios. Mes galime galvoti, kad teisė išlieka tokia pati, jeigu mes nekeičiame jos formulių. Tačiau identiškumas yra tik verbalinis, nes teisinė formulė nebeturi tapataus ryšio su realybe. Taigi teisinė formulė jau reiškia ką kitą nei ji reiškė anksčiau. Teisė dažniausiai apibrėžia santykius ne tarp fiksuotų, pastovių dalykų, bet tarp kintančių reiškinių. Veiksmai ir situacijos, kuriuos teisė turi sureguliuoti, keičiasi savaime. Tai kaita, kuri nepriklauso nuo mūsų valios".

Taigi teisė kinta, nes ji neatsiejamai susijusi su gyvenimu. Nebūčiai teisė nereikalinga. Gyvenimo pokyčiai kuria naują pasaulį, kuriam būtinos ir naujos teisinės taisyklės.

Kalbant apie teisės kaitą turbūt reikia pripažinti, kad didžiausią (nors ir ne visada aiškiai pastebimą) žmonijos gyvenimo pokyčių įtaką teisinėje sistemoje patiria konstitucija. Tai lemia konstitucijos, kaip teisinės sistemos fundamento, jos branduolio, *raison d'être*. O ypač – konstitucijos universalizmas, eksplikuojantis jos, kaip atsakymų į visus konstitucingumo klausimus šaltinio, prasmę. Šiuo aspektu pagrįstai teigiama, jog „būtų sunku atsakyti į klausimą, kokių santykių konstitucinė teisė neaprėpia, nes bet kuris ordinarinės teisės klausimas gali tapti (ir tampa) konstitucinės teisės tyrimo dalyku".

Visos konstitucijos tolydžio kinta. Kinta ne tik konstitucijų turinys, bet ir forma. Konstitucijos kaita neišvengiama. Jeigu konstitucija nesukuria veiksmingo savo kaitos mechanizmo, pokyčiai vis tiek atsiras. Tačiau šiuo atveju jie pasireikš sunkiai iš anksto nuspėjamais ir su legitimia konstitucijos kaita besikertančiais būdais. Tai gali būti konstitucinės patologijos (kai konstitucija *formalia* nesutampa su konstitucija *realia*) atsiradimo priežastimi. Konstitucija už konstitucijos (kai *de facto* konstitucija nekoreliuoja su *de jure* konstitucija) nėra vertybė.

Kiekviena konstitucijos nuostata – žmonijos raidos rezultatas. Didžiulius ideologinius, socialinius, kultūrinius ir teisinius lūžius gali padaryti ne tik naujos konstitucijos priėmimas, bet ir viena jos pataisa.

Naujos konstitucijos dažniausiai atsiranda dėl revoliucinių priežasčių, o kinta dėl evoliucinių. Konstitucijos pokyčių varomąja jėga gali būti ideologiniai sąjūdžiai, negatyvios patirtys, teritorinės pertvarkos, tarptautiniai santykiai ir iš jų kylantys įsipareigojimai, valstybės narystė supranacionalinėje teisinėje tvarkoje (pavyzdžiui, Europos Sąjungoje), pasaulio šalių konstitucinė raida, konstitucinės jurisprudencijos plėtotė. Sprendimą keisti konstituciją taip pat gali lemti globalizacijos vyksmas, religinis fundamentalizmas, terorizmo grėsmė, demografiniai pokyčiai ir migracija, valstybėje vykstantys politiniai procesai, ryškėjančios konstitucijos ydos, didėjantis atotrūkis tarp materialios ir formalios konstitucijos, ir be jokios abejonės, įvairūs pilietinės visuomenės reikalavimai. Kitaip tariant konstitucijos kaitos priežastimi gali būti tiek vidiniai, tiek išoriniai veiksniai. Negalima nepaminėti, kad svarbiais konstitucinės kaitos faktoriais yra ir teisinė kultūra, teisinės bei politinės tradicijos, konstitucinis patriotizmas.

Konstitucijos kaitos iniciatoriais gali būti įvairūs subjektai: tauta, teismai, parlamentas, valstybės vadovas, vyriausybė, politiniai ar pilietinės visuomenės lyderiai, supranacionalinės institucijos.

Konstitucija negali likti tautos, valstybės gyvenimo užnugaryje. Ji turi eiti koja kojon su esamu laiku. Tai konstitucijos *modus operandi*. Priešingu atveju ji taps „senamade", nustos būti veiksminga, praras ryšį su tikrove ir taps beprasme. Romėnai sakydavo: *cessante ratione legis cessat ipsa lex* (įstatymas netenka prasmės, kai išnyksta priežastis dėl kurios jis buvo priimtas). Daugelis įstatymų yra priimami reaguojant į situacijas, kurios egzistuoja jų priėmimo metu. Tačiau visuomenė vystosi, keičiasi, ir ateina laikas, kai teisės šaltiniuose užrašyta teisė nebeatitinka pakitusios visuomenės dvasios. Todėl konstitucijai, kaip ir teisei apskritai, būtinas atsinaujinimas, tam tikra jos „restauracija".

Konstitucinio reguliavimo pokyčiai aktualūs ir dėl to, kad konstitucija yra ilgalaikė visuomenės sutartis. „Konstitucija nustatoma tikintis, kad ji išliks ateinančius amžius ir prisitaikys prie įvairių žmonijos raidos krizių". Įprasta, kad konstitucija sujungia skirtingas žmonių kartas. O kiekviena nauja karta, pasak Thomas Paine, turi atspindėti savo pačios politinį paveldą ir paklausti, ar yra patenkinti šiuolaikiniai jos poreikiai. „Niekada neegzistavo,

neegzistuos ir negali egzistuoti parlamentas ar kaip nors kitaip apibūdinama institucija arba kokia nors žmonių karta bet kokioje šalyje, disponuojanti teise ir galia įpareigoti ir kontroliuoti palikuonis „amžinai“ ir nurodanti visiems laikams, kaip turi būti valdomas pasaulis ar kas jį turi valdyti. Visos tokios nuostatos, aktai ir deklaracijos, kuriuos pasitelkę jų kūrėjai siekia padaryti tai, kam atlikti jie neturi teisės, galių ar vykdymo įgaliojimų, patys savaime yra negaliojantys. Kiekvienas amžius ir karta turi tokią pačią veiksmų laisvę atstovauti sau visuose juos liečiančiuose dalykuose, kiek ir prieš juos buvę amžiai ir kartos. Žmogus neturi nuosavybės teisės į žmogų, taip pat nei viena karta neturi nuosavybės teisės į būsimas kartas. Kiekviena karta yra ir privalo būti kompetentinga dėl visų ketinimų, kurių jai reikia kiekviena proga. Aprūpinti turi būti gyvieji, o ne mirusieji. Kai nebėra žmogaus, kartu baigiasi jo galios ir norai, todėl daugiau nebedalyvaudamas jokiuose šio pasaulio reikaluose jis nebeturi jokios valdžios reguliuoti, kas turi būti kartos valdytojais ar kaip turi būti sudaryta ar administruojama kartos vyriausybė“.

Atsižvelgiant į tai galima sakyti, kad kiekviena žmonių karta rašo savo konstituciją, suteikdama konstitucijos nuostatoms jiems aktualią prasmę. Todėl konstitucija tarytum niekada nebūna visiškai užbaigta.

Kaip bevertintume konstitucijos stabilumą negalime paneigti, kad konstitucijos revizija – kelias į dabartį ir ateitį. Juk konstitucija nėra tik patarimų rinkinys, o juo labiau „savižudybės paktas“. „Ji kuria demokratinę politinę sistemą, kurioje patys žmonės veikdami bendrai turi rasti iškylančių problemų sprendimus“.

Konstitucijos stabilumo kaip teisinės vertybės esmė suponuoja reikmę pasirūpinti jos apsauga nuo nepamatuotų intervencijos siekių. Tuo tikslu konstitucija turi specialiai apsaugotą teisinį statusą. Ji keičiama pagal ypatingas, sudėtingesnes, lyginant su ordinarinių įstatymų leidyba, procedūras.

Konstitucijos keitimo specifiškumas visų pirma yra apspręstas steigiamosios ir įsteigtosios valdžių distinkcijos, nes konstitucija – steigiamosios valdžios (vienintelės ją galinčios sukurti) aktas.

Tačiau konstitucijos stabilumas nepaneigia jos dinamiškumo. Stabilumas sugyvena su dinamiškumu. Atmetus konstitucijos dinamiškumo galimybę būtų pažeistas ar net paneigtas ir jos stabilumas. Galimumas konstitucijai būti dinamiška reiškia, kad jos turinys gali iš dalies kisti nekintant jos tekstui. Todėl neturi kelti nuostabos, kad įvairių pasikeitimų, kuriuos išgyveno konstitucija, jos tekste paprasčiausiai nerastume.

Imanentinė konstitucijos kaita būtina, nes „šiuolaikinei konstitucinei kultūrai būdingas dinamiškumas, privalomas lankstumas, ji turi nuolat prisitaikyti prie greitai vykstančių pokyčių ir naujų, staigiai atsirandančių iššūkių. Kilus nesutarimams dėl vertybių idealus norminis tekstas skubiai nepateikia ir negali pateikti atsakymų į visus klausimus – dar turi būti sukurtas mechanizmas tokiems atsakymams, slypintiems konstitucinėse normose, iššifruoti, supriešpriešintų principų ir vertybių deramai pusiausvyrai užtikrinti.

Šiandieniniame naujų grėsmių kupiname pasaulyje, didėjančių kultūrinių prieštaravimų, kurių daugumos dabar galiojančių konstitucijų kūrėjai negalėjo nė susapnuoti, konstitucijų dinamiškumas, ypatingas konstitucinio standarto lankstumas tampa daugelio griežtai patvirtintų postulatų pagrindu“.

Konstitucinė kaita vyksta įvairiomis formomis. Viena jų – *jurisprudencinė*, kai oficialus konstitucijos aiškintojas nusprendžia naujai išaiškinti konstitucines nuostatas. Kaip vienas seniausių tokių pavyzdžių neretai pateikiamas 1803 m. JAV Aukščiausiojo teismo sprendimas byloje *Marbury v. Madison*. Šioje byloje Aukščiausiasis teismas konstatavo, kad būtent

teismui priklauso teisė spręsti dėl Kongreso priimtų aktų konstitucingumo, t. y. vykdyti konstitucinės teisminės kontrolės funkciją.

Kita konstitucinės kaitos forma – *formaliosios* konstitucijos pataisos. Kaip minėta, šiuo būdu pakeitimai konstitucijos tekste daromi pagal specialią tam tikslui konstitucijoje nustatytą procedūrą. Vėlgi pirmasis tokių konstitucinio reguliavimo pokyčių pavyzdys yra susijęs su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis. 1787 m. priimta JAV konstitucija pirmomis dešimt pataisų, bendrai vadinamų Teisių biliu, buvo papildyta jau 1791 m.

Kalbant apie konstitucijų formaliąją kaitą įdomumo dėlei galima paminėti, kad 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, ko gero, yra vienintelis nuo Didžiosios revoliucijos laikų iki dabar formalios kaitos nepaliestas ir tebegaliojantis (tegu ir su pertraukomis) konstitucinis aktas. Tokią tikrovę galima paaiškinti tuo, jog „Deklaracija įtvirtino bendrus idealus: teises ir laisves, tam tikrą visuomenės viziją bei vertybes, būtinas jai sukurti“. Tačiau dar kartą reikia akcentuoti, kad šio akto nepalietė tik formali kaita. Jurisprudencinių pokyčių Deklaracija neišvengė, nes priešingu atveju Prancūzijos Konstitucinė taryba nebūtų galėjusi taikyti joje įtvirtintų teisių ir principų XX ir XXI amžiaus aktualijoms.

Taigi taisyklės, nustatančios konstitucinius valstybės pagrindus, laikas nuo laiko pasikeičia. Kinta ne tik pačios taisyklės, bet ir jų interpretavimas, taikymas. Todėl neatsitiktinai teisinėje literatūroje pripažįstama, kad konstitucijoms būdingas nuolatinis sisteminis vystymasis, dėl kurio jos tampa panašios į gyvą organizmą. Konstitucijų organiškumas ir evoliuciškumas yra nulemtas to, kad konstitucija, pirmiausia, yra visuomenės produktas. Konstitucija – tai aukščiausios, pamatinės taisyklės, reguliuojančios įvairius valstybėje susiklostančius socialinius santykius. Socialiniai santykiai nuolat kinta, todėl ir konstitucinės taisyklės turi kisti, reaguoti į visuomenėje įvykstančius pokyčius, kad kiekvienąkart reflektuotų esamą padėtį, o ne pasiliktų praeityje.

Konstitucijos kinta ne tik formaliuoju ar jurisprudenciniu keliu. Vienaip ar kitaip konstitucijos patiria pokyčius ir per konstitucinius papročius, politinę praktiką, bendrąją ar teisinę kultūrą. Tačiau pastarosios inspiracijos daugeliu atvejų gali būti traktuojamos kaip ekstrateisinės.

Tiriamoji problema. Kaip ir kiekvieno mokslinio tyrimo pradžioje derėtų apsibrėžti kai kurias vartojamas sąvokas. Tiksliau – sudėtinę sąvoką „konstitucijos pataisos“. „Konstitucijos“ termino prasmės šioje disertacijoje formulė gali būti išreikšta taip: konstitucija = konstitucijos tekstas + oficiali konstitucinė doktrina. Žodžio „pataisa“ reikšmė atitinka vieną iš dabartinės lietuvių kalbos žodyno pateikiamų šio žodžio reikšmių – „pataisomasis pakeitimas, papildymas“.

Tad konstitucijos pataisos šioje disertacijoje bus suvokiamos formaliuoju ir jurisprudenciniu požiūriais.

Pirmasis liečia konstitucinio reguliavimo pokyčius, įgyvendinamus pagal specialias konstitucijos keitimo procedūras ir eksplicitiškai atsispindinčius konstitucijos tekste. Šia prasme kalbant apie pataisas turima omenyje dalinė konstitucijos korekcija (t. y. kai kurių jos nuostatų pataisomasis pakeitimas ar jos papildymas naujomis nuostatomis), o ne naujos konstitucijos priėmimas.

Antrasis – susijęs su evoliuciniu konstitucijos nuostatų interpretavimu, konstitucijos tekstui išliekant nepakitusiu (stabiliu).

Nagrinėjant ne formaliąją, o jurisprudencinę konstitucijos kaitą pirmiausia iškyla konstitucijos interpretavimo ir jos kitimo *via* interpretaciją atribojimo problema. Kaip atskirti šiuos du reiškinius? Teisinėje literatūroje šiuo klausimu nuomonės įvairios. Anot vieno požiūrio, konstitucinis teisėtumas reikalauja griežto atskyrimo tarp interpretavimo objekto

(teksto) ir interpretavimo subjekto (oficialaus aiškintojo). Toks atskyrimas reiškia, kad vienintelė teismo misija yra išaiškinti konstituciją, o ne imtis teisės kūrimo vaidmens. Todėl teismai veikia teisėtai, jeigu jie tik aiškina konstituciją, o ne ją perrašinėja. Kitu požiūriu nubrėžti distinkciją tarp konstitucijos aiškinimo ir jurisprudencinio konstitucijos keitimo – labai sudėtinga. Ypač tada, kai konstitucijos tekstas yra dviprasmiškas. Kita vertus, jeigu pripažįstama, kad konstitucija tarsi gyvas organizmas turi vystytis ir augti, tai toks jos gyvybingumas gali būti užtikrintas tik teismo pagalba per evoliucinį konstitucijos aiškinimą. Šioje disertacijoje pastarasis požiūris laikomas tikslesniu, labiau pagrįstu, nes ne tik ankstesnės oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretacija, bet ir „netikėto" turinio konstitucinė jurisprudencija moksliniame diskurse kartais įvardijama ne kaip interpretacijos rezultatas, o kaip konstitucijos pakeitimas ar papildymas. Juolab, kad objektyvių kriterijų stoka, pagal kuriuos „interpretavimą" galima būtų aiškiai atriboti nuo „pakeitimo ar papildymo", nepašalintų abejonių dėl išvadų ar konstatacijų patikimumo.

Minėta, kad įvairios konstitucinio gyvenimo sferos patiria daugiaaspekčius organiškus pokyčius, kurių atsiradimas ar vystymasis originalioje konstitucijos prasmėje nebuvo numatytas, prognozuotas. Gustav Radbruch yra sakęs, kad „įstatymo interpretuotojas turi suprasti jį geriau, nei įstatymo kūrėjas. Įstatymas visuomet yra išmintingesnis už tą, kuris jį sukūrė, nes įstatymas – gyva esybė. Įstatymo interpretacija privalo būti dinamiška. Jis turi būti suprantamas taip, kad integruotų ir skatintų tikrovės modernėjimą". Todėl natūralu, kad konstitucijos *telos* pasiekiamas per esamybei aktualų jos aiškinimą, konstitucinę justiciją. Konstitucijos interpretavimas vis naujuose kontekstuose suponuoja tikrovę, kurioje konstitucijos aiškintojo sprendimai neretai lemia svarbius ir ilgalaikius pokyčius. Taigi konstitucija vienokiu ar kitokiu būdu auga ir keičiasi kartu su sociumu. Ji turi keistis, nes visuomenė, kurios gyvenimą konstitucija tvarko, nuolat kinta. Jeigu konstitucija ima „atsilikti", teisinės valstybės principams kyla pavojus. Teisės augimas ir kaita turi vidinę logiką; pokyčiai yra ne tik seno pritaikymas prie naujo, bet ir viso pokyčių modelio dalis. Šitoks raidos procesas pavaldus tam tikriems dėsningumams ir, bent jau žvelgiant į praeitį, atspindi tam tikrą vidinę būtinybę. Vakarų teisės tradicijoje tariama, kad pokyčiai vyksta neatsitiktinai, bet atsiranda naujai interpretuojant praeitį, kad būtų atsiliepiama į dabarties ir ateities reikmes. „Teisė yra ne tik tęstinė; ji turi istoriją. Ji pasakoja istoriją".

Taigi disertacinio tyrimo problema – konstitucijos kaita, besireiškianti dviem esminiais teisiniais būdais (pavidalais): formaliuoju ir jurisprudenciniu. Disertacijoje ši problematika nagrinėjama mokslinės doktrinos, teisinio reguliavimo ir teisinės praktikos plotmėje.

Darbo naujumas ir reikšmė. Disertacinis darbas yra naujas dviem atžvilgiais. Visų pirma jo naujumas remiasi tuo, kad Lietuvos teisės moksle iki šiol nebuvo kompleksinio, vieningo, išsamaus teisinę konstitucijos kaitą nagrinėjančio tyrimo. Ir antra, šioje disertacijoje be kita ko gvildenama tokia konstitucijų kaitos problematika, kuri nacionalinėje mokslinėje doktrinoje iš esmės netyrinėta (konstitucijos pataisų konstitucingumo kontrolės problema, konstitucijos pataisų antikonstitucingumo problema).

Tiek pats tyrimas, tiek ir jo rezultatai vertintini kaip reikšmingi tolesnės Lietuvos teisės mokslo raidos bei teisinės praktikos požiūriu. Moksline prasme disertacinis tyrimas leidžia užpildyti tam tikras konstitucinės teisės mokslo doktrinos spragas, pagilinti mokslo darbuose nagrinėtų problemų suvokimą. Šis darbas gali būti ir vienu iš atramos taškų toliau plėtoti nagrinėto teisinio reiškinio mokslinius tyrimus. Disertacijoje nagrinėjama konstitucijos kaitos teorija ir praktika taip pat galėtų pasitarnauti teisiniam švietimui, konstitucinės teisės studijoms, ar būti panaudota pedagoginiais tikslais. Teisinės praktikos požiūriu disertacinis

tyrimas gali būti naudingas identifikuojant kai kurias Lietuvos Respublikos Konstitucijos teisinės kaitos problemas, ieškant galimų jų sprendimų, gali padėti išvengti analogiškų klaidų toms, kurios buvo padarytos kitų valstybių konstitucijų formaliosios arba jurisprudencinės kaitos praktikoje. Teigtina, kad disertaciniame darbe tyrinėta konstitucijos pataisų konstitucingumo patikros, pataisų antikonstitucingumo problematika *inter alia* reikšminga Lietuvos Respublikos oficialiosios konstitucinės doktrinos galimai plėtotei, nes iki šiol tokio pobūdžio konstitucinės doktrininės nuostatos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nebuvo formuluotos. Pagaliau, disertacijoje analizuojamas substantyvinių konstitucijos keitimo ribojimų klausimas yra aktualus nagrinėjant Lietuvos Respublikos Konstitucijoje implicitiškai įtvirtintų tokių jos keitimo ribojimų galimą egzistavimą bei jų pagrindimą.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Disertacinio darbo tikslas – kompleksiškai išanalizuoti formaliąją ir jurisprudencinę konstitucijos kaitą. Disertacinio darbo uždaviniai: 1) atskleisti ypatingos konstitucijos kaitos prielaidas, principus, teisines formas; 2) išnagrinėti konstitucijos stabilumo ir konstitucijos dinamiškumo koegzistavimo galimybę; 3) identifikuoti ir susisteminti formaliųjų konstitucijos pataisų priėmimo teisinį instrumentarijų; 4) ištirti konstitucijos formaliųjų pataisų konstitucingumo kontrolės teisines galimybes, nustatyti galimos jų konstitucinės patikros kriterijus; 5) išanalizuoti konstitucijos plėtotės ir kaitos oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje sąlygas, principus, ribas; 6) ištirti Lietuvos ir užsienio valstybių konstitucinę patirtį formaliųjų ir jurisprudencinių konstitucijos pataisų aspektu; 7) aptarti ir įvertinti kai kuriuos Lietuvos Respublikos Konstitucijos kaitos probleminius klausimus, nurodyti galimus jų sprendimus.

Ginamieji disertacijos teiginiai. 1. Ypatingą konstitucijos kaitą lemia jos, kaip tautos *suprema potestas* akto, prigimtis ir paskirtis; 2. Konstitucija kinta ne tik priimant formalias pataisas, bet ir aiškinant konstitucijos nuostatas oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje; 3. Konstitucijos formaliųjų pataisų priėmimą riboja substantyviniai ir procedūriniai konstitucijos keitimo imperatyvai. Substantyviniai keitimo ribojimai konstitucijose įtvirtinami ne tik *expressis verbis*, bet ir implicitiškai; 4. Konstitucijos formaliosios pataisos gali būti konstitucinės kontrolės objektu; 5. Oficialus konstitucijos aiškinimas leidžia suderinti konstitucijos stabilumą su konstitucijos dinamiškumu, įprasminti *gyvosios* konstitucijos idėją.

Tyrimų apžvalga. Lietuvos teisės moksle formalioji ir jurisprudencinė konstitucijos kaita disertaciniu lygmeniu nebuvo nagrinėta. Atskiri šios teisinės problemos klausimai, fragmentai nagrinėti prof. T. Birmontienės, prof. E. Jarašiūno, prof. E. Kūrio, prof. G. Mesonio, prof. V. Sinkevičiaus, prof. E. Šileikio, prof. J. Žilio darbuose. Tenka pripažinti, kad bene didžiausias dėmesys teisės mokslo darbuose yra skiriamas su konstitucinio akto interpretavimu susijusiems dalykams, tad konstitucijos kaitos aspektai juose atsispindi oficialaus konstitucijos aiškinimo kontekste. Konstitucijos formaliosios kaitos tematika kiek plačiau yra paliesta prof. E. Jarašiūno, prof. E. Kūrio, prof. V. Sinkevičiaus, prof. J. Žilio moksliniuose tyrimuose. Istorinius konstitucijos peržiūrėjimo instituto Lietuvos Steigiamajame Seime tyrinėjimus yra atlikęs prof. M. Maksimaitis. Disertacijai aktualiais klausimais fragmentiškai rašė ir prof. M. Romeris, P. Leonas.

Užsienio valstybių teisės mokslinėje doktrinoje temos, kurios yra gvildenamos šioje disertacijoje, nagrinėtos daug plačiau nei Lietuvos teisės moksle. Konstitucinio reguliavimo keitimąsi atskirose šalyse yra analizavę E. Ascensión, G. Biaggini, S. Boyron, H. Corder, C. Fusaro, S. M. Griffin, D. Grimm, T. Kahana, S. Navot, D. Oliver, M. Pal Singh, P. Rishworth,

M. Suksi, M. Tomoszek, J. Woelk. Konstitucijų teisinės kaitos teorijos klausimus tyrinėjo, svarstė M. Andenas, Ch. Borgeaud, J. Boulouis, J. Bryce, J. A. Da Silva, W. Dellinger, M. H. Fabre, M. Prélot, P. Suber. Konstitucijos kintamumo per jos aiškinimą refleksijos regimos A. Barak, S. A. Barber, S. Breyer, J. E. Fleming, D. P. Kommers, M. Safjan, A. Scalia mokslinėse pažiūrose. Steigiamosios galios doktrina – E.-W. Böckenförde, M. Loughlin, A. Negri, C. Schmitt mokslinio domėjimosi sritis. Konstitucijos pataisų konstitucingumo problematika tyrinėta A. Barak, K. Gözler, D. P. Kommers darbuose.

Disertaciniu darbu siekiama aprėpti konstitucijos kaitos teorijos pagrindų analizę, sujungti atskirus konstitucijos teisinės kaitos elementus į tam tikrą vientisą doktriną, mokslinį požiūrį, kuris leistų įvertinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos formaliųjų ir jurisprudencinių pokyčių ypatumus, dėsningumus, problematiką, padėtų sprendžiant kai kurias nacionalinėje konstitucinėje teisėje galinčias iškilti teisines problemas.

Darbo metodologija. Atliekant disertacinį tyrimą taikyti šie metodai: dokumentų analizės, mokslinės literatūros analizės, lyginamosios analizės, sisteminės analizės, loginis–analitinis, istorinis, lingvistinis, prognozavimo.

Dokumentų analizės metodas taikytas nagrinėjant Lietuvos ir kitų valstybių konstitucinius aktus, nacionalinių teismų, tarptautinių ir užsienio valstybių teismų sprendimus. Gauti tyrimo duomenys sudarė prielaidas apibendrinti teisinio reguliavimo ir teisinės praktikos raidą, aktualijas, tendencijas, bendrus ir individualius konstitucijų kaitos proceso bruožus.

Mokslinės literatūros analizės metodu tyrinėta teisės, filosofijos, politikos mokslinė doktrina. Šio metodo taikymo rezultatais grindžiama konstitucijų kaitos teorija (konstitucijų ypatingos teisinės kaitos determinacija, principai, teisinės formos), kokybiniu požiūriu vertintas teisinio reguliavimo bei teisinės praktikos turinys.

Skirtingų pasaulio valstybių patirtis konstitucijų formaliosios ir jurisprudencinės kaitos srityje analizuota pasitelkiant *lyginamąjį tyrimo metodą*. Jis padėjo išryškinti konstitucijos kaitos, kaip teisinio reiškinio, panašumus ir skirtumus pasaulinio konstitucionalizmo erdvėje, leido įžvelgti tam tikrus teisinių idėjų ir praktinio jų įgyvendinimo dėsningumus bei sklaidą.

Sisteminės analizės metodas taikytas konstitucijos formalios ir jurisprudencinės kaitos sąveikos klausimams tirti, atskiriems minėtų konstitucijos kaitos formų elementams analizuoti, apjungti juos į vieną visumą. Šis metodas taipogi buvo naudingas apibendrinant kitų metodų taikymo rezultatus.

Sisteminis metodas kartu su *loginiu–analitiniu metodu* neabejotinai buvo pravartūs tyrinėjant konstitucinę jurisprudenciją, jos nuoseklios plėtotės, tęstinumo, nuoseklumo nutrūkimo, naujų precedentų, naujos interpretacinės krypties priežasčių bei pagrindimo tyrimuose. Loginiu–analitiniu metodu taip pat buvo tikrinami tyrimų rezultatai, jų loginės sąsajos.

Istorinio tyrimo metodo taikymas padėjo nustatyti esminius nagrinėjamo reiškinio raidos momentus, jo evoliuciją, leido suprasti konstitucijų kaitą nulėmusias sąlygas, įvykius, kontekstus. Istorinis metodas be kita ko leido pažinti konstitucijų kaitos teorijos formavimąsi, mokslinės minties plėtotę. Dar daugiau, istorinio metodo panaudojimo rezultatai neabejotinai buvo naudingi sprendžiant disertacijos dalyko probleminius klausimus.

Lingvistiniu metodu yra atskleidžiamos įvairių sąvokų reikšmės, jų turinys, tarpusavio ryšiai. Be to, lingvistinis tyrimo metodas ypač padeda užčiuopti jurisprudencinę konstitucijos kaitą, pastebėti jos raišką.

Prognozavimo metodui tenka svarbus vaidmuo sprendžiant dėl galimos oficialaus konstitucijos aiškinimo plėtotės, naujų konstitucinių doktrininių nuostatų formulavimo, tam tikrų ordinarinės teisės pokyčių, novelų įtakos konstitucinio teisinio reguliavimo stabilumui.

Tyrimo rezultatai ir darbo struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, dėstomoji dalis (penki skyriai), išvados ir pasiūlymai, naudotos literatūros bei šaltinių sąrašas.

Įvade pristatomas darbo aktualumas, tiriamoji problema, darbo naujumas ir reikšmė, disertacinio darbo tikslas, uždaviniai, ginamieji disertacijos teiginiai.

Toliau apžvelgiami Lietuvoje ir užsienyje atlikti tyrimai disertacijos tema, pateikiama darbo metodologija.

Pirmajame dėstomosios darbo dalies skyriuje nagrinėjama konstitucijos kilmės teorijos raida. Atskleidžiamas tautos suvereniteto, steigiamosios galios (valdžios) ir konstitucijos ryšys (J. Althusius, J. Bodin, E.-W. Böckenförde, G. Buchanan, T. Hobbes, G. Lawson, J. Locke, monarchomachų, T. Paine, J. J. Rousseau, C. Schmitt, E. J. Sieyès mokslinės doktrinos ir pažiūros). Pagrindžiama konstitucijos, kaip tautos *suprema potestas* kūrinio, prasmė. Pristatomos šios prasmės refleksijos pasaulio valstybių konstituciniuose aktuose, referuojami konstitucijų stabilumo ir dinamiškumo aspektai, nagrinėjama jų sąveika, šių savybių suderinamumo konstitucijoje galimybė.

Antrajame dėstomosios dalies skyriuje tiriamos konstitucijos pataisos formaliuoju požiūriu. Analizuojama konstitucijos stabilumo užtikrinimo problematika, steigiamosios ir įsteigtosios valdžių doktrinos elementai, jų atspindžiai istoriniuose ir šiuo metu galiojančiuose pasaulio valstybių konstituciniuose aktuose. Šiame skyriuje nagrinėjami formaliųjų konstitucijos pataisų priėmimo procesai, jų ypatumai skirtingose valstybėse (Airijoje, Albanijoje, Armėnijoje, Australijoje, Azerbaidžane, Belgijoje, Bulgarijoje, Čekijoje, Estijoje, Graikijoje, Gruzijoje, Ispanijoje, Italijoje, Japonijoje, JAV, Juodkalnijoje, Kambodžoje, Kuveite, Latvijoje, Lenkijoje, Liuksemburge, Moldovoje, Norvegijoje, Portugalijoje, Prancūzijoje, Rumunijoje, Serbijoje, Slovėnijoje, Šveicarijoje, Ukrainoje, Vokietijoje ir kt.). Atliktas konstitucinių aktų formalaus keitimo procedūrų tyrimas leidžia identifikuoti konstitucijų keitimo proceso apsunkinimui taikomus teisinius instrumentus, formuluoti procedūrinę konstitucijų keitimo ribojimų instrumentarijaus dalį. Disertacinio darbo dėstomosios dalies antrajame skyriuje taip pat formuluojama konstitucijos pataisų nebūtinumo prezumpcija, analizuojamos jos įveikimo prielaidos. Konstitucijos pataisų konstitucingumo kontrolės problemos analizė konstitucijos formalaus keitimo ribojimų instrumentarijų papildo substantyvine dalimi. Nagrinėjant šį klausimą pristatoma Airijos, Austrijos, Brazilijos, Indijos, Italijos, JAV, Pietų Afrikos Respublikos, Prancūzijos, Rumunijos, Šveicarijos, Turkijos, Ukrainos, Vokietijos konstitucinio reguliavimo ar konstitucinės kontrolės patirtis, eksplikuojanti skirtingus substantyvinių konstitucijos keitimo ribojimų raiškos būdus ir turinį.

Trečiajame dėstomosios darbo dalies skyriuje analizuojama konstitucijos plėtotė ir kaita oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, *gyvosios* konstitucijos koncepcija. Atliekamu tyrimu parodoma, kas lemia būtinybę nuolat aiškinti konstituciją (ir teisę apskritai), pagrindžiama oficialios konstitucinės doktrinos, kaip konstitucinio reguliavimo kontinuumo, prasmė. Pristatomoje konstitucijos interpretavimo teorijoje be kitų klausimų yra nagrinėjamos oficialaus konstitucijos aiškintojo diskrecijos ribos. Kūrybiškas konstitucijos aiškinimas, suteikiantis jai *gyvybingumą* (dinamizmą, evoliuciją), parodomas per konstitucijos teksto, socialinio konteksto ir interpretacijos santykį, konstitucijos esamybės dimensiją. *Gyvosios* konstitucijos idėjos materializavimasis teisinėje praktikoje įrodomas Airijos, Izraelio, JAV, Kanados, Prancūzijos, Vokietijos konstitucine jurisprudencija. Dinamišką interpretuojamo

teisinio dokumento prasmę taip pat liudija pateikiama Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika aiškinant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. *Gyvosios* konstitucijos paradigmos tyrinėjimu disertacijoje gvildenama ir konstitucinių precedentų keitimosi problematika.

Ketvirtajame dėstomosios darbo dalies skyriuje išsamiau pristatomi formalieji ir jurisprudenciniai pokyčiai keletoje pasaulio valstybių (Čekijoje, Kanadoje, Prancūzijoje, Vokietijoje). Pastebėtina, kad rengiant disertaciją jos autorius tyrinėjo ne tik šių valstybių, tačiau ir Estijos, Indijos, Ispanijos, Italijos, Izraelio, Japonijos, JAV, Jungtinės Karalystės, Naujosios Zelandijos, Pietų Afrikos Respublikos, Suomijos, Šveicarijos, Ukrainos bei kitų šalių konstitucinių aktų formaliąją ir jurisprudencinę kaitą, tačiau pasirinkimą detaliau aptarti būtent Čekijos, Kanados, Prancūzijos ir Vokietijos aukščiausiosios teisės pokyčius nulėmė įdomesnė šių šalių konstitucinių pokyčių patirtis, interpretatyvistiniai, neordinariniai konstitucinės justicijos institucijų sprendimai ar konstitucinio reguliavimo specifika.

Penktajame dėstomosios darbo dalies skyriuje nagrinėjamos 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos formaliosios pataisos ir jurisprudencinės šio teisės akto transformacijos. Formaliųjų pataisų tyrimas apima Konstitucijoje įtvirtintos jos keitimo tvarkos analizę, kurios metu identifikuojami konstitucinio akto keitimo procesui ekstraordinarumą suteikiantys teisiniai instrumentai, atskleidžiami jų turinio teoriniai, praktiniai, probleminiai aspektai. Šio tyrimo rezultatai sukuria prielaidas įvertinti Konstitucijos keitimo tvarkos optimalumą, jos specifiką. Konstitucijos teksto ir Konstitucinio Teismo suformuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų pagrindu *a priori* daroma išvada apie tam tikrus Konstitucijoje implicitiškai įtvirtintus substantyvinius jos keitimo ribojimus, prognozuojama galima oficialios konstitucinės doktrinos plėtotė. Konstitucijos formaliosios kaitos klausimo nagrinėjimas užbaigiamas Konstitucijos pataisų, priimtų per du šio akto galiojimo dešimtmečius, tyrimu, kai kurių neįgyvendintų Konstitucijos keitimo iniciatyvų pristatymu, disertacijos autoriaus pasiūlymais dėl tam tikrų Konstitucijos institutų pataisų. Aptariamo disertacijos skyriaus dalyje, skirtoje Konstitucijos jurisprudencinės kaitos tyrimo rezultatams, svarstomi kai kurie Konstitucijos teksto ypatumai, analizuojami oficialiojoje doktrinoje atskleisti, Konstitucijos kaitą per oficialų jos aiškinimą programuojantys konstitucinio reguliavimo aspektai, pateikiami Konstitucijos gebėjimo absorbuoti socialinio gyvenimo naujoves pavyzdžiai, nagrinėjamos su formaliąja ir jurisprudencine Konstitucijos kaita susijusios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos. Konstitucinio Teismo aktuose suformuluotų oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų raidos tyrimu pagrindžiama Konstitucijos kaita *via* oficialų jos aiškinimą. Analizuojami Lietuvos Respublikos oficialiosios konstitucinės doktrinos deviacijos, apsivertimo (reinterpretacijos) atvejai sudaro galimybę ne vien nustatyti Konstitucijos jurisprudencinės kaitos faktą, naują interpretacinę kryptį, tačiau ir kritiškai pažvelgti į pirmiau buvusios doktrinos formulavimą, įžvelgti ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose padarytas Konstitucijos aiškinimo „klaidas“.

Išvados ir pasiūlymai.

1. Išskirtinę konstitucijos padėtį valstybės teisinėje sistemoje (*inter alia*, ir pirmiausia, aukščiausią teisinę galią bei sudėtingą keitimo tvarką) lemia jos prigimtis, t. y. ypatingas konstituciją suteikusios galios autoritetas. Konstitucija – politiškai organizuotos bendruomenės (tautos) sutartis, kuria steigiama valstybės valdžia ir institucionalizuojama pati valstybė. Šiame akte materializuojasi tautos suverenitetas, nes konstitucija nustatoma sąmoningu, laisvu tautos (kaip visumos) sprendimu, kuriame *suprema potestas* reiškiasi steigiamosios galios pavidalu. Suvereniteto ir steigiamosios

galios subjektas visuomet yra tik tauta. Ji vienintelė suvereni. Steigiamosios galios veikimu įtvirtinama konstitucinė tvarka, nubrėžiama steigiamosios ir įsteigtosios valdžių distinkcija. Konstitucija, kaip imperatyvus, steigiamojo pobūdžio aktas, konstituoja aukščiausią teisinę tvarką: įtvirtina valstybės formą, apibrėžia įsteigtųjų valstybės valdžių galias, nustato asmens, visuomenės ir valstybės teisinių santykių pagrindus. Kartu ji ženklina steigiamosios ir įsteigtosios valdžių skirtį, kadangi kiekviena iš konstitucijos kylanti ir jos nustatytų kompetencijų rėmuose veikianti valstybės valdžia (įsteigtoji valdžia) yra subordinuota steigiamąjai valdžiai, absoliučiai nuo jos priklausoma. Steigiamoji valdžia visada yra įsteigtosios valdžios priežastis, o įsteigtoji valdžia – steigiamosios galios veikimo rezultatas. Per konstituciją steigiamoji galia legitimuoja valstybės valdžią ir fiksuoja šios teisėto veikimo ribas.

2. Steigiamoji galia (valdžia) turi dvi formas: pirmapradę ir išvestinę. Pirmapradė steigiamoji galia yra absoliuti, neribota, nesuvaržyta jokiomis konstitucinės teisės sąlygomis, ji yra aukščiau konstitucijos. Ši galia reiškiasi tuomet, kai priimama nauja konstitucija *in toto*, įtvirtinama iš esmės kitokia konstitucinė santvarka. Išvestinė steigiamoji galia – tai galiojančią konstituciją tobulinanti, taisanti, koreguojanti galia. Ji kyla iš konstitucijos, galiojanti konstitucija teisiškai apibrėžia jos įgyvendinimą. Taigi šios galios įgyvendinimas yra susaistytas pirmapradės steigiamosios galios nustatytomis sąlygomis ir tvarka, todėl ji vadinama išvestine.
3. Konstitucijos paskirtis, prasmė bei ilgalaikiai tikslai suponuoja joje įtvirtinto teisinio reguliavimo stabilumo poreikį. Atsižvelgiant į tai, kad tik stabili konstitucija gali lemti nuoseklią valstybės raidą, būti politinio stabilumo, individualių laisvių, ekonominio vystymosi ir socialinio progreso pagrindu, konstitucijos stabilumas tampa nekvestionuojama teisine vertybe. Garantuoti aukščiausią teisinę tvarką valstybėje nustatančio teisės akto *status quo* pirmiausia siekiama apsaugant formaliosios konstitucijos teksto, jame išdėstytų nuostatų pastovumą. Šis tikslas implikuoja būtinybę esmines konstitucijos keitimo taisykles, įprasminančias pataisų proceso ekstraordinarinį pobūdį, įtvirtinti konstituciniu lygmeniu ir kartu suteikti joms ypatingą teisinę apsaugą. Nustatant konstitucijos keitimo tvarką būtina išlaikyti pusiausvyrą tarp konstituciškai nevaržomos jos kaitaliojimo galimybės ir konstitucijos tapsmo teisiniu anachronizmu perspektyvos.
4. Konstitucijos teksto stabilumas nereiškia visiško jos sąstingio, nekintamumo, teisinio sustabarėjimo. Nėra pagrįsta teigti, kad nekintant konstitucijos tekstui, ji visada išlieka tokia pat, t. y. nepakinta jos nuostatų prasmė. Konstitucijos nuostatų prasmės kitimas nesikeičiant jos tekstui išreiškia dinaminį šio teisės akto aspektą. Konstitucijai (kaip ir teisei apskritai) dinamiškumas reikalingas taip pat, kaip ir stabilumas. Konstitucijos stabilumas ir dinamiškumas – tai dvi konstitucijos egzistencinės sąlygos. Jos viena kitą papildo ir sėkmingai sugyvena, nes stabilumas be kaitos būtų degeneracija, o kaita be stabilumo – anarchija. Konstitucijos dinamiškumas – tai imanentinė jos kaita, sąlyginė *savikaita*. Šios tikrovės prielaidos: konstitucijos teksto bei formos ypatumai (konstitucijos glaustumas, trumpumas; eksplicitinių nuostatų abstraktumas ir dviprasmiškumas; atviri konceptai; implicitinės konstitucijos nuostatos), konstitucinių principų prasminis talpumas, sisteminis konstitucijos pobūdis, jos teisinis universalizmas, konstitucijos formaliosios kaitos sudėtingumas, ilgalaikis konstitucijos galiojimas, nuolatinė sociumo kaita, *gyvosios* konstitucijos koncepcija, oficialus konstitucijos aiškinimas, *etc*.

5. Pasaulio valstybių konstitucijose yra įtvirtinti substantyviniai ir procedūriniai konstitucijų keitimo ribojimai. Substantyviniais ribojimais nustatomi konstitucijos pataisų turiniui keliami reikalavimai. Skirtingų šalių konstitucinio reguliavimo tyrimas leidžia konstatuoti, kad substantyviniai ribojimai aukščiausioje teisėje įtvirtinami ir *expressis verbis*, ir implicitiškai. Konstitucijos pataisų turinį determinuojančiais imperatyvais yra sukuriamos taip vadinamos „amžinos konstitucinės nuostatos". Tokia teisinio galiojimo permanencija dažniausiai suteikiama fundamentaliems konstitucinės sistemos principams: teisės viešpatavimui, demokratijai, žmogaus teisių ir laisvių apsaugai; taip pat konstitucijos nuostatoms, įtvirtinančioms valstybės valdymo arba sandaros formą, valstybės suverenitetą, nepriklausomybę, teritorijos integralumą.
6. Procedūriniais konstitucijų keitimo ribojimais yra apsunkinama, komplikuojama konstitucijos pataisų priėmimo tvarka. Teisinį instrumentarijų, sukuriantį specialią, nuo ordinarinių įstatymų leidybos besiskiriančią, legislatyvinę procedūrą sudaro tokie eksplicitiškai konstitucijose įtvirtinami elementai: 1) tam tikros aplinkybės, kurioms esant konstitucija ar konkrečios jos nuostatos negali būti taisomos; 2) pataisų priėmimo būdas; 3) kvalifikuotos balsų daugumos reikalavimas; 4) dvigubo votumo taisyklė; 5) konstitucijoje nurodytų subjektų teisė dėl jos pataisų inicijuoti referendumą; 6) konstitucinės justicijos institucijos dalyvavimas konstitucijos pataisų procese; 7) federacijos subjektų įstatymų leidžiamųjų susirinkimų pritarimas federalinės konstitucijos pataisoms; 8) terminai. Nustatant konstitucijos keitimo tvarką į ją yra integruojamas vienoks arba kitoks išvardytų teisinių instrumentų derinys.
7. Konstitucijos, kaip pilietinės tautos akto, esmė suponuoja tai, kad jos pataisas gali lemti tik tautos ir valstybės, bet ne partikuliariniai interesai, o kiekvienai konstitucijos keitimo iniciatyvai yra privalomas platus valstybinės bendruomenės palaikymas. Sprendžiant, ar daryti tam tikrą konstitucijos pataisą, vadovautinasi pataisos nebūtinumo prezumpcija. Ši prezumpcija galėtų būti paneigiama remiantis aiškia ir racionalia argumentacija, pagrindžiančia konstitucijos pataisos objektyvų būtinumą, neišvengiamumą. Konstitucijos pataisos reikalingumas, priimtinumas *inter alia* vertintinas konkretaus teisinio reguliavimo įtvirtinimo alternatyvų (pavyzdžiui, ordinarinėje teisėje), suformuotos oficialios konstitucinės doktrinos, galiojančios konstitucijos nuostatų ir siūlomos pataisos darnumo, konstitucijos turinio specifikos bei siekiamų pokyčių ilgalaikės perspektyvos kontekste. Tuomet, kai konstitucijos pataisa iš tiesų būtina, ją reikia priimti laiku.
8. Konstitucijos pataisos gali būti antikonstitucinės. Teisės akto, kuriuo keičiama konstitucija, konstitucingumas vertintinas pagal du kriterijus: 1) konstitucijoje nustatytą jos keitimo tvarką; 2) turinį. Tiriant, ar konstituciją keičiantis teisės aktas neprieštarauja konstitucijai pagal joje įtvirtintą konstitucijos keitimo tvarką, nustatinėtina: a) ar konstitucijos keitimo metu neegzistavo aplinkybės, dėl kurių konstitucija (arba tam tikra jos nuostata) negalėjo būti taisoma; b) ar nebuvo pažeista konstitucijos pataisų inicijavimo, svarstymo, priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ir įsigaliojimo tvarka; c) ar priimant konkrečią konstitucijos pataisą nebandyta išvengti sudėtingesnės tam tikrų konstitucijos nuostatų keitimo tvarkos; d) ar konstitucijos pataisa priimta tokios formos teisės aktu, kokios reikalauja konstitucija. Tiriant konstituciją keičiančio teisės akto atitikimą konstitucijai pagal turinį vertintina: a) ar pataisa nėra keičiama tokia konstitucijos nuostata, kurią keisti konstitucija draudžia; b) ar pataisa nėra pažeidžiami (paneigiami) konstitucijos esmę išreiškiantys principai; c) ar priimant

tam tikrą pataisą nėra ardoma vidinė konstitucijos darna, nėra sukuriamas konstitucijos nuostatų prieštaringumas arba išbalansuojama konstitucinių vertybių sistema. Teisminę konstitucijos pataisų konstitucingumo kontrolę turi vykdyti konstitucinis teismas (arba kita konstitucinį teisingumą valstybėje vykdanti teisminė institucija). Konstitucijos pataisų konstitucingumo vertinimo konstituciniai pagrindai yra eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtinti konstitucijoje ir atskleidžiami oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje.

9. Konstitucija – tiesiogiai taikomas teisės aktas. Ši konstitucijos ypatybė lemia nuolatinį jos interpretavimo poreikį, nes konstitucijos taikymas įmanomas tik suvokiant jos prasmę ir panaudojant hermeneutinius rezultatus konkrečių teisinių problemų sprendimui. Konstitucijos aiškinimui būdingas savitumas. Jį sąlygoja ne išskirtinių interpretavimo metodų taikymas, bet tai, kad šie metodai yra taikomi ypatingam (paskirtimi, padėtimi teisinėje sistemoje, universalumu, *etc*), specifinės tekstinės raiškos teisės aktui. Oficialaus aiškinimo dėka konstitucija tampa *gyva* (realia, veikiančia) teise. Pirminis konstitucijos aiškinimo atramos taškas – jos tekstas. Tačiau konstitucijos tekstas tėra tik interpretacinė matrica (aiškinimo schema), nubrėžianti esmines konstitucijos aiškinimo gaires, kontūrus, suvokimo orientyrus. Gi konstitucijos teksto prasmė eventualiai užpildoma konstitucine jurisprudencija. Konstitucijos interpretavime veikia du jos nuostatų prasmės nustatymo elementai: atkūrimo ir kūrimo. Interpretacinė šių dviejų dėmenų simbiozė leidžia įveikti konstitucijos prasmės sąstingį, inerciją. Tuo sukuriamos prielaidos konstitucijos turinio raidumui, savikaitai, jurisprudenciniam konstitucijos sumoderninimui. Taigi interpretacijoje reiškiasi nuolatinis konstitucijos prasmės kūrimas, jos kaita. Oficialaus aiškinimo dėka konstitucija tampa jurisprudencine, per jį įsiprasmina *gyvosios* konstitucijos idėja.
10. Demokratinėje konstitucinėje sistemoje nuolatos egzistuoja atsvara nepriimtiniems oficialaus konstitucijos aiškinimo rezultatams. Nekvestionuotina, kad oficialus konstitucijos aiškintojas turi diskreciją nustatyti galutinę (sprendimo priėmimo laikmečiu) konstitucijos nuostatų prasmę. Tačiau jeigu ta prasmė suverenui (konstitucijos kūrėjui) yra nepriimtina, tokio interpretacinio rezultato taikymo ateityje gali būti išvengiama priimant formalias konstitucijos pataisas. Pataisomis konstitucijos tekstas turi būti pakoreguojamas taip, kad ankstesnė oficiali konstitucinė doktrina konkrečiu klausimu prarastų savo aktualumą ir neišvengiamai reikalautų modifikacijos. Kol tai nepadaryta, oficialiojoje doktrinoje konstitucijos aiškintojo nurodyta jos nuostatų prasmė yra visiems privaloma. Nes jei kas nors galėtų ignoruoti nepatinkančias konstitucijos interpretacijas – pastangos sukurti veikiančią konstitucinę demokratiją būtų bevaisės.
11. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija per pirmuosius du galiojimo dešimtmečius kito ir formaliai, ir jurisprudenciškai. Formaliomis pataisomis Konstitucija taisyta devynis kartus. Įstatymais dėl Konstitucijos keitimo buvo pakoreguoti (pataisyti ar papildyti) septyni Konstitucijos straipsniai. Didžioji Konstitucijos pataisų dalis yra susijusi su Lietuvos siekiais tapti Europos Sąjungos nare, o vėliau – naryste šioje bendrijoje. Be šių pataisų Konstitucijoje buvo padaryti pakeitimai prokuratūros statuso, Seimo rinkimų datos, savivaldybių tarybų kadencijos trukmės klausimais. Teisiškai vertinant paminėtus intervencijos į Konstitucijos tekstą atvejus, kaip ydingos konstitucinio akto keitimo praktikos pavyzdį galima išskirti savivaldybių tarybų kadencijos trukmę apibrėžiančios Konstitucijos 119 straipsnio nuostatos keitimą du kartus: pirmąja Konstitucijos 119 straipsnio pataisa pailginant vietos savivaldos

atstovaujamosios institucijos įgaliojimų laiką iki trejų, o kiek vėliau priimta kita pataisa – iki ketverių metų. Pastarąjį rezultatą buvo galima pasiekti ir viena Konstitucijos pataisa, kuria iš karto būtų buvęs nustatytas ketverių metų savivaldybių tarybų kadencijos terminas. Šiek tiek pavėluotai priimta pataisa galima įvardyti Konstitucijos pataisą, kuria Lietuvos Respublikos Konstitucija buvo papildyta nauja sudedamąja dalimi – konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“. Ši pataisa įsigaliojo 2004 m. rugpjūčio 14 d., nors Lietuva Europos Sąjungos nare tapo 2004 m. gegužės 1 d.

12. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos keitimo tvarką galima laikyti optimalia. Dėl Konstitucijos koregavimo sąlygų ir pataisų proceso reikalavimų nustatytoji Konstitucijos keitimo imperatyvų sistema yra pakankama ir efektyvi. Pusiausvyrą tarp Konstitucijos teksto saugumo ir teisiškai būtinų konstitucinių permainų įgyvendinimo sukuria šie teisiniai instrumentai: nedaug pataisų iniciatyvos teisę turinčių subjektų; nevienasmenis Konstitucijos keitimo inicijavimas; diferencijuota Konstitucijos nuostatų teisinė apsauga (suteikiama galimybė tik referendumu keisti Konstitucijos nuostatas, turinčias ypatingą reikšmę valstybingumui ir konstitucinės sistemos tvarumui); dvigubo balsavimo su tam tikro laikotarpio pertrauka taisyklė pataisoms Seime priimti (tačiau įtvirtinamas ne sudėtingo, bet paprasto dvigubo votumo reikalavimas, *i.e.* nėra privaloma, kad pataisas svarstytų skirtingų kadencijų parlamentai); terminai; pataisų priėmimas kvalifikuotąja visų Seimo narių balsų dauguma; negalimumas veto teisės taikyti priimtoms Konstitucijos pataisoms; pataisos įsigaliojimo atidėjimas; pataisų svarstymo draudimas esant karo ar nepaprastajai padėčiai; draudimas tam tikrą laiką teikti iš naujo svarstyti nepriimtas Konstitucijos pataisas; Konstitucijos keitimo tvarkos nustatymas pačioje Konstitucijoje ir teisės ją keisti suteikimas tik Tautai (referendumu).

13. *A priori* darytina išvada, kad dabartinėje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra implicitiškai įtvirtintų substantyvinių jos keitimo ribojimų. Teigtina, kad Konstitucija nustato absoliutų draudimą priimti tokias jos pataisas, kuriomis būtų varžomas Tautos suverenitetas, pažeidžiama konstitucinė demokratija, ribojamos ar paneigiamos žmogaus teisės ir laisvės, nepaisoma Konstitucijos viršenybės, tiesioginio jos taikymo, silpninama Konstitucijos apsaugos (ypač konstitucinės justicijos) sistema, absoliutinamos įsteigtosios valdžios galios, kvestionuojama valdžios įstaigų priedermė tarnauti žmonėms, panaikinama jų atsakomybė visuomenei, nukrypstama nuo Konstitucijos preambulėje įtvirtintų siekių. Keičiant Konstituciją *inter alia* negalima nepaisyti ir to, kaip Konstitucijos pataisos dera su Konstitucijoje įtvirtintu teisiniu reguliavimu. Konstitucijos pataisomis nevalia sukurti tokios teisinės situacijos, kad viena Konstitucijos nuostata paneigtų (ir teksto, ir prasmės požiūriu) kurią nors kitą Konstitucijos nuostatą arba įtvirtintų tarpusavyje konkuruojantį teisinį reguliavimą.

14. Jeigu susiklostytų teisinė situacija, kad Konstitucijos pataisa būtų priimta pažeidžiant Konstitucijos keitimo tvarką arba turėtų turinio konstitucingumo ydų (pažeistų minėtas konstitucines maksimas, griautų Konstitucijos vertybinę sistemą, jos darną), Konstitucinis Teismas būtų priverstas formuluoti „antikonstitucinių konstitucijos pataisų“ doktriną. Tokiai galimai oficialios konstitucinės doktrinos raidai Konstitucijoje eksplicitiškai įtvirtintų kliūčių nėra. Konstitucinė jurisprudencija, kuri iki šiol sukurta nagrinėjant įvairias konstitucines bylas, dėl oficialios „antikonstitucinių konstitucijos pataisų“ doktrinos formulavimo taip pat nepatirtų labai ryškių svyravimų ar radikalių pokyčių. Oficialaus Konstitucijos aiškintojo

sprendimas formuluoti „antikonstitucinių konstitucijos pataisų doktriną“ užtikrintų Konstitucijos apsaugą bei padėtų išvengti eklektiško jos interpretavimo, varžančio Konstitucijos, kaip teisinio instrumento, veiksmingumą.

15. Ryškiausi jurisprudenciniai 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos pokyčiai yra susiję su asmenų lygiateisiškumo principu, konstitucinių įstatymų samprata (priskiriant prie jų Konstitucijos 150 straipsnyje nurodytus įstatymus, taip pat Konstitucijos pataisas), Konstitucinio Teismo įgaliojimais tirti teisės spragų konstitucingumą bei vertinti nebegaliojančio teisės akto atitiktį Konstitucijai. Oficialios konstitucinės doktrinos kaitą šiais klausimais sąlygojo ne Konstitucijos teksto pokyčiai (priėmus formalias šio teisės akto pataisas), ne socialinių santykių kaita, vertybinės transformacijos, mokslo ir technologijų pažanga, bet tam tikri Konstitucijos aiškinimo netikslumai, aiškinimu konstitucinei nuostatai suteiktos konkrečios prasmės suabsoliutinimas, platesnio požiūrio, kuris oficialiai konstitucinei doktrinai leistų vystytis jos plėtotės, o ne reinterpretacijos būdu, stoka. Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje pasireiškę šie Konstitucijos aiškinimo trūkumai buvo atitaisyti vėliau išnagrinėtose relevantiškose konstitucinės justicijos bylose. Būtinumą reinterpretuoti aktualias konstitucines doktrinines nuostatas lėmė iš Konstitucijos kylantys jurisprudencinės Konstitucijos kaitos pagrindai: būtinybė didinti galimybes įgyvendinti asmenų prigimtines bei įgytąsias teises ir teisėtus interesus; būtinybė labiau apginti, apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes; poreikis sudaryti palankesnes sąlygas įgyvendinti Konstitucijoje deklaruotus lietuvių tautos siekius, kuriais grindžiama Konstitucija; būtinybė plėsti konstitucinės kontrolės šalyje galimybes, idant būtų garantuojamas konstitucinis teisingumas, užtikrinta, kad nė vienas teisės aktas (jo dalis), prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktams, neturėtų imuniteto pašalinimui iš teisės sistemos.
16. Atsižvelgdamas į 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintą konstitucinį reguliavimą, šiandieninę politinę bei teisinę tikrovę, taip pat Konstitucijos esmę išreiškiančius principus disertacijos autorius siūlo koreguoti Seimo nario teisinio statuso ir konstitucinės justicijos institutus. *Pirma*, susiaurinti Konstitucijoje įtvirtintą Seimo nario teisinį imunitetą, atsisakant konstitucinio reikalavimo gauti Seimo sutikimą, kai norima patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn, suimti, ar kitaip suvaržyti jo laisvę, ir nustatyti, kad Seimo nariui taikomas teisinis imunitetas apima tik draudimą patraukti Seimo narį baudžiamojon ar kitokion teisinėn atsakomybėn už balsavimus ar nuomonės išreiškimą vykdant Seimo nario pareigas. *Antra*, Konstitucijoje nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad klausimai, dėl kurių Konstitucinis Teismas teikia išvadas (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalis), negalėtų būti išspręsti priešingai joms, t. y. galutinis konkrečios teisinės situacijos išsprendimas priklausytų tik nuo atitinkamos Konstitucinio Teismo išvados.

DISERTACIJOS AUTORIAUS MOKSLINĖS PUBLIKACIJOS

Mokslinės publikacijos disertacijos tema

Butvilavičius, D. Steigiamosios ir įsteigtosios valdžių konstitucinė skirtis. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 2(2): 79–99.

Butvilavičius, D. Tautos atstovybės intervencijos į konstitucijos tekstą ribojimai: konstitucijos stabilumo aspektas. *Socialinių mokslų studijos*. 2010, 2(6): 163–186.

Butvilavičius, D. Lietuvos Respublikos Konstitucijos keitimo tvarka kaip vienas iš jos stabilumo veiksnių. *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*. 2010, 2(18): 318–332.

Kitos mokslinės publikacijos

Butvilavičius, D.; Varaška, M. Parlamento nario indemnitetas: teoriniai ir praktiniai aspektai. *Jurisprudencija*. 2005, 64(56): 92–103.

Bacevičius, V.; Beinoravičius, D.; Birmontienė, T.; Butvilavičius, D.; *et al. Konstitucinio reguliavimo įvairovė: kolektyvinė monografija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.

Abramavičius, A.; Birmontienė, T.; Blinstrubis, T.; Butvilavičius, D.; *et al. Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*. Vilnius: Leidykla MES, 2011.

Beinoravičius, D.; Birmontienė, T.; Butvilavičius, D.; *et al. Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos. Mokslo studija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

Birmontienė, T.; Bubnys, A.; Buišienė, O.; Butvilavičius, D.; *et al. Lietuvos konstitucinė teisė. Vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

CURRICULUM VITAE

Vardas:	Darius
Pavardė:	Butvilavičius

Išsilavinimas:

2006–2013	Mykolo Romerio universitetas, doktorantūros studijos
2001–2003	Lietuvos teisės universitetas (teisės magistro kvalifikacinis laipsnis)
1997–2001	Lietuvos teisės universitetas (teisės bakalauro kvalifikacinis laipsnis)

Darbo patirtis:

2002–dabar	ERGO Insurance SE Lietuvos filialas (ankstesnis pavadinimas – UADB „ERGO Lietuva“), teisininkas, Teisės ir regreso skyriaus vadovas
2004–2012	Mykolo Romerio universitetas, Konstitucinės teisės katedra, lektorius

Kalbų mokėjimas:

Lietuvių kalba	Gimtoji
Anglų kalba	Gerai
Rusų kalba	Gerai

Kontaktai:

Elektroninis paštas	darius@mruni.eu

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Darius Butvilavičius

AMENDMENTS TO THE CONSTITUTION

Summary of doctoral dissertation
Social sciences, Law (01 S)

Vilnius, 2013

The doctoral dissertation has been prepared at Mykolas Romeris University in 2006–2013.

Scientific supervisor:

Prof. Dr. Egidijus Jarašiūnas (Mykolas Romeris University, Social sciences, Law – 01 S), since November 2006 to 11 May 2011.

Prof. Dr. Vytautas Sinkevičius (Mykolas Romeris University, Social sciences, Law – 01 S), since 12 May 2011.

Scientific consultant:

Prof. Dr. Gediminas Mesonis (Vytautas Magnus University, Social sciences, Law – 01 S), since 12 May 2011.

The doctoral dissertation is defended at the Law Research Council of Mykolas Romeris University:

Chairman of the Council:

Prof. Dr. Juozas Žilys (Mykolas Romeris University, Social sciences, Law – 01 S)

Members of the Council:

Prof. Dr. Armanas Abramavičius (Vilnius University, Social sciences, Law – 01 S)

Prof. Dr. Arvydas Andruškevičius (Vilnius University, Social sciences, Law – 01 S)

Prof. Dr. Jonas Juškevičius (Mykolas Romeris University, Social sciences, Law – 01 S)

Prof. Dr. Algimantas Urmonas (Mykolas Romeris University, Social sciences, Law – 01 S)

Opponents:

Prof. Dr. Toma Birmontienė (Mykolas Romeris University, Social sciences, Law – 01 S)

Prof. Dr. Dainius Žalimas (Vilnius University, Social sciences, Law – 01 S)

The public defence of the doctoral dissertation will take place at the Law Research Council at Mykolas Romeris University on 13 December 2013, 01:00 PM in the Auditorium I–414 (address: Ateities str. 20, LT-08303 Vilnius, Lithuania).

The summary of the doctoral dissertation was sent out on 13 November 2013.

The doctoral dissertation may be reviewed at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (address: Gedimino ave. 51, Vilnius, Lithuania) and the library of Mykolas Romeris University (address: Ateities str. 20, Vilnius, Lithuania).

Relevance of the research. Advancing in age, the constitution gets younger. As paradoxical as this metaphor of two contradictory opposites may sound, the 'life' of a constitution symbolises, in a sense, its detachment from time. In this sense, the constitution is 'getting older' only in terms of age that is counted from its adoption; however, the content of the constitution 'gets younger' by adapting to the constantly changing social life realities.

'The topic of the change of the constitution is the core of the doctrine of constitutionalism. Indeed, in the majority of constitutional systems, processes of the change of constitutional norms determine the fundamental aspects of constitutional regime: its survival, efficiency, legitimacy. Furthermore, an analysis of the evolution and development of the constitutional system reveals the depths and characteristics of the nature of this system'.

One must acknowledge that every constitution undergoes changes, as there is no single and perfect constitution model meeting the needs of every time. Let us remember that Solon, when asked which of the constitutions should be called the best, replied: 'Tell me for what people at what epoch'. It is impossible to create a perfect universal constitution because the scenario of the evolution of humankind is hardly predictable. The best constitution that could be created in this time and that would meet the present-day social and state constellation could very soon prove to be far from perfection.

The life of the humankind is constantly changing, and people's beliefs, attitudes, opinions and evaluations change as well. Something that yesterday seemed usual, normal, legal, something that was treated as a norm of life, today may become a behaviour that is reprehensible, intolerable and contradictory to law. And vice versa. As an example, in a certain stage of the evolution of constitutionalism, even slavery, segregation and gender inequality were not treated as anti-constitutional. However, people's beliefs and moral values changed, and together changed the law. Oliver W. Holmes has noticed that 'law is the witness and external deposit of our moral life', thus 'its history is the history of the moral development of the race'. For example, the abolition of slavery or capital punishment is an obvious outcome of moral progress reflected in law.

It is obvious that legal abolition of slavery, segregation or gender inequality did not impoverish the law. On the contrary – the abolition of 'the right' to own a person as a thing, 'the right' to differentiate between people on the basis of race or 'the right' to gender discrimination opened the door to new rights.

The change of attitudes makes an impact on the paradigms of various conceptions, theories and doctrines. The changing perceptions of the surrounding world form a social space grounded on the variety of opinions. In the background of diverse and often even confronting opinions, the well-established conceptions, theories or doctrines undergo a pressure the purpose of which is to change their content. Eventually, this becomes the reason for a gradual change of matters not only being outside the rule of law but also the ones that are regulated by law. In the sphere of law, such a development manifests itself through amendments to legal regulation established in legal acts, repeal of old legal acts or adoption of new ones as well as transformations in the interpretation and application of law.

Benjamin Nathan Cardozo, Associate Justice of the Supreme Court of the U.S., once said: 'We live in a world of change. If a body of law were in existence adequate for the civilization of today, it could not meet the demands of the civilization of tomorrow. Society is inconstant. So long as it is inconstant, and to the extent of such inconstancy, there can be no constancy in law. The kinetic forces are too strong for us. We may think the law is the same if we refuse to change the formulas. The identity is verbal only. The formula of the law has no longer the same correspondence with reality. Translated into conduct, it means something other than

what it did. Law defines a relation not always between fixed points, but often between points of varying position. The acts and situations to be regulated have a motion of their own. There is change whether we will it or not'.

Thus, law changes due to its close connection to life. For non-existence, no law is necessary. Changes in life create a new world which requires new legal rules.

As regards the change in law, one must admit that in the legal system most significantly (even though not always clearly noticeably) affected by the changes in the life of the humankind is the constitution. This is a result of the *raison d'être* of constitution as the fundament and the core of the legal system; particularly, the universalism of constitution, explicating the meaning of the constitution being the source of answers to all questions of constitutionalism. In this respect, there are well-reasoned claims that 'it would be difficult to decide what relationship does not fall within the constitutional law, as any question of ordinary law may become (and becomes) an object of investigation of constitutional law'.

All constitutions constantly change – changes occur not only in their content but also in their form. Such a change is inevitable. Even if the constitution does not create an effective mechanism for its change, changes still keep occurring; however, in this case they will manifest themselves through hardly predictable means creating a clash with a legitimate evolution of constitution. This may become the reason of constitutional pathology (when there is a disagreement between a constitution *formalia* and a constitution *realia*). A constitution behind a constitution (when a *de facto* constitution is not in correlation with a *de jure* constitution) is not a value.

Every constitutional provision is a result of the evolution of the humankind. Not only an adoption of a new constitution but also its single amendment may bring to significant ideological, social, cultural and legal turning-points.

Usually, new constitutions appear due to revolutionary reasons, while the causes of the changes in constitutions are evolutional. The driving force of changes in constitutions may be ideological movements, negative experiences, territorial reforms, international relations and obligations originating from them, membership of a state in a supra-national legal system (for example, the European Union), constitutional development of the nations of the world, the development of constitutional jurisprudence. A decision to change the constitution may also be caused by the process of globalisation, religious fundamentalism, threat of terrorism, demographical changes and migration, political processes taking place, emerging imperfections of the constitution, increasing gap between the material and formal constitution and, of course, various demands of the civil society. In other words, reasons for the change of the constitution may be both internal and external. Furthermore, legal culture, legal and political traditions and constitutional patriotism are also important factors determining the change of the constitution.

Various subjects may be the initiators of the change of the constitution: the nation, courts, the parliament, the head of state, the government, political or civil society leaders, supranational institutions.

The constitution cannot fall behind the pace of the life of the nation and the state. It should keep in step with the present time. This is the *modus operandi* of the constitution. Otherwise, it becomes old-fashioned, inefficient, loses its relation to reality and becomes meaningless. The Romans used to say: *cessante ratione legis cessat ipsa lex* (when the grounds that gave rise to a law cease to exist, the law itself ceases to exist). The majority of laws are adopted as a reaction to situations that exist at the moment of their adoption. However, the society is in a constant progress and a time comes when the law written down in the sources

of law does not correspond to the altered nature of the society. Thus, renewal, a certain 'restoration' is necessary for the constitution as well as for the law in general.

Changes in constitutional regulation are relevant also because the constitution is a long-term agreement of the society. 'Constitution is created with an expectation that it would remain for the forthcoming ages and adapt to various crises of the evolution of the humankind.' It is usual that the constitution connects different generations. And every new generation, according to Thomas Paine, must reflect its own political heritage and ask a question, whether its needs at that time are satisfied: 'there never did, there never will, and there never can, exist a Parliament, or any description of men, or any generation of men, in any country, possessed of the right or the power of binding and controlling posterity to the "end of time", or of commanding for ever how the world shall be governed, or who shall govern it; and therefore all such clauses, acts or declarations by which the makers of them attempt to do what they have neither the right nor the power to do, nor the power to execute, are in themselves null and void. Every age and generation must be as free to act for itself in all cases as the age and generations which preceded it. Man has no property in man; neither has any generation a property in the generations which are to follow. Every generation is, and must be, competent to all the purposes which its occasions require. It is the living, and not the dead, that are to be accommodated. When man ceases to be, his power and his wants cease with him; and having no longer any participation in the concerns of this world, he has no longer any authority in directing who shall be its governors, or how its government shall be organised, or how administered'.

With reference to that, it is possible to claim that every generation writes its own constitution by putting a relevant meaning to its provisions. Thus, the constitution is as if never totally finished.

No matter how one evaluates the stability of the constitution, it is undeniable that a revision of the constitution is the road to the present and the future. The constitution is not a mere collection of pieces of advice or a 'suicide pact'. 'It creates a democratic political system in which people, acting collectively, must themselves find solutions to the arising problems.'

The essence of the stability of the constitution, as a legal value, presupposes a need to ensure its protection against irrational intervention intents. To that end, constitutions have a specifically protected legal status. It is changed following a specific procedure that is more complex in comparison to the passing of ordinary laws.

The specific nature of the change of the constitution is, first of all, conditioned by the distinction between the constituent and constituted powers, as the constitution is an act of the constituent power (the only one that can create a constitution).

However, the stability of the constitution does not deny its dynamic nature. Stability gets along with dynamism. Rejection of the possibility of the dynamic nature of the constitution could result in a violation or even denial of its stability. In this sense, the dynamism of the constitution means that its content may partly change while the text remains the same. Thus, it should not be surprising that various changes that the constitution undergoes are simply not visible in its text.

Immanent change of the constitution is necessary because the 'modern constitutional culture is characterised by dynamism, flexibility is obligatory, it must constantly adapt to rapid changes and new sudden challenges. In the case of a conflict of values, an ideal normative text does not and cannot provide an immediate answer to all questions. There must be a mechanism for the decoding of such answers that lie in constitutional norms and the balancing of values put in contraposition.

In the present-day world, marked by new threats, increasing cultural contradictions that could not be imagined by the creators of the majority of constitutions currently in force, the dynamism of constitutions and the exceptional flexibility of the constitutional standard turn into the basis for the majority of strictly fixed postulates.'

Constitutional changes take various forms. One of them is jurisprudential – when an official interpreter of the constitution decides to provide new interpretation of constitutional provisions. Decision in the case *Marbury v. Madison* of the Supreme Court of the U. S. in 1803 is often suggested as one of the oldest examples of such a practice. In this case, the Court asserted its role in reviewing federal legislation to determine its compatibility with the Constitution, i.e. to perform the function of judicial review.

Another form of constitutional change is formal amendments to the constitution. As mentioned above, in this way changes in the text of the constitution are made following a specific procedure established for this particular purpose in the constitution. Again, the first example of such changes in constitutional regulation is related to the U. S. Already in 1791 the first 10 amendments to the U. S. Constitution (adopted in 1787), collectively referred to as The Bill of Rights, were added.

As regards the formal change of the constitution, for the sake of interest, one can mention that the Declaration of the Rights of Man and Citizen (1789) is possibly the only constitutional act remaining untouched and in force (notwithstanding certain discontinuity) since the times of the Great Revolution. This could be explained by the fact that the Declaration 'defined common ideals: rights and freedoms, a certain vision and values of the society necessary for the creation of such a Declaration'. However, it should again be stressed that this act did not feel the impact of the formal change, while jurisprudential changes could not be avoided because otherwise the French Constitutional Council would not have been able to apply the rights and principles entrenched in it to the reality of the twentieth and the twenty-first centuries.

So the rules setting the constitutional foundations of a state change from time to time. Not only the rules themselves but also their interpretation and application change. Therefore, not by accident authors of legal literature admit that a characteristic element of a constitution is constant systemic development making it similar to a living organism. The organic and evolutionary nature of constitutions is determined by the fact that a constitution is, first of all, a product of the society. A constitution is a set of highest, fundamental rules regulating various social relationships developed in a state. Social relationships constantly change, thus, constitutional rules must change alongside and react to changes in the society in order to reflect the situation of the time rather than stay in the past.

Constitutions change not only in the formal and the jurisprudential way. One way or another, constitutions also undergo changes through constitutional customs, political practice, general and legal culture. However, these inspirations may, in the majority of cases, be considered as extra-legal.

Research problem. As in every scientific research, one must firstly define certain notions that are used. To be precise, a complex notion 'amendments to the constitution'. The formula of the essence of the notion 'constitution' as used in this dissertation may be expressed as the following: constitution = the text of the constitution + official constitutional doctrine. The meaning of the word 'amendment' corresponds to one of the meaning suggested by the Modern Lithuanian Dictionary – 'correcting change, addition'.

Thus, in this dissertation, amendments to the constitution are treated from the formal and the jurisprudential perspectives.

The first one is related to the changes in constitutional regulation implemented following specific procedures for the change of the constitution and explicitly reflected in the text of the constitution. In this context, amendments to the constitution are understood as a partial correction (i.e. a correcting change of some of the provisions of the constitution or amendment by adding new provisions) rather that an adoption of a new constitution.

The second one is related to the evolutionary interpretation of constitutional provisions without changing the text (the text remains stable).

When one analyses not the formal but the jurisprudential change of the constitution, first of all, the problem of the delimitation between the interpretation of the constitution and the change of the constitution via interpretation arises. How should these two phenomena be differentiated? In legal literature, there are various opinions on this question. Supporters of one of the positions claim that constitutional legitimacy requires strict distinction between the object of interpretation (text) and the subject of interpretation (official interpreter). Such a distinction means that the only mission of the court is to interpret the constitution rather than take the role of the legislator. Thus, the activity of courts is legal when they interpret, but not rewrite, the constitution. From the other point of view, it is very complicated to make a distinction between the interpretation of the constitution and its jurisprudential change, especially when the text of the constitution is ambiguous. On the other hand, if one admits that the constitution, like a living organism, must develop and grow, such vitality may be ensured only by a court through its evolutional interpretation of the constitution. In the present dissertation, the latter approach is considered to be more precise and better reasoned, as in the scientific discourse not only official reinterpretation of a former constitutional doctrine but also constitutional jurisprudence with 'unexpected' content is sometimes called not the result of interpretation but the change or amendment of the constitution. What is more, the lack of objective criteria for a clear delimitation between 'interpretation' and 'change or amendment' would not eliminate doubts about the reliability of the conclusions or constatations.

As already mentioned, various spheres of constitutional life undergo multi-faceted organic changes, the origination and development of which was not envisaged or predicted in the original meaning of the constitution. In Gustav Radbruch's words, 'the interpreter may understand the law better than its creators understood it. The law may be wiser than its authors – indeed, it must be wiser that its authors. The law is a living creature; its interpretation must be dynamic. It must be understood in a way that integrates and advances modern reality'. Therefore, it is natural that the *telos* of the constitution can be reached only through interpretation relevant for the presently existing reality, constitutional justice. The interpretation of the constitution in new contexts presupposes a reality in which the decisions of the interpreter of the constitution often determine significant and long-term changes. Thus, the constitution, in one way or another, grows and changes together with the social environment. It must change because the society, the life of which is regulated by the constitution, constantly changes. If the constitution starts 'to fall behind', the principles of a rule-of-law state are put at risk. The growth and change of the law is based on inner logic; changes not only are the adaptation of old to new but also a part of a whole model of changes. Such a process of evolution is subject to certain regularities and, at least looking at the past, reflect a certain inner necessity. In the Western legal tradition, it is supposed that changes

do not occur by accident – they emerge as a result of a new interpretation of the past so that the present needs are satisfied. 'Law is not only continuous; it has a history. It tells history.'

So the problem of the dissertation research is the change of the constitution manifesting itself in two essential legal ways (forms): the formal and the jurisprudential. In the dissertation, this problem is approached from the legal doctrine, legal regulation and case-law perspectives.

Originality and significance of the research. The dissertation research is original in two aspects: firstly, in the Lithuanian jurisprudence till now there has been no complex, uniform and comprehensive research into the legal change of the constitution; secondly, this dissertation also deals with such types of problems of the change of the constitution that have not been analysed in detail in the national scientific doctrine so far (the control of the constitutionality of amendments to the constitution, anti-constitutionality of amendments to the constitution).

The research itself as well as its results are to be considered as significant from the perspective of further development of the Lithuanian jurisprudence and legal practice. In the scholarly sense, the dissertation allows filling in certain gaps in the doctrine of constitutional jurisprudence and improving the apprehension of problems analysed in scientific works. This dissertation could be one of the reference points for further scientific research into the legal phenomenon that is under investigation in the present dissertation. The theory and practice of the change of the constitution analysed in this dissertation could also be of use in terms of legal education, constitutional law studies or could be used for pedagogical purposes. As regards legal practice, this research could be useful in identifying some of the problems of the legal change of the Constitution of the Republic of Lithuania, searching for possible solutions, avoiding mistakes analogous to the ones made in the practice of the formal and jurisprudential change of the constitution in foreign states. It should be stated that the problem aspects of the review of the constitutionality of amendments to the constitution as well as of the anti-constitutionality of amendments to the constitution that are analysed in this dissertation research are *inter alia* significant to the possible development of the official constitutional doctrine of the Republic of Lithuania, as so far such constitutional doctrinal provisions have not been formulated in the jurisprudence of the Constitutional Court. Finally, the question of the substantive restrictions of the change of the constitution dealt with in the present dissertation is relevant in analysing the possible existence and grounding of such restrictions of the change of the constitution implicitly entrenched in the Constitution of the Republic of Lithuania.

Aim and tasks of the research. The aim of the present dissertation research is a complex analysis of the formal and jurisprudential changes of the constitution. The tasks of the research are as follows: 1) to reveal the preconditions for, principles and legal forms of the specific change of the constitution; 2) to analyse the possibility of the coexistence of the stability and dynamism of the constitution; 3) to identify and systemise the legal instrumentation for the adoption of formal changes of the constitution; 4) to examine the legal possibilities for the control of the constitutionality of formal constitutional amendments and identify the criteria for the possible constitutional review; 5) to analyse the conditions, principles and boundaries of constitutional development and change in the official constitutional doctrine; 6) to examine the constitutional experience of Lithuania and other states in terms of formal and jurisprudential amendments to the constitution; 7) to discuss and evaluate some of the

problem aspects of the change of the Constitution of the Republic of Lithuania and suggest possible solutions.

Propositions to be defended. 1. The specific change of the constitution is determined by the nature and function of it as an act of the *suprema potestas* of the nation; 2. Constitution changes not only by adopting formal amendments but also by interpreting its provisions in the official constitutional doctrine; 3. The adoption of the formal changes of the constitution are restricted by substantive and procedural imperatives of the changing of the constitution. Substantive restrictions of change are entrenched in the constitutions not only *expressis verbis* but also implicitly; 4. Formal amendments to the constitution may be an object of constitutional review; 5. Official interpretation of the constitution allows the combination of the stability and dynamism of the constitution and giving a sense to the idea of the 'living' constitution.

Review of research. In the Lithuanian jurisprudence, the formal and jurisprudential change of the constitution have not been analysed on the level of a dissertation. Separate questions and fragments in relation to this legal problem have been analysed by Professors T. Birmontienė, E. Jarašiūnas, E. Kūris, G. Mesonis, V. Sinkevičius, E. Šileikis, J. Žilys. One must admit that perhaps the main focus of attention of legal scholars is on matters related to the interpretation of a constitutional act; therefore, aspects of the change of the constitution are reflected in the context of the official interpretation of the constitution. The theme of the formal change of the constitution has in greater detail been dealt with in works of Professors E. Jarašiūnas, E. Kūris, V. Sinkevičius, J. Žilys. Historical research into the institute of the review of the constitution in the Constituent Seimas has been carried out by Professor M. Maksimaitis. One can find a fragmentary review of some aspects related to the questions of the present dissertation research in the works of Professor M. Romeris, P. Leonas.

In the scientific doctrine of law of foreign countries, research into the topics dealt with in the present dissertation is far more comprehensive in comparison to the Lithuanian jurisprudence. The change of constitutional regulation in separate countries has been analysed by E. Ascensión, G. Biaggini, S. Boyron, H. Corder, C. Fusaro, S. M. Griffin, D. Grimm, T. Kahana, S. Navot, D. Oliver, M. Pal Singh, P. Rishworth, M. Suksi, M. Tomoszek, J. Woelk. Questions of the theory of the change of the constitution have been dealt with by M. Andenas, Ch. Borgeaud, J. Boulouis, J. Bryce, J. A. Da Silva, W. Dellinger, M. H. Fabre, M. Prélot, P. Suber. Reflections of the change of constitution through its interpretation are observed in works of A. Barak, S. A. Barber, S. Breyer, J. E. Fleming, D. P. Kommers, M. Safjan, A. Scalia. The doctrine of the constituent power was an object of interest for E. W. Böckenförde, M. Loughlin, A. Negri, C. Schmitt, while the problem aspects of the constitutionality of amendments to the constitution have been analysed by A. Barak, K. Gözler, D. P. Kommers.

The present dissertation research is an attempt to encompass the analysis of the foundations of the theory of the change of the constitution, to connect separate elements of the change of the constitution into a uniform doctrine, a scientific approach that would allow evaluating the peculiar features, regularities, problem aspects of formal and jurisprudential changes of the Constitution of the Republic of Lithuania and would help solve legal problems arising in the national constitutional law.

Methodology. In the dissertation research, the following methods were applied: document analysis, scientific literature analysis, comparative analysis, systemic analysis, logical-analytical, historical, linguistic methods, prognostication.

The method of document analysis was applied for the investigation of Lithuanian and foreign constitutional acts, decisions of national, international and foreign courts. The results of the research allowed making generalising conclusions about the development, topical issues, trends of legal regulation and case-law, common and individual features of the process of the change of the constitution.

The method of scientific literature analysis was used for a review of the scientific doctrine of law, philosophy and politics. The author grounds the theory of the change of constitutions (determination, principles, legal forms of the specific legal change of constitutions) on the results obtained by applying the method, performs a qualitative analysis of the content of legal regulation and legal practice.

In the analysis of the experience of different foreign countries in the sphere of formal and jurisprudential change of the constitution, the *comparative research method* was applied. It allowed finding out the similarities and differences of the changes of the constitution as a legal phenomenon in the world constitutionalism sphere as well as observing certain regularities and spread of legal ideas and their practical implementation.

The *systemic analysis method* was used to study questions of the interaction of the formal and jurisprudential changes of the constitution, to analyse separate elements of the abovementioned forms of the change of the constitution as well as integrate them. This method was also useful in generalising the results of the application of other methods.

Joint application of the systemic and the *logical-analytical method* was certainly effective in analysing constitutional jurisprudence, its consistent development, continuity, discontinuation, new precedents, reasons for and grounding of the new aspects of interpretation. The logical-analytical method was also applied to verify the results of the research and their logical connection.

The application of the *historical research method* enabled to identify the key moments of the development of the phenomenon under investigation, to realise the conditions, events and contexts that determine the change of constitutions. This method also allowed seeing the formation of the theory of the change of constitutions as well as the evolution of a scientific idea. Furthermore, the results obtained by using this method are undoubtedly significant in solving problem questions related to the object of the present dissertation research.

The *linguistic method* helped to reveal the meanings of various notions, their content, interrelations. This method is especially useful in recognising the jurisprudential change of the constitution and observing its manifestations.

The *method of prognostication* was significant in concluding about the possible development of the official interpretation of the constitution, formulation of new constitutional doctrinal provisions, certain changes in ordinary law, impact of novels on the stability of constitutional legal regulation.

Results of the research and the structure of the paper. The dissertation is comprised of an introduction, main body (five sections), conclusions and recommendations, the list of literature and sources.

In the introduction, the author presents the relevance of the research, the problem of the research, originality and significance of the paper, the aim of the dissertation research, the tasks of the research, propositions to be defended.

Further on, the author reviews research related to the topic of the dissertation in Lithuania and foreign countries, describes research methodology.

The first section of the main body of the paper deals with the development of the theory of the origin of the constitution. The author reveals the connection between the sovereignty of a nation, the constituent power (authority) and the constitution (scientific doctrines and opinions of J. Althusius, J. Bodin, E. W. Böckenförde, G. Buchanan, T. Hobbes, G. Lawson, J. Locke, monarchomachs, T. Paine, J. J. Rousseau, C. Schmitt, E. J. Sieyès). The meaning of the constitution as a *suprema potestas* creation of the nation is grounded; the reflections of this meaning in constitutional acts of foreign states are presented, the aspects of the stability and dynamism of the constitution are reviewed, their interconnection and the possibility of the compatibility of these features in the constitution are analysed.

The second section of the main body deals with an analysis of the amendments to the constitution from the formal perspective. The author analyses the problem aspect of the protection of the stability of the constitution, the elements of the doctrine of the constituent and constituted powers, their reflections in historical and presently valid constitutional acts of foreign countries. In this section, the author analyses the processes of the adoption of formal amendments to the constitution as well as their peculiar features in different countries (Ireland, Albania, Armenia, Australia, Azerbaijan, Belgium, Bulgaria, the Czech Republic, Estonia, Greece, Georgia, Spain, Italy, Japan, the U. S., Montenegro, Cambodia, Kuwait, Latvia, Poland, Luxembourg, Moldova, Norway, Portugal, France, Romania, Serbia, Slovenia, Switzerland, Ukraine, Germany, etc.). The analysis of the procedures of the formal change of the constitution allows identifying the instruments applied in order to impede the process of the change of constitutions, formulating the procedural part of the instrumentation for the restriction of the changing of constitutions. In the second section of the main body of the dissertation, the author also formulates the presumption of the unnecessity of amendments to the constitution, analyses preconditions allowing to overcome it. An analysis of the problems of the control of the constitutionality of amendments to the constitution adds a substantive part to the instrumentation of the restriction of formal changes of the constitution. While discussing this issue, the author refers to constitutional regulation and constitutional control experience of Ireland, Austria, Brazil, India, Italy, the U. S., the Republic of South Africa, France, Romania, Switzerland, Turkey, Ukraine and Germany, explicating different forms of the manifestation and content of substantive restrictions of the change of the constitution.

The third section of the main body of the dissertation deals with the development and change of the constitution in the official constitutional doctrine, the conception of the 'living' constitution. With reference to the results of the research, the author shows what determines the necessity of constant interpretation of the constitution (and law in general), grounds the meaning of the official constitutional doctrine as a continuum of constitutional regulation. As regards the theory of the interpretation of the constitution presented in the present dissertation, among other questions the author also explores the limits of the discretion of the official interpreter of the constitution. Creative interpretation of the constitution creating its 'vitality' (dynamism, evolution) is shown from the perspective of the relation between the text of the constitution, the social context and the interpretation of the constitution. The materialisation of the idea of the 'living' constitution in case-law is proved with reference to the constitutional jurisprudence of Ireland, Israel, the U. S., Canada, France and Germany. As an evidence of the dynamic nature of the interpreted legal document, the author presents the case-law of the European Court of Human Rights in interpreting the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Furthermore, with reference to the

analysis of the paradigm of the 'living' constitution, the author explores the problem aspects of the change of constitutional precedents.

In the fourth part of the main body of the dissertation, the author presents the formal and jurisprudential changes in some foreign states (the Czech Republic, Canada, France, Germany) in greater detail. It should be noted that while preparing the dissertation the author also analysed the formal and jurisprudential changes of constitutional acts of Estonia, India, Spain, Italy, Israel, Japan, the U. S., the UK, New Zealand, the Republic of South Africa, Finland, Switzerland, Ukraine and other, but the choice to carry out an in-depth analysis of the changes of the highest law of the Czech Republic, Canada, France and Germany was determined by a more interesting experience of constitutional changes in these countries as well as interpretativistic non-ordinary decisions of constitutional justice institutions or the specificities of constitutional regulation.

The fifth section of the main body of the dissertation is devoted to an analysis of the formal amendments to the Constitution of the Republic of Lithuania of 1992 as well as its jurisprudential transformations. The research into the formal amendments involves an analysis of the procedure for the change of the constitution established in the Constitution in which the author identifies the legal instruments giving extraordinariness to the process of the change of a constitutional act and reveals their theoretical, practical, problem aspects. The results of this research create preconditions for the evaluation of the optimality and specific features of the procedure for the change of the Constitution. On the basis of the provisions of the official constitutional doctrine formed by the Constitutional Court, the author *a priori* makes a conclusion about certain substantive restrictions of the change of the constitution implicitly established in the Constitution, predicts possible development of the official constitutional doctrine. The analysis of the formal change of the constitution is finalised by reviewing amendments to the Constitution adopted during the two decades of its existence, presenting some of the initiatives to change the Constitution that were not implemented, suggesting corrections of certain institutes of the Constitution. In the part devoted to the results of the analysis of the jurisprudential change of the Constitution, the author considers some of the peculiar features of the text of the Constitution, analyses aspects of constitutional regulation revealed in the official doctrine and programming the change of the Constitution through its official interpretation, provides examples of the capacity of the Constitution to absorb the novelties of the social life, analyses the provisions of the official constitutional doctrine related to the formal and the jurisprudential change of the Constitution. The change of the Constitution via its official interpretation is based on an analysis of the development of official constitutional doctrinal provisions formed in the acts of the Constitutional Court. The analysed cases of deviations and reversal (reinterpretation) of the official constitutional doctrine of the Republic of Lithuania allow not only the establishment of the fact of the jurisprudential change of the Constitution, a new direction of interpretation, but also critical evaluation of the formation of the former doctrine, identification of the 'mistakes' of the interpretation of the Constitution made in previous cases of constitutional justice.

Conclusions and recommendations.

1. The exceptional position of the constitution in the legal system of a state (*inter alia* and most importantly, the supreme legal power and complex procedure of change) is determined by its nature, i.e. exceptional authority of the power that granted the constitution. A constitution is an agreement of a politically organised community (nation) establishing the government and institutionalising the state itself. This act is

a material expression of the sovereignty of the nation, because the constitution is created on the basis of a conscious and free decision of the nation (as a whole) in which the *suprema potestas* takes the form of the constituent power. The subject of sovereignty and the constituent power is always the nation. It is the only that is sovereign. Through the operation of the constituent power, constitutional order is established, distinction between the constituent and the constituted powers is made. The constitution, as an imperative act of constitutive nature, constitutes the highest legal order: establishes the form of a state, defines the authority of the constituted powers of the state, determines the foundations of legal relationship between persons, the society and the state. At the same time it marks the distinction between the constituent and the constituted powers, as every power of a state emerging from the constitution and acting within the competence limits set by the constitution (the constituted power) is subordinate to and absolutely dependant on the constituent power. The constituent power is always the cause of the constituted power, while the constituted power is a result of the operation of the constituent power. Through constitution, the constituent power legitimates the government of a state and fixes the boundaries of its legal operation.

2. The constituent power (authority) has two forms: primary and derived. The primary constituent power is absolute, unlimited, not tied by any constitutional law conditions, it is higher than the constitution. This power actualises when a new constitution *in toto* is adopted, when a different constitutional system is established. The derived constituent power is a power that improves, amends, corrects the constitution that is already in effect. It originates from the constitution, the constitution in force defines its execution. The execution of this power is bound by the conditions and procedures set by the primary power; therefore, it is called derived.
3. The purpose, meaning and long-term aims of the constitution presuppose the need for the stability of legal regulation established in it. Having in mind that only a stable constitution can condition a coherent development of a state, be the reason of political stability, individual freedoms, economic development and social progress, the stability of the constitution becomes an unquestionable value. In order to ensure the *status quo* of the legal act setting the highest legal order in a state, first of all, it is pursued to protect the consistency of the text of the formal constitution as well as the provisions set forth in it. This aim implies a necessity to establish the key rules of the change of the constitution that put a meaning to the extraordinary character of the process of amending the constitution on the constitutional level and thereby grant them exceptional legal protection. In establishing the procedure for the change of the constitution, it is necessary to keep the balance between a constitutionally unrestricted possibility to change it at any time and the perspective of the turning of the constitution into a legal anachronism.
4. The stability of the text of the constitution does not imply its complete stagnation, invariability, legal petrification. It would not be reasonable to claim that if the text of the constitution does not change, the constitution remains the same, i.e. the meaning of its provisions does not change. The change of the meaning of the provisions of the constitution without changing its text expresses the dynamic aspect of this legal act. For a constitution (as well as for law in general), dynamism is necessary just as stability is. The stability and dynamism of the constitution are two existential conditions of the constitution. They complement each other and successfully coexist, because

stability without change would mean degeneration, while change without stability would result in anarchy. The dynamic nature of the constitution is an immanent change, a conditional self-change of this legal act. The preconditions for such a reality are the peculiar features of the text and form of the constitution (the conciseness and briefness of the constitution, the abstractness and ambiguity of explicit provisions, open concepts, implicit constitutional provisions), the notional capacity of constitutional principles, the systemic nature of the constitution, its legal universalism, the complexity of its formal change, the long-term period of effect, the constant change of the social environment, the conception of a 'living' constitution, the official interpretation of the constitution, etc.

5. In the constitutions of other states in the world, substantive and procedural restrictions of the change of the constitution are provided for. Substantive restrictions set requirements for the content of amendments to the constitution. An analysis of the constitutional regulation of different foreign countries allows stating that substantive restrictions are codified in the highest law both *expressis verbis* and implicitly. Through imperatives determining the content of amendments to the constitution, the so-called 'everlasting constitutional provisions' are created. Such a permanence of legal validity is usually granted for fundamental principles of the constitutional system: the rule of law, democracy, protection of human rights and freedoms as well as provisions that set forth the form of the government or structure of a state, sovereignty of a state, independence, territorial integrity.
6. Procedural restrictions of the change of the constitution impede, complicate the procedure for the adoption of amendments to the constitution. The legal instrumentation that creates a specific legislative procedure different from the legislation of ordinary laws is comprised of the following elements explicitly established in the constitution: 1) certain circumstances under which the constitution or its provisions cannot be amended; 2) the form of the adoption of amendments; 3) requirement for a qualified majority of votes; 4) double vote rule; 5) a right of subjects as set forth in the constitution to initiate a referendum on its amendment; 6) participation of an institution of constitutional justice in the process of the amending the constitution; 7) approval of the amendments to the federal constitution by the legislative bodies of the subjects of a federation; 8) terms. A certain combination of the abovementioned legal instruments is integrated in every procedure for the change of the constitution.
7. The essence of the constitution as an act of a civil nation presupposes that its amendments may be determined only by the nation and the state but not by particular interests, while every initiative to amend the constitution must get wide support of the community of the state. In deciding on a certain amendment of the constitution, the presumption of the unnecessity of the amendment is to be followed. This presumption might be denied on the basis of a clear and rational argumentation, grounding the objective necessity, inevitability of the amendment. The need for an amendment to the constitution, its acceptability is, *inter alia,* to be evaluated in the context of alternatives for the establishment of a particular legal regulation (for example, in the ordinary law), of the formed official constitutional doctrine, of the coherence of the provisions of the constitution in force and the suggested amendment, of the specific features of the text of the constitution, of the long-term perspective of the changes strived for. In the cases when an amendment is really necessary, it should be adopted in time.

8. Amendments to the constitution may be anti-constitutional. The constitutionality of a legal act amending the constitution is to be evaluated according to two criteria: 1) the procedure for the change of the constitution established in the constitution; 2) the content. In order to determine whether an act amending the constitution is not in conflict with the constitution according to the process for its change as set forth in the constitution, one must evaluate: a) whether at the moment of amending the constitution circumstances due to which the constitution (on a particular provision) cannot be amended did not exist; b) whether the procedure for the initiation, consideration, adoption, signing, promulgation or entering into force of the amendments to the constitution was not breached; c) whether in adopting an amendment it was not tried to avoid the more complex procedure set for the change of certain specific provisions of the constitution; d) whether the form of the amending act was as required under the constitution. While examining the correspondence of the content of the amending act to the constitution, the following aspects must be evaluated: a) if the amendment will not change a provision the change of which is forbidden under the constitution; b) if the amendment will not breach (deny) the principles expressing the essence of the constitution; c) if the amendment will not destroy the inner harmony of the constitution, create contradiction between its provisions or disbalance the system of constitutional values. Judicial review of the constitutionality of amendments to the constitution must be carried out by the constitutional court (or another judicial institution administering constitutional justice in a state). Constitutional grounds for the evaluation of the constitutionality of the amendments to the constitution are explicitly and implicitly established in the constitution and revealed in the official constitutional doctrine.
9. The constitution is a directly applicable legal act. This feature of the constitution determines the constant need for its interpretation, as the application of the constitution is possible only when having a clear understanding of its meaning and using hermeneutic results for the solution of particular legal problems. A specific feature of the interpretation of the constitution is uniqueness. It is determined not by the application of exclusive methods of interpretation but rather by the fact that these methods are applied for an exclusive (in its purpose, status in the legal system, universality, etc.) legal act of a specific textual expression. Due to official interpretation, the constitution becomes the law that is 'alive' (real, functioning). The initial basis for the interpretation of the constitution is its text. However, the text of the constitution is a mere interpretational matrix (scheme of interpretation) that sets the essential guidelines, contours for the perception of the constitution and guides for its interpretation. The content of the constitution is eventually filled with official constitutional jurisprudence. In the interpretation of the constitution, two elements of the establishment of the meaning of its provisions are influential: re-creation and creation. The interpretational symbiosis of these two elements allows overcoming the stagnation and inertia of the meaning of the constitution. It creates preconditions for the development, self-change of the content of the constitution and jurisprudential modernisation of the constitution itself. Thus, interpretation means a constant creation of the meaning of the constitution, its change. Due to the official interpretation of the constitution, the constitution becomes jurisprudential, it gives meaning to the idea of the 'living' constitution.

10. In a democratic constitutional system, there always exists a counterweight to unacceptable results of the official interpretation of the constitution. It is not questionable that the official interpreter has the discretion to establish the final (at the moment of the decision-making) meaning of the provisions of the constitution. However, if such a meaning is not acceptable for the sovereign (the creator of the constitution), the application of such an interpretative result in the future may be avoided by adopting formal amendments to the constitution. The text of the constitution should be amended in such a way that the earlier official constitutional doctrine related to a certain question would lose its relevance and require an inevitable modification. As long as this is not done, the meaning of the provisions of the constitution as determined by the interpreter of the constitution in the official doctrine is binding to all. If someone would have a possibility to ignore constitutional interpretations he or she does not like, the struggle to create a functioning constitutional democracy would be in vain.
11. The Constitution of the Republic of Lithuania of 1992, during the first two decades of its existence, underwent formal as well as jurisprudential changes. There were nine formal amendments to the Constitution. Acts amending (making corrections or additions) seven articles of the Constitution were passed. The majority of the amendments to the Constitution are related to the intention of Lithuania to become a member of the European Union and later to the membership itself. Despite these amendments, there were corrections related to the status of the prosecutor's office, the date of the elections to the Seimas, the duration of the term of office of municipality councils. In evaluating the abovementioned cases of intervention into the text of the Constitution from the legal perspective, one could single out the two amendments to the provision of Article 119 of the Constitution defining the term of office of municipality councils as an example of a flawed practice of the change of a constitutional act: the first amendment of Article 119 of the Constitution was adopted in order to prolong the term of authority of the representative institution of local self-government to three years, while later another amendment, prolonging the term to four years, was adopted. Such a result could be reached by adopting a single amendment to the Constitution establishing a four-year term of office of municipality councils. Amendment to the Constitution adding a new constituent part – the Constitutional Act 'On Membership of the Republic of Lithuania in the European Union' – could be treated as an example of a late amendment. This amendment entered into force on 14 August 2004 even though Lithuania became a member of the European Union on 1 May 2004.
12. The procedure for the change of the Constitution of the Republic of Lithuania of 1992 can be considered optimal. The conditions for correcting the Constitution and requirements for the procedure of amending the Constitution make the set system of the imperatives of the change of the Constitution sufficient and effective. The balance between the security of the text of the Constitution and the implementation of the legally necessary constitutional reforms is created by these legal instruments: a small number of subjects having the right to initiate amendments; non-single-person initiation of the change of the Constitution; differentiated legal protection of the provisions of the Constitution (the possibility to amend the provisions of the Constitution having exceptional significance for the statehood and the stability of the constitutional system through a referendum); the rule of double voting with a break of a

certain term for adopting amendments in the Seimas (however, the requirement for the ordinary rather than the complex double vote was established, i.e. the consideration of amendments by the Parliaments of different terms of office is not obligatory); terms; adoption of amendments by a qualified majority of the votes of all members of the Seimas; impossibility to apply the veto right to the adopted amendments to the Constitution; postponement of the entrance into force of the amendment; prohibition to amend the Constitution during a state of emergency or martial law; temporary prohibition to repeatedly submit for consideration amendments that have previously been rejected; the establishment of the procedure for the change of the Constitution in the Constitution itself and the granting of the exclusive right to amend it to the Nation (through a referendum).

13. *A priori* it should be concluded that the present Constitution of the Republic of Lithuania contains implicitly and explicitly established restrictions of the change of the Constitution. It should be stated that the Constitution establishes a prohibition to adopt such amendments that would result in a restriction of the sovereignty of the Nation, breach of constitutional democracy, limitation or denial of human rights and freedoms, disregard of the supremacy of the Constitution and its direct application, weakening of the system of the protection of the Constitution (especially constitutional justice), absolutisation of the authority of the constituted power, questioning of the obligation of government institutions to serve the people, elimination of their responsibility against the society, moving away from the purposes established in the preamble to the Constitution. While changing the Constitution it should be, *inter alia*, considered how the amendments to the Constitution fit with the legal regulation established in the Constitution. Amendments to the Constitution must not create such a legal situation in which one of the provisions of the Constitution denies an other provision or establishes legal regulation that is marked by contradictions.
14. In case of a legal situation in which amendments to the Constitution are made by breaching the Constitution amendment procedure or have constitutionality defects of the content (breach the abovementioned constitutional maxims, destroy the value system of the Constitution and its harmony), the Constitutional Court would be forced to formulate the doctrine of 'anti-constitutional amendments to the Constitution'. There are no explicitly assessed obstacles in the Constitution for such possible development of the official constitutional doctrine. The constitutional jurisprudence of the Constitutional Court, which has been developed up to present by considering different constitutional cases, would also have no highly significant fluctuations or radical changes due to the formation of the official doctrine of 'anti-constitutional amendments to the Constitution'. A decision made by the official interpreter of the Constitution on the formation of the 'doctrine of anti-constitutional amendments to the Constitution' would ensure the protection of the Constitution and help avoid its eclectic interpretation limiting the effectiveness of the Constitution as a legal instrument.
15. The most significant jurisprudential amendments made to the Constitution of the Republic of Lithuania of 1992 are related to the constitutional principle of equality of all persons, the concept of constitutional laws (including laws specified in Article 150 of the Constitution and amendments to the Constitution), powers of the Constitutional Court to investigate the constitutionality of legal gaps and evaluate the compliance of an invalid legal act (the legal act in dispute no longer in force) with the

Constitution. The change of the official constitutional doctrine in respect of these issues has resulted not from amendments made to the text of the Constitution (after the adoption of formal amendments to this legal act), change of social relations, transformations of values or progress in science and technology, but from some inaccuracies of the interpretation of the Constitution, making the specific meaning, which was given to the constitutional provision by interpretation, absolute, absence of broader approach allowing the official constitutional doctrine to evolve by means of its development rather than reinterpretation. These defects of the interpretation of the Constitution that appeared at the beginning of the activity of the Constitutional Court have been corrected in subsequently considered relevant cases of the constitutional justice. The need for the reinterpretation of the relevant provisions of the constitutional doctrine resulted from the basics of jurisprudential constitutional changes arising from the Constitution: the necessity to increase possibilities for implementing the innate and acquired rights of persons and their legitimate interests; the necessity to better defend and protect the values enshrined in the Constitution; the need to create better conditions in order to reach the aims of the Lithuanian Nation declared in the Constitution on which the Constitution itself is based; the necessity to expand the possibilities of the constitutional control in this country in order to guarantee constitutional justice and to ensure that no legal act (part thereof) which is in conflict with legal acts of greater power, would have the immunity from being removed from the legal system.

16. Taking into account the constitutional regulation enshrined in the Constitution of the Republic of Lithuania of 1992, today's political and legal reality as well as principles which express the essence of the Constitution, the author of the dissertation proposes to correct the institutes of the legal status of the member of the Seimas and the constitutional justice. *Firstly*, to narrow the legal immunity of the member of the Seimas enshrined in the Constitution by eliminating the constitutional requirement to obtain consent of the Seimas when the member of the Seimas has to be prosecuted, sentenced or otherwise deprived of his or her liberty and to establish that legal immunity applied to the member of the Seimas includes only prohibition to hold the member of the Seimas criminally or otherwise liable for voting or expression of opinion when performing duties of the member of the Seimas. *Secondly*, to establish in the Constitution such legal regulation that would not allow solving the issues on which the Constitutional Court presents conclusions (the Third Paragraph of Article 105 of the Constitution) contrary to them, i. e. the final solution of a particular legal situation would depend only on the relevant conclusion of the Constitutional Court.

SCIENTIFIC PUBLICATIONS ON THE TOPIC OF DISSERTATION

Butvilavičius, D. Constitutional disjuncture of constituent and constituted powers (source language – Lithuanian: Steigiamosios ir įsteigtosios valdžių konstitucinė skirtis). *Societal Studies*. Research Papers. 2009, 2(2): 79–99.

Butvilavičius, D. Limitations on the intervention of the representatives of a nation in the text of a constitution: the constitution stability aspect (source language – Lithuanian: Tautos atstovybės intervencijos į konstitucijos tekstą ribojimai: konstitucijos stabilumo aspektas). *Societal Studies*. Research Papers. 2010, 2(6): 163–186.

Butvilavičius, D. The procedure for altering the Constitution of the Republic of Lithuania as one of the aspects of the stability of the Constitution (source language – Lithuanian: Lietuvos Respublikos Konstitucijos keitimo tvarka kaip vienas iš jos stabilumo veiksnių). *Constitutional jurisprudence: a bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania*. 2010, 2(18): 318–332.

OTHER SCIENTIFIC PUBLICATIONS

Butvilavičius, D.; Varaška, M. Parliament member indemnity: theoretical and practical aspects (source language – Lithuanian: Parlamento nario indemnitetas: teoriniai ir praktiniai aspektai). *Jurisprudence*. Research Papers. 2005, 64(56): 92–103.

Bacevičius, V.; Beinoravičius, D.; Birmontienė, T.; Butvilavičius, D.; *et al. Variety of constitutional regulation: collective monograph* (source language – Lithuanian: *Konstitucinio reguliavimo įvairovė: kolektyvinė monografija*). Vilnius: Mykolas Romeris University, 2006.

Abramavičius, A.; Birmontienė, T.; Blinstrubis, T.; Butvilavičius, D.; *et al. President in the system of state government institutions* (source language – Lithuanian: *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*). Vilnius: Publishing house MES, 2011.

Beinoravičius, D.; Birmontienė, T.; Butvilavičius, D.; *et al. Constitutional systems of the European Union member states. Science study* (source language – *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos. Mokslo studija*). Vilnius: Mykolas Romeris University, 2012.

Birmontienė, T.; Bubnys, A.; Buišienė, O.; Butvilavičius, D.; *et al. Lithuanian constitutional law. Textbook* (source language – Lithuanian: *Lietuvos konstitucinė teisė. Vadovėlis*). Vilnius: Mykolas Romeris University, 2012.

CURRICULUM VITAE

Name:	Darius
Surname:	Butvilavičius

Education:

2006–2013	Mykolas Romeris University, doctoral studies
2001–2003	Law University of Lithuania (Master's degree in law)
1997–2001	Law University of Lithuania (Bachelor's degree in law)

Work experience:

2002–at present	ERGO Insurance SE Lithuanian branch (former name – JSIC „ERGO Lietuva"), lawyer, Head of Law and regress unit
2004–2012	Mykolas Romeris University, Constitutional law department, lecturer

Languages:

Lithuanian	Mother tongue
English	Good
Russian	Good

Contact information:

E–mail	darius@mruni.eu

Butvilavičius, Darius

KONSTITUCIJOS PATAISOS: daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013. – 232 p.
Bibliogr. 174–192 p.
ISBN 978-9955-19-591-7

Disertacinio darbo tyrimo objektas – konstitucijos kaita, besireiškianti dviem esminiais teisiniais būdais (pavidalais): formaliuoju ir jurisprudenciniu. Pirmasis liečia konstitucinio reguliavimo pokyčius, įgyvendinamus pagal specialias konstitucijos keitimo procedūras ir eksplicitiškai atsispindinčius konstitucijos tekste. Antrasis – susijęs su evoliuciniu konstitucijos nuostatų interpretavimu, konstitucijos tekstui išliekant nepakitusiu. Disertacijoje ši problematika nagrinėjama mokslinės doktrinos, teisinio reguliavimo ir teisinės praktikos plotmėje.

The object of the doctoral dissertation is the change of the constitution manifesting itself in two essential legal ways (forms): the formal and the jurisprudential. The first one is related to the changes in constitutional regulation implemented following specific procedures for the change of the constitution and explicitly reflected in the text of the constitution, while the second one – to the evolutionary interpretation of constitutional provisions without changing the text. In the dissertation, this problem is approached from the legal doctrine, legal regulation and case-law perspectives.

Darius Butvilavičius
KONSTITUCIJOS PATAISOS

Daktaro disertacija

Maketavo *Romanas Tumėnas*

SL 585. 2013 10 28. 20,9 leidyb. apsk. l.
Tiražas 20 egz. Užsakymas 20 595
Išleido Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas leidyba@mruni.eu

Parengė spaudai UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, Vilnius
Puslapis internete www.kopija.lt
El. paštas info@kopija.lt
Spausdino UAB „Vitae Litera“
Kurpių g. 5-3, Kaunas
Puslapis internete www.bpg.lt
El. paštas info@bpg.lt

ISBN 978-9955-19-591-7

